

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ

КАЛІНИ

Літопис Червоної каліни

Е. КОЗАК.

1 9 3 0

V
NK

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата 13— зол.
 Піврічна „ 7— „
 Квартальна « 3·50 „
 Для членів »Червоної Калини« 3— „
 ціна поодинокого числа 1·20 „
 Для заграниці 2 \$ річно.

За кордоном можна дістати »Літопис Червоної Калини«: В Сполучених Держ. Північної Америки: The Ukrainian Legion, P. O. Box 578, Philadelphia, Pa. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121 / В Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest, IV. Delea Veche 45.

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ РУСЬКА 18/III.

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

	Ціна для	
	нечленів	членів
Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріали. Зладив І. Кедрин 320 стор. і 16 ілюстрацій	8 зл.	4 зл.
<i>Федір Дутко</i> : Глум. Оповідання, ст. 52	1·20 €	60 €
<i>Д. Дорошенко</i> : Мої спомини про давнє минуле. Частина I-IV.	8·40 €	4·20 €
<i>Богдан Лепкий</i> : Слота. Поезії.	90 €	45 €
От так собі. Мініатури, стор. 129.	1·50 €	75 €
За Золотоверхий Київ. Бої на вулицях Києва. При Центральній Раді Сторін 32	60 €	30 €
<i>Левко Лепкий</i> : Сон Івасика. Сценічна картина на 4 відслони з нотним додатком. Сторін 24	50 €	25 €
Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79	1·50 €	75 €
<i>Ст. Левинський</i> : Від Везувія до пісків Сагари. Сторін 84	3·25 €	1·70 €
<i>Халіда Едіб</i> : Вогні. Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234	4·50 €	2·25 €
<i>Василь Софронів</i> : Грішник. Нариси. Сторін 104	1·50 €	75 €
<i>Микола Голубець</i> : Львів. Сторін 179	3— €	1·50 €
<i>А. Вільшенко</i> : Життя і пригоди Цяпки Скоропада. Сторін 267	4·50 €	2·25 €
<i>Роман Купчинський</i> : Заметіль. Трильогія зі стрілецького життя.		
I. Курилася доріженька Стор. 208	4— €	2— €
II. Перед навалюю. Сторін 192	4— €	2— €
<i>Федір Дудко</i> : В Заграві. — Трильогія з визвольних змагань на Україні		
I. Чорторий. Сторін 192	3·50 €	1·75 €

II. Квіти і кров. Сторін 192	4— €	2— €
III. На Згарищах	4— €	2— €
<i>Ген. Всеволод Петрів</i> : Спомини з часів укр. революції.		
I. Частина. Сторін 180	3·50 €	1·75 €
II. Частина. Сторін. 180	3·50 €	1·75 €
III. Частина.	3·50 €	1·75 €
<i>Юра Шкрумеляк</i> : Чета крилатих. Сензаційна повість 17 арк. друку	5— €	2·50 €
<i>Др. Степан Шухевич</i> : Спомини. (Причинки до історії УГА. на підставі записок та власних переживань)		
I. Частина	4— €	2— €
II. Частина	4— €	2— €
III. Частина	4— €	2— €
IV. Частина	4— €	2— €
V. Частина	4— €	2— €
<i>Богдан Лепкий</i> : Зірка, пов. з повоєнного життя	3·50 €	1·75 €
<i>Володимир Лопушанський</i> : Перемога — повість з визвольної війни.		
I. Частина	3— €	1·50 €
II. Частина	3— €	1·50 €
<i>Максим Брилинський</i> : Хресний вогонь. Воєнні нариси	3·50 €	1·75 €
<i>Т. Г. Масарик</i> : Світова революція	13·50 €	6·75 €
<i>Др. Ст. Шухевич</i> : Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів)	4·50 €	2·25 €
<i>Др. Ганс Кох</i> : Договір з Денкіном	1·80 €	0·90 €
<i>М. Галаган</i> : З моїх Споминів	4— €	2— €
<i>Микола Матів-Мельник</i> : На чорній дорозі (новелі)	3·50 €	1·75 €

АДРЕСА: ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III.

1-6-67

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

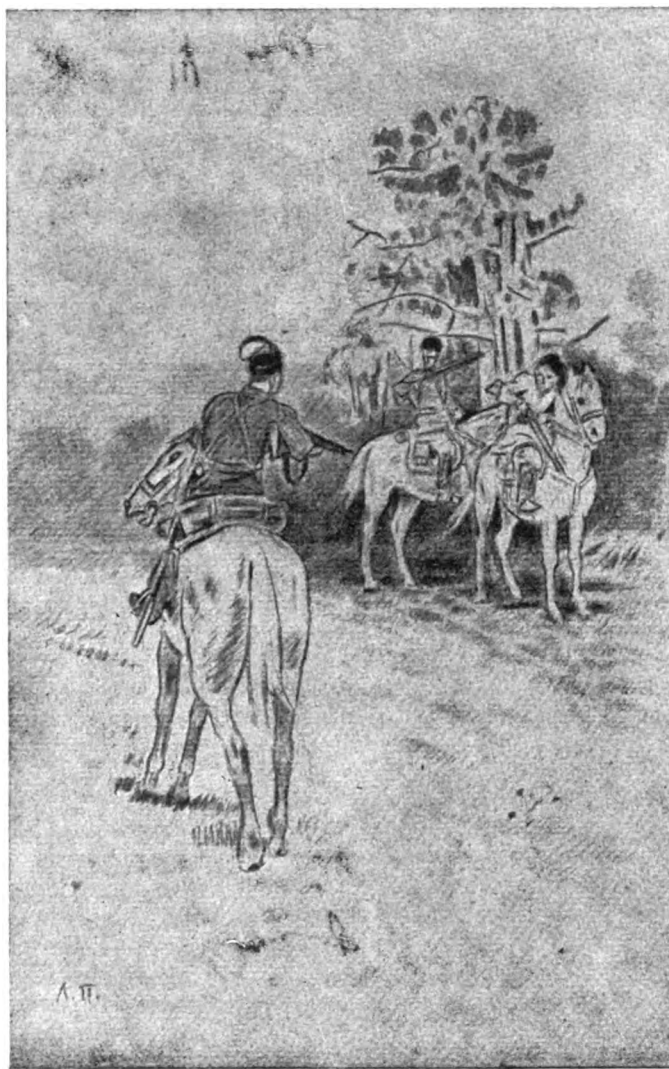
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. Річник

ЧИСЛО 5. *

ТРАВЕНЬ

* 1930

„Свій, чи ворог?“

Леонід Порфир'євич

На Голгофті

Голгофта, хрест,
Страшні, червоні сні...
Товпа реве:
„Расни, расни, расни!“

І розпяли.
На голові вінок.
По каплі кров
Спливає з колючок.

Товпа реве:
„Якщо ти Бог еси,
То злізь з хреста
І сам себе спаси!“

Колиж не Бог,
А лиш юдейський цар,
То з військами
На ворогів удар!

А ти мовчиш,
Здрігаєшся, мов трус?
Га! Ти не Бог,
Лиш Назарей, Ісус!!!“

Голгофта, хрест,
Страшні, червоні сні...
Прости їм, Боже,
Бо сліпі вони.

5. IV. 1930.

„Карре аб“.

Написала: Іванна Блажевич.

Зима 1916/7 р. була для прифронтового населення села Залукви чи не найтяжчою з цілої війни. Від перших днів вересня воєнна лінія станула у виселеному Галичі, а австрійська артилерія оцю палася на полудневому кінці Залукви.

Над селом зависла гроза евакуації і лише завдяки пасивному опоріві мешканців і депутаціям до верховної команди армії удавалося відсувати її на якийсь час.

Головною умовою, під якою військова влада погоджувалась на побут цивільних мешканців у Залукві, було те, що не буде між ними ранених.

От і взялося населення до копання землянок по вказівках команданта батерії, окопаної в селі. Копали ми ці криївки рівнобіжно до боєвої лінії, глибокі 3—4 м.

Хто не знав воєнного безділля, цього вегетування з дня на день, в якому жило населення під боєвою лінією, у безконечній непевності завтрішнього дня, той не зрозуміє тої приємності і запопадливості, з якою копали ми землянки без ніякого примусу.

Їх уладжування це була одинока плянова і тому приємна робота в цей непевний час.

Ціле село роїлось від німецького війська, яке прийшло до нас з французького фронту. Теперішній німецький вояк у багато дечим ріжнївся від солідних, тактовних „Германців“, яких бачили ми в 1915 р. в часі переходу їх через Галич по горлицькій офензиві проти Москалів.

Два роки жорстокої війни здеморалізували цих людей, які самі з чванливістю розповідали про свій побут у Франції.

Тож не дивниця, що воєнна сваволя вояків до живого допікала мешканцям Залукви, які лише зі страху перед скитальщиною не кидали рідних осель.

Поминувши вічне ходження вояків попід хати з їхнім „Вонпеп“ і „яйка“, зморою над селом висіла певність, що скільки разів гурток Німців мав відїзджати до дому на відпустку, стільки разів пропадала в селі безслідно корова, зіставляючи цілу родину без ложки молока.

Німецький майор Мирінг, який всіх Українців уважав шпіонами і зрадниками, рішучо заперечував всяким підозрінням в крадіжці коров, яке австрійська жандармерія спрямовувала в сторону німецької солдатеки.

Вкінці зловлено Німців на горячій вчинку і від тоді крадіж коров частинно устала.

Але я всетаки брала свою корову на ніч до хатних сіней в страху, щоб у неї не зродилась охота в кусках мяса поїхати в Німеччину.

Тиждень перед Великоднем знову дістало село приказ виселення. Але коли наша депутація зажадала від війська відповідного числа підвод і комісії для опіки полишеного в селі майна, махнули на нас рукою і ми зісталися святкувати дома.

На фронті відбувалося вже „братання“, артилерія відпочивала, а Німці раптом широко заговорили про Україну. Сподівання на недалекий мир зродили радісний святочний настрій у вірних, які зібрались на воскресну утреню в старенькій деревляній залуквинській церкві.

Довкола обступили церкву німецькі вояки і з цікавістю розглядали кошики і скатерті з поукладаним у них „св'яченим“.

Стоять бездушні до цього великого Свята Воскресення, Свята-Весни, побіди Світла над темнотою. Чужий їм святочний настрій збіраної маси, який збільшав туга за рідними, розсіяними по цілому світі. Хто лине думкою на італійський фронт, хто в далекий Сибір, а хто в центральну Азію... Слізми заходять очі, а щирі мольби лнуть у небо, благаючи шасливого повороту батькам, синам, братам.

Старенький, мов голуб сивий парох дріжачим голо- сом проводить відправі. Натомісць з хорів гремить могучий баритон дяка, евакуованого з Зарваниці. Отож не дивно, що цьому сильному голосові затісно в маленькій деревляній церковці і аж вікна дзвенять у ній під спів півця, який привик до зарваницького храму.

Виходить обхід з плащеницею.

Німці зацікавились ще більше.

Станули збитою лавою. Жартують. Шапки на го- ловах.

„Воскрес Ісус от гроба, якое прорече“... зтягнув

дяк високо, як годилось в таке рокове свято... Але раптово затих дяківський грім.

Замісць дальших слів воскресної пісні прошибла воздух його грімка рішуча команда, якій ніхто не всилі опертись: „Карре аб!“

І в тойже мент з голов німецьких вояків недовірків, протестантів, жидів і кальвінів, які стояли свобідно під церквою, злетіли шапки, мов одною рукою зняті.

Злетіли так, як злітають під дужим помахом коси головки квітів на леваді.

Дяк зтягнув вдруге, але вже слабшим, поіри- тованим голосом: „Воскрес Ісус от гроба, якое прорече“...

Процесія зникла за північною стіною церкви, але вояки все ще стояли „Карре аб,“ збентежені, по- хнюпивши голови в низ.

— Через 5 літ жила під фронтом, але такої лянчої, могучої команди ніколи більше не чула. Це була команда Архистратига до тих, що поважилися зне- важати Божу велич.

Штірк чи Кербер

(На маргінесі акту з дня 4 падолиста 1916 р.)

Написав: А. Крезуб.

З арканів австрійської внутрішньої політики в часі світової війни для нас, Українців, момент, коли ізза кулісів міністерських кабінетів на світло денне вири- нув акт, в якому цісар Франц Йосиф заповідав від- окремлення Галичини — в мабуть найцікавіший. І то з різних причин. З одної сторони це „відручне пись- мо“ дряхлого, стоячого над гробом вже цісаря в до- казом, як коротковорими були австрійські державні керманічі взагалі і як зручно вміли Поляки викорис- товувати міжнародне положення і свої впливи на австрійському дворі.

Та найважніше, що цей цинічний акт звертався не проти кого іншого, а проти Тироляців сходу, про- ти цього народу, якого провідники так запопадливо старалися доказати його льяобальність супроти австро- угорської монархії, його любов і безграничне довіря до австрійського трону. Та не помогли гекатомби складені на вітарі австрійської „батьківщини“ з квіту українського народу Українських Січових Стрільців, не помогли вірнопідданчі заяви, чолобитні ні пропа- мятні письма наших політичних організацій; корона і правительство чкнули на їх і забігаючи ласки в По- ляків, без найменших скрупулів рішили не тільки фактично, але і правно віддати нас в їхні руки. Акт з 4 падолиста 1916 р. був у відношенню до Українців справді короною „віденської системи правління, атмо- сфери, де слова не зобовязують до нічого, де не до держується приречень, а вдячність оставляється ма- лим і найвним“.*)

Серед української суспільности цей злочинний пря- мо акт викликав зрозуміле обурення, але воно ізза вовнних обставин не мало змоги як слід зареагувати на цей новий доказ цісарської ласки „для своїх Ру-

синів“. Рівнож і в рядах Українських Січових Стріль- ців викликав він величезне огірчення і скріпив в їх рядах ще більше переконання, що від Австрії немає чого надіятися українському народові. Що-ж до на- шого політичного проводу, то в Загальної Україн- ської Ради, на нього посипалися зі всіх сторін обви- нування і закиди за те, що він не предбачив і не запобіг цьому ганебному позакулісному торгів укра- їнської території. Розбирати, наскільки ці громи, кидані в сторону З. У. Р., а зокрема її голови д-ра Костя Левицького та містоголови М. Василька, були оправдані, не в задачею отцеї статейки. Тут слід вказати тільки на те, що переговори в справі ново- го державно-правного становища Галичини між уря- дом і Поляками велися незвичайно конспіративно, а далі, що австрійський уряд був дуже заангажований в польській справі і відвести його від думки, яка лягла в основу цісарського відручного письма, було справою не легкою.

Та мимо грубої заслони, якою прикривали австрій- ські правлячі круги свої коншапти з Поляками, все- таки дещо проникало на світло. На засіданнях З. У. Р. в днях 26 жовтня і 1 падолиста 1916 р. прим., як розказує тодішній голова її д-р К. Левицький, „по- рушено в дискусіях також „поголоски“ про наміре- ну зміну державно-правного становища Галичини“). А ще перед дискусією голова ЗУР., здаючи звіт з діяльности її президії, згадав про свою конферен- цію з президентом міністрів Штірком, на якій дома- гався він вияснення про причину і предмет авдіен- ції д-ра Білінського і д-ра Бобжинського у цісаря. На це Штірк дав д-ру Левицькому „успокоюючу“ відповідь і запевнив його, що ці авдіенції не відно- сяться до українських справ, а до справ польського

*) Із промови д-р Крамаржа на засіданню австр. делегації в дні 10 падолиста 1911 р. На основі Т. v. Sosnasky: Die Poli- tik im Habsburgerreiche. Вид. 2-ге, Берлін, 1912. Том I, стор. 61.

*) Д-р Кость Левицький: Історія визвольних змагань Укра- їнців в часу світової війни 1914—1918. Львів, 1929. Стор. 417.

королівства*). Значить наш політичний провід, як кажуть Німці, „hat Wind bekommen“ про ці підлі наміри австр. правительства та чи міг він цьому про-тиділати, це вже інше діло.

Для нас з цього комплексу питань, які можнаб поставити в звязку з актом з 4 падолиста, найбільш цікавим є: хто і коли підготовив відокремлення Галичини, президент міністрів Штірк, убитий 21 жовтня австр. соц.-демократом Фридрихом Адлером, чи д-р Кербер, що став президентом міністрів в дні 3 або 4. падолиста. Покликуючись на одно місце зі спогадів бывшего австр. міністра скарбу Поляка Леона Білінського**), д-р Кость Левицький виставляє таких шість тез відносно справи, а саме: 1) що справу відокремлення Галичини підняв і підготовив в перших днях падолиста 1916 р. польський міністр д-р Мих. Бобжинський з новим президентом міністрів д-ром Кербером; 2) що неправдою було і є, начеб цю справу підготовив і полишив до переведення попередній президент міністрів граф Штірк; 3) що про цю справу знав тільки довірочно поінформований д-ром Бобжинським презес кола польського д-р Лев Білінський; 4) що дізнатися про відносні заходи польського міністра без теки, зглядно міністра для Галичини — було неможливе таксамо, як припинити цю акцію; 5) що новий президент міністрів д-р Кербер ніби дав Полякам якусь концесію тою заявою цісаря про намірене поширення автономії Галичини, але рівночасно анулював цю декларацію додатком, що це може наступити законною дорогою, а це було виключене перевести шляхом австр. парламента, як це розуміли також австр. Поляки, та 6) що декларація цісаря Франц Йосифа з 4 падолиста 1916 р. відносно заповіді розширення автономії Галичини була актом без вартости, але всежтаки типовим актом крутійства політики австрійської супроти Поляків і Українців“.***)

Полишаючи наразі всі інші точки, що малиб вияснити генезу відручного письма з 4 падолиста, ми замітимо дещо тільки відносно другої з їх. Автор „Історії визвольних змагань“ твердить, що неправдою є, начеб справу наміреного поширення і відокремлення Галичини підготовив і до переведення полишив Штірк, а навпаки все це справка д-ра Кербера, зглядно спілки Кербер—Бобжинський. Невжеж, можна спитати, такий важний крок міг зробити засівший щойно на президентським фотелі Кербер, невжеж він, ще не зорієнтований добре в цілому комплексі інших

важних справ, ні звідси ні звідти міг прийнятися за це діло, без того, щоб воно не було передтим ким-небудь порушене, підготовлене?

В таке твердження повірити доволі трудно. Державний архівар і історик Глез-Горстенав прим. про цю справу говорить таке: „Кербера назначено дня 5 падолиста преміером. Цього самого дня, рівночасно з маніфестом до Конгресової Польщі, Франц Йосиф заявив публично про своє побажання, щоб було переведене відокремлення Галичини законним шляхом. Контрасигнутати цей вияв цісарської волі мусів вже Кербер (hatte bereits Kögber oblegen), хотяй він — як і барон Конрад (шеф ген. булави австр. угорської армії — А. К.) — був противний в серці цій зміні конституції, бо в ній не міг він бачити нічого іншого, як вступ до цілковитого відокремлення Галичини“*). Це одно, а друге: в своїй великій праці про розпад австро-угорської монархії цей самий автор про цю справу говорить таке: „Акт Франца Йосифа підписаний в же (підчеркнення наше — А. К.) новим президентом міністрів Кербером, що появився в день після маніфесту до Польщі, обцяв Галичині відокремлення в звязку з австр. краями. А що зміна конституції мала бути переведена в дорові закона, а не, як хотів Штірк, шляхом октроа (підчеркнення наше — А. К.), то Поляки відчули це як гірку кроплю в чаші солодких обітниць“.**)

З повищого виходило, що Штірк підготовив відокремлення Галичини та не тільки це, але він ту справу хотів перевести не шляхом закона, не шляхом через парламент, де її, говорячи стилем Смольки, „можна було... скрутити вязи“, а прямо при помочі октроа або, як висловився пізніше в січні 1917. новий цісар Карло, „auf imperialistischem Wege“. Зрештою і сам Кербер сказав українській депутації, що явилася в нього вечером дня 4 падолиста, що він не може входити в подробиці акту, підготовленого його попередником.***) І здається, що д-р К. Левицький не зовсім справедливо цю енуціяцію наслідника Штірка ставляв під знаком запитання.

Наскільки праці Глез-Горстенава можуть бути авторитетними свідощтвами в повище порушеній справі, не беремося судити. З появою нових публікацій про політику Австро-Угорщини в світовій війні, думаємо, проясниться і цю справу, але по всій правдоподібности і тоді духовим батьком акту з 4 падолиста остане Штірк, а не Кербер.

*) Як вище, стор. 416.

**) Leon Biliński: Wspomnienia i dokumenty. Варшава, 1925. том II, стор. 108—109.

***) Д-р К. Левицький: тамже, стор. 425.

* Glaise-Horstenau, Edmund: „Österreich-Ungarns Politik in den Kriegsjahren 1914—1917. Печатано в Schwarte: „Der grosse Krieg 1914—1918“. Том V, стор 316.

***) Glaise-Horstenau: Die Katastrophe. Відень, 1928, стор, 71

***) Д-р К. Левицький: тамже, стор. 418.

Вишкіл скорострільців у Стрию, квітень 1919 р.

На Староконстантинів.

(З листків слави 4. волоківської бригади).

Написав: С. Гайдучок.

Чи не в Чичельнику 21. VII. 1919. попращав полковник Чмелик 4. бригаду. Його місце заняв сотник-артилерист Ляковський, якого небавом піднесено в отамани (майори).

За його командування дійшла бригада аж до Староконстантинова в дні 4. VIII. Староконстантинів большевики здали без бою. Хоча бригада домогалася від корпусної команди П. Г. К. дальших диспозицій, щоби поступати вперед, а навіть охота була і без них рушити на Шепетівку, — корпус не дозволяв. Мабуть так наказувало загальне положення корпусу.

Прийшлося бригаді бездільно сидіти в Староконстантинові до 10. VIII. Тоді то большевики вдарили ранком на частини бригади в Попівцях, Пашківцях і в само полудне покинула бригада Староконстантинів і подалася за Случ. Штаб бригади опинився в Михайлівцях.

Вже 13. VIII. дістала бригада приказ вдруге заняти Староконстантинів.

Отаман Ляковський покидав команду. В прощаль-

ному приказі стояло між іншим: „за той час здобула бригада 52 скорострільці і 6 гармат“.

Команду бригади перебирав отаман Шашкевич, якого 21 бригаду — чи радше її рештки — влучено в склад 4. бригади.

Нині вже годі мені сказати, хто виробив приказ наступу, чи давне командування, чи вже влучений штаб з отаманом Шашкевичем і шефом штабу сотником Демчуком. Досить, що 13. VIII. вечером видано диспозиції наступу. В напрямі Острополя має рушити 7 полк піхоти, перейти Случ, де взнає це за відповідне і має окружити Староконстантинів від сходу і півночі. Як-же стане займатися на день, то 8 полк разом з кінною скорострільною сотнею — підуть наступом від сторони місточка Кузьмина, аби з другого боку обійти Староконстантинів. Батерія 1/4. допомагатиме 8 полкові.

Це вже партизанка. Полки мають оперувати самостійно, без дальших вказівок команди бригади. Все дальше за-

Запасна сотня скорострільців у Стрию, 17. IV. 1919 р.

лежить від ініціативи і самостійного ділання командантів.

Командант 8 полку сотник Іванів з одним курінем нічно, змиливши ворожі застави, підходить під село, чи не Лагодинці, де кватирували два ворожі полки.

Якраз стали бити наші гармати по селу. Перелохані большевики роблять наглу збірку.

Не чекаючи, аж курінь розвинеться і наспів, сотник Іванів вганяється з 6 вістовими на конях в саму гущу ворожої збірки.

„Руки в гору“ — кричить сотник, а їзді прикладами крісів товчуть з коней по головах збентеженої маси.

Ворог оторопів, не знає, що робити.

Частина підносить руки, частина притомніє і хапає за кріси.

Та вже запізно.

Наша скорострільна сотня розставила скоростріли, добігла й друга сотня.

І дивне диво.

Стоять обі маси на 40 кроків від себе й не знають, що робити.

„Стрільай!“ — кричить сотник, що видобувся з вістовими з гущі ворога.

І дійсно наші стрільці стріляють — не ціляючи.

Ворог втікає, а дві сотки ворога, 6 машинових крісів, один комісар, а також канцелярії полків дістаються в руки куріня.

З поблизького ліска пробує ворог відстрілюватися. Наші скоростріли його звіздам викурюють і починається „біг за зайцем“.

7. полк сповнив також своє завдання і дістався аж під Попівці.

Ворог вже не ставив опору, а втікав в горячу літню днину, скидаючи гімнастюрки, аби легше втікати. Батерія благословила їх шрапнелями.

По полудні оба полки наблизилися до себе і злучилися, прямуючи на Шепетівку.

Не знати, яка булаб вийшла ситуація для нас, якщоб наш наступ був почався не день, а кілька годин пізніше. Між забороненими у ворога паперами був наказ для нього: наступати окружно на наші частини тогочасного дня о год. 8 зрана.

Наші частини мали тільки двох легко ранених в 8 полку.

Наполеон I. і Україна

Найповажніший французський місячник „Revue des deux Mondes“ подав цікаві виїмки зі спогадів адютанта Наполеона I. Коленкура князя Віченци, котрий був невідступним подорожним товаришем імператора, коли той після розгрому в 1812 році вертався від Москви до Парижа.

Підчас довгої і тяжкої тої подорожі, Наполеон не переставав говорити про причини своєї невдачі: „Вся наша катастрофа“ — казав він, „спричинена була невиконанням могого приказу про формацію частин польських (sic!) козаків. Козаки, а не хто інший, були причиною успіху Росії у цій війні. Це напевно найкращі легкі війська, які існують“. Імператор, пише Коленкур, не переставав говорити про козаків „польських“ (себто українських), котрих ніхто навіть і не думав творити.

Підчас короткого свого перебування в Варшаві (в англійському готелі), Наполеон остро поприкавав цим фактом свого амбасадора і польських міністрів, які вимовлялися страшною бідністю краю. Цісар не тратив ще повної надії і приказав утворити нові військові частини, а на першому місці козацькі і нате приказав видати кілька мільйонів. Він захоплювався тих, до котрих звертався, надією утворення самостійної Польщі (що йому рідко приходилося) і лякав їх перевагою варшавської Росії: — „Війна з Росією — це війна європейської культури“. — Але вже було пізно.

Вибираючися на ту війну, Наполеон, котрий цікавився завжди козацчиною, казав був своєму офіційальному історіографові Лезюрі написати її повну історію. Книжка ця для його особистої потреби написана і напечатана тільки у трьох примірниках, — знаходиться ще і нині в національній парижській бібліотеці¹⁾.

¹⁾ Її хотів використати в 1920. історик Доже, якого голова української делегації просив написати більшу працю про Україну і який був на це згодився. На жаль матеріальне становище тодішньої делегації не дозволило на це.

Він згадував ті війська, котрих слава лунала по цілому світі і без котрих Польща не булаб оборонила Хотіня і Відня і не булаб здобула Смоленська і Москви за Володислава IV. Але він забув, що польська шляхта своїм безглуздим фанатизмом давно вже кинула була тих „польських“ козаків в обняття Москви.

Ми знаємо, що Ян III. Собіський, великий прихильник козаків, який мав в собі збоку матери українську кров Даниловичів і Жолківських, старався створити на ново козацчину на правобережній Україні, чому протиставився його наступник, союзник Петра I-ого, Август II. Захопився був козацчиною і князь Йосиф Понятовський. Підчас своєї російської кампанії він утворив два козацькі полки з селян. Князь покохав їх мову, одіж, танці. Козацьку бурку носив до самої смерти, танцював козака на варшавському дворі... Є докази, що і підчас великої російської війни, він мав з собою козаків, бо довідався, що козаки були взяти в неволю сина маршалка Бліхера в 1814. році. З другого боку сторонники Олександра творили полки козацькі на Україні (Браніцькі, Потоцькі), між іншим 6.000 їх знаходилося під командою Станіслава Потоцького в російській армії. Вони находилися, річ цікава, таксамо, як і Донські козаки Платова під суровим надзором московської поліції, яка їм ніколи зовсім недовіривала. Були доноси про їх зносини з Мюратом.

Немцевич у своїх спогадах висказував ті самі погляди відносно козаків, що і Наполеон, з яким не годився зрештою в інших справах. „Булоб доказом найбільшої нашої політики — писав — якби ми могли відтягнути козаків від Москви, це булоб так, якби московському орлові обидва крила відтяти.“...

Наполеон своїм орлиним зором бачив значіння України для Європи. Проти Росії або за нею, тої Росії, що він вважав найбільшим ворогом європейської культури.

М. О.

Оборона батареї

Л. Перфецький.

Страсний тиждень 1920 р.

Написав Др. Іван Гижя.

Весна прийшла вчасна. Потoki ясного, теплого сонця розгрівали землю, висушували болотисті, українські шляхи. Херсонські степи вбиралися в свіжу зелень, закосичувалися квіттям, у ясному, безжурному блакиті тишилися пташки. Німецькі кольоністи виходили краяти плугами товстий український чорнозем. Сміялася весна повною груддю.

А нам невесело було. Команда III Бригади тодішньої Ч. У. Г. А. стояла в Бергсдорфі, а її частини були розташовані в інших поблизу німецьких кольоніях Херсонщини. Лікували рани завдані минулими, безперервними боями й страшним тифом. З лікарень вертали внадорощі, сухі, виснажені й поповнювали так дуже проріджені сотні.

Над нами ваготів важкий тягар непевності майбутнього та ломали моральні удари біжучої хвилі. У. Г. А. перестала як цілість існувати. Перша й друга Бригади мали вже відійти на фронт як окремі частини й увійти в склад совітських дивізій. Те саме чекало III Бригаду. Лякав нас не фронт — а те, що ми вже не творитимемо одноцілої армії, а розплинемося в совітських ватагах, до чого змагали більшовики. Їхні агітатори старалися розкласти наші частини всіма засобами. На мітингах підбурювали стрільців проти старшин, закликували їх вирізати „офіцерню“. Доптали й плюгавили наші національні святощі, наказали скинути тризуб зі шапок, а припняти червоні значки третього інтернаціоналу, що до глибин душі обурювало так стрілецтво як і старшин і приводило до вибухів, які здержували лише

старшини. Велике число старшин, які здавались небезпечними для комуністів, забирали з частин і висилано в Київ і Одесу. Всюди вешталися комісарі, шпігуни й агітатори. Ситуація ставала з кожним днем більш невиносимою.

А тимчасом доходили чутки про широкий повстанчий рух на Україні, про акцію генерала Павленка, про те, що от. Петлюра заключив корисний договір з Поляками й що Армія У. Н. Р., в якій є й галицькі частини, свіжо зорганізовані в Галичині, стоїть разом з Поляками на фронті проти більшовиків. Доходили вісті про розстріли наших старшин чрезвичайкою в Одесі й Києві. Протибільшовицький настрій зростав помітно, а положення відокремленої від інших III Бригади ставало чимраз трагічнішим.

Все кипіло, збиралося, бурилося — всі дусилися в безсиллі й було певне, що цей стан мусить вилятися в якихось очайдушних, розпучливих акціях.

Перший грім вдарив в страсний тиждень, в понеділок 5-го квітня 1920 р. на стації Затише. Державна сторожа (жандармерія), якої командантом був сотник Іван Козак, задержала поїзд, в якому їхала більшовицька чрезвичайка з комісарами, обезброїла їх і приарештувала.

Початок повстання? Ширша акція — чи лише самочинний, відруховий виступ? Що далі?

В команді Бригади констернація, замішання. Що хвилини дзвонить телефон. Вговорювання, накази ліквідувати цей виступ. Сотник Кле виїжджає з наказу команди Бригади на місці прослідити й злікві-

дувати цю подію, яка в цю пору була небажана й шкідлива.

Шестий квітня приніс вже ніби спокій. „Повстання“ в Затишу погасло. Сотник Козак зникнув, а з ним і деякі інші більше заангажовані особи. Та рівночасно приходять вістка, що кінна Бригада під командою отамана Шепаровича, яка була розташована в районі Тирасполя, підняла повстання проти большевиків. Чи це правда? Не знаємо. Знову аденервовання, знову непевність.

7-го квітня пополудні чую крізь вікно своєї квартири стукіт соток кінських ніг. Вибігаю на двір. Бачу — йде трухцем кіннота в напрямі Команди Бригади. Хто це? Чого?

За хвилину вбігає мій чуря й каже: „Повстанці напали на Команду Бригади“. Вбираюсь і йду до Команди. Довкруги повно вершників. Довідаюся, що це кіннота отамана Шепаровича*) враз з кінними постанцями. Призвища отамана повстанців не пригадую собі.

На ганку біля Команди Бригади бачу під револьверами повстанчої сторожі приарештованих повстанцями комісаря Дідуника й його помічника Кая.

В канцелярії Команди Бригади багато старшин (з них пригадую собі лише поручника Заславського). Є й отаман повстанців.

Отаман Шепарович хотів змусити Команду Бригади, щоб прилучилася до повстання. Почалися горячі, пристрасні дискусії на тему, що робити. Загал старшин Команди Бригади висловлювався проти повстання під цю пору, вказуючи на те, що III. Бригада, не маючи ніякого зв'язку з другими бригадами, які є вже на фронті, здана на себе саму, прилучаючись до повстання, йде на певну загибель і засуджує на певну смерть тисячі Галичан, які знаходяться в запіллю, та ставляє в критичну ситуацію I. й II. Бригаду на фронті. В тому зміслі промовляв між іншими й старенький посол Петрицький.

Отаман Шепарович, його старшини й повстанці вказували на те, що ціла Україна знаходиться у повстанчій вогні, що Армія У. Н. Р. на противольшевицькому фронті, що нашим обов'язком підпомогти повстанчу стихію, зорганізувати її, не зважаючи на жертви, бо лише тут можна створити українську державність. І знову повторилася тут історична наша трагедія: вирішування питання: Схід чи Захід?

Бурхливі наради тревали до вечера. Вкінці рішення, що III. Бригада відмашерує з дотеперішнього району в напрямі Біраулі, тимбільше, що відмарш на фронт був вже приготований і наказаний. В дорозі мало рішитися, чи Бригада відійде на фронт, чи прилучиться до повстання. Це рішення мало залежати від того, чи дійсно повстання охопило Україну, а в першій черзі ці околиці, через які мала йти III. Бригада.

*) От. Шепарович син австр. полковника, віденець із німецько-української родини

В стрілецькій масі був настрої протибольшевицький. Ходило лише про те, чи тактично й доцільно підняти зглядно прилучитися до повстання в цій саме хвилині.

Характеристичне, що в мент, коли до Бергсдорфу вийшли повстанці, негайно зникли з шапок стрільців і старшин примусово причіплені червоні кокарди, а заблисли тризуби, а на будинку Команди Бригади знова замаєв жовто-блакитний прапор. Розпогодилися на хвилину лиця стрілецьтва.

Вечером цього дня розстріляли повстанці комісаря Бригади Дідуника й його помічника Кая. Оба Галичани. Останній кільканадцятилітній молодик, кацап, який в часі війни виїхав враз з Москалями в Росію і тут „попав“ в комуністи. Ненавиділа його ціла Бригада, як шпика й донощика. У нього після заарештовання знайдено листу проскрибованих старшин і стрільців призначених до чрезвычайки. Не ліпший від нього був і Дідуник — його безпосередній наставник. Повстанча куля не дозволила їм післати на смерть нові жертви.

Комісаря Чайківського, якого також повстанці приарештували й хотіли конче розстріляти, вирятував пос. Петрицький і сотник Навроцький.

Під вечір зібралися повстанці на майдані біля Команди Бригади. Сотні людських і кінських голів. Команда. Одним рухом злетіли шапки з голів. Під тиху весняну ніч понеслися звуки „Як умру, то поховайте мене...“ З кожним ментом пісня кріпшала, могутніла, замінялася в правдивий наказ „вражою злою кровю волю окропите“. Пісня, гимн степів плив у синяву неба й зелень степів й гинув десь далеко-далеко в безвістях...

Був це дійсно заповіт тих, що пішли на смерть у степах. І співали його так щиро й так могутчо, що серце дрожало, що хотілося пірвати й іти зараз, всюди, на смерть навіть. Вражіння цього менту не забуду ніколи.

Скінчився „заповіт“, знову команда. Ворухнулись коні й козаки й поволі чвірка за чвіркою виїжджати почали. Міровий стукіт копит, брязкіт збруї й знову залунала пісня. Перші чвірки почали зникати за горбом, потім другі, треті... Долітали слова пісні „А попід горою, долом долиною, гей, козаки йдуть“..., а далі слабшали слова, губились по дорозі, врешті доносили нам вітер лише мельодію враз з пахощами степової, весняної ночі.

Відїхали повстанці. Зникли у темній ночі. На другий день покінчили ми останні приготування до відмаршу й у велику п'ятницю рано покинули ми Бергсдорф. У велику суботу 10-го квітня вечером прибули ми до Біраулі. Вісти про загальне повстання на Україні виявилися неправдивими. Бірауля була в руках большевиків.

На сам Великдень ми завагонувалися і відїхали через Жмеринку на фронт.

Із стрілецьких споминів

Написав Микола Андрусак

З кінцем березня 1920 р. розташувалася I бригада УСС в районі Чуднова. Зараз же після її прибуття на Волинь, деякі її частини заняли фронт недалеко р. Случі в околиці м. Романова; решта станула як резерва в Чуднові та поблизьких селах.

Великдень 1920 р. застав 3 курінь (командантом його був пор. Іваницький) 1 полку I бриг. УСС на постою в розкішнім волинським селі Дубищі біля Чуднова. Сотня пор. Галушки містилася на східнім кінці цього села. Користаючи з постою в запалі, заходився сотенний командний склад влаштувати „свячене“ для стрільців. Це стрілецьке „свячене“ — характерне само собою; воно властиво не було свяченим, бо хоч при 1 полку УСС був „товариш учитель моралі“ (таку офіційну назву мав військовий священник, коли Українська Галицька Армія залучалася з червоною), який відбув навіть великодню сповідь із стрільцями, які цього бажали, то посвятити „свячене“ заборонили політкоми (до команд бригад, полків та курінів були приділені для контролю політичні комісарі; цю функцію сповняли ці Галичани, що були членами КПбУ). Це однак не здержало пор. Галушки від влаштування свяченого для своєї сотні; влаштував його бодай несвяченим. Щоби не псувати святого настрою між стрілецьтвом, пор. Галушка тільки декому сказав про цю заборону; просив, щоб успокоювати багал стрільців, колиб вони довідалися про правдивий стан річей. Очевидно, стрільці довіряли своєму „товаришеві сотенному“, тому й на думку їм не прийшло, щоб він їх обманював, що правда, проти своєї волі.

Хоч це традиційне „свячене“ не було свяченим, то всетаки випало, як на наші тодішні злиденні відносини, досить величаво. В гарний соняшний ранок першого дня свят зібралася сотня у дубовий гаю. Сюди принесено це скромне стрілецьке „свячене“: яйця й паску й положено на вишиваній скатерті, позиченій у місцевих селян. Надійшов пор. Галушка й звернувся до сотні з короткою промовою; пригадав їм їхню безпосередню опущену батьківщину та висловив бажання, щоби слідуючий Великдень святкували всі в сімі „зольній.“ Відтак взяв тарілку з яйцями й підійшов до найстаршого віком стрільця Лебідя (селянина з Брідщини). Сльози засвітилися старому Лебедеві в очах, коли до нього промовив тов. сотенний „Христос воскрес“ та поділився з ним „свяченим.“ Опісля підходив пор. Галушка по черзі до кожного стрільця, частуючи його „свяченим.“ А звертаючись до Волянця Кравчука, що опинився серед Галичан в хвилині, коли Армія УНР змушена була перед большевиками відступити на польський бік, сказав, що хоч доля роздерла нас надвоє, однак всі почуваяться до єдності. „Всі ми боремося за одно“ — притакнув коротко Воляк.

Після спожиття „свяченого“ відспівано тричі „Христос воскрес із мертвих.“ На тім і скінчився церковний спів; „Гей та зажурились стрільці січові“ — понеслася пісня у дубовім гаю. Колиж доспівано до місця „батьками орати, матерями волочити“, не вдержав старий Лебідь та заривав як мала дитина. Потекли слези й багатьом іншим стрільцям. Щоби

розігнати цей сумний настрій, завів чет. Яворівський спів веселих народніх співанок. Стрільці повеселішали; почалися балачки про майбутній похід. Це була мрія кожного стрільця; коби тільки як найскорше був цей похід. Після привмної гутірки розійшлося стрілецьтво підбадьорене і веселе.

Другого дня Великодня відбувся „мітінг“ для всіх наших відділів, що були в той час в Дубищі. Це було радше офіційне свято. Бесідники „партійні“ говорили, як звичайно, „про боротьбу пролетаріату проти капіталізму“; після кожної промови військова орхестра грала „Інтернаціонал.“ Один з промовців пригадавав стрільцям та зібраним селянам свято весни, що обходили його в цю пору наші предки-погани. Про Великодні свята, що зрослися так з народніми звичаями, він не згадав. Це було дивне для стрільців; „псевдовченість“ партійного товариша зробила на них, як на християн, пригноблююче вражіння. Сумно вислухали потім стрільці відіграних військовою орхестрою народніх пісень, між ними також „Ще не вмерла.“

Закінчився цей стрілецький Великдень похоронами в третій день стрільця Яроша, що утопився. Що його спонукало до цього — не відомо. Один з намоглих бесідників говорив, що причиною була безнадійність на поворот до Галичини. Похорони відбулися без священника; тільки військова орхестра та промови партійних товаришів відпровадили його до могили.

В ночі після третього дня свят (з 10 на 11 квітня) заалармовано наші відділи в Дубищі; прийшла вістка, що противник прорвав фронт і для відкинення його стягнуто наші резерви. III курінь вирушив через Чуднів теж ліквідувати прірву фронту. В часі маршу надійшла вістка, що галицькі відділи відперли вже наступ противника, який прорвав був фронт на відтинку, де стояли некарні большевицькі частини.

Хоч прорив зліквідовано, то сотня пор. Галушки відійшла на фронт в околицю с. Нівної. Там постояла вона в малій польській колонії, серед лісів, більше тижня; ворожого напору в тім часі не було. Потім стягнуто її під м. Романів, де вже була вона вкупі з іншими сотнями 3 куріня 1 полку УСС. Тут застала цей курінь польська офензива на Київ. Перші наступи на наші становища 22 і 23 квітня відкинені; однак задля прорвання фронту в інших відтинках, мусів 3 курінь відступати на схід.

Дня 23 квітня почався наш відворот. Противник після ранішого наступу залишив нас в спокою. Тільки праворуч і ліворуч від нас все дещо більше на схід було чути гарматні й скорострільні стріли. На ніч з 23 на 24 квітня пристанув курінь в однім селі на північ від нашої недавної станиці Дубища; рано знову відкинув курінь ворожий наступ. Та після того почався знов забезпечений зі всіх боків марш на схід; куріньний пор. Іваницький подав до відома стрілецьтва, що ми находимося на задах польської армії. І дійсно гарматні стріли було чути все більш на сході. Під вечір пристанув курінь на відпочинок у лісі; звідси вислано звідна до сусіднього села. Цей вернувши приніс вістку, що польські війська відійшли з цього села на схід. Іза того пор. Іваницький зібрав весь

курінь на нараду. Старшини були за тим, щоби далі відступати на схід; одначе стрільці, зневірені у наших червоних союзників, яких — говорили — „не знати — де здоганяти,“ були за тим, щоби здатися. Супроти того пор. Іваницький піддавав гадку, щоби стрільці розійшлися, продираючися одинцем будьто на той бік фронту, будьто до Галичини. Та з його думкою не погодилися галицькі стрільці, що були здатні боротися в боєвій лінії, а не надавалися до якихнебудь підходів в запіллі ворога так, як це вміли робити придніпрянські відділи. Притому стрільці побоювалися, що одинцем пропадуть і мало хто вирятується, на томісць, коли курінь вкупі, то не лиш полон, але й смерть миліша. Тоді курінний, що вже теж зневірився в успіх червоної армії та можливість дістатися на той бік боєвої лінії, заявив, що він зрікається дальшого проводу над курінем і піде там, де й стрільці.

Рада скінчилася. Стрільці з болем серця стали викидати останки набоїв, нищити замки в крісах і скорострілах. О півночі повернув курінь знову до с. Глубічка і тут обскочили нас зі всіх боків Поляки. Нас порозпроваджували відділами по селянських стодах, а рано після перепровадження ревізії серед старшин та декого з підстаршин (пізнали їх по вигляді), яким повідбирано українські гроші, залишаючи тільки по „ловатці“ (50 карб.), відпроваджено нас через м. Троянів до Бердичева. Там нас приміщено за містом в галя, куди заїздили колись літаки. Протягом тижня припроваджено сюди більше наших і больше-

вицьких полонених. Наших старшин забрано від нас, а десь при кінці тижня нашого там побуту прибули вони вже з синьо-жовтими відзнаками нас відвідаги. Від них довідалися ми про перехід наших частин на Поділлі на бік Армії УНР, та що робляться старання за приняттям полонених Галичан до Армії УНР. Яких два дні після того виділено всіх полонених Галичан й відставлено із старшинами до Житомира. Тут на стації лишила нас польська сторожа й ми під проводом наших старшин удалися до будинку гімназії при Пушкінській вулиці.

Тут повстала збірна станиця Галичан. Сюди прибули після заняття Київля Поляками деякі наші стрільці з Київля й принесли нам вістку про недолю наших старшин, арештованих большевиками в Київлі. В Житомирі дізналися ми з „Громадської Думки“ та „Впереду“ дещо про відносини в Галичині. Принесли вони невеселі вістки, тому тільки старші віком стрільці здебільшого селяни, рвалися до повороту в Галичину, не чекаючи на перепустки польської військової влади; щоденно відходив гурт стрільців пішки до Галичини. Старшини ж агітували за вступленням в ряди Армії УНР; їхня агітація найшла послух серед нечисленних стрільців, молодших літами. Разом з ними виїхали старшини в половині травня до Бердичева, де формувалася уенерівська 6 запасна стрілецька бригада. А стрільців, що не бажали вступити в ряди Армії УНР та не вибралися вже раніше домів, перебрала польська військова влада.

Таборові видання

Написав: *Прижмуренко.*

Цєю статейкою хочемо звернути увагу на тиху, муравлину, непомітну для загалу, але продуктивну, корисну і подивугідну працю, якої dokonало наше інтерноване військо, сидячи за дротами, в перші роки свого найсумнішого життя, переходячи з поля боротьби за свою державу просто в табори інтернованих, як обезбровні в'язні.

Перебуваючи в таборах, інтересувався я справою таборової журналістики і таборових видавництв, позбирав і позаписував багато з того, що появилася зразу писаного рукою, далі машинкою і відбитого на шапірографі, на цикльостилі, а врешті друкованого черенковою машинною. Мої відомости відносяться до 1920—21 років¹⁾. З того часу аж до ліквідації таборів, певно ще багато видано нового і мої відомости в далеко неповних, однак виписую їх з метою: 1) Виказати, яку діяльність виявило наше вояцтво, перебуваючи за дротами, 2) Перевести малу характеристику їх видавничої праці, 3) Заохотити других, що ознайомлені з цією справою, головню бібліотекарів, збирачів книжок і рідких видань, аби доповнили цей список, найкраще на сторінках „Літопису Червоної Каляни“ і 4) Зкомплетувати в Музею Наукового Товариства ім. Шевченка всі таборіві видання, від часу переходу Збруча аж до останнього дня, якщо такої збірки Наук. Тов. ще не має.

В році 1921 опублікував я у журналі „Воля“, Ві-

день, за м. вересень, ч. 9—10 список таборових видань числом 18.

Подам нижче список журналів, газет, зшитків і книжок, що появилися за згаданий час в таборах інтернованих членів Укр. Армії (У. Н. Р.). Наведений список видань говорить першзавсе про різноманітність таборових журналів. Їхній зміст незвичайно вірно малює життя наших старшин і вояків за дротами, передає їхні переживання, настрої, та вказує на незвичайну свідомість нашого війська і розумні справи. Таборова преса вказує нам також на те, що військо наше не дармувало, воно безнастанно вчилася на різних курсах, загально освітніх, національно-освідомлюючих, і кооперативно-господарських. Приводиться також діяльність і праця старшин над собою і підчиненням козацтвом.

Треба подивляти, як зуміли наші таборовики побороти всі матеріальні і технічні труднощі і видати таку масу друкованого матеріалу. Правда, деякі журнали виходили в невеликому накладі до 60 прим. друкованих на шапірографі і лише з купленням друкарської машини деякі видання доходили до накладу 2000 примірників. Зовнішній бік журналів дуже гарний, як на умови життя за дротами: Більшість елюстрована і то просто артистично, надзвичайно влучно, вірно. Деякі журнали були люблені таборовиками і користувалися великою пошаною. Напримір в Александрівському таборі газета „Промінь“ була живою газетою. Кожної неділі збиралося все таборове брацтво в театральній салі і при 600—1000 слухачах, га-

¹⁾ Список таборових видань цьогож автора подамо у свому часі у відділі бібліографії. Р е д.

зету голосно вичитували артисти театру. Газета мала такі відділи: Передне слово, Публіцистика, Українське життя, Фейлтон, Ріжні вісти, Спорт, Театральні справи, Листування з дописувачами, Гумор та оголошення. Часто ця газета підпадала конфіскації таборового цензора. Найсерйознішим таборовим журналом був „Військовий науковий вістник“, що виходив в Стрілкові. Був він органом військового народного університету. У „Вістнику“ приймали участь визначніші військові знавці. З сатиричних журналів дуже гарними рисунками і дотепами відзначалися „Окріп“, „Аванс“, але і другі були цікаві і користувалися популярністю та розходилися до останнього числа.

На особливу увагу заслугоють переклади з різних мов, різних фахових військових книжок і розвідок.

Не знаємо точно, скільки було таких перекладів і де вони ділися. Занотовано у нас, що в одному Калішському таборі, до 15. XI. 1921 р. було 31 перекладів. Між ними: „Організація проломових одиниць“, „Уживання гранат“, „Іструкція розвідчикам“, „Піхота в бою“, „Кулеметне діло“, „Психологія юрби“, „Худюмова гармата“, „Теренознавство“, „Значіння та роля старшин в армії“ і т. д.

Деякі побачили світ друком, як ось: „Абетка Морзе“, в накладі 300 прим. в Калішському таборі, „Піша застава“ — Ельзенберга в перекл. пор. Верхоли — накладом 800 прим. Менше щасливі переклади друкувалися лиш на шапірографі в кількості 30 прим. як „Оборона на розтягнутому фронті“, „Історія розвитку бою“ і др. Деякі гарні переклади не друкувалися навіть на друкарських машинках, бо не було грошей на папір.

Чи за останні роки були ще які переклади друковані — не знаю.

В таборі Стрілково вийшло 6 перекладів друкованих на шапірографі, а з них: „Похід в 1922“, підп. Хомяка, „Історія воєнного мистецтва“, „Елементарна тактика“ і др.

Про інші табори відомостей на жаль не маємо, однак жадоба фахового формування була у всіх старшин і скрізь.

Крім чисто військової літератури, помітна книжка видана в Олександрівському таборі п. з.: „Короткий курс українознавства“. Цей підручник, як на таборові

видання, можна вважати просто ідеальним. Богатий змістом, з образками, мапами, діяграммами і таблицями, на 116 сторін друку.

Перечитуючи таборову періодичну і неперіодичну пресу скрізь чорною ниткою проходить жаль вояцтва, що мусить сидіти за дротом, та всетаки вояцтво бадьоро дивиться — на наші національні справи. Богато пишеться про необхідність всім Українцям зєдинитися, що військо повинно бути поза політикою, а політиків просить ся не сваритися, а діло робити.

У всіх журналах знаходимо цікаві, повні щирости і об'єктивности описи військових пригод, епізоди з героїських походів нашого війська, в боротьбі за кращу будучність нашого народу.

Треба зазначити, що статі в журналах в глибоко передумані, написані з таланом і високо

патріотичні. Часто стрічається гостра критика, болюча, але правдива.

Брак місця не дозволяє ширше оцінити таборову пресу, але безперечно таборова преса відіграла велику роль виховну серед нашого вояцтва, піддержувала до кінця бадьорий настрій і не допускала до партійництва, розвалу і деморалізації. Ми певні, що їх праця перейде в історію, яка не пожалів признання за жертвенну працю наших таборовиків.

„Двобій“

Л. Перфецький

Отаманщина

Написав Михайло Серета, полковник Армії У.Н.Р.

Старшини Гайдамацького полку

Отаман Волох

Своїм зовнішнім виглядом отам Волох нагадував колишніх московських бунтарів Пугачова або Стеньку Разіна: кремезний, високий і широкий в плечах; на широкому селянському обличчі — чорні ямини від віспи; червона широка борода-лопатою; маленькі карі очі заховані глибоко в очні ямини. В товаристві старшин, коли він уважно прислухувався до розмови, під очима його повставала зморщка, а на обличчі та ледви помітна гра мускулів, яку можна було розуміти так:

— Ох мені, як складно він бреше... теж знайшли дурня, отак я вам і повірив... ні, мої панове, я розумніший, ніж ви гадаєте...

Зодягався він в синій жупан, червоні штани, чорну смушеву шапку з малиновим шликом і в козацькі чоботи.

Він не мав ні освіти ні призначення: „фельдфебель“ 124 Вороніжського полку; у світову війну — поручник; за гетьмана значковий Запорізької дивізії. Все це стаж на ролі звичайного смертного. Однак він мав досвідчений життям розум, був хоробрий і відважний і мав хист належно орієнтуватися в революційних обставинах, як і серед людей, яких революційна хвиля винесла на високе становище. С. В. Петлюра тримав його в резерві, як певного козира, котрим

гадав повернути колись все те, що програвалося ворогу.

На початку 1918 року, коли робітники арсеналу та збільшені полки в Києві загрожували існуванню Центральної Ради, Петлюра і Волох в постаті звичайних козаків Гайдамацького Коша Слобідської України пережили чимало бойових пригод, які надовго звязали цих героїв почуттям довіри з одного боку і самозапевнення з другого.

Всі хриstopродавці, — сказав Волох С. В. Петлюрі, коли його винесли раненого з залізничного двірця. — Українців мільйони, а поглянь навколо — жменя нас, щоб боронить національну справу.

Цих слів не міг забути Головний Отаман. Бл. пам'яті Петлюра в справі визволення нації покладав великі надії на ті одиниці з народу, хто без школи, без матеріальних та інших цензів, а завдяки лише своїм здібностям, енергії і волі вийшов, як кажуть, в люди. Він гадав, що творчі сили, які були потрібні для відбудови нації, необхідно шукати десь серед юрби. Несвідомо для себе він був тим політичним романтиком, якими були російські народовольці 70 років. Пізніше отаман Волох розвіяв цей романтизм, посявши в душі Небіжчика сумніви за свої перші необережні кроки в постаті Директора.

Коли заарештували Болбочана, на команданта Запорізького корпусу С. В. Петлюра призначив отамана Волоха.

Волох не вірив кадровому старшинству і глибоко зневажав інтелігенцію.

У Кременчузі, оглядаючи полки, він зайшов в інженірну сотню. Командант сотні Несторенко знайомив козаків з технічною термінологією. Заложивши руки позад себе і заплющивши очі, ніби нічого не бачучи, з іронічним усміхом прослухав він лекцію. Потім наблизився до Несторенка і кепкуючи з його вимови, сказав:

— Антиле-ген-ція... Аристо-кра-тія... Нам потрібні вояки, а не вчені люди. Геть з посади!

Інших змін він не встиг зробити: большевики облягли Кременчуг і примусили Запоріжців відступити на Правобережжя

В середині лютого 1919 року Запорізький корпус розташувався в районі Умані: Мазепинський, Республіканський і Наливайківський полки на фронті у станції Тальне; Дорошенківський, Кармелюцький, Богданівський і Петлюрівський, як резерв, в Умані. Червоні війська, що насувалися зі станції Цвіткова, наскочили на Мазепинський полк. Мазепинці потрошили большевиків та захопили ворожі ешелони, гармати і обоз. Большевики одлинули назад і підсилившись резервами, мали на другий день знову перейти в наступ. Петлюрівський полк, що був в резерві, одержав наказ вирушити на фронт. Петлюрівці відмовились Місцевий Звенигородський полк висловив їм свою солідарність. Подібний страйк у життєво славетного корпусу був першою скандальною новиною. До старшин дійшли чутки про якусь агітаційну працю, яку оточення Волоха провадило серед козаків, однак доказів вони не мали. Наливайківці оточили Петлюрівців і примусили їх виступити на фронт.

Командування перегрупувало сили: полк Кармелюка був розташований на ділянці с. Легезин — та Татянин монастир; Дорошенківський — в районі стації Потапні.

Початок бою був щасливий для червоних: вони прорвалися через Мазепинський і Республіканський полки і вийшли на Умань; другою кільцею вони зайшли в потилицю Кармелюкам. Командант Кармелюків полковник Троцький крикнув до козаків:

— Бачите орли! У ворога не вистарчає сміливості стати перед нашими очима; він ховається позаду нас... А ну, пісню!

— Ой, щож то за шум учинився!

Гукнули козаки, накинулися на червоних і погромивши ворожу кільцю, вийшли на с. Доброводи; з Добровод через с. Дележанівку знову вернули в Умань.

Населення Умані, вирядивши Запоріжців на фронт, гадало тепер зустріти червоних. Пролетарі озброїлися берданками, понаряжувалися в червоні кольори і вивели червоні прапори. Попереду натовпу манячів молодий рудий панок з великим чубом, що стирчав у нього, як у півня гребінь із трьома пишними червоними стяжками на грудях. Він зібрався було промовити привітне слово, коли приглянувся, рятуй Боже... Кармелюки.

Полковник Троцький, сплюнувши з досади, сказав бунчуковик:

— Потягни отого рудого за чуба. Жах, яка бридка і нахабна морда.

Слідом за Кармелюками в Умань увійшов зі штабом і отаман Волох. Міська дума вирядила для зустрічі його своїх представників. Волох вислухав привітання і зупинившись на них своїм глузливым поглядом, уціплюю відповів:

— Антиле-ген-ція... буржуї...

Більше нічого не сказав; повернувся і відійшов. З Умані Запорізький корпус виступив в Одесу, на з'єднання з військами союзного командування.

В с. Теплику Волох закликав до себе вірних гайдамаків, яким сказав:

— Карта Петлюри побита; ним користуються тепер всесвітні посіпаки: поміщики, банкіри, попи, купці та інші. Нині я в імени селян, робітників і козаків підіймаю червоний прапор для вашої слави й добробуту, під який закликаю всіх вас стати й боронити його.

Другого дня він оголосив універзал, яким касував Директорію і приймав радянську програму. Козакам дав розпорядження про обрання делегатів до корпусного комітету.

Ніби зпід землі виросла в Теплику делегація від червоної армії, яка прибула прийняти під своє опікування Запоріжців. На церковній площі вони збудували трибуну. Позбігалися селяни й козаки. До трибуни підійшов матрос в шкіряній куртці і в шкіряному кашкеті з червоним бантом на грудях, з двома самопалами на паску і гранатами за плечима. Він чемно вклонився юрбі і, як той птах, злетів на трибуну. На трибуні щось подумав, махнув в повітрі рукою, ніби відігнавши мух і розпочав:

— Товариші! Наші вороги — поміщики, капіталісти, офіцери...

Запоріжці в часі відступу на Одесу

— І большевики, — гучно почав з юрби високий сухорлявий козак з довгим оселедцем, що викотився йому на чоло під самі очі.

Промовець допитливо зупинив за нього свої очі, чогось вичікуючи.

— Правдиво сказано, і большевики! — безапеляційно підтвердив другий козак з юрби.

На трибуні виникла замішанина. Нею скористався полк Троцький і наказав оголосити в полку тривогу. Полк справно зібрався в рядах, мовчки дошукуючись причини такої несподіванки. Залунала команда:

— В похід руш!

Коли вийшли з Теплика, полк одержав наказ пересунутися в с. Ободівку.

За Кармелюцьким полком, не знаючи, до чого це все йде, виступили інші полки корпусу. Алеж на трибуні ще довго манячила постать в шкіряному кашкеті і довго ще було чути:

— Товариші! Провокація!

Большевицька делегація не зважилася повернути до своїх з порожніми руками, тай собі перенеслася до Ободівки, гадаючи, що шляхи й зміна обставин на добре вплинуть на козаків. Однак вийшло не на їхню: полковник Троцький наказав всипати кожному з делегатів 25 канчуків. На лихо делегації, лікторя трапилися не в числа формалістів: всипали по 25 та ще від себе додали по 10.

В м. Чечельнику команданти окремих частин усунули Волоха від командування корпусом, який доручили команданту дивізії отаману Загородському.

Дізнавшись від звязкових, що союзне командування покинуло Одесу, Запоріжці повернули на Роздільню — Тираспіль. Йшли навколо оточені ворогами: попереду — червоні повстанці; позаду большевицькі війська. Погромивши червоного отамана Дячишина і прорвавшись на Роздільню, через залізне кільце повстанчих сил Григорієва, корпус нарешті розташувався в околицях Тирасполя. Команда корпусу визнала положення трагічним і дала розпорядження перейти румунський кордон. Отаман Волох цього розпорядження не визнав. Він зібрав Гайдамацький полк, якому сказав:

— Старшини корпусу відомі контрреволюціонери і вороги для нас, робітників і селян, надумали таки за кордон...

— Туди їм і дорога, — побажали гайдамаки.

— Постривайте, дайте сказати: вони гадають перевезти до Румунів військово майно і все добро, що забрали на Україні. Добро це запрацьоване болючими мозолями наших батьків і матерей. Як ви на це? Погоджувтесь?

— Дурнів серед нас немає годитись. Не дамо і за кордон нікого не пустимо, — відповіли гайдамаки.

Тогож дня з в'їзними гайдамаками, що склали курінь Холодний Яр, Волох захопив стацію Тираспіль, загрожуючи розстрілом кожному, хто мав намір перейти кордон. Кармелюцький полк утихомирив гайдамаків і полонив отамана Волоха.

На весні 1919 р. Запорізький корпус, багато зазнавши лиха в Румунії і Польщі, нарешті зєднався з головними силами Директорії. Запоріжці чекали суворого покарання Волоха, якого комуністична ідеологія не викликала жадних сумнівів. На їх здивування С. В. Петлюра повернув йому Гайдамацький полк. Волоху поталанило: склад міністрів в той час був лівого напрямку і цілковито поділяв радянську програму Волоха. Головного Отамана він переконав, довівши йому, що його універсал був лише стратегічним кроком обійти большевиків, коли не силою то хитрощами; у повстанців же, імя яких легіон і з якими він перебуває у тісному контакті, універсал зміцнив віру і надію на нього, С. В. Петлюру.

— Ти наш батько, а ми твої діти, — доводив він Петлюрі: — Твоя сила не тут, а там, де повстанці. Там краще дбають про твій добробут. Дай лише дістатися мені на Харківщину, то сам зобачиш, чия правда, а чия кривда.

В липні місяці він був призначений головним отаманом усіх повстанців України. Йому видали великий аванс на організаційні витрати і безтерміновий відпуск на Слобожанщину. Бог то знає, чи дійсно він був на Харківщині, тільки зі Жмеринки від надіслав гайдамакам листа, запрошуючи їх покинути Петлюру і мандрувати до нього. Команданти Гайдамацького полку, Виноградів і кінного дивізіону Сікорський перехопили цього листа і стали гайдамакам на перешкоді. Почувши про ці заходи, Волох дав відповідні зарядження своїм однодумцям Ліневському й Маслоу, котрі користувалися у гайдамаків великим авторитетом. Гайдамаки заарештували Виноградова й Сі-

корського: Виноградова збили, а Сікорський якось утік.

— Кадрових старшин треба винищити, як шкідливих хорвахів, — сказав при цій нагоді Волох своїм землякам поручнику Семеренку і сотнику Козівку.

— О, я їх добре розпізнав за часів моєї царської служби. Царський режим міцно укорінив в їх голові одне, що старшина усе і над усім. Таких кар'єристів і посіпак, як вони, треба десь пошукати, тай не знайти. За революцію вони присмиріли, такі манесенкі та низенькі. Алеж дайте час, коли вони знову зачують під ногами твердий ґрунт. Знову залунає, що вони навіть в лазні — полковники або генерали. До української справи вони прислалися з обрахунку, що вона найкраще забезпечить їх положення. Я певен, що недалекий той час, коли Петлюра залишиться виключно з кадровими старшинами, які перед усім світом роздувають кадило, що їх батьки, певно Орловці, Тамбовці, Куряни, були завзятими самостійниками, а вони... Де-які з них кажуть, що в рапорті до царя, ще за мирного часу вони вимагали незалежності України. І де ті очі у Петлюри! Кумедія тай годі!..

7-а Запорізька дивізія була обурена такими розмовами і поведінням Волоха і Гайдамацького полку і вимагала від С. В. Петлюри суворого покарання Волоха, загрожуючи в противному разі вийти зі складу корпусу. Якраз на цей час до Петлюри наспів Волох з Харківськими повстанцями, які піднесли Головному Отаманові хліб і сіль від усього селянства України.

С. В. Петлюра наказав розгорнути Гайдамацький полк в бригаду і доручити бригаду отаману Волоху. Однак було запізно: Українську Армію оточили Денікінці з півдня і заходу.

На початку грудня 1919 р. вона опинилася в Любарі на Волині, куди надійшов і Волох зі своїми Гайдамаками.

Невідомо, відкіля і як, тільки в Любарі повстала, в десяти кроків від постою Головного Отамана, Вовчанська революційна рада, яка оголосила відозву до козаків, запрошуючи їх переходити в червону армію. Отаман Волох був призначений главоверхом усіх червоних сил на Правобережжю. Тогож дня Волох захопив державну скарбницю.

В трикутнику смерті, почувши про зраду Волоха, С. В. Петлюра, зі сльозами на очах, сказав:

— Нещасна Україна! О, morituri te salutant!

Січові Стрільці у Натіїва

Зі споминів бл. п. Івана Андруха, сот. С. С.
(Докінчення).

Автор цих споминів сотник СС Іван Андрух, бувший підхорунжий УСС., родом з Перемишля, визначився в часі визвольних боїв на Вел. Україні, зокрема під Мотовилівкою, розстріляний більшовицькою черевичайкою разом з поетом Грицьком Чуприною весною 1921 р., як діяльний член „Київського Повстанчого Штабу“

Та це не вдалося, бо стрільці заявили, що скорше підуть додів, як у другі батареї і тоді сот. Дашкевича назначено лише старшим старшиною батареї, а к-ром її назначено Наддніпрянця. Не зважаючи на все, батарея не одержала гармат до кінця свого перебування в Запор. Корпусі.

Сотня Загаєвича і Андруха разом з 2-им Запор. полком вирушили пішим порядком зі Сватова до с. Білокуракіна, що 70 верств від Сватова. По дорозі незраз висивистували стрільці жінок, які безстидно тяглися з козаками Запорозжцями, сидячи на повозках та граючи на балалайках. Стрільці зривали російські кокарди у тих козаків і старшин, які не хотіли надівати українських знаків. В селі Білокуракіні відбулася парада, на якій був воєнний міністр Рогоза. На цю параду зібралася ціла Запор. Дивізія, себто 1-ший Запор. полк ім. Дорошенка, 2-гий Запор. полк, кінний полк ім. Костя Гордієнка з батареєю. 3-ий Запор. Гайдамацький полк відійшов на позицію і участі в параді не брав. Воєнний міністр в привіт от. Натіїва і Болбочана оглядав цілу Дивізію, інтересувався особливо стрільцями, розпитувався, скільки їх, як заховуються і т. д. Дивізію оглядав також к-р німецького корпусу, якому підлягав Запор. Корпус. Він також звернув увагу на карні і великі стрілецькі сотні і висказав своє задоволення.

З Білокуракіна вирушила вся Дивізія до Білолуцька, 15-верств на північ від повітового міста Старобільська. В Білолуцьку 3-ту кулеметну ватагу розділено на дві сотні і утворено з неї другу кул. ватагу (на місце розбігшоїся 2-ої скорост. сотні) з самих спеціалістів кулеметчиків під к-ою сот. Турка Михайла і старшин хор. Глови Василя та хор. Сагайдачного Петра. Решта 3-ої кулеметної ватаги остала під командою

сот. Андруха зі старшинами хор. Мельником Федором, Шараневичем Миколою та Загаєвичем Матвієм. 2-а кулеметна ватага була справді кулеметною, себ-то мала 10 скорострільів Максима на двоколках з кіньми і всім належним майном, а 2-а кулем. ватага мала 5 скорострільів без двоколк і коней і числилася сотнею пішою таксамо, як бомбометна сотня, яка була окремою пішою сотнею. На охорону демаркаційної лінії був післаний 1-ий Запор. полк ім. Дорошенка, та коли більшовики нічним набгом його прогнали з визначеної лінії і почасті розбили, 2-ий Запор. полк мусів післати на підмгу 1-ий курінь під к-дою Зілінського, якому на доповнення додали ще бомбометну сотню сот. Загаєвича і 2 гу кулеметну ватагу. Відділ цей заняв пзицію над річкою Айдар між селами Айдар і Колесниково. Оце стрілецькі сотні попали під безпосередню к-ду мурінного, якого більше за всіх не любили за його неграмотність та звірське поведіння з населенням. Він накладав більше служби на С.С., наказував їм грабувати по селах, які лежали на неутральній зоні, де грабили також і більшовики. Тому, що стрільці справлялися не так, як Запоріжці і не відважувалися рабувати коров, грошей та збіжжа у мирного українського населення, яке всетаки була надія позискати для України, то курінний подавав рапорт в штаб полку, що С.С. це банда, яку слідувало-б лише розігнати. Зтягано контрибуції, як у селян по українському боці, так і по більшовицькому, що не обходилося без звірств над населенням і без кражі навіть великих сум. Коли сот. Загаєвич домагався звільнити його зпід підлеглости кур. Зілінському, то на нього послано силу наклепів з домаганням прогнати його як нездатного командувати сотнею. Це все не могло додатно вплинути на якенебудь співжиття С.С. з Запоріжцями. Якраз в той час 27. серпня прийшов наказ від гетьмана, що Запор. Корпус мусять йому присягнути на вірність. Стрільці не знали, як поставитися до цього факту, бо Галичани боялися, що присяга замкне їм поворот додів, старші віком не хотіли ангажуватися присягою до дальшої служби в армії, а багато не могло рішитися, не знаючи думки других стрільців, яких всетаки більшість була поза Запор. Корпусом. На просьбу к-рів стрілецьких сотень і кур. Сушка, який якраз тоді приїхав з Києва відвідати С.С. і передати деякі новини, от. Натіїв відложив присягу 2-ому Запор. полку до приїзду делегатів від С.С. з Києва. Делегатами поїхали в Київ сот. Чайківський і кур. Сушко і їм поручено вяснити становище Галичан після присяги та думку решти старшин С.С., які були в Києві. Кур. Сушко і Чайківський були в цій справі у гетьмана і цей сказав, що присяга обов'язує С.С. не щодо речинця служби, а щодо самого повнення служби і що С.С. будуть користуватися всіми правами Наддніпр. Українців і право горожанства кожному С.С. може бути дано. Відносно повороту до Австрії — австрійський посланник відповів, що присяга не перешкоджує поворотові в Галичину і стрілецькі старшини в Києві рішили, що краще є зберегти сотні і присягнути, що може вплинути додатно і на дозволення збирати наново полк, як не присягати і бути розігнаними.

Після гетьманського прийняття 21. V. 1918. р в Києві в приводу приїзду делегації від Сірої Дивізії, сформованої австр. командуванням у Володимирі Вол. I. ряд сидять від ліва до права: ген. писар, тепер загально відомий Полтавець-Остряниця, пор. австр. розвідки, тепер відомий комуністичний діяч Матвій Яворський, комдт похідної гетьманської канцелярії ген. Богданович, ген. осаул Устимович, ген. тепер відомий інженер винахідник Крига II. ряд: королівський угор. комісар Добай, ген. оберст, принц фон Гервальд, гетьман Скоропадський, болгарський посол Шишманов, нім. легаційний радник граф Берхен, III. ряд (в горі): граф Біржман, ген. Присовський, комдт. штабу Сірої Дивізії Пильниченко, співробітник гетьманської преси і реферату пропаганди проф. Калянович, полк. Зеленецький, кн. Голіцин, придільний до Сірої Дивізії сот. УСС. Іван Коссаж, мін. бюра Полтов

Та не всі стрільці задоволилися тими відповідями, бо не всі ще погодилися з думкою, що ради самостійності треба залишити мрії про повстання проти гетьмана і біля 30 відступило від присяги. Їх негайно увільнено з полку. 10-а сотня Рогульського, яка була окремо від полку, не присягала зовсім. Стрільці, які були у других полках Запор. Корпусу, як прим. в полку Костя Гордієнка, ціла кінна скорострільна сотня виключно з С.С., в більшості присягла, а лише незначна частина відступила від присяги.

Мимо того, що в 2-ому Запор. полку було три піші сотні С.С. і одна скорострільна — скількистю поверх 500 людей, к-р Дивізії і 2-ого Запор. полку от. Болбочан не хотів ніяким чином згодитися на утворення курія С.С., який мігби становити три-четверті 2-го Запор. полку і тим самим інші куріні, які мали по 60 до 200 людей, осталиб в меншості. Утворенню стрілецького курія шкодили багато і жінки, які їздили з старшинами ненавидженими С.С. ами, а які безумовно мали вплив на командний склад. Коли домагання відносно їди, платні і т. д. стрілецьких старшин ставали безуспішними, вони рішилися видавати сатиричний тижневик «Бомбометчик», де в формі сатири та просто сміху висказували свої жалі. Та після другого числа заборонено друкувати «Бомбометчика».

При кінці серпня одержано наказ 2-ому Запоріжському полку з двома батареями вирушити на Чернигівщину в Стародубський повіт для охорони демаркаційної лінії, тому що большевицько настроєне населення там

дуже ворожо відносилось до Німців і їм ніяк не мож було обороняти цей район. Коли другий Запор. полк прибув на ст. Сватово для вантаження, з Києва приїхав якраз кур. Сушко, який привіз конкретну вістку, що гетьман годиться на формування окремого полку С.С. в Білій Церкві і дозволив виділити С.С. з Запор. Корпусу, який тоді вже передано під команду генерал. хор. Б. Стрільці дуже врадувались цєю вісткою, що зберуться знову в один полк, в одну сімю, де один другого розуміє, один другого поважає і всіх лучить спільна ідея і де нестрашний ніякий ворог. Та от. Болбочан без наказу згорі не хотів відпустити С.С.

Тоді стрілецькі старшини заявили, що С.С. як карні вояки не відмовляться від ніякого наказу, але поставили домагання, щоб от. Болбочан зарядив слідство в справі крадіжки і грабунків кур. Зілінського над Айдаром, тому що С.С. зі злочинцями працювати не можуть, щоб викинено з полку і зі штабів всіх жінок, яких сам от. Болбочан возив з собою аж дві усунення з посад всіх кацапів старшин та утворення з стрілецьких сотень окремого курія. Зразу от. Болбочан під впливом жінок і кацапських дорадників загрозив розділом стрільців між другі куріні та побачивши, що С.С. можуть одної хвили забратися з полку і відіхати до Білої-Церкви без його дозволу, через що у нього осталоб всего 300 людей, пообіцяв виповнити всі домагання. Сповнив однак лиш останнє. Вилучив С.С.-ів в окремих курінь.

Так С.С. переїхали в перших днях вересня через

Харків, Гомель в Семенівку, що 50 верств на схід від м. Новозибкова. По дорозі не обійшлося без того, щоб не обрізувати кацапським офіцерам пагонів, якими вони пишалися по стаціях. З Семенівки виправлено 2-ий Запор. полк на охорону демаркаційної лінії від м. Стародуба по с. Азоровку, себто на 30 до 40 верств. 2-ий Запор. полк підчинено тут також німецькій бригаді, яка дуже живо заопікувала-ся новоприбувшою частиною і слідила за кожним її кроком. С.С. втішилися, що може хоч Німці возьмуть в свої руки все і сконтролюють постачання полку, рахунки і т. д. Та дарма. Німці лише в оперативному відношенню інтересувалися полком, а внутр полку на жаль не мішалися. Стрільці ходили обдерті, босі і голодні — робили службу в холодні ночі серед дощу, який доскулював цілий час побуту на Чернигівщині. Та кожний стрілець знав, що скоро прийде наказ відіздати до Б. Церкви.

Скоро стрілецький 3-ий курінь став на позицію в с. Азоровка і Демянка для здержування контрабанди і ворожих налетів на українські села, зараз контрабандисти пізнали, що через цей район не перепустять їх за ніякі хабарі, гірше як за Німців. Під проводом кур. Сушка робить курінь два рази наступи на нейтральні села, які займали большевики і мило того, що проти нього стояли самі матроси і «червоні козаки», себ-то Таращанці з Гребінком на чолі — він проганяв їх аж до ріки Десни. І там осталися сліди по С.С. — високі стрілецькі могили, яких чимало по всій Україні. Всіх кацапів, які переходили з совдепії на Україну шукати легкого хліба у гетьмана, стрільці повертали назад до совдепії з загрозою, що як появляться щераз на Україні, то розстріляють. Населення, яке до приїзду 2-го Запор. полку бачило лише Німців, які забирали у нього без плати все, що під руки попалося, врадувалося укр. військом. Воно ранше нарочно приводило собі на поміч большевиків, які ночами нападали і душили сотнями Німців, а Німці знову в заплату палили села та забирали все майно. До Галичан зразу ставилися з резервою, думаючи, що їх гетьман посилає для реставрації економії та опісля побачивши, що вони поводяться чесно і справедливо, полюбили їх і цілими товпами з плачем прощали стрільців, які відходили з села. Сотня, яка відходила з села, була звичайно вся заквітчана квітами з повними сум-

ками хліба і сала. Характерний був випадок в селі Бучках. До цього села заїзджав «карательний отряд» місцевого поміщика, зложений з чотирох кацапів офіцерів і 25 юнкерів та панських слуг. Відділ цей збирав по селах забрані з економії речі і при цьому робив багато надужиття і здирств, а неодному попалося і нагаїв чимало. Кур. Сушка занявся докладним розбором цієї справи і зна-

Старшини сотні пішої розвідки (полевої жандармерії) 1 п. п. С.С. в Києві. Перший з ліва сот. Володимир Стефанишин, командант розвідки.

ючи, що згори не дозволять обезброїти цього відділу, сам рішив його обезброїти і арештувати. Коли вже карательники сиділи арештовані, стрільці самовільно ніччю витягнули з хати офіцерів і за селом випарили їм по 150 шомполів, кажучи, що вони знають, що у офіцерів багато грошей, та Січові Стрільці грошей не хочуть, а б'ють їх за кривду, заповідяну населенню.

5-го жовтня прийшов з Військового Міністерства наказ через Штаб Запор. Дивізії і Січові Стрільці зістали стягнені з фронту до села Воронок, Чернигівської губ., де вони мали віддати все полкове майно 2-ому Запор. полкові. Хоч як прикро було стрільцям здавати ручниці, та ради розлуки Запор. полком і в надії на те, що всетаки через кілька днів одержать зброю назад — здали її і 10-го жовтня цілий курінь С.С. зовсім не дружельбно розстався з 2-им Запор. полком і під проводом кур. Сушка відправився ешеленом через Київ та 15-го жовтня прибув до Білої Церкви.

Стрільці, які були по других полках Запор. Дивізії, були порозкидані по різних сотнях і більше зжилися з Запоріжцями, та мимо того, коли дозволено їм виїхати до Білої Церкви, всі вони опустили ряди Запоріжців і вернули до С.С. Гарматчики під проводом сот. Дашкевича також повернули до Білої Церкви ще в перших днях жовтня.

с. Зеленче,
15-го жовтня 1919 р.

Півсотенний (поручник) Київських Січових Стрільців Володимир Стефанишин (в однострою 2. запорізького полку), родом зі Станиславова, бувший підхорунжий Галицьких Січ. Стр., один з найвизначніших молодших старшин корпусу С.С., ранений декілька разів в боях на Вел. Україні, погіб в останнім повстанчій випаді от. Тютюника дня 6. лют. 1921. р. під Коростенем.

„Гнилицький бунт“

Написав Василь Бачинський, б. сот. У. Г. А.

Зимом 1919 р. був я приділений до тернопільського коша, де формувався подільський полк ім. С. Петлюри.

В коші йшла звичайна кадрова праця, себто вишкіл новобранців. На перешкоді вишколові стояв брак військового приладдя, як крісів, ременів, набійниць, одностроїв, тощо, та усі ці труднощі побороювали так старшини як і стрільці, бо усім присвічувала велика ідея боротьби за власну державу.

Крім вісток, які надходили з фронту були ще і другі напів вонні, які надходили із різних закутин українських земель. Вони немало тривожили кожного, кому добро батьківщини лежало на серці. Тут і там творились поодинокі „республіки“ цих громад, які не хотіли сповняти наказів своєї влади.

Одного з таких вісток була відомість, що село Гнилиці збаражського повіту „збунтувалося“. Цей бунт полягав в тому, що селяни убили місцевого поміщика, а що важніше, що не хотіли давати людей до Української Армії - та загалом не підчинялись ніяким наказам української влади. —

На усмирення села та на переведення бранки вислала тернопільська Окружна Команда військовий піхотний відділ, якому до помочі додано одну чи дві полеві гармати.

Цим відділом командував хор. Евст. Голубович та хор. гарматчик Евген Крохмалюк.

В кілька днів після відходу відділу до Гнилиць, рознеслась по Тернополі вістка, що Гнилиці та ще кілька сіл ізза бувшого кордону (бо Гнилиці положені при самім бувшій австрійсько-російським кордоні) розоружили той відділ, а людей забрали в полон та попроваднали до „Росії“.

Внедовзі ця відомість оказалась правдивою, бо почали одинцем та невеличкими гуртками надтягати стрільці з цього відділу, який пішов на Гнилиці. Вкінці з'явилися і оба команданти та вповні потвердили цю відомість. —

Відділ був настільки необережний, що усі ввійшли в село, а гармати устали в середині села біля громадського дому, де містилася станиця державної жандармерії.

Село знало зразу, в якій цілі та з якими намірами прийшов цей військовий відділ. Головно дезертири, яких було повно в селі, були тими, що залярмували сусідні села зпоза бувшого австрійсько-російського кордону, які узброєні почали окружати Гнилиці, зглядно військовий відділ.

Одним з найрухливіших в цій акції був якийсь Дереш (сліпий на одно око) і саме він брехливими та неправдивими вістями залярмував сусідні села, які вирушили на оборону Гнилицям.

Відділ найшовся в такій ситуації, що про оборону навіть не думав, а кінець був такий, що бунтівники усіх розоружили, забираючи і гармати, здемолювали станицю державної жандармерії, а самих жандармів обрабували. Це саме зробили зі стрільцями та старшинами, тільки що у них не було що рабувати.

Розоружених попроваднали бунтівники за бувший кордон, оскільки собі пригадую, до Лановець.

По дорозі (бо була це неділя чи якесь свято) стрі-

чали полонені багато людей, які не лише терпкими словами, але і буками частували стрільців та старшин.

Вкінці допровадили полонених до якоїсь команди, яка передержала усіх через кілька днів в арештах, а відтак пустила їх на чотири вітри; не видала однак ні зброї ні зрабованих річей.

Так менш-більш представляли справу ті, які повертали „з полснуг“.

Саме тоді формував я в тернопільському коші курінь, який після короткого вишколу мав відійти під Львів.

Одного дня візвано мене до Окружної Команди, де я одержав приказ відіхати з відділом стрільців до Гнилиць та зробити там лад. Мій відділ числив коло 40 людей. Усі ми вийшли підводами з Тернополя до Збаража. Тут Повітова Команда додала мені ще коло 30 стрільців, бо як мені говорили, відділ, з яким я вибрався з Тернополя, буде для Гнилиць забавкою, а ніякою силою, яка могла би усмирити бунт.

Я рад не рад влучив ще до свого відділу і збаражських стрільців, та робив я те нерадо, бо я тих людей не знав та бачив їх перший раз в життю. Мої побоювання оказались незабаром оправданими, бо як відділ віхав в лубянецький ліс, почалась стрілянина наче на фронті. Це стріляли „на віват“ головно ці, які мали скріпити відділ, а яких додано мені в Збаражі. Треба було спинити цілу валку, перемішати тернопільський відділ зі збаражським, і в цей спосіб запобігти дальшій стрілянні, яка кожного, хочби найбільш холоднокровного вояка, виводила з рівноваги.

При відділі було кількох кіннотчиків, а між ними один старий вояка булавний, якого назвиска уже не тямлю, як рівнож не пригадую собі, чи був ще хто зі старшин.

Не доїжджаючи до Гнилиць, стрінули ми по дорозі о. Вітошинського, пароха збунтованої громади, який розказав нам, що діється в Гнилицях, та завернув і поїхав з нами.

Недалеко перед селом спинилась ціла валка. Стрільців поділив я на невеличкі відділи та дав приказ, що ці відділи мають у певній віддалі від себе (так щоби була лучба) окружити село, нікого ні з села, ні до села не пускати та звертати головну увагу на схід, відки могла прийти поміч Гнилицям.

Коли відділи окружили село, я та коло десяти стрільців віхали в село.

Я після по громадського комісаря та приказав скликати негайно громадську раду. Коли усі радні зійшлися, то дістали приказ видати усіх дезертирів, видати зброю та повернути шкоду, яку понесла державна жандамерія та стрільці в часі їх розоруження та рабунку. В противному випадку відділ остане в селі і то на кошти громади так довго, поки цей приказ не буде сповнений.

Стежі, які стояли кругом села, дістали наказ вислати по двох людей до команди відділу, де отримали солому, дерево та харчі, і це все відставили підводами на місце постою стеж.

Стежі варили харчі та грілися біля вогнищ, бо на дворі був сильний мороз. Стрільці стояли на стежах день і ніч та сповняли свій обов'язок як найкраще.

„Повстанці“ побачили, що це непереливки, та що з нами не піде справа так легко, як з попереднім відділом.

Я був певний, що село видасть зброю та поверне нанесену шкоду, але дезертирів не видасть. Так і сталось.

Тоді стежі, які стояли кругом села, вислали більшу частку своїх людей до команди, з яких утворився відділ коло 50 людей, і з цим відділом зробив я перегляд цілого села т. зн. стрільці перетрусили докладно хати, стодоли, стайні, стіжки та усі закутини, де тільки могли укриватись дезертири.

Через кілька годин біля громадського дому стояв відділ дезертирів, здорових та молодих людей, який чисельно значно перевищував наш військовий відділ.

Громада доставила потрібне число підвод і ми враз „з добичею“ подались до Збаража, а відси до Тернополя. Дезертирів передали військовій команді.

Яка була дійсна причина Гнилицького бунту і масової дезерції, не знаю.

Чи то, що Гнилиці були далеко від Львова, і „Поляки до нас не прийдуть“, чи то, що лежали на самому бувшому австрійсько-російському кордоні, та підпали під вплив некарних зазбручанських елементів, мігби вказати хтось, хто під той чає жив в самому селі, або хочби повітовому центрі Збаражі.

Нарис історії XIV. Бригади

Написав пор. Карло Аріо

(Продовження)

III. Денікінський фронт.

Відходячи на фронт, бригада представляла собою таку силу: 3 піхотні курні, разом коло 1000 крісів і 16 скорострільів, 3 гарматні батареї по 3 гармати тридюймовки, і відділ бригадної кавалерії коло 25 шабель. Незважаючи на досить часті випадки поворотного і плямистого тифу, стан боввій був досить сильний, бо підчас цілого побуту на Україні найсильніший. Хоча вартість була відносно дуже мала.

Відхід з м. Винниці наступив 1. жовтня 1919 року. День був гарний і теплий (як взагалі перші тижні цієї осені були чудові). О 7 год. ранком станула ціла Бригада на великій площі між касарнями, готова до відходу, з виїмком обозу, який лишився на дальше у Винниці. Після звіту, який відібрав майор Оробко від поодиноких кмдтів відділів і окремих підвідділів, і після дефіляди, рушила бригада в приказанім напрямі через Винницькі хутори. Перший приказ звучав: осягнути район Каменка-Текитака, а по дальші прикази зголоситись в кмді Корпуса, яка тоді стояла, вже повернувши з большевицького фронту з Козятини, в Милівці. В районі Каменка квартирувала бригада два дні. На третій день рушила бригада до Ілинець, київської губернії. Після виданої кмдою Корпусу диспозиції ворог був покищо в дефензиві і то в районі Умань—Монастирище. Наша задача була: зайняти відповідні позиції, окопатися, вести розвідчу службу в сторону ворога і чекати дальших приказів. Бригада заняла відповідні опірні точки перед Ілиньцями на схід. Окопались однак не одноцілим фронтом, а причілками. Наше ліве крило дотикало до правого крила 8 бригади, яка стояла тоді своїм лівим крилом на східнім краю села на висоті „Z. O.“ Звідти позиція переходила через 182, через річку Соб на захід від села Райки. Праве крило оперлось о Барбанівку, замикаючи великий яр, який тягнувся аж до дороги Барбанівка—Райки. Дальше через кавалерійські або піхотні стежі держала бригада лучбу з „Київською групою“ Діввої Армії, яка стояла в районі Гайсин—Дашів.

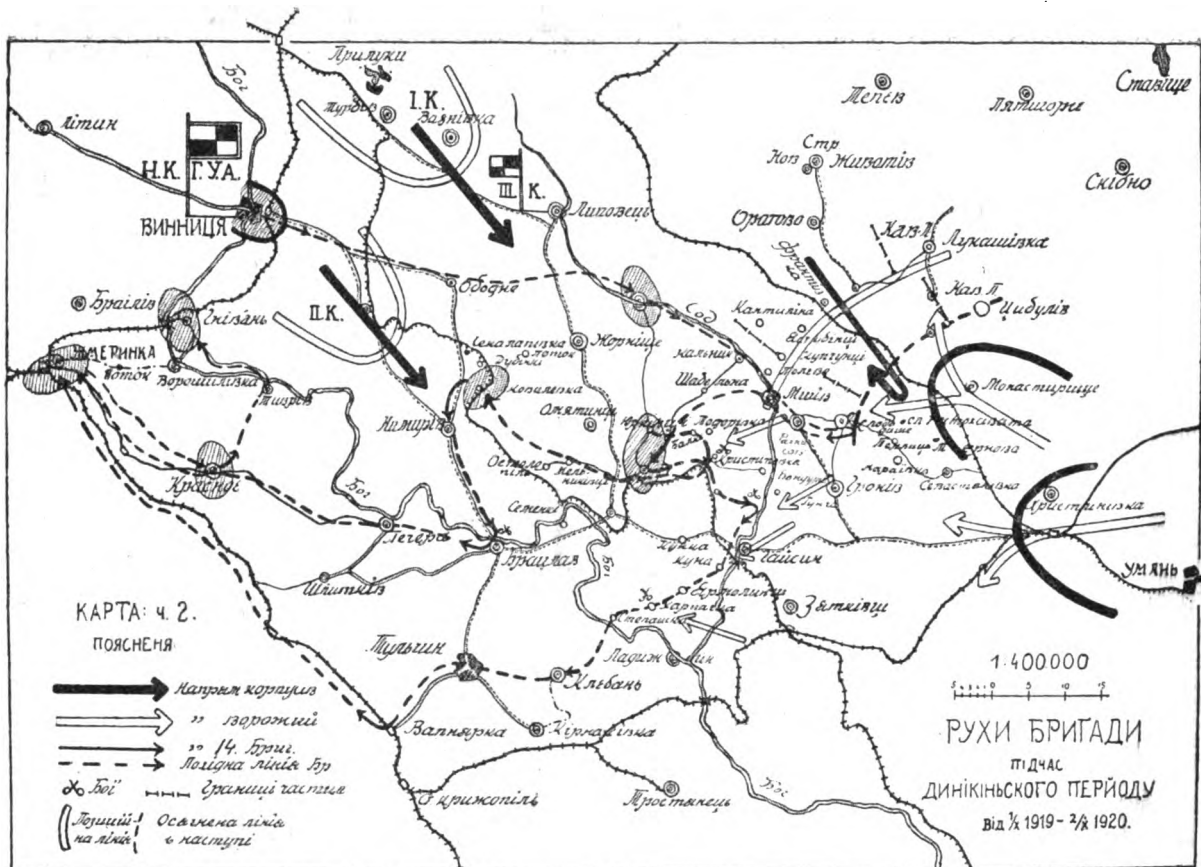
Прохарчовання весь час позиційного фронту було добре. Жива були гарні і пересічно багаті. Були і гроші. Зрештою і інтендантура доставляла по змозі точно в свій час потрібні харчі. Доставка харчів інтендантурою була зорганізована ще у Винниці і то в цей спосіб, що харчі доставляла інтендантура 2 рази тижнево вузко-торівкою, яка провадила з Винниці через Вороновиці на Гайсин. В тій цілі була уряджена експозитора провіантури з 15 возами на стації Фердинандівці, около 25 верств на захід від Ілинець. Тут задержувались вагони з харчами і скидували майно, яке переймала експозитора і доставляла бригадним частинам.

Побут тут був досить приемний і спокійний, гарна, просто чудова погода сприяла нашому стрілецьтву, яке по більшій часті було дуже скупо на зиму вивінуване. Тільки в ночі було досить холодно і вохко, бо тягло зимним повітрям зі ставу і річки.

7-ого жовтня 1919 р. дістала бригада приказ відійти до Дашева. Дашів представляв собою вже вихідну точку будучих боїв з Денікіном.

8-ого жовтня прибула бригада до Дашева. Дашів мале, повітове, українське містечко, дуже гарно положене. Окрасою міста є великий і чистий став, через став плила річка Соб, яка розділювала місто на дві частини. Одна північно-східна частина, властиве місто, навіть не дуже таке жидівське, як звичайно малі містечка на Поділю або Волині. Навіть досить чистий ринок припірав до великого і гарного парку. Через середину переходив широкий, добре удержаний битий шлях, який провадив з Ілинець до Гранова. Через широку греблю переходилося на другу сторону міста, яке зачиналось великим паровим млином при самій греблі.

Бригада була розложена так: I. курінь стояв в селі Купчинцях, II. курінь в східній часті Дашева, включно з палатою графа Потоцького, де був штаб куріня і кавалерія бригади. III. курінь стояв в північно-західній часті Дашева. Штаб бригади, артилер. полку і частини підчинені безпосередно бригаді коло попівства. Сам артилерійський полк в Полеві. Позиції

бригади були такі: Перший курінь лівим крилом при-
 тикав до пільної доріжки Купчинці—Яструбинці, за-
 микав півобручем Купчинці і мав висунений причілок
 на 166. Другий курінь на правім крилі замикав
 цілу бригадну позицію висуненою сильною полевою
 сторожею коло З. О. при пільній доріжці з полудне-
 вого кінця села Дашева до Копіявки. Третій курінь
 був в резерві. Боевий обоз і перевязочна в с. Каль-
 нику. Позиції тут не були вправді звязані в одно-
 цільні окопи, але причілковими гніздами держалося
 успішно під огнем ціле передпілля, а звязок поміж
 тими гніздами був легкий, бо проглядний. Звязок
 з 8-ою бригадою, якої праве крило стояло в Ястру-
 бинцях, держав піхотинними стежами І. курінь. На
 право з „Київською групою“ держали звязок, бо
 кавалерія, або старшинські стежі на возах II-ого, або
 III-ого куріня, і так: кавалерія на Гайсин, а піхота
 на Гранів. Розвідку провадили І. курінь на Слобідку
 Росоховату, II. курінь на Китайгород, Слободниця.
 Кавалерія в лісі на полудневий схід. Третій курінь
 в зад. Телефонічне отримання з Корпусом було по
 поштових дротах, які провадили з Гранова через Ілинці
 на Липовець. Перед нашим фронтом стяті телегра-
 фічні дроти лежали на землі близько себе і через
 те провід був в одну, себто в нашу сторону інтактний.
 Наші джурні прислухувались дуже часто розмовам
 по денкінським боці, переловлювали диктовані диспо-
 зиції і оперативні, чи якісь тактичні прикази. Всі ті
 перелопані розмови і депеші ворога, ми подавали не-
 гайно до кмди Корпуса.

Час проходив спокійно, крім маленьких сутичок
 з розвідними стежами. Населення в тій околиці було
 свідоме і дуже нам прихильне, а притім богате. Обі
 обставини, розуміється, були для нас корисні.

В другій половині нашого побуту в Дашеві насту-
 пила зміна погоди в нашу некористь. Настали дні

холодніші, почали падати густі, зимні дощі, а ночі
 були вже дуже холодні. І тоді яскраво вишло на
 верх наше сумне матеріальне положення під оглядом
 зимового виряду, показалися болучо наслідки не-
 достаточного забезпечення Армії і брак конечної
 опіки.

Наслідки були неминучі. — Стан здоров'я частин
 з кожним днем гіршав. Відхід хорих збільшувався
 просто застрашуючо. — Було ясно, що пошесть вдер-
 лася в наш організм, а виперти її ми не були в силі.

Ми робили все, що було можливе, щоб поліпшити
 наше положення. В першу чергу звернулися до на-
 селення з наказом забезпечити нас в потрібну нам
 кількість легких кожухів, свит і т. п. Населення
 пішло нам на руку і ми могли сяк-так забезпечити
 себе на зиму. Населення діставало за доставлені нам
 річі відповідні, комісіонально призначені винагорода,
 чи то в грошах, чи в продуктах, себто в цукрі, соли,
 тощо.

Дня 10 жовтня 1919 р. перед полуднем приїхав
 до нас автом начальник штабу III-ого Корпусу от.
 Любковіц і мав коротку нараду щодо дальших опе-
 рацій. Також приїхав кілька хвилин пізніше кмдт
 8-ої бригади сот. Шмідт, щоб порозумітись з от.
 Оробком щодо співділення обох бригад в майбутнім
 наступі III-ого Корпусу. Наступ мав зачатись о 5-ій
 годині ранком другого дня, то є з 10 на 11 жовтня
 1919 р.

Оперативною ціллю було відкинути ворога, який
 мав на днях наступати, поза лінію вузкаторової залі-
 ниці Монастирище—Христинівка і посунути фронт
 більше на полудне. — Тим самим праве крило на-
 шого Корпусу, себто Галицької Армії, мусіло зіткну-
 тися тісно з лівим крилом Київської групи, себто Ді-
 вої Армії У. Н. Р. і через те оминувосьби розірвання
 обох Армій і не допустилосьби, щоби ворог вривався

між оба крила, які дотепер висіли в повітря. Головною ціллю Денікіна було розірвати і відтяти від себе обі Армії, зглядио розбити насамперед окремо Діву Армію, зайняти Жмеринку, а відтак розбити Галицьку Армію і зайняти Винницю та Козятин і тим самим мати вільну дорогу на Жмеринку—Київ. В Києві тоді стояли Денікінці, однак стояли в тяжкій боротьбі з большевиками. Тому отже негайна поміч для Києва була аж надто конечна.

Оперативний приказ з Корпусу одержала бригада телефонограмою вечером. Усі частини одержали негайно по відізді начальника штабу III-ого Корпусу авізо, в яким приказано поготівля з тим, що завтра почнеться загальний наступ на ворога — напрям Монастирище — далші оперативні прикази слідувать.

Так отже бригада мала найменше 12 годин часу на приготування, поминувши те, що цілий час була приготуванна на все, стоячи на позиції.

Корпусний приказ був такий: „Загальний наступ III-ого Гал. Корпусу в злуці з Діввою Армією У. Н. Р.

Напрям: III. Корпус по обох боках вузкаторівки Липовець—Христинівка.

Перша ціль досягнення — залізнодорожний вугол ст. Христинівка. Дівва Армія У. Н. Р. буде наступати вдовж залізничного шляху Жмеринка—Бірауля.

Ціль: осягнути лінію (менш-більш) Умань—Гайворон—Рудниця.

14 бригада на правім крилі Корпусу хоронить те крило і держить злуку з Київською групою, яка мати-ме наступати через Гранив. Напрям наступу через

Слободище. Осягнути вузкаторівку, збурити шлях і евентуально, оскільки буде потрібно, помогти з полудня здобути Монастирище місто. Зв'язок з Корпусом: телефонічним полученням. Зв'язок з 8 бригадою стежами, розуміється, оскільки би крила обох бригад не сходились тісно з собою. Оперативний, бригадний приказ звучав менш-більш так: подано загальну ситуацію на фронті (відпис з корпусного приказу) відтак диспозицію: 14-та Бригада наступає завтра то в 11. VIII. в злуці з цілим Корпусом через Слободище на вузкаторівий шлях. I. курінь (змінений одним курінем 8-ої бригади перейшов до с. Полевив і східної частини м. Дашева) наступає з свого місця постою через ф-239, через цвинтар і село Слободище, через с. Тернава, с. Дубровка на вузкаторівий шлях.

II. курінь наступає з Дашева через м. Китайгород, с. Слободище, с. Леуки, с. Терлиця, с. Холодівка на вузкаторівий шлях. Праве крило по осягненню лінії оперти при шляху о хутір Пожинки.

Негайно по осягненню вузкаторівки мають саперські стежі анищити шлях в двох місцях найменше на просторі 2 (двох) кілометрів. В тій цілі виділить саперська сотня 2 стежі з відповідним вирядом, які мають держатися при резерві. Бригадна артилерія іде шляхом II-ого куріня і має держати злуку з штабом куріня для порозуміння щодо заняття евентуальної боввої позиції і взагалі для співділання.

I. курінь держить перманентно злуку з правім крилом 8 бригади, яка має наступати через Сл. Росоховату. (Далі буде)

Листа втрат I-ої бригади УСС. (1919 р.)

В минулому місяці повернув з Великої України о. Макарій Каровець, колишній польовий духовник I-ої бригади УСС. Ще з того часу залишився він на Вел. Україні, де по трагедії У. Г. А. сповнював обовязки священника у католицьких парохіях аж до останніх днів. Вернувши до краю о. Каровець відвідав у першу чергу нашу редакцію та передав нам цінний документ, який підчас цієї жадливої скитальщини успів переховати.

Є це список померших стрільців з I-ої бригади УСС. Ця листа втрат далеко неповна і бракує там багато імен та всежтаки вона має велику вартість не лиш для історії, але й для рідні тих, які не повернули з Великої України. Ця листа втрат може бути в деяких випадках важливим документом родинним, або й правним, бо список заповіданий духовником, який хоронив цих померших і підтвердений свідками.

Число	Дата	Полк кур.	Імя і на-звисько	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Заняття в дома	Місце і день похор.	Причина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітка
-------	------	-----------	------------------	--------------------------	--------------------	---------	------	----------------	---------------------	----------------	---------------	-----------	---------

Серпень 1919

1	6/8 1919	Пушкар I гарм. полк УСС.	Іван Стефанишин	1899 Тростянець, пов. Долина	6/8 Зінківці к. Камянца Под.	гр. кат.	вільний	рільник	6/8 Зінківці к. Кам.	Розстріляний	Сан. пор. Олекса Перфецький, Іван Тучапський, четар	о. М. Каровець ЧСВВ., пол. духов. бригади	
2	12/8 1919	Пушкар I гарм. полк УСС.	Олекса Маковійчук	пов. Косів	12/8 1919 Зінківці	гр. кат.	вільний	рільник	12/8 Зінківці к. Кам.	Розстріляний		о. М. Каровець	

Число	Дата	Полк кур.	Імя і на-звисько	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Заняття в дома	Місце і день похор.	Причина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітка
-------	------	-----------	------------------	--------------------------	--------------------	---------	------	----------------	---------------------	----------------	---------------	-----------	---------

Вересень 1919

1	4/9 1919	Стр. I. полк III. кур.	Петро Марущак	1894 Тумир, пов. Станиславів	4/9 в дорозі з Тростянця до Демківки, пов. Брацлав, губ. Под.	гр. кат.	вільний	рільник	4/9 Демківка, пов. Брацл., губ. Поділь.	Пострілений в бою (з ран)			Правосл. св. о. Аполльон Добій, св. с. Демківки
2	10/9 1919	Дес. III. бат. 1 п. гарм. УСС.	Василь Гурей	1890 Тюдів, пов. Косів	4/9 Христинівка, пов. Умань, губ. Київська	гр. кат.	вільний	рільник	11/9 Христинівка на цвинт.	від ран	Т. Волошин, Кмд. бат. Кологон сан., чет. Роман Віханський чет. Іван Панкович, бунчуж.		о. М. Каровець
3	26/9	Стр. обозу I. п. УСС.	Семен Бандура	1899 Кінашів, п. Рогатин	ст. Кублич, п. Гайсин, губ. Кам'янець П.	гр. кат.	вільний	рільник	26/9 на поди с. Степанівка	дезінтерія	Іван Чичилович, чет. Іван Особа, бунчуж.		о. М. Каровець
4	26/9	Віст. II. п. I. кур.	Іван Яворський	1900 Домаморич, пов. Тернопіль	26/9 під Веринячкою, п. Ум., г. Київська	гр. кат.	вільний	рільник	26/9 на поля під Веринячкою	убитий	Глинський, Клибановський		Заряд полку
5	26/9	Ст. Стр. I. к. II. п.	Никифор Осадчук	1898 Костельники, пов. Заліщики	26/9 під Веринячкою, п. Ум., г. Київська	гр. кат.	вільний	рільник	Веринячка	убитий в бою	Куницький, ст. дес.		Власний сан. відділ
6	26/9	Стр. I. к. II. п.	Павло Тарапацький	1902 Кальників, пов. Мостиска	під Веринячкою, п. Умань, г. Київська	гр. кат.	вільний	рільник	Веринячка	убитий в бою	Андрій Бекеш, ст. дес. Кирильчук, вистун	в заряді частини (сан. відділ)	
7	26/9	Стр. I/II.	Степан Байдак	1899 Кривеньке п. Гусятин	під Веринячкою, п. Умань, г. Київ.	гр. кат.	вільний	рільник	Веринячка	убитий в бою	Павелчак, Жарук		
8	26/9	Стр.	Михайло Вайда	1901 Ганівці, п. Жидачів	під Веринячкою, п. Умань, г. Київск.	гр. кат.	вільний	рільник	Веринячка	убитий в бою	Павелчак, Жарук		
9	26/9	Стр.	(Федь) Іван Кшешовський	1900 Мізунь ст., п. Долина	під Веринячкою, п. Умань	гр. кат.	вільний	рільник	Веринячка	убитий в бою	Павелчак, Жарук,		
10	26/9	Стр. I. кур. II. п. III. с.	Михайло Ляс	1901 Запитів, п. Львів	у сх. стор. Христинівки, пов. Умань	гр. кат.	вільний	рільник	коло стації Христинівки	уб. в 6 рознесений гранат.	Куницький ст. дес., I. Савчин		
11	27/9	Стр. I. к. II. п.	Стефан Савчук*	1899 Підгайчики, пов. Коломия	27/9 під Веринячкою	гр. кат.	вільний	рільник	Веринячка	поляг в бою	Куницький, ст. десатн., Куниага, віст.		власний сан. відділ

* непевно, здається лише пропав без вісти після листи втрат I. кур. II. полк. з 3/10 1919.

(Далі буде)

Посмертна згадка

Іван Шафран поручник VI. равської бригади УГА. помер у захисті Українських Інвалідів у Винниках, по довгій недузї легких. Від листопада 1918 р. аж до інтернування частин УГА. в Чехії служив у відділах УГА. Був адютантом команданта бригади, а по повероті до краю в 1928 р., управителем захисту Укр. Інвалідів у Винниках. — Похорон відбувся дня 12. IV. 1930 р. на винницьке кладовище при участі членів УГА, винницького та дооколичного громадянства.

В. Й. П.

Іван Шафран пор. УГА.

СПИС ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914—1921 р.

(Продовження)

Петражецький, А.: Боротьба за Ради на Херсонщині. „Вісти“, Харків, 1927, Ч. 256.

Петрів, Всеволод, генерал: Декілька слів про запорожський імени кошового отамана Костя Гордієнка полк кінних Гайдамаків. Літературно-Науковий Вістник. Львів, 1928, Кн. IV, стор. 306—308.

Петрів, Всеволод, генерал: Спомини з часів української революції. (1917—1921). Частина I. До берестейського миру. Львів, 1917, 16°, 180 стор. Видання „Червоної Калини“.

Петрів, Всеволод, генерал: Уривок зі споминів. Календар „Червоної Калини“ на 1929 р., Львів, 1928, стор. 29—39.

Описано похід на Крим і побут в м. Олександрівську. весною 1918 р.

Попович, Ілько: До перевороту на Буковині*). „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1924. Кн. III/IV, стор. 344—345.

Прохода, В. підполковник: Записки до історії Сірих, або Сірожупанників. Частина II*). (Матеріали до української військової історії). „Табор“. Воєнно-літературний журнал. (Каліш), Ч. 5, 1927, стор. 47 до 16; — Ч. 6, 1928, стор. 22 45.

Прохода, В., підполковник: Сірожупанники в повстанні проти уряду гетьмана Скоропадського. „Табор“, Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1928, Ч. 9, стор. 90—95.

*) Деякі спростування до спогадів М. Кордуби п. в. „Переворот на Буковині“, печатаних в „Літ. Наук. Вістнику“ за 1923 р.

*) Частина I. печатана в журналі „За Державність“.

Продь Іван: „Віденський фронт“. (Причинок до історії української військової еміграції). „Український Скиталець“. Відень, 1922, Ч. 21, стор. 32—35.

Пушкарський І.: Революція в селі Миколаївці Васильківський район на Дніпропетровщині. „Вісти“. Харків, 1927, Ч. 252.

Рибак, Ярослав: Спомини з Жовкви. „Український Скиталець“. Ліберець, 1921, Ч. 6—8.

Про підготування до перевороту в Жовківщині осінню 1918 р.

Р кий, І., сотник: Спомини з львівських падолистових днів 1918 р. „Український Скиталець“. Ліберець, 1920, Ч. 1 2.

Романський, Р.: Останній бій. „Український Прапор“. Відень, 1919, Ч. 23/25.

До історії боїв у Львові.

Ромченко, Борис: Сумної пам'яті дні в Перемишлі. „Український Скиталець“. Ліберець, 1920, Ч. 1—2.

Рудницька, Лисяк, Мілена: Львівське жіноцтво під час падолистового перевороту. (Спомини й рефлексії). „Український Прапор“. Відень, 1919, Ч. 23/25.

Р., Р.: Верховні державні установи Західно-Української Народньої Республіки. „Український Прапор“, Берлін, 1928, Ч. 17/19.

С. С.: Неждана підмога. „Новий Час“. Львів, 1927, Ч. 44.

Савченко, В. П., тен. штабу полковник: Втрачені можливості для перемоги в листопаді 1920 р. „Табор“.

*) Передрук з „Національної Думки“.

Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1924, Ч. 2, стор. 99—151.

Сахно, В. сотник: Тиждень в гетьманській дружині. „Табір“. Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1928, Ч. 9, стор. 81—81.

Опис подій в м. Крем'янці в жовтні-падолюсті 1918 р.

Севрюк, О.: Берестейський Мир. (Уривок зі споми-нів). „Українські Вісти“. Париж, 1927, Ч. 19—22.

Середа, М.: Перші українські військові частини. Календар „Червоної Калини“ на 1929 р. Львів, 1928, стор. 45—51.

Стефанів, Гнат, полковник: За Львів. „Український Скиталець“. Відень, 1923, Ч. 43/44, стор. 8-12.

Стефанюк, Ф.: З Українськими Січовими Стрільцями. „Український Голос“. Вінніпег, (Канада), 1928, Ч. 41 43.

Автор стрілець У.Г.А., прибув на Наддніпрянщину на початку 1919 р. з одним з відділів У.Г.А., який прилучено до корпусу С.С.

Струхманчук, Яків: Серед орієнтацій. (Із спогадів про розклад Галицької Армії 1919—20 р.) „Західна Україна“. Альманах, Київ, 1927, 8°, стор. 566—302. Видання „Державного Видавництва України“.

Сулківський, Б., тен. штабу полковник: З історії формування 2-го Січового Запорозького Корпусу на південно-західному фронті в році 1917. (Спомини), „Табір“. Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1927, Ч. 4, стор. 71—86.

Сушко Роман, полк. С. С.: Брат на брата. (Матеріяля до історії Ударної Групи С. С.) Календар „Червоної Калини“ на 1928 р. Львів, 1927, стор. 53—58.

Сушко Роман, полк. С. С.: Січові Стрільці за Центральної Ради*. (Мої спомини про І сотню С. С.) Календар „Червоної Калини“ на 1928 р. Львів, 1927, стор. 9—37.

Старченко, О. В.: 11 днів героїчної боротьби. (Спогади київського залізничника.) „Вісти“. Харків, 1927, Ч. 257.

Відноситься до большевицького повстання проти Центральної Ради в Києві в серпні 1918 р. Описана боротьба за київські зал.-дер. майстерні.

Тансюра, Л.: Мої спомини з визвольної боротьби. „Студентський Вістник“. Львів, 1928, Ч. 3.

В „Червоній Калині“ можна набути

картини кисти наших визначних малярів, яких репродукції містимо на сторінках „Літопису“. оправлені в золочені артистичні рами.

І. Іванець „На Одесу“ рисунок 17×20, (репродукція в „Літописі“ Ч. 2. за 1930 р. ст. 3). Ціна 25 зл.

І. Іванець „Граната“ рисунок 40×55, (репродукція в „Літописі“ Ч. 4. за 1930 р. ст. 11). Ціна 40 зл.

Леонід Перфецький „Свій чи ворог“? шкід олівцем. 35×25 (репр. Л. Ч. К. ч. 5. за 1930 р. ст. 1.) Ціна 35 зол.

Леонід Перфецький „Оборона батареї“, олійна картина 70×50 (репр. Л. Ч. К. ч. 5. за 1930 р. ст. 7.) Ціна 150 зол.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 5. / Травень 1930.

З М І С Т

	Стор		Стор
На голгофті		Отаманщина	
Б. Л.	2	Михайло Середа, полк. Армії УНР.	12
„Карре аб“		Січові Стрільці у корпусі ген. Натіва	
Іванна Блажкевич	2	Зі споминів б. п. Івана Андруха, сот. СС.	5
Штірк чи Кербер		„Гнилицький бунт“	
(На маргінесі акту в дня 4 лист. 1916 р. А. Крезуб	2	Василь Бачинський б. сот. УГА.	18
На Староконстантинів		Нарис історії XIV бригади У.Г.А.	
С. Гайдучок	5	(Продовження) пор. Карло Аріо	20
Наповон І. і Україна		Листа втрати I-ої бригади УСС. (1919 р.)	21
М. О.	6	Іван Шафран	23
Страстний тиждень 1920 р.		Бібліографія	
Др. Іван Гижа	8	Спис джерел до історії української визвольної вій-	
Із стрілецьких споминів		ни 1914—1921 р. Продовження — А. К.	23
Микола Андрусяк	9		
Таборові видання			
Прижмуренко	10		

Редагують: Лев Лепкий і В. Софронів-Левецький

Друкарня ОО. Василя у Жовкві

Відповідальний редактор: Петро Пасіка

Основайте молочарські кооперативи тільки під проводом одинокої фахової централі

„МАСЛОСОЮЗ“

бо таким чином будете мати запоруку їх гарного розвитку. Всяких порад при основанню кооп. молочарень і технічну поміч уділяємо безплатно /Машини і молочарське приладдя продаємо на догідних услівях, під гарантією найсолідніше.

По інформації звертатися під адресою:

„МАСЛОСОЮЗ“ — Львів, Костюшка 1а.

і до всіх його відділів в краю.

Телеф. 43-86, 39-66 і 81-04.

ЗБУВАЙТЕ ВСЕ МАСЛО ТІЛЬКИ ЧЕРЕЗ „МАСЛОСОЮЗ“.

Б. Секундар Загального Шпиталю у Львові

Др. ВАСИЛЬ КАШУБИНСЬКИЙ

ординує

від години 9—11 перед пол. і від години 3—5 по пол.

у Львові, вул. Грунвальдська (бічна Садівницької) ч. 11а.

спеціаліст хоріб внутрішних і діточих

Телефон ч. 83-47.

НАСІННЯ

ВСІХ ГОСПОДАРСЬКИХ РОСЛИН І ЦВІТІВ ВИПРОБОВАНЕ НА ДОСВІДНИХ СТАНЦІЯХ ЯК:

КОНЮШИНИ червоної і білої чищеної, за гарантією вільної від перстеня.

БУРЯКІВ пашних і городових: Мамути, Екендорфи жовті і червоні, цвिकлові й інші.

ТРАВ: люцерни правдиво французької, тимотки, райграсів, сераделі, еспарцету і других, кіньського зуба, вики, люпину.

Всіх родів городовини і цвітів на вагу, як також паковне фірми світової слави МАВТНЕР поручає:

„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ“

Рік заложення 1883.

у всіх складах, а саме по містах: Львів, Станиславів (2 скл.), Перемишль, Тернопіль, Дрогобич, Коломия, Стрий, Снятин, Самбір (2 скл.), Рогатин, Броди, Сянік, Городенка, Боршів, Золочів, Збараж, Косів, Мостиська, Сокаль, Турка н/Стр. і на Волині у Луцьку (2 склади).

Дентист ЯКІВ НАСС

Львів, вулиця Сикстуська ч. 17. II. пов.

Скріплювання хитаючихся зубів, пльомбування й винищення зубів без болю. Штучні зуби в кавчуку і золоті після найновішої системи. Пацієнтів з провінції поладжується в найкоротшому часі. П. Т. Урядовцям і студентам значна знижка. Полекші в сплатах. Тел 65-73.

„ВІДРОДЖЕННЯ“

(давніше „МИ МОЛОДІ“)

ілюстрований орган Укр. Протиалк. і протинікотин. руху, виходить раз у місяць.

Адреса: Львів, Гродзіцких 4. III.

„ВІДРОДЖЕННЯ“ коштує в передплаті для членів Тов. тільки зл. 3, а для нечленів зл. 3'60 річно. Для заграниці 1 дол. ам.

НА СВЯТА

найкраще приладите всяку їду, як що всі потрібні припаси купуватимете тільки в найстаршій українській кооперативі

„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ“

яка продає від 1883 р. у своїх 24 склепах по більших містах:

СПОЖИВЧІ ТОВАРИ: муку, дріжджі, цукор, порошки до печива, меді, сушені овочі і т. п.

КОЛЬОНІЯЛЬНІ ТОВАРИ: риж, саго, горіхи, міддали, родзинки, перець, ванілію, каву, чай, какао та інші.

ВИНА, РУМИ, КОНЯКИ І ОВОЧЕВІ НАПИТКИ.

ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК ГІПОТЕЧНИЙ

Акційна Спілка

Львів, вул. Словацького ч. 14.

Телефон ч.: 3-82, 52-92 і 75-32. / Конто ПКО. ч. 149-000.

Адреса телеграфічна: Землебанк — Львів

Жировий рах. в Банку Польським у Львові

Акційний капітал Зол. 5,000.000. — Власна каменниця.

Виконує всякі банкові чинності,

Полагаджує перекази за границю до всіх місцевостей світа.

Перепроваджує інкасо у всіх місцевостях в краю і за границею.

Приймає і виплачує вклади в золотих і доларах.

Купує і продає цінні папери, девізи, валюти по курсі дня — на найкорисніших умовах.

У всіх краях Європи і Америки власні кореспонденти.

КОСИ

О Тямте, що добра коса щадить Ваше здоров'я й працю. Тому
С не купуйте дешевої тендити на ярмарках і у агентів, заки
И не оглянете й не випробуєте у Вашій кооперативі

КОСИ з охоронною маркою „ЦЕНТРОСОЮЗ“ — Львів

Коса наша є в найкращій стирійській сталі, подвійно в оліві гартована, зі сильною п'яткою й тонким полотном, галицької форми, дуже легка і зручна!

Центросоюз дає повну гарантію за добру якість коси з охоронною маркою вибитою золотими буквами на синій п'ятці.

КУПУЙТЕ!

КОСИ

ЧИТАЙТЕ!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

„ЗИЗ“ — одинокий український сатирично-гумористичний журнал, який вдатно ілюструє з правдивим гумором події нашої історії буденщини.

Чвертьрічна передплата 3-50 зол.

Адреса: „ЗИЗ“, ЛЬВІВ, ВУЛ. РУСЬКА 18. III. п.

УКРАЇНСЬКІ ХЛІБОРОБИ: Читайте часописи та книжки Видавництва Краєвого Господарського Товариства „СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“:

одинокий господарський двотижневик „СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“,
одинокий пасічний місячник „УКРАЇНСЬКИЙ ПАСІЧНИК“,
місячник „СТІННИЙ ЧАСОПИС СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“,
Та ГОСПОДАРСЬКІ КНИЖКИ з бібліотеки Товариства.

Тямте, що лише дорогою науки поліпшите свою господарку та збільшите дохід з неї. Тямте також на це, що весь гріш, який Ви видали на книжки та часописи „Сільського Господаря“ іде на Вашу організацію і сільсько господарську освіту народу.

28 РІК ВИДАННЯ.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

28 РІК ВИДАННЯ.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

Що виходитиме від 1930 р. під тою самою редакцією.

ЛНВ виходить точно в кінці кожного місяця в об'ємі шести аркушів.

ЛНВ, як і досі, буде виразником ідей, боронених від 1922 р.: «літературний імперіялізм» — в краснім письменстві, творчий субективізм — в критиці, енергетизм — в філософії, волонтеризм — в політиці.

ЛНВ поборюватиме, як і досі старий провінціалізм і нове «всесвітність», де б вони не виявлялися. Псборюватиме «об'єктивність» в трактуванні явищ життя, за якою криється трістість думки і хворість волі.

ЛНВ міститиме, як і досі, твори українських авторів, що вносять в нашу дійсність творчі ідеї завтрашнього дня, і тих, що відсвіжують традиції нашого великого минулого.

ЛНВ принесе в 1930 р. м. і твори: О. Бабія, Ф. Дудка, Н. Королевої, А. Крижанівського, Вол. Кучабського, Н. Лівницької, Галі Мазуренко, Е. Малавюка, М.

Матіва-Мельника, У. Самчука, В. Стефанька, О. Стефановича — в белетристиці і поезії, М. Іванейка — в філософії, І. Гончаренка, В. Дорошенка, Л. Луцтва — в літературній критиці, Ю. Колларда, А. Крещуба, ген. В. Петрова, В. Приходька, гр. М. Тишкевича — в мемуаристиці, Ст. Сміль-Стоцького, М. Тершанеца, В. Біднова, С. Сірополка, М. Галушницького — в науці, Д. Донцова — в публіцистиці і критиці.

ЛНВ присвячуватиме увагу пекучим питанням українського життя на цілій нашій території, області економічній, культурній, церковній і політичній. Знайомитиме з новітніми національними рухами. З духовим життям великих народів окциденту. Старатиметься виховувати суспільність в дусі властивого західній культурі активізму.

ЛНВ пильну увагу уділить інформованню про життя Великої України, міститиме оригінальні і передруковані праці зазбручанських авторів.

Передплата виносить: місячно 2-50 зол., піврічно 14 зол., на рік 26 зол.

Адреса Редакції і Адміністрації: Львів, вул. Руська ч. 18. III. пов.

Редагує: Комітет. За ред. відповідає: Петро Постолук. Видає: Укр. Видавнична Спілка.

АНТОПИКА

ЧЕПРОНОТ

КАЛИНИ

1 9 3 0

VI

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата 13.— зол.
 Піврічна » 7.— »
 Квартальна « 3·50 »
 Для членів »Червоної Калини« 3.— »
 ціна поодинокого числа 1·20 »
 Для заграниці 2 \$ річно.

За кордоном можна дістати »Літопис Червоної Калини«: В Сполучених Держ. Північної Америки: The Ukrainian Legion, P. O. Box. 578, Philadelphia, Pa. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121 / В Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest, IV. Delea Veche 45.

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ РУСЬКА 18/III.

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

	Ціна для нечленів	Ціна для членів
Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрич 320 стор. і 16 ілюстрацій	8 зл.	4 зл.
<i>Федір Дутко</i> : Глум. Оповідання, ст. 52	1·20 «	60 «
<i>Д. Дорошенко</i> : Мої спомини про давнє минуле. Частина I.-IV.	8·40 «	4·20 «
<i>Богдан Лепкий</i> : Слота. Поезії	90 «	45 «
От так собі. Мініатури, стор. 129	1·50 «	75 «
Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Арм.ї. Сторін 79	1·50 «	75 «
<i>Ст. Левинський</i> : Від Везувія до пісків Сагари. Сторін 84	3·25 «	1·70 «
<i>Халіда Едіб</i> : В огні. Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234	4·50 «	2·25 «
<i>Василь Софронів</i> : Грішник. Нариси. Сторін 104	1·50 «	75 «
<i>Микола Голубець</i> : Львів. Сторін 179	3.— «	1·50 «
<i>А. Вільшенко</i> : Життя і пригоди Цяпки Скоропада. Сторін 267	4·50 «	2·25 «
<i>Роман Купчинський</i> :		
I. Курилася доріженька Стор. 208	4.— «	2.— «
II. Перед навалою. Сторін 192	4.— «	2.— «
<i>Федір Дудко</i> :		
I. Чорторий. Сторін 192	3·50 «	1·75 «
II. Квіти і кров. Сторін 192	4.— «	2.— «

III. На Вгарищах	4.— «	2.— «
<i>Ген. Всеволод Петрів</i> : Спомини з часів укр. революції.		
I.—III. Частина.	по зол. 3·50 «	1·75 «
<i>Юра Шкрумеляк</i> : Чета крилатих. Сензаційна повість 17 арк. друку	5.— «	2·50 «
<i>Др. Степан Шухевич</i> : Спомини. (Причинки до історії УГА. на підставі записок та власних переживань)		
I.—V. Частина	по зол. 4.— «	2.— «
<i>Богдан Лепкий</i> : Зірка, пов. з повоєнного життя	3·50 «	1·75 «
<i>Володимир Лопушанський</i> : Перемога — повість з визвольної війни.		
I. і II. Частина	по зол. 3.— «	1·50 «
<i>Максим Брилинський</i> : Хресний вогонь. Воєнні нариси	3·50 «	1·75 «
<i>Т. Г. Масарик</i> : Світова революція	13·50 «	6·75 «
<i>Др. Ст. Шухевич</i> : Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів)	4·50 «	2·25 «
<i>Др. Ганс Кох</i> : Договір з Денікіном	1·80 «	0·90 «
<i>М. Галаган</i> : З моїх споминів	4.— «	2.— «
<i>Микола Матієв-Мельник</i> : На чорній дорозі (новелі)	3·50 «	1·75 «

НАСІННЯ

ВСІХ ГОСПОДАРСЬКИХ РОСЛИН І ЦВІТІВ ВИПРОБОВАНЕ НА ДОСВІДНИХ СТАНИЦЯХ ЯК:

КОНЮШИНИ червоної і білої чищеної, за гарантією вільної від перстенця.
 БУРЯКІВ пашних і городових: Мамути, Екендорфи жовті і червоні, цвिकлові й інші.
 ТРАВ: люцерни правдиво французької, тимотки, райграсів, сераделі, еспарцету і других, кінського зуба, вики, люпину.
 Всіх родів городовини і цвітів на вагу, як також паковне фірми світової слави МАВТНЕР поручає:

„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ“

Рік заложення 1883.

у всіх складах, а саме по містах: Львів, Станиславів (2 скл.), Перемишль, Тернопіль, Дрогобич, Коломия, Стрий, Снятин, Самбір (2 скл.), Рогатин, Броди, Сянік, Городенка, Борщів, Золочів, Збараж, Косів, Мостиська, Сокаль, Турка в/Стр. і на Волині у Луцьку (2 склади).

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. Річник

ЧИСЛО 6. *

ЧЕРВЕНЬ

* 1930

Полковник У. Г. А. Альфред Шаманек.

Українському невідомому воякові

*Як Він в засвітний край спішив
через криваву річку,
ніщо на знак свій не лишив,
лиш жовто-синю стрічку.*

*А як буй-голову Він клав
в боях на слави полі,
ніщо у Бога не благав,
лиш Україні волі.*

*Тепер на віки вже заснув
під землячки покровом,
а нарід Цого помянув
сердечним, теплим словом.*

*Але в спокою не засне
(бо Він є волі сином),
аж нарід Цого помяне
великим, смілим чином...*

Марійка Підгірянка

Уот Утмен

Я чув, як мати всесвіта...

Я бачив, як мати всесвіта, що в задумі на своїх
убитих задивилась,

В одчаю очі впадла в пошарпані тіла і члени, які
вкривали боввище,

(Остання гармата замовкла, лиш запах диму ще сну-
ється) —

І чув, як вона сумовитим голосом, понад ними по-
вагом проходячи, свою землю закликала:

Вісси їх, як слід, моя земле, кликала вона; доручаю
тобі не минути ні одного з моїх синів, не ли-
шити ні атому з них;

І ви, ріки, прийміть їх добре, заберіть їх дорогу кров;
Ви, кровю наповні місця землі і ви, вітри, що пли-
вете високо, легкі й байдужі;

І ви всі, соки землі і росту; ви, глибини моїх рік;
Ви, склони моїх гір; ви, ліси, забагрені просякаючою
кровю моїх дорогих дітей;

Віссіть їх, дерева, глибоким своїм корінням і пере-
дайте в заповіті всім майбутнім деревам.

Півдню і півночі, прийміть моїх покійників, прийміть
тіла моїх молодих мужів і їх дорогоцінну кров;

Уважно мені зберігайте її для будуччини і поверніть
мені назад по довгих літах,

По століттях, у незримих соках і пахощах землі й трави,
У вітрах, що віють від піль, поверніть мені моїх ко-
ханих, моїх невмирущих героїв;

По століттях видихніть їх знову; видихніть мені на
ново їх душі, щоби не затратився ні один атом.

Літа і могили! Повітря й земле! О мої покійники!
О солодкий аромате!

Видихніть їх знову, моїх невмирущих, коханих покій-
ників! По літах, по століттях!

З англійського переклав Мирон Заклинський

Полковник У. Г. А. Альфред Шаманек

В десяти роковини смерти

Написав: Др. Степан Шухевич, б. отаман УГА*)

Двацять другого травня минає сорок сема річниця уродин людини, що в трицять п'ять літ пізніше мала відіграти переважну роль в долі й недолі Української Галицької Армії.

Двацятого травня ц. р. минає десята річниця трагічної смерти людини, що хоч чужа по народности, як найтісніше звязала себе з українським народом, що в творенні майбутньої долі українського народу перебула найкращі хвилини свого життя, що в службі цьогож народу посвятила все, що найдорожче, бо свою кров і життя.

Тому, здається мені, що не від речі, а навіть нашим святим і загальним обов'язком є, в ту хвилину згадати про цю людину, пригадати собі її життя, її пориви, її важку працю, та віддати шану його пам'яті, яка повинна остати серед нас віковичною.

* * *

Бл. п. полковник ген. булави Альфред Шаманек уродився дня 22. мая 1883. у Львові, в родині австрійських урядовців і вищих старшин. В хлопчачім віку покинув Східну Галичину і поступив до військової академії (1901—1903). З вибухом світової війни вириває Шаманек як сотник генеральної булави знову же на терені Східної Галичини — в Щирці. Разом зі своїм корпусом перебуває важкі бої і катастрофальний відворот в Галичині, а опісля приймає участь в тяжких карпатських боях.

По битві під Горлицями Шаманек переходить на італійський фронт до Каринтії, а згодом призначено його начальником генеральної булави східного корпусу, що мав відійти на близький Схід, як допомога турецькій армії, проти Англіїців. Та на війні положення змінюється з кожним днем, з кожною годиною, з кожною хвилиною. Така нагла зміна відносин на фронті спричинила, що східний корпус не відійшов на Схід, але мимо цього його начальник булави Альфред Шаманек таки відійшов у Сирію. В 1918. р. бачимо Шаманека в Дамаску. Там на близькому Сході зразу виявилися його великі спосібности як старшини генеральної булави, так що за великі заслуги турецький султан наділяє його високим оттоманським відзначенням.

З кінцем світової війни і розвалом армій центральних держав англійській команді вдалося захопити Шаманека та інтернувати. Але не довго просидів він за кільчастими дротами; Йому пощастило утікати з табору інтернованих і приїхати до Відня, де зараз же зголошується до уповажного Західно-Українського Уряду. Нині просто неможливо ствердити, що кермувало його постановою, але з певністю немалу вагу відгра-

*) Пишучи цю згадку про бл. п. Альфреда Шаманека покористувався я здебільша статьею сотника УГА. Ганса Коха п. з.: «В другі роковини смерти полк. генер. булави Альфреда Шаманека», що була поміщена в «Українським Скитальці» ч. 14. з 26. червня 1922. Деякі уступи просто виняті з тієї статті. Решту доповнив я власними спостереженнями, а дощо оповіданнями сучасників

вало те, що Шаманек хотів. прислужитися цій рідній країні, де родився і тому народові, серед котрого пережив свої дитячі літа.

В Галицькій Армії зпершу був Він начальником т. зв. матеріального штабу при Начальній Команді а в половині квітня 1919. р. призначено його начальником генеральної булави II. Галицького Корпусу. Цей корпус мав ще назву: «Осадний Корпус» тому, що війська цього корпусу облягали Львів.

В дуже невідрадну хвилю обняв Шаманек свої нові обов'язки. За часів попереднього начальника генеральної булави полк. Паппа корпус був майже пасивний. Ця нечинність мусіла до певної ступені здеморалізувати вояцтво — як взагалі деморалізує всяка безчинність. Часто густо можна було почути між вояцтвом, а то й між старшинством нарікання на командування за те, що воно не наказувало остаточного наступу на Львів. Під той час залізничий шлях Краків—Львів попав в руки противника, а IV. золочівська бригада зовсім непотрібно втратила Чортівську Скалу. Ця остання втрата не мало вплинула на погіршення настроїв серед вояцтва, яке трівожилося перед новими невдачами, бо відомо, що нещастя завсідги ходить в парі, а вояк стає на війні забобонним.

Шаманек, тоді вже підполковник генеральної булави, наче вилляв трохи свіжої, теплої крові в жили зневіреного вояцтва, а корпус почав проявляти рухливість і більшу живучість.

Та все те було вже аж надто припізнене. Аж надто пізно віддано в його руки такий провід тоді, коли вже в дійсности на можна було нічого зробити. Незначні акції тут і там піднесли, що правда, настрої духа в корпусі, але на загальне положення вони не мали ніякого впливу.

Командування польської армії дістало нові і сильні підкріплення. Розвідка заповіла, що противна сторона готується до наступу, який пізніше названо «великою офензивою». Противник рішив прірвати перстень, що здушував Львів і в дальшій консеквенції зліквідувати нашу армію. Треба було приготуватися, аби гідно прийняти цей добре зорганізований і важкий удар.

І тут показала велика вартість нового начальника генеральної булави II. Гал. Корпусу. Про це моглиби багато сказати не тільки старшини, що були приділені до команди корпусу, але також і багато фронтових старшин. «Хто глядів тоді в Бібрці за Шаманеком, цей мимохіть мусів відчутти пошану для цієї залізної людини. Від 5.—8. години при телефоні, від 8.—12. год. в окопах, від полудня до півночі знов при телефоні, а щойно від півночі до зорі спочинок і той при телефоні», пише про нього сот. Ганс Кох. А фронтові старшини знають із власного досвіду, що коли десь там пізно пізно в ночі, або й над раном котрий з них по телефоні викликував команду II. Гал. Корпусу, завсідги діставав відповідь «тут Шаманек». Інші відпочивали, бо їх валила з ніг утома, а Шаманек, напрацювавшись цілу днину, і в ночі не покидав свого важкого і відповідального становища. Одягнений клався на ліжку з привязаною до уха слухавкою полевого

телефону, аби бути готовим на кожне найменше візвання.

І так день в день, ніч в ніч.

Так щиро дбав він про долю частин відданих під його опіку. Та подивугідна роботячість Шаманека, та його залізна виревальність при праці, може бути світлим прикпадом для нас усіх.

«Самостійний, створений до небуденних обставин, з великим розмахом до діланчя, впертий, коли хто хотівби посягнути по його верховодські права. Палкий, гнучкий ум, майже нервовий, смілий і рішучий, повний запальчivosti, притому знаток теорії, що рішає самостійно, але з розмахом. Усі його рішення повні інтуїційного, фахового, військового знання...» Так характеризує підполковника Шаманека сотник Ганс Кох. А він знав його найліпше. Був його сталим помічником, його правою рукою, від половини квітня 1919 р. аж до весни 1920 р. Слова сотника Коха про Шаманека будуть здається найбільше авторитетні.

До тих слів требаби ще дещо докинути. Шаманек це була незвичайно щира душа. Підступу, скритости, злоби ніхто не міг у нього добачитися. Прегарний, добрий товариш, відданий для старшин і вояцтва цілою душею. Дуже імпульсивний зі скорою реакцією.

Та не помогли спосібности, добра воля, розмах, роботячість і залізна витривалість Шаманека. Сумні і крайно невідрадні відносини спричинили те, що з залізною послідовністю мусіло прийти. Сталося те, що мусіло статися. Під натиском польських військ, Галицька Армія подається на схід.

Нараз приходить мабуть чи не найсвітліша хвилина в історії армії, одна із світліших хвилин нашої історії. Хто цієї хвилини дожив і її переживав, той мусів собі сказати, що варто було жити, а хто її не переживав, той не може зрозуміти тої велитенської насолоди, яку дає така чудова, світляна хвилина, коли і зимний камінь мусить зі зворушення задріжати і пустити сльозу радості.

Приходить день 8. червня 1916. року, коли наші частини прірвали польський фронт, заняли Чортків і гураганом перли на захід.

Нова Начальна Команда (генерал Греків і полк. ген. бул. Штіпшиц—Тернова) ще не була обняла положення на фронті, ще не зовсім визнавалася в ситуації. Не було доброго звязку з частинами на фронті. Тоді в перших днях ініціативу і провід перебирають на себе самочинно команди корпусів, а провідником акції, розумом всього стає підполковник Шаманек.

І знов настають дні і ночі горячкової праці, але цим разом праці хоч важкої, але повної найвищої насолоди, яку дає побідоносний похід, праці повної райдушної надії на велику, світляну майбутність.

Гураганом пруть вперед частини. Запорошені і спитнілі лиця сяють блаженною радістю, в повітрі лунає «а ми тую червону калину підніmemo». Не йдуть хлопці, вони біжать лавами.

А проміж ними постать любленого начальника генеральної булави II. Гал. Корпусу підполковника Шаманека. Хоч перемучений, хоч невиспаний, він хоче бути близько першої боевої лінії, щоби власними очима ствердити ситуацію.

Паде Чортків, паде Білобожниця, падуть вже й Трибухівці. Шаманека ніхто не є в силі вдержати при столику в команді корпусу. Він сідає до самоходу. Він мусить бути в Бучачі. Він мусить там бути перший.

Стріли роями брелять коло його уха, та він на це не зважає. Разом з першими стежами переїздить

через горючий міст на ріці Стрипі і як грім впадає до Бучача. Нагородило його українське населення міста. Самохід по береги засипало квітами. Все пхалося до самоходу, аби поздоровити улюбленого старшину.

Та у нього не було часу на привіти, не було часу на вислухання признань і подяк. Обовязок гонив його туди, відки мали виходити прикази. Самохід завертає і їде до команди корпусу. По дорозі Шаманек стрічає частини молодого вояцтва.

— Бучач взятий! Слава Галицькій Армії! Слава Україні — кричить Шаманек до вояків і вітає кожнісінького, вимахуючи шапкою.

— Слава, слава — відкликуються стрільці і женуть даліше вперед.

Заняття Бучача, це була мабуть чи не найщасливіша хвиля в життю Шаманека.

По Чорткові, Бучачі, Струсові, Тернополі, Підгайцях, Бережанах прийшли Перемишляни. Радісні райдушні хвилини розплилися і прийшли дні тяжкого смугку.

Все почало валитися, ситуація знов стала безвиглядною. В таку хвилю Шаманек стає полковником і начальником ген. булави при Начальній Команді. На його плечі паде страшний тягар, виведення армії з власної, рідної хати і провадження її даліше в незнану майбутність.

Разом з генералом Тарнавським піднімається цього тяжкого і гіркого завдання.

Ще раз блиснула щаслива і радісна хвилина в життю цього доброго старшини. Доживає тої хвилі, що обі українські армії здобувають серце України, здобувають Київ. Подрібний плян здобуття Києва — це головно його робота. Та ця радісна хвилина тривала ще коротше. Щастя засвітило і погасло. І знов приходять страшні дні. Знов виринає питання: «Щож даліше?»

Пошести десяткують частини. Дієва армія маліє.

І тут приходить страшна трагедія. Полковник Шаманек, той чоловік, що все своє євство віддав для Галицької Армії, Шаманек, що падав з перевтоми, а всежтаки не відступав від столика праці. Шаманек, що так щиро любив наш нарід, той Шаманек..... стає перед нашим судом як обжалований о злочин головної зради, поповненої на шкоду українського народу. Здається тяжко було подати гіркішу чашу чужинцеві, що так щиро нам служив.

Алеж це він переносить. З слухняністю здисциplinованого старшини, без найменшого нарікання переходить на посаду в команді I. Гал. Корпусу.

Я навіть не думаю задержуватися над обидним питанням про мниму вину полковника Шаманека в переговорах з Денікіном. Він був вояком; вояком відважним і добрим вояком. В наших дуже складних політичних відносинах він зовсім не визнавався. Робив те, що йому радили таки наші люди. Робив в найліпшій вірі, для добра Галицької Армії.

Зрештою в протоколі головної розправи читаємо:

Сотник суддя Курдяк: Чи знаєте, п. полковнику, з воєнної історії народів подібну ситуацію якоїнебудь іншої армії?

Полк. Шаманек: В такій ситуації ледви чи хто був.... Наш випадок є під деяким зглядом одинокий; ми є одинокі, що остало з нашої держави. Коли не стане армії, тоді нема ніякого вигляду на удержання нашої держави.... Згода на перемир'я, даліше ведення переговорів, все мало тільки одну мету: удержати армію*).

*) Розстрілено в протоколі розправи.

Слова Шаманека були правдиві, як праведною була ця людина, котрої уст брехня ніколи не сплямила.

Настав час нового відвороту. Разом з денікінською армією забиралася з Винниці також Начальна Команда. На ласку судьби лишалися по лічницях і поза лічницями тисячі-тисячі тяжко недужих галицьких вояків. До Винниці прийшла команда I. Гал. Корпусу, а з нею прийшов і Шаманек. Хорі почувися безпечними, бо в місті був він.

Прийшов час переговорів з большевиками, час, коли знов відновлена Н. К. У. Г. А. просто хоробливо держалася заникаючої денікінської армії. Мужно протиставиться цьому Шаманек і за те усувають його з занятого становища в I. Гал. Корпусі. Йому дають одно з найпідрядніших призначень в армії. Та станули в його обороні фронтові частини. Не допустили, аби йому заподіяно кривду, Шаманек вибрано начальником булави Червоної Галицької Армії.

»Стрілецьтво й старшини лише його хотіли. І це була найкраща для Шаманеканагорода. Та Шаманек був популярним і улюбленим не лише в I. і II. Корпусі, але й

команда III. Корпусу одного разу спитала, чи приказ підписаний Івановом і Солодубом, був одобрений «полковником» Шаманеком? Тому не диво, що большевики скоро пізнали цю небезпеку й дали йому підрядне місце начальника булави однієї з бригад» пише Кох.

Потім прийшла на Велику Україну польська армія, а з нею уряд У. Н. Р. Міністр військових справ Сальський недвозначно говорив, що коли дістане в свої руки Тарнавського і Шаманека, то вони живі не вийдуть.

Полковник Шаманек був і так нервовою людиною. Страшні переживання української війни могли підірвати

і найздоровші нерви. Хто тих хвиль не переживав, той не може собі уявити тих пекельно-страшних душевних тортур. Нерви Шаманека не витримали. Він рішився виїхати на якийсь час до Відня через Румунію.

Та не доїхав. При переправі через Дністер в Сороках застрілив його бесарабський бандит, а колишній австрійський, а пізніший румунський старшина похоронив його з військовою почесною.

Сталося це якраз десять літ тому в дні 20. мая. Не знаю, чи хтось занявся могилою того доброго старшини.

Булоб дуже вказане, аби мощі цього великого нашого вояка перейшли в рідний край і спочали між мощами тих, котрими він проводив. Це конечно, аби про його глініні останки подбали ті, про котрих він дбав, для котрих в жертві зложив він свою голову*).

А наразі можу цю коротку згадку про Великого Покійника закінчити тільки повторенням ширих, простих, волярських слів сотника Ганса Коха:

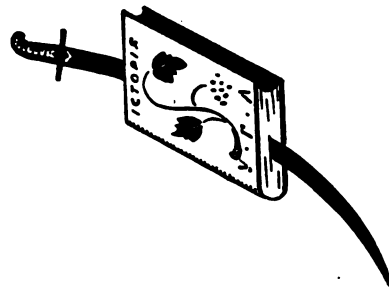
»Зложім наразі, хоч цей терневий вінець на його могилі в надії, що незабаром історія української ви-

вольної боротьби оцінить його так, як колись цінило його вояцтво і старшини II. Галицького Корпусу».

* В останніх днях, вже по зложенню цього спомину, до нас звернувся один Українець, який живе в Бесарабії недалеко місцевости, де погіб бл. п. полк. Шаманек, з запитом, де находиться могила Покійного, бо він хоче нею заняти, а не може ніде відшукати. Тому звертаємось з проханням до всіх тих, які були тоді на похороні (переїхавши за дозволом Румунів з Могилева на другий бік), щоби негайно подали нашій адміністрації точний опис місця, де поховано бл. п. полк. Шаманека.

Старшинська школа піхоти Галицької Армії. VII—VIII 1918 р.
Гута Чугорська, Поділля.

І знову маємо весну,
 Щебечуть соловії,
 І знову будяться зі сну
 Нездійснені надії.

І знову пісня степова
 Летить на дужих крилах, —
 Росте зелена трава
 На січових могилах.

Росте зелена трава,
 Цвіте калина біло...
 Буває іноді, бува,
 Що пісня стане ділом.

З повідомленням

Написав: Василь Горбай
 (Зі збірки „Дев'ята Усусусів“)

Дев'ята сотня Усусусів держить позицію на Боднарівці. Видно підозрілі руки ворожих відділів, треба отже повідомити наші батареї в Соکیلниках. Командант сотні чет. Гачкевич питає хлопців: Хто голоситесь добровільно йти в повідомлення до С. Голоситесь багато. Найблизче команданта стоїть стрілець К. з Камінки і аж проситься: я, я піду. — Цей стрілець, хоча з наймолодших сотні, але показався вже в кількох боях відважним, так що придбав вже й признание „старої війни“ — а це вже не що будь! — Бере наш стрільчик (мав всього 16—17 літ) повідомлення, ховає в шапку, хреститься і вибігає з мурів тартаку, де ми держимо позицію.

Від найблизчих домів в напрямі на Соکیلники ділить нас щось 200 кроків і ту віддасть мусить стр. К. перебігти, щоби бути потім критим будинками і дістатися до С. Перебігти тих 200 кроків небезпечно. Ціла будівельна площа перед нами переповнена різного рода матеріалом будівельним. Ворожі стежі підходять, криті ним, дуже близько, а як котрий з наших покажеться — негайно обсіпують кулями. Ми робимо то само і ворогові, хлопці підходять до ворожих стеж і ручними гранатами роблять чимало замішання, найбільш в ночі.

Не убіг і кілька кроків, а кулі тільки жжж — жжж — К. паде на землю і повзе, а наші хлопці вилізли в гору на мур, мають тут стрільні віконця і б'ють в купи дощок, за якими сподіються ворожих вояків. Помагав. Кулі не свищуть. К. встав й підбігає далі, а тут десь від стрийського парку гавкне ворожа гармата і гранат на яких 8. кроків від К. вириває замерзлу землю й обкидає нею К., а той паде на землю. Ранений, убитий? Та де там! Вже встав, обтріпався і з крісом в руці біжить далі. — Ворожий обсерватор десь сидить близько й хоче пописуватися цільністю. Ббх-ббх — і з своїм ж-ж-ж — перелітають 2 гранати й падають одна кілька кроків за К., а друга на право від нього. — К. паде знову — напевно тяжко ранений — думаємо і вже хочемо вибігти і перенести його до нас. Але К. знову неначе воскрес,

встав, обертається до нас і усміхається так широко від уха до уха і біжить далі, а ми мусимо позамикати свої роти і рівнож всміхнутися. Зачинаємо вірити в так зване щастя. — Ворог пускає знову 1 гранату і 2 шрапнелі. К. вже ані не паде долів, бо граната заривається яких 15 кроків на право. А що перелетить понад голову, то не страшно. А шрапнелі К. ані не бачив, бухнули собі димом десь в горі перед ним. — Знову шрапнель — граната — зойкнула над малим домиком і вже димиться зпід стріхи. — Ббух — від стрийського парку — батарея дала сальву і знову 3 гранати риють землю. А одна граната вибухла так близько К.! Хлопців бере жах, бо К. не рухається якось. А ворожий обсерватор неначе заповівся, що не перепустить нашого стрільчика. — Гачкевич тимчасом вилізав на руштовання і обсервує, звідки бє ворожа батарея. Видно вже її має, бо пише знову нове повідомлення. — Ще одна шрапнеля підносить К. зі землі — ми лехше віддихавмо — К. перебігає останніх 30 кроків і ховається за ріг будови. Лише рука з його шапкою показується і за рога і махає нам, немов „До побачення“... — А ворожий обсерватор, який вистріляв стільки муніції даром, певно з „довгим носом“ злізав десь там зі свого становища. Своім нинішнім успіхом нікому не похвалиться. — Запалив якомусь бідакові хату, яка стоїть вже в огні — а чоловік з жінкою виносять з хати, що ще зможуть.

Друге повідомлення пор. Гачкевича несе негайно стр. М. з Підбірець. Той вже перебігає без свисту кулі небезпечних 200 кроків, доганяє стр. К., а той доносить оба повідомлення щасливо до Соکیلник. За 2 години стогнали, перелітаючи над нашими головами, набої української тяжкої батареї зі Соکیلник. — Ворожої батареї зі стрийського парку вже більш ніхто не почув. — Наші били добре.

Друже К. з „девятої Усусусів“! Оце тобі тих кілька слів згадки. Якщо ти жиєш і прочитавш їх, згадавш тих кілька горячих хвиль, коли під огнем батареї ти, не знаючи, що це страх, сповнив своє завдання.

Моя відповідь

Др. Андрій Бурачинський, санітарний шеф У.Г.А.

Мої спомини з часів укр.-польської війни з р. 1919 написав я зараз по моїм повороті з большевицької неволі до Відня з кінцем 1920. р.

Д-р Петрушевич обіцяв мені дати їх до друку, але в наслідок браку гроша до того не прийшло. На прохання Д-ра Боберського, який запевняв мене, що їх зараз видрукує, післав я їх з початком 1922 до Канади, але і там вони лежали спокійно з тої самої причини аж до р. 1928.

В тім році почала їх друкувати „Канадійська Січ“ (в 1. числі з 15. квітня 1928) але тому, що цей часопис виходить тільки раз в місяць і то неправильно, друк їх йде дуже пиняво і дотепер появилась з них тільки одна третина.

Тимчасом появилась „Спомини“ Д-ра Степана Шухевича, в яких він в III. частині робить мені і моїм лікарям різні тяжкі і, що зараз на вступі мушу зазначити, безосновні закиди, на які я приневолений реагувати тимбільше, що і він сам в увазі на ст. 56. пише: „Якщо відомости автора несправні, то добре булоб, аби хтось з лікарів краще їх висвітлив“.

Я відповім на закиди точка за точкою, але заки до того заберуся, мушу шановному авторові завважити, що не тільки в інтересі зачіплених осіб, але також в інтересі його твору добре булоб, щоби він засягнув був докладних інформацій, заки зробив ті закиди, які часто починаються у нього словами „мабуть“, „мені здається, що я ніколи не чув“ і т. і. Исторична вартість всяких споминів лежить у вірності жерел, а провірити жерела в цім випадку не було дуже тяжко. Про мою адресу можна було дуже легко довідатись у Львові, а і Д-р Максимонько, який був до мене цілий час приділений, перебуває під цей час у Львові.

Починаю: ст. 56. III. ч. „Та ліки, це вже другий — дальший засіб проти недуги — першим засобом в охорона стрільців перед зараженням“. По цій тезі: „відносно того не зроблено на Вел. Укр. мабуть нічого“ (всі підчеркнення мої). Ця теза відома усім і зовсім слушна.

Вже історія воєн вчить нас, що у війнах гине більше людей від пошестей, як від ран. Дальше знаємо, що

приміром армію Вел. Наполвона, на ті часи величезну, знищили в Росії епідемії, а спеціально пятнистий тиф — зима і морози були тільки співділаючими силами.

Як ми ще були на галицькій території і коли ще тільки говорилось про евентуальний перехід за Збруч, виїхав я зараз по іменованню мене саніт. шефом Гал. Армії 10 червня 1919 з полковником Коссаком та з Д-ром Назаруком до Кам'янця Под., вони на переговори в справах військових зглядно політичних, я, щоб звідатись про санітарні відносини в подільській губернії.

Ми були у тодішнього міністра

війни п. Сиротенка, який на мій запит, які в під цей час епідемії, відповів: „Немає ніяких, санітарні відносини між населенням і військом в дуже добрі“. Очевидно я знав, що ця відповідь не відповідає правді і жалував дуже, що не міг переговорити цієї справи з міністром здоров'я, тому що ми мусіли зараз вертатись. Пізнавши пізніше ліпше обставини, переконався я, що не було чого жалувати. Пригадую собі, що ми з Д-ром Назаруком обговорювали цю справу, та найшли це неімовірним, щоб міністр війни був так лихо

Санітарний поїзд I. Галицького Корпусу, Калинівка, 17.X. 1919 р.

поінформований про санітарні справи і що кожний освічений навіть не лікар знає, що подільська губернія була і в жерелом всяких пошестей, а іменно пятнистого тифу, де він здавен давна епідемічно грасує*). Зараз по наших переході за Збруч довелось мені вже в першій селі, де ми ночували, переконались, що крім хорих на пятнистий тиф були ще і хорі на поворотний та на черевний тиф.

Само собою зрозуміле, що я здавав собі добре справу, що з переходом за Збруч приходимо в полосу навіщену заразами і роздумував в першій мірі над запорядками про охорону війська перед зараженням та про дезінфекцію.

Ми мали вже в Галичині багато випадків пятнистого та поворотного тифу, але удавалось нам при строгій профіляксії обмежити їх — ми мали до диспозиції лічниці, ліки, дезінфектори та дезінфекційні середники.

*) Гл. Осип Левицький: Гал. Армія на Вел. Україні, ст. 23—24.

Автор видно не знав про це, бо на ст. 55. III. ч. пише: „Це вже кожному відомо, що з хвилиною переходу Гал. Ар. за Збруч, почали добиратися до неї спершу дві страшні епідемічні недуги, а це п'ятнистий і поворотний тиф, а пізніше прилучилася ще третя — холера“.

Ще перед нашим переходом за Збруч в половині липня видав я загальний приказ такого змісту:

1) Всюди, де є змога, купатись. 2) Волосся коротко стричи. 3) При нагоді купелів прати шмаття. 4) Воші бити. 5) Де тільки змога, прати шмаття в горячій воді і прасувати залізком. 6) Кожний підвідділ має закупити 1—2 залівка до прасування — де не можна купити, зарекувати. Прасування горячим залізком вистарчає, щоб навіть гниди винищити. 7) В постоях, де частини довше стоять, закладати відвошівні (нарис таких був долучений). 8) Найголовніше, щоб пошестно хорих і горячуючих віддавати негайно до лічниць. 9) В разі закватування оминати дома, в яких є хорі. 10) Коли в яким селі в багато хорих, ставати табором за селом.

Цей приказ і інші санітарні прикази прим. про закупно негашеного вапна, як однісінького дезінфекційного середника, який можна було дістати на місці, повторювано дуже часто, але на жаль і їх не виконувало. Я не тільки прикази видавав, але переконувався, де міг, наочно, чи прикази були переведені і мав нагоду переконатись, що тільки в тих частинах, де були командантами здисципліновані старшини з давньої австрійської армії, прикази були точно переведені. Ми опинилися нарешті на Вел. Україні майже голі і босі і відтяті від решти світа.

Основним принципом гігієни є в першій мірі харність тіла, біла і одежі. Як можна було на Великій Україні заховувати чистість, коли стрільці не мали до зміни ні одежі, ні обуви, ні навіть білого шмаття. Надніпряньський Уряд не дав Гал. Армії мимо обіцянки ні одної пари шмаття, ні одної пари обуви, ні одностроїв, якто наш головний інтендант Д-р Цьокан сказав у вічі Гол. Отаманові на пропам'ятних зборах у Винниці дня 28 жовтня 1919 в присутності Диктатора та всіх референтів Нач. К-ди.

Ліків не могли ми забрати з собою всіх, а на Вел. Укр. не можна було ніяких дістати. До перевезення ліків, які стояли у вагонах в Терезині, жадав я 400 підвод, які мені свято обіцяно вже кілька днів перед нашим переходом за Зруч. В день переходу прислано мені замість 400 всего сорок підвод, а мені ще удалось дістати в останній хвилі 50.

Тут мушу стати в обороні підполк.-аптикаря Білинського. Автор пише на ст. 55: „Дехто продав

навіть санітарні припаси Жидам на власний рахунок Зроблено навіть карні донесення проти Д-ра Гасюка та аптикаря-полк. Білинського, та остали вони без наслідків тільки здається для того, що Полевий Суд при Нач. К-ді провадив слідство так помало, що перший помер, а щодо другого, спалено акт саме перед злукою Г. А. з большевиками“.

Підполк. Білинського переняли ми з бувшої австр. армії. Він провадив Гол. Склад ліків в Станиславові під строгою контролею цілий час, як слід. Йому маємо завдячити, що він вивіз Гол. Склад ліків зі Станиславова, а не залишив його там мимо приказу підполк. ген. штабу Бема, який заступав полк. Ціриця і відіграв цілком недвозначну роль при евакуації Станиславова.

Також і на Вел. Укр. контролював я зчаста Склад ліків та не найшов нічого до закиду.

Щодо карних донесень, то вони повинні були бути в першій мірі подані до відома мені, як безпосередньому старшині, а я не одержав ніякого донесення ні про Д-р Гасюка, ні про підполк. Білинського.

Одною з головних причин поширювання пошестей було те, що хорих не віддавано до лічниць, а оставлявано по квартирах, або забирали з собою в валках. Кілько то разів пригадував я на це в приказах, перестерігаючи перед небезпекою, бо такі хорі заражували

в часом цілий підвідділ. На ст. 61. пише автор: „Відгравав тут також немалу роль сентимент“. Я мушу сказати — на жаль. Народи стоячі вище культурою мають більше зрозуміння для гігієни. Цей змісл був дуже мало вироблений в Гал. Армії, на жаль не тільки у стрільців, але і у старшин, яким повірено нагляд над переведенням виданих лікарем санітарних розпорядків. Старшини повинні бути вишколені в гігієні*), мусять бути вповні пересвідчені про велику валу санітарних розпорядків, щоб їх перевести з натиском. Хоча і лічници в тодішнім стані були, як я сказав, тільки складами хорих, то всеж таки були там лікарі і ліки — а знову на перших місці мусять стояти добро загалу, а не добро одиниці.

Ст. 56. „Наскільки мені відомо, за весь час нашого побуту за Збручем не заложено мабуть ні одної відвошівні, ні одної купальні для війська“, а кілька стрічок дальше: „але в самій Винниці... за цілих 4 місяці, то навіть там за цей будь-що-

*) В Японії мусять всі військові старшини слухати через 2 семестри гігієни на котрімсь в університетів. Російсько японська війна була першою, в якій по стороні Японців не було майже ніяких пошестей завдяки перестеріганню гігієнічних заряджень.

Свячення паски у батерії 4/8 (5. Сок. Бригада) на позиції Віблів, пов. Сокаль. Квітень 1919 р.

будь довший час не заложено ні одної купальні ні відвошівні". Я мушу тут сказати, що мені просто незрозуміло, як міг автор у Винниці місяцями перебувати і настільки не орієнтуватися в справах, про які пише. У Винниці були при кожній лічниці відвошівні; зараз з моїм приїздом до Винниці з початком вересня зарекував я мійську купальню для війська і там купалися регулярно по черзі підвідділи — цеж прецінь шановний автор повинен був знати. Так само було і в Жмеринці. По приїзді Д-ра Новака заложено знову нову відвошівню.

Що можна було зробити у власнім обсягу діланя, я зробив. Коли відділи Махна, які прилучились до нас, занесли до нас з собою холеру, удалось мені через строгу профіляксу обмежити цю пошесть на 22 бактеріологічно стверджених випадків. За щіплянкою проти холери розбивалися ми на всі сторони, але без успіху. Удалось мені приєднати сот. Білинського технічного референта Нач. Ком. — який вирабляв до 60 ліжок денно для лічниць і т. і. (обширніше в моїх споминах).

Ст. 57. „Не можу зрозуміти, чому сан. шеф не виконав під тим оглядом натиску на команди“. Щодо натиску на команди в справі переведення приказів, то неможливість цього лежала в тім, що сан. шеф не мав права ескекутиви, так як то було і в австрійській армії, а що Гал. Армія переняла. Сан. шеф не міг інакше, тільки в приказах Нач. Ком. подавати додаткові прикази, за яких переведення Нач. Ком. робила на мій внесок відповідальними командантів корпусів та санітарних корпусних шефів. Якби шановний автор був уважно читав прикази Нач. К-ди, він бувби найшов, що майже більша половина всіх приказів Нач. К-ди була санітарного змісту. Крім приказів Нач. К-ди стояв ще до розпорядку і особистий вплив — це я певно робив і зазначував при кожній нагоді, але автор як юрист повинен це найліпше знати, що особистий вплив, хочби не знати який великий він був, не зможе багато, коли йому не стоять до диспозиції ніякі правні насильні середники і то навіть при упорядкованих обставинах, а тимбільше при таких, при яких находилась Гал. Армія під той час.

Ст. 57. „Він обмежувався тільки до висилання писем до Уряду“. Я, розуміється, старався всілякими способами прийти з помічю хорим і удавався письменно, телеграфічно, телефонічно на всякі сторони, а то: до Санітар. Управи Наддніпрянської Армії, до міністра здоровля, до Укр. Черв. Хреста, до Гол. Отамана та до Диктатора, а через нього до Інтернац. Черв. Хреста в Женеві, з яким успіхом, ширше про се подано в моїх споминах. Як з вище наведеного виходить, не обмежувався я тільки на висиланні писем до Уряду, а робив, що змога, що мені приказували наука і досвід, а позваляли засоби, якими я розпоряджав. Не знаю, чи в історії воен найдуться подібні

З воєнних портретів В. Перебийноса. — Полковник Чорних Запоріжців П. Дяченко, ранений в бою під Болшівцями 18. VIII. 1920 р.

страшні обставини, як ті, серед яких находилась Гал. Арм. на Вел. Україні.

Дальше ст. 57. 4 стрічка з гори, найперше аподиктично: „Поза Винницю ніколи не виїздив“, а кілька стрічок дальше „здається мені, що я ніколи не чув, аби Д-р Б. або ген. Т. відвідали хоч одну лічницю поза Винницею“. Цей безосновний закид просто нечуваний, тимбільше, що виходить від когось, хто був при Нач. К-ді, і мігби навіть привести до сумніву в „bona fides“ автора.

Він чейже мусів, або що наймеше повинен був знати, що я кожду інспекційну поїздку поза Винницю мусів зголосити в Нач. К-ді, щоб дістати явний приказ, а по повороті з кожної поїздки зголошував різні браки та недостачі, які я де найшов, та способи, якими можнаб їм зарадити. З Винниці був я по кілька разів в Прокурорів, в Жмеринці, в Гнівані, а раз в Козятині.

На останній закид, який мені робить Д-р Шух. про Йонеску, то пригадую собі, що Йонеску зголосився у мене чи то в Кам'янці Под. чи у Винниці, цього не можу тепер сказати, де я його перший і останній раз бачив. Пригадую собі, що він говорив дуже лихо по нашому, по німецьки цілком не говорив, а знову я не володів тоді румунською мовою.

За ті дві мінати, які він був у мене, не міг я його справности як лікаря пізнати. Як автор сам пише, прийняв його полк. Коссак — він служив при якійсь фронтівій частині і річу сан. шефа корпусу, при яким він служив, було переконатись про його здібности.

Тут мушу зазначити, що я зістав іменований Сан. Шефом при Ген. Секретаріяті 23. березня 1919 з тим, що фронтова полоса лишається в крузі діланя Д-ра Тянякевича, який був Сан. Шефом при Нач. К-ді. Я вже тоді заявив, що поділ служби є цілком нераціональний, бо не одноцільний, що мусить довести при таких обставинах до санітарного дебаклю, за що відповідальности на себе не беру.

Через останні 3 роки світової війни був я саніт. шефом 26. австр. корпусу; австр. корпус був значно більший, чим ціла Гал. Арм. — я мав під собою не раз до 300 лікарів, яких я всіх знав і нав нагоду про їх службові спосібности переконатись. В Гал. Армії, де нас лікарів було 35 — я ще з кінцем жовтня 1919 не був в стані всіх пізнати (зазначено в меморіялі до Диктатури під датою 22/X. 1910—21. гл. мої спомини).

Подібного припадку, як з Йонеску, не траплялось в австр. армії в фронтовій полосі. Одно мені тільки дивно — на ст. 65. пише автор „ударив нас незвичайно низький ступінь інтелігенції підсудного“ ст. 66. „Таж це було так легко перевірити — вонож само бе в очі“.

Той чоловік був, як пише автор, начальним лікарем одного з курінів. Він мусів стикатися зі старшинами того куріня, з ними разом жити. Якжеж не могли пізнатися на нім його товариші з куріня, з якими він жив через кілька місяців?

З безосновних, проти мене звернених закидів, не роблю собі нічого, бо я дякувати Богу е в змозі боронитись, але страшні е напади на небіщика Д-ра Гайдукевича, який не е вже в силі боронитись.

Просто неправдоподібним е те, що автор приключку з Д-ром Гайдукевичем ставляє на рівні з випадком Йонеску, і обі ці події клясифікуе, як рівні епізоди.

Д-р Гайдукевич був мені приділений вже в Станиславові, тож мав я час добре його пізнати. Був це ідейний чоловік, стояв як лікар завсіди на услугах для хорих, був цілим серцем і цілою енергією посвячений справі і цинив я його як лікаря і доброго товариша дуже високо. Ми мусіли крім дуже тяжкої бюрової праці обходити ще і хорих в годинах позабюрових. За кіньми до перевезення хорих і т. і. розбивалися телефонічно, письменно, а також і особисто ми всі три, бо і поручник Максимонько мусів за ними бігати.

В першій мірі мали ми до диспозиції коні з лічниць, але ті збідовані коні, які мусіли везити харчі, дрова і хорих, вистарчали заледви на потреби лічниць. Більша часть тих коней виздыхала в наслідок браку поживи, а нових не було. Тож мусіли ми відноситися по коні до Нач. К-ди, яка приділювала нам якийсь обоз, та мимо приказу Нач. К-ди коні не приходили. Знов до Нач. К-ди і знову біганина по другі коні. Ми удавалися також і до сот. Осипа Левицького, на якого не конче щасливо покликується автор. Цитую слова сот. Левицького: „Гал. Армія на Вел. Укр.“ ст. 33. „Партикулярна егоістична господарка

корпусів (і низчих частин) відбивалася гірко на загалі. І тоді приходилось прямо молити який корпус чи бригаду, щоб дав підвод свого обозу“...

Як мусів бути небіщик Д-р Гайдукевич з вище наведених причин поіритований, коли відповів Д-рові Шухевичеві, що не на те вчився медицини, щоби тепер бігати за возами і кіньми! Щоби Д-р Гайдукевич це аж 2 рази повтаряв, то най не гнівається шановний автор, я вже не вірю.

Д-р Гайдукевич працював до остатка з невтомним пожертвованням та цілою силою своєї енергії і впав жертвою свого звання.

При кінці ще кілька спросовань і заміток:

На ст. 54. подає Персональний Референт число лікарів разом з санітарними старшинами на всього 32. Сот. Левицький на 28. Оба помиляються. Число лікарів в Гал. Армії було без санітарних старшин 35, а по приїзді Д-ра Новака 38.

Ст. 55. Число померших лікарів подає Персональний Референт на 8, між ними імена, яких у нас не було. Це мабуть друкарська похибка. Правдоподібно замість Д-р Єнзим має бути Яцик, замість Майблєм має бути Фавстман. В дійсности число померших було 9 — пропущений тут Д-р Гайдукевич, який помер ще перед Д-ром Новаком.

На ст 62. пише автор про прибуття лічниці Д-ра Новака, яку мала закупити наша галицька еміграція у Відні. Цю лічницю закупив був ще Держ. Секретаріят і вона мала ще в маю прийти до Станиславова — але в наслідок подій не могла прийти. По довгих переговорах удалося п. Фрікові, відпоручникові Інтерн. Черв. Хреста та Д-рові Ярославів Окуневському переперти, що цей транспорт удалося дістати через Румунію, бо Поляки не хотіли його через Галичину перепустити.

От. Підляшецький, тодішній командант Могилева Подільського повідомив мене, що Д-р Новак жадав конче, щоби його відіслано до Камянця Под., а не хоче прийти до Винниці. Тоді я вислав навмисне небіщика Д-ра Гайдукевича осібною тресиною до Могилева Подільськ. і знову тільки його енергії маємо завдячити, що цей транспорт прийшов під охороною жандармерії до Винниці, а не до Камянця Под., де він бувби для нас пропав.

Надіюся від льяольности автора, що він ті безосновні закиди, які він мені і другим лікарям робить, зі своїх споминів счеркне.

З початком квітня 1930 р.

Коли ви вмірали

Музика М. Гайворонського

Ловажно.

Ко... ли Ви вмі-ра ли, Вам дзво-ни не гра-ли, й ніх-то не зап-ла-кав за

Ва... ми..., Лиш вчис-то-му по... лі ре... ві-ли гар-ма-ти і

зо-рі виш ва-лись сло-за-ми, флиш вчисто-му по-лі ре... ві-ли гар-ма-ти і

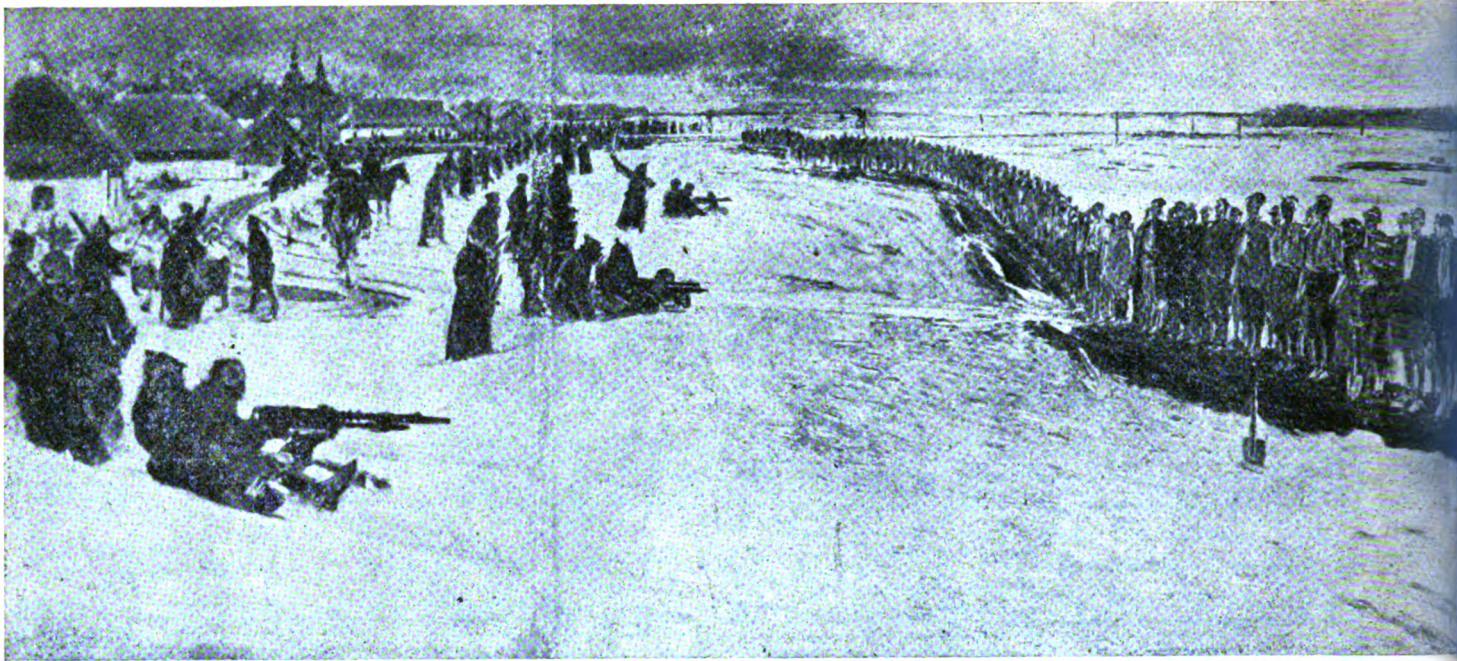
зо-рі вмива-лись сло-за... ми.

Коли Ви вмірали Вам дзвони не грали,
Й ніхто не заплакав за Вами,
Лиш в чистому полі ревіли гармати
І зорі вмивались сльозами.

Коли хоронили Вас в темну могилу,
Від крові земля почорніла,
Під хмарами круки стадами літали
І бурєю битва греміла.

На ваших могилах хрести похилились
Калина нагнулась до долу —
Спить орли соколи...

Леонід Перфецький, Париж 1929 р.

Трагедія під Базарем. — Большевики розстрілюють 359

До історії повстанчого рейду ген. хор. Ю. Тютюника в листопаді 1921 р.

(Доклад начальника Полевого Повстанчого Штабу — полк. ген. штабу Юрія Вас. Отмарштейна)

ПОМІЧНИК
НАЧАЛЬН. П. П. ШТАБУ
ПРИ
ГОЛОВНІЙ КОМ. ВІЙСЬК
У. Н. Р.

„ „ Листопаду 1921 р.

Ч.

ПАНУ ГОЛОВНОМУ ОТАМАНОВІ.

ДОКЛАД.

(мапа 3 верстка вдм.)

В 2 год. ранку 4 листопаду відділ перейшов через польсько-совітський кордон в районі с. Борового через с. Нетреба лісною доріжкою, оминувши як польські так і совітські постерунки і вийшов в ранці на с. Майдан Голишевський цілком несподівано для большевиків і заняв без жадного стрілу с. Майдан Голишевський.

Відділ налічував в своєму складі 155 старшин і урядовців і 645 козаків, при 32 конях. Озброєних рушницями в цьому відділі було до 56%. Обоз складався з 12 фір, на яких були: 1) холодна зброя, 2) підривне майно, 3) шпиталь і 4) скарбниця.

В с. Майдан Голишевський був розброєний I-й взвод I-ї роти 196 бата кордонної охорони і було розстріляно кілька комуністів. Після цього відділ вирушив через с. Андріївку на с. Кішин, переправившись біля уроч. Сердюк через р. Уборть. В с. Андріївка був захоплений к-р I-ої роти 196 бата і к-р 4-го трудбата, який находився на лісних розробках. По дорозі на с. Кішин було розстріляно 32 кому-

ністів. В с. Кішин прибув відділ в вечері 4—5 листоп. і там ночував, виставивши охорону.

В с. Андріївка і Майдан Голишевський були захоплені документи, які виказували, що збірка 169 бата на випадок тривоги, була призначена в с. Голиші. Виявилось також, що до Янчої Рудні і Емільчина большевики скупчували свої відділи для подавлення партізанських відділів.

З ранку 3 листопада, вирушивши з с. Кішин, відділ був направлений через с. Стівпинку на с. Зубковичі. Наперед була вислана кінна розвідка, яка збившись з дороги, помилково пішла зі Стівпинки на Зубковичі і після переходу через р. Ротча була зустрінена чотою піхоти і ескадроном кінноти. Розвідка приєдналася до головних сил в с. Жубровичі, се був великий привал до*) В с. Жубровичі було захоплено 30 червоноармейців, які слідували...

Не доходячи до с. Жубровичі, був висланий відділ

*) Нечіткі місця виточковані. Ред.

гопадового рейду 1921 р., полонених кіннотою Котовського.

підрильників, який підірвав залізничний місток і зруйнував телеграф на залізничній лінії Жубровичі — Осовка. В с. Жубровичі був взятий склад продналога, який частинно роздано селянам, а частинно виміняно їм за худобу для харчування відділу.

... між с. Жубровичі через Мяколовичі, Осовку, Кривотин Колтской на Слоб. Кривотин, де прибули біля 2 год. і остановились на нічліг. З Слоб. Кривотина були відправлені: 1) відділ Гопанчука (16 чол.), який мав направитися на Шепетівку і звязатися по дорозі в районі Емільчина з ген. Нельговським, 2) відділ Ружицького з Пилипчуком (12 чол.) в район Олевська для звязку з місцевими організаціями і 3) відділ Сліпченка (25 чол.) з трьома кулеметами до Орлика на р. Тетерів. В Кривотині підтвердилися відомості про селянське заворушення в Емільчині.

Ранком 5. листоп. головні сили вирушили на Емінець, Анишполь, Гутка, Піски, виславши з Анишполя кінну розвідку в право на Бондарівку, де по відомостям були частини по збору продналогу: кінна розвідка приєдналася в с. Піски, де був зроблений великий привал до вечера, захопивши в Бондарівці 10 червоноармейців — бата. 393 п. (132 бриг.), штаб якого (595 п.) стояв в с. Білки. В селі Піски був розстріляний комуніст, який, по відомостям селян, розстріляв 53 українців.

Після великого привалу до смерку в с. Піски, було вирішено продовжувати рух в ночі для того, щоб з розсвітом, несподівано для ворога, захопити Коростенський вузол зі складами продналогу, які там скупчені. По відомостям, Коростень був зайнятий 132 бригадою, 4-им трудбатов і різними робітничими та допомогівими командами, міліцією і частинами В. У. К.

Напад на Коростень було організовано в слідуочий спосіб: Головні сили наступають через Жупани, Кожухівку на Чигири, звідки ведуть акаку на Коростень з таким розрахунком часу, щоби підійти до Коростеня в 5¹/₂ год. ранку 7 листоп. Відділ полк. Ступницького в складі 10 охотників і штабу II. групи, наступає через Жупани, Вигов, Слоб., Краснопіль, Могильно-

Білошиця з таким розрахунком часу, щоби почати атак Коростеня з полудня в 5¹/₂ год. 7. листопада.

Вирушили дві кольони рівночасно і пройшли разом через с. Жупани, де виявилось, що всі дальші села до Коростеня складають з себе укріплений район Коростеня і заняті большевиками. Тоді було вирішено, не дивлячись на це, проходити в ночі через ті села не обшукуючи їх і по можності не підіймаючи стрілянини, використовуючи лише ручні гранати. Цей нічний перехід через цілий укріплений район блискучо удався, завдяки повній несподіваності для большевиків нашого приходу. Авангарди мали лише кілька невеликих сутичок з заставами вже після виходу із села. Тіж частини, які займали самі села, в паніці розбігалися, побачивши велику кольону в самому селі.

Наслідком цього переходу до с. Чигири, була велика кількість червоноарм. трупів, розкиданих вправо і ліво, вздовж цілої дороги.

В с. Чигири головні сили прибули в 4 год. ранку і відразу почули кулеметну стрілянину з полудневого краю Коростеня, де полк. Ступницький, відійшовши до Коростеня раніше умовленого часу, почав атаку і заскочив несподівано для большевиків самий центр міста. Кольона головних сил зараз же вирушила з с. Чигири і почала наступ на Коростень з півночі, підійшовши до нього в 5¹/₂ год. . . . але до цього часу большевики, зібравши всі свої частини на північному краю Коростеня зустріли нашу атаку організованими лавами і сильним кулеметним огнем. Бій прийняв затяжний характер, при чому з нашого боку відразу виведені зі строю раненими і забитими кращі команд. сотень і курнів.

Відділ полк. Ступницького не міг довго утриматися в місті і на станції, де стояло 700 красноармейців і тому повинен був вицофатися з міста на захід. Тоді з огляду на те, що: 1) в кожную хвилину міг підійти броневик з гарматами, яких ми не мали, 2) ми мали дуже обмежену кількість набоїв, яких витрачувати на затяжний бій булоб нераціонально, вирішено відтягнути всі частини на с. Чигири і продовжувати дальший рух.

(Докінчення буде).

Явір і берізка

(Стрілецька баллада)

написав Ю. Шкрумеляк

I.

У лютий день, у кровавий, страшний,
Як полями йшов бій громовий,
А на села пожежа лягла, —
Молод стрільчик пішов із села.
Попращав він і батька і неньку
І дівчину, Галину миленьку.

А що батенько важенько зітхав,
Знак хреста він над сином поклав, —
А що мати Пречисту молила,
Щоб їй сина в боях хоронила, —
А що мила в коморі ридала,
Русу косу слізми ізмивала.

Того стрільчик не бачив, не чув,
Він на крилах у бій полинув;
Мов орел з Чорних Гір, бистрий птах,
Він боровся у перших рядах,
Ні в час доброї долі, ні злої
Не сплямив він стрілецької зброї.

І немало часу вже пройшло,
Як дістав він від неньки письмо:
— „Вмер наш батько, вертайсь мій сину,
Будь вдові за підпору єдину!..“
Та стрілець те письмо цілував —
Тай у бій, в люту січ вирушав.

Знов час днів нанизав, мов намист,
Як від милої вже прийшов лист:
— „Вмерла мати, нікого нема,
Одинока я жду, та дарма, —
Хоч на днинку, мій милий, прийди,
Мою тугу розрадь, звесели!“

Та стрілець те письмо пригортав
І глибоко під серцем ховав, —
Але як тут додому вертати,
Як на лави йде воріг завзятий?
Як лицарство святе знемагає,
Хто тоді із рядів утікає?

А на третє літо з села
Чорна вістка від когось прийшла:
— „Тут, Івасю, твій дім запустів,
Бо немає давно вже батьків,
Тай Галина десь бідна пропала,
Кажуть — в річку із моста упала.“

Це письмо наш стрілець прочитав,
Біль важкий у душі почував,
Отаману все горе голосить,
„Хоч на три дні додому!“ він просить.
Отаман волю йому вволяє,
По батьківськи домів відпускає.

II.

Поспішав стрілець день і ніч,
Біль і горе видніють із віч,
Вколо сумно, мов плаче земля,
В його серці важкі прочуття, —
Ось, горбок перейти ще послідний,
За горою садок його рідний!

Ось гора і знайомий гайок,
До села вже так, гейби лиш крок —
Та стрілець наш, втомлений докраю,
Йде водиці напитись з ручаю, —
Й під берізку, струнку та високу,
Ляг спочити на мить одиноку.

Тільки ляг наш стрілець на межі,
Стало лекше йому на душі;
Ніби чув, що вже не самий —
Чув шепіт десь близько дивний,
Ніби гіллям берізка шепоче,
Ручаєві сказати щось хоче...

Так! Цей шепіт — ці тихі слова, —
То говорить берізка сама!
Та не каже тих слів ручаєві —
Каже їх молодому стрільцеві.
До стрільця свій вершечок схиляє,
Дивні речі йому відкривав.

— „Не берізка я звичайна,
Не звичайна деревина, —
Я дівчина!
Я Галина!
Ось тобі, мій милий, тайна!

„Тут у гаю я ридала,
Я, Івасю, твоя мила, —
Я тужила,
Я ходила
І даремне виглядала.

„Раз прийшла сюди я зранку
Й стала Бога так молити:
— Дай не жити!
Не тужити
Від світанку до світанку!

„Щоб кохання те забути,
Дай берізкою тут стати,
Дай тут ждати,
Виглядати,
Милого колись стрінутти!

„І вволив мені Бог волю
І берізкою я стала,
Я зітхала
І шептала
Всім птичкам про свою долю.

„Як ще любиш, мій миленький,
Як вернув до мене з бою, —
Тут зі мною,
Над водою,
Будь ти явір зелененький!“

III.

Чув стрільчик ці дивні слова,
Заридала стрілецька душа...
Він берізку свою обіймив
І слізми її віти зросив, —
А берізка тремтить, пригортає,
І листками цілує, вмовляє.

Й чує стрільчик, як криє кора
Його личко, — вже груди, голова
Замінились в вершок яворовий,
Вже там листя, де волос шовковий, —
Замісць рук — він вже віттям кивав,
Пнем ногами в землю вростає.

А як місяць зійшов із за гір,
То питалися всіх ясних зір
Яворонько й берізка сумна:
— „Ой скажи нам, ти зірко мала,
Чи нас доля незнана, химерна
Вже ніколи в людей не поверне?“

І сказала їм зірка з висот:
— „Як пробудиться щераз народ
І в похід вишле куріні рідні,
В бій кровавий, у битви побідні,
Щоб позбутись рабства і покори, —
Зачаровані встануть явори“...

* * *
Гей, лицарство святе, січове!
Най та слава давна оживе!
Вирушайте чим дуж у похід,
Най від блеску займеться весь звід!
Заспівайте, побідники, хором,
Визволяйте берізку з явором!..

На чисту воду

З моїх споминів

Написав Дмитро Палів

Договір Української Галицької Армії з Денікіном був у своїй концепції настільки дивоглядний, що на пальцях одної руки порахувавби людей, які цей договір вважали політичним актом. Загал дивився на нього тільки як на передишку. Якщо були ріжниці в поглядах, то тільки в площині: Чи була конечною отця передишка, чи можна було без неї обійтись?

Сьогодні, з 10-и літньої перспективи розглядаючи ту сторінку історії, немає думок поділених. Всі стоять на становищі, що політично був це промах, якого не можна допускатися навіть в найкритичніших хвилях (наука pro fuluro). З військового становища був це крок наскрізь фальшивий, а поповнено його наслідком злого поставлення розвідчої служби при Нач. Команді У. Г. А. Це й спричинило, що ми дивилися на Денікіна як на грізну мілітарну силу в той час, як денікінська армія вже відступала на цілому большевицькому фронті, представляючи собою здеморалізовану отару.

Диктатор Петрушевич як політично відповідальний за У. Г. А. правильно поступив у першій стадії переговорів з Денікіном — не даючи на них своєї згоди. Але за другу стадію він відповідальний. Іменований Нач. Вождом ген. Микітка і шефом ген. штабу полк. Ціріц як мужі довіря Диктатора закінчили переговори і заключили остаточний договір. Значить це сталося за згодою Диктатора і на його відповідальність.

А тимчасом Диктатор виїхав за кордон, не оставляючи при Армії свого заступника ані, як виявилось згодом, не даючи Командуванню Армії ніяких директив. Таким чином У. Г. А. після переходу до Денікіна опинилася без ніякого політичного проводу на чолі з ген. Микіткою і полк. Ціріцом, людьми, що поза військовим ділом нічого більше не знали, в політичній ситуації не визнавалися, а тим самим нічого не могли підприняти такого, що У. Г. А. з передишки випровадилоби знов на ясний політичний шлях.

Це вияснення в конечне для того, щоби зрозуміти те все, що діялося після переходу Армії до Денікіна, а про що саме я й хочу писати.

В дуже короткий час після переходу до Денікіна виявилася слабкість добровольчої армії. Ніякими ре-

зервами вона не розпоряджувала. А тимчасом большевики почали проявляти активність й на фронті У. Г. А. згідно з договором мала перейти з району Бердичів - Козятин — Брацлав — Винниця в район Балти на відпочинок і для реорганізації. Тимчасом добровольчій армії й не снилося перебирати фронт. У висліді У. Г. А. не тільки що не відходила в район Балти, але дістала приказ дальше боронити житомирського напрямку. Начальна Команда, а властиво все-сильний полк. Ціріц ішов під тим оглядом на руку добровольчій армії. Це й стало приводом для того, що старшини почали радити над витвореною ситуацією та взяли ініціативу в свої руки.

Увагу загалу старшинства абсорбував процес ген. Тарнавського і полк. Шаманека. Нарешті він відбувся і на порядок дня прийшла справа: Що далі? Хто введе Армію з тимчасового стану пониження і дивоглядної спілки з Денікінцями? Хто візьме відповідальність за її долю? Бо чимраз ясніше ставало кожному, що Нач. Команда з Ціріцом на чолі (бо ген. Микітка був тільки фірмантом) Армії на ясний шлях не введе.

Я, як адютант ген. Тарнавського, дістав примусову відпустку і безпосереднього відношення до Нач. Команди не мав. Але в Нач. Команді остали ще „дивильні“ старшини, з якими я часто сходився, і ми заставлялися над витвореною ситуацією. Кожний день втверджував нас в переконанню, що полк. Ціріц заведе Армію в пропасть.

З кінцем листопада нас кількох вирішило, що треба конечно покликати до життя політичну раду, яка й сталаби політичним проводом У. Г. А. Я згодився виготовити реферат і виголосив його в помешканні сот. Льва Шепаровича перед кількома старшинами. Тези реферату були ось які: Ми опинилися без політичного проводу. Диктатор виїхав, не оставляючи ні директив ні свого заступника. Нач. Команда опинилася в руках Ціріца, чужого для укр. справ. Він цілковито підчинився команді добровольчої армії. Мусимо змагати до витворення заступництва неприсутнього політичного проводу і його зробити відповідальним за долю У. Г. А.

Тези одобрено і вирішено скликати на нараду, — очевидно в найстрогішій тайні перед Нач. Командою, — більше число старшин. Це й сталося в два дні після того. В кімнатах старшинської харчівні при вул. Хмельницького відбулося зібрання в присутності 16-и запрошених старшин. Після мого реферату вивязалася коротка дискусія, у висліді якої покликано до життя „Колегію п'яти“ і її уповноважено до ділань від імені У. Г. А.

До Колегії вибрано: от. Шухевича, от. Лисняка, сот. Молеція, сот. Турчина і мене. В тракті своєї діяльності „Колегія“ кооптувала двох нових членів — от. Юл. Шепаровича і пор. Василя Чайківського. Голови Колегії не вибрано ізза того, що всі члени від того обов'язку відмовилися. Президіював на засіданнях звичайно от. Шухевич або от. Лисняк. Я був секретарем Колегії.

Таким чином заіснувала немов друга Начальна Команда, а властиво політичний провід Армії. Колегія розбудувала свій апарат на підставі ось якої схеми: колегії з 3-ох утворено при всіх трьох корпусах. Ті мали утворити колегії 3-ох при бригадах, а бригадні колегії мали вишукати мужів довіря по всіх полках. Іменования членів колегій корпусів і бригад застерегла собі „Колегія 5-а“. Корпусні колегії іменовано безпосередньо, бригадні на внесок корпусних. Продовж тижня існували вже корпусні колегії, а бригадні колегії затверджувано одну за другою. Сьогодні вже не пригадую собі, в котрих саме бригадах утворено колегії, на всякий випадок були бригади, в яких колегій не утворено.

Через таку розбудову свого апарату колегія хотіла захопити вплив на цілу армію, щоби могли диспонувати армією так, як цього вимагала потреба.

Першою справою, що прийшла на порядок дня колегії, був перемарш придніпрянської армії з заходу на схід через район У. Г. А. Армія У. Н. Р. відступила на захід в район Любар—Хмельник. Там влада Денікінців не сягала. Від Літина починалося „царство“ Шепеля. В тому районі створилися дві повстанчі армії (ген. Павленка і от. Тютюника) і постановили перейти в район Умань—Христинівка. Очевидно, мусіли вони переходити крізь залізничну лінію Винниця—Козятин, що була обсаджена У. Г. А. В тій саме справі приїхав до Винниці делегат від ген. Павленка, який й переговорював з колегією. Очевидно, рішено перепустити повстанчі армії. Але що найблизчої ночі армії мали вже переходити район У. Г. А., треба було негайно повідомити про це частини I-го Корпуса, що були в районі Козятин. Офіціальних середників льокомоції чи зв'язку не можна було вживати, бо легко могли про це довідатися Денікінці, що швендялися по Нач. Команді. Але тут станув в пригоді ген. Тарнавський (він знав про іменования колегії і нашу роботу акцептував). Він мав два верхівці і вони послужили для зв'язку. Частини I-го Корпуса в час повідомлено і армії Павленка і Тютюника свобідно перемашерували нічку через райони розташування У. Г. А. між Винницею і Козятином та перейшли в запілля денікінської армії.

Наступ червоної армії на фронті, як рівнож акція повстанчих армій ген. Павленка і от. Тютюника в запіллі, привели до генерального відвороту армії Денікіна на полудне. Ставало ясным, що денікінська армія уступатиме й з району Винниці та що перед У. Г. А. стоять такі можливості: Відступати враз з Денікінцями на полудне на Одесу і Крим, або свого „союз-

ника“ покинути і ділати на власну руку. Начальна Команда У. Г. А. була першою думки. Для полк. Ціріца не було сумніву, що У. Г. А. мав ділити спільну долю з Денікіном і іншого виходу з ситуації він взагалі не допускав. В слід за тим Н. К. приготувала плян переїзду всіх частин на полудне, причому осередком нового скупчення У. Г. А. мала бути спершу Одеса, а далі Крим.

Колегія була зовсім протилежного погляду. Вона вважала, що належить використати цей момент, щоби взагалі відірватися від Денікіна, а висилку У. Г. А. в район Одеси оцінювано як катастрофу. Щоби до цього не допустити, колегія вирішила — іншого виходу не було — застрілити полк. Ціріца. До того не дійшло, бо в міжчасі ген. Микітка захорів на тиф і команду Армії обняв ген. Тарнавський, який з колегією в поглядах зовсім погоджувався. Але про це пізніше.

Червона армія двигалася в побідному поході з півночі на південь і ставало кожному ясным, що їй не опреться виснажена Галицька Армія, рахуючи виключно на власні сили. Тому зриваючи з Денікіном, треба було організувати новий, об'єднаний національний фронт, настільки сильний, щоби він встоявся проти червоної армії. В тій цілі вирішено навязати контакт з армією ген. Павленка і от. Тютюника, що оперувала тоді в Уманщині. В Хмельнику, себто в районі „царства“ Шепеля, зібралась були деякі члени правительства У. Н. Р. та діячі, між іншими тодішній товариш мін. внутр. справ д-р Макух. Це був одиникий галицький політик, який, хоча й мав змогу, не виїхав за кордон, але остав на становищі до останньої хвили. Ті діячі утворили в Хмельнику свого рода правительство, назване „Українська Краєва Рада“. Її головою став здається д-р Макух. З цією Радою колегія увійшла в зв'язок, а що Рада стояла в зв'язку з армією Павленка і Тютюника, то через неї колегія навязала контакт і з нею. Ціль була ясна. Колегія хотіла випровадити У. Г. А. на чисті води, відв'язати від зненавидженого Денікіна і поставити її знов на фронт боротьби за самостійність України.

В той час не дармували й большевики. У Винниці і околиці, так серед населення як і серед У. Г. А. вели вони усилену агітацію та підготовлювали ґрунт для червоної армії. У Винниці, очевидно в підпіллі, сидів подільський ревком. На його чолі стояв Хвиля (теперішній шеф преси на Україні) член Рос. Ком. Партії (Р. К. П.), Андрій Ковтунович та Микітка — оба боротьбісти. (Після приходу червоної армії Хвиля став головою под. паркома, Ковтунович головою ревкома, а Мик. вознкомом.) Перед колегією стало питання: яке становище зайняти супроти тої сили, що, випираючи Денікіна з України, ось ось стане активною й на фронті У. Г. А.? Добре, якщо вдасться плян сполуки з армією Павленка і Тютюника, але як до того не дійде? І колегія постановила увійти в переговори з большевиками на всякий випадок, а головно, щоби знати їхні замисли супроти У. Г. А. Ведення переговорів доручено мені. Майже кожного дня вечером десь від 10-го грудня до мого помешкання при вул. Хмельницького приходили три згадані члени підпольного ревкома і я сам, а згодом в двійку з кооптованим членом колегії Вас. Чайківським годинами вели з ними розмови. Виступали ми перед ними — я як секретар, а Чайківський як член неіснуючого ревкому У. Г. А. Большевики старалися нас переконати, що У. Г. А. повинна зробити переворот

та доки ще надійде червона армія — проголосити владу рад. Наші сумніви щодо большевиків намагалися вони розвіяти різними аргументами. Одного вечора з тріумфом показали вони радіодепешу з промовою Троцького: „ми не йдемо України здобувати, але передади владу українським робітникам і селянам“. Ну, що ж! Чи ще можете мати якінебудь сумніви? — питав Хвиля. І справді. Спритні посунення большевиків неодному могли тоді завернути в голову. Можна було справді повірити, що большевики по невдачах переродилися, що місто Муравйова йдуть спасителі.

Переговори з большевиками зовсім зрозуміло до нічого не доводили. Але натомість значно посунулися вперед переговори з армією Павленка і Тютюника. Дня 22-го грудня приїхали до Винниці її офіційні делегати і вже другого дня себто 23-го грудня підписано договір (від колегії підписав от. Лисняк і я), на підставі якого У. Г. А.: 1) Начальним вождем об'єднаних армій визнавала ген. Павленка. 2) Мала перейти в район Христинівки. Міжтим громадські діячі, що перебували в Хмельнику та по різних містах України, зібралися в Літині, що лежав в районі Шепеля. Дня 24-го*) грудня відбулася там нарада, на яку від колегії виїхав я. Присутних було около 15 осіб, між іншими прем'єр міністрів Мазена. На тій нараді прийнято до відома договір У. Г. А. з армією Павленка і Тютюника, вибрано „Раду Республіки“ з 12 членів та постановлено проголосити владу У. Н. Р. в торжественний спосіб дня 25 грудня, себто на другий день, у Винниці.

В нараді я майже не брав участі і почувався зовсім хорім. Зміряв гарячку і виявилось, що я мав

*) Помилка в датах може бути, але найвище о один день.

39.5 гарячки. Шепель положив мене в другій кімнаті на канапі — і я звідтіля слухав, як Палащук (Конар) кидав громи на У. Г. А., не оставляючи на нікому сухої нитки. Я з трудом встав та увійшов до кімнати нарад і попросив голосу. Але говорив дуже коротко, не було сил. Десь біля 7-ої год. вечора я відїхав до Винниці. В авті застав я пару нових чобіт, а шофер сказав, що вони належать мені. Виявилось, що Шепель (він їхав зі мною з Винниці), побачивши, що мої чоботи знаходяться в більш як оплаканому стані, обдарував мене — на тодішні часи правдивим скарбом.

Тимчасом в Нач. Команді багато змінилося. Ген. Микітка захорів на тиф. Ціріц хотів спонукати Микітку, щоби на своє місце він іменував ген. Кравса. Але колегія до того вже не допустила — як це по дрібно описує в своїх споминах от. Шухевич і Нач. Вождем майже під пресією колегії згодився стати ген. Тарнавський. Таким чином ситуація значно покращала. Ген. Тарнавський знав про іменування колегії і залишив за нею повне право рішень в політичних справах, заявляючи, що він акцептує все, що колегія вирішить. Першим ділом ген. Тарнавського було здержання трансп ртів частин У. Г. А., що їх Ціріц диригував до Одеси. Як найдалі висунену на полудне стацію скупчення визначено Бірзулю. Рівнож годився ген. Тарнавський на нашу концепцію залуки з армією Павленка і Тютюника. Отже колегія вже не потребувала працювати конспіративно і паралізувати ділання Н. К., але завдяки випадкові стала можливою співпраця обох чинників у момент для У. Г. А. незвичайно тяжкий і відповідальний.

(Докінчення буде).

Отаманщина

Написав: Михайло Серета, полковник Армії У.Н.Р.

Отаман Біденко

В арештанському вагоні товариші недолі зустріли арештованого отамана Біденка так, як в останньому акті незабутньої комедії Гоголя адміністрація міста зустрінула ревізора.

Здивованими очима окинув отаман поважну аудиторію, уклонився знайомим, іронічно усміхнувся і сказав:

— Не сподівався від Петлюри, що викине таке колінце.

— О, він дограється!.. — зворушено прорекла аудиторія: — Без нас йому жаба щіцьки дасть...

Отаман всея Волині і землі Поліської поважно пройшовся вздовж вагону, націлив для себе затишний куток і, скинувши зі себе звичайну жовнірську шинелю, розіклав її на брудній підлозі, підложив під голову окунок з харчами, на який ліг горілиць і замислився. Більше аудиторія не почула від нього ані слова. Минали дні, тижні, а він лежав собі тишенько у затишному кутку на шинелі, палив цигарку і мовчав. Хіба тільки щось незадоволено пробубонить по адресі полковника Чоботаріва, начальника

сторожі Головного Отамана, коли той було, як ошпарений, пробіжить через вагон.

Біденко був високий на зріст, широкий у плечах і грудях, огрядний, жилий, незвичайної фізичної сили, на правду, як той кавковий велетень Святогор або Добриня Микитич. Темно-русява голова його ніби вросла в плечі; на рожевому обличчі — карі замислені очі під густими насупленими очима, великий римський ніс і пишні довгасті вуса. Був водягнутий у сіру, російського зразку, шинелю, юхтові чоботи і чорну каракульову шапку, що нагадувала своєю формою папську тіяру.

Був час, коли в Українській Армії отаман Біденко займав положення мило видженої особи, коли зарядження його виконували полки і дивізії.

То був 1917 рік.

У літку він повернувся з Києва до 34-го українського корпусу майбутнього гетьмана Скоропадського з високою місією — звязковою від Центральної Ради. Правду кажучи, він відповідав своєму призначенню. Свідомий Українець, невломний патріот, енергійний, працездатний — він мав талант, що підпорядковував йому козаків: він гіпнотизував їх і ве-

литенськими розмірами своєї постаті і зрозумілими, ясними для них промовами і своїм вишневим ціпком, що був подібний до чабанської керлиги. В листопаді 1917 року старшини 104 дивізії корпусу Скоропадського, яка була розташована під Збаражем, пережили небезпечні часи, чуючи від козаків загрози і незадоволення:

Козаки ремствували:

— Ми потрібні у Києві, де Москалі гуртуються, аби знищити Центральну Раду! Наші старшини навмисно затримують нас на німецькому фронті. Час їх приборкати!

Старшини казали:

— Біда, у повітрі смердить штабом Духоніна. Однак їм підвезло: з Києва повернувся Біденко, зібрав козаків, помахав перед їх носами своєю магічною керлигою — і всі були заспокоєні.

Коли відомий Муравйов загрожував Києву, Біденко одержав від Генерального Секретаріату призначення на командуючого хвастівським фронтом, що мав обороняти підступи до Києва від III-го Гвардейського корпусу Євгенія Бош. Подібно до російського генерала Кутузова, який, скликавши в 1812 р. генеральну раду під Москвою, поставив питання, чи захищати Москву, чи залишити на поталу Наполеона, — так і Біденко скликав військову раду у Хвастові, на якій розглядалася справа вже не про Москву, а про Київ. Бог то знає, яку вони там ухвалили стратегію, тільки наслідки для командного складу були досить неприємні. Команданта і начальника штабу корпусу генералів Гандаюка і Сафоніва червоноармійці розстріляли; команданти полків, рятуючи життя, порозбігалися, хто куди; автора цих рядків, який мав нещастя, виконувати в той час обов'язки начальника штабу I. української дивізії, більшовики загнали в Мотівільський ліс, у невилазні нетри, де він довгий час відживлявся акридами та диким медом. Де подівся підчас невеселого погрому отаман Біденко, історія жадної пам'ятки не залишила.

Знайшовся він вже за часи гетьманування Скоропадського у Києві, де забрав активну участь у заснованому українському клубові „Батьківщина“, вишукуючи і гуртуючи до повстання старшин, що були розкидані по всім кінцям України.

В листопаді одночасно зі С. В. Петлюрою він отаборився у Білій-Церкві в постаті вартового отамана при штабі Директорії. А коли перемогла Директорія, він, роздобувши невідомо від кого і як, урочисті грамоти на посідання землею Волинською, налінував на територію, на якій були розташовані повстанчі відділи отамана Оскілка. Оскілко вважав себе на правах завойовника справжнім господарем Волині і всілякі призначення з Києва його мало турбували.

Зі ст. Шепетівки Біденко розіслав на всі кінці Волині накази, в яких, повідомляючи населення про своє призначення командантом всіх повстанчих сил на Волині, закликав всіх до послуху і виконання лише його розпоряджень. Наказ цей причинився до великих непорозумінь і трагікомічних історій. Так, призначений ним на повітового коменданта м. Острога полковник Фідлер, прибувши на ст. Кривін, зв'язався через телефон з Острогом і повідомив начальника залогі Самчука про своє призначення.

Самчук відповів так:

— Я маю коменданта в особі сотника Собка, який дістав затвердження від отамана Оскілка і Уряду.

Для іншого претендента на цю посаду в Острозі знайдеться надійна шибениця.

Зворушений ласкавою відповіддю Самчука, Фідлер запевнив його, що він змобілізує половину повіту, оголосить Самчука контр-революціонером і за допомогою гармат залишить від Острога один історичний спогад.

Загроза Фідлера мало вразила Самчука.

— А я, — відповів він: змобілізую другу половину повіту, оголошу вас більшовиком і зітру вас з отаманом Біденком на порох.

Перемога залишилася за Самчуком, який хитрощами заманив Фідлера до Острога, обезброїв його, заарештував і передав його в розпорядження Оскілка.

Непорозуміння з призначеннями лише подвоїли енергію Біденка, який тепер формував кінний відділ. Кіннотчики його були набрані з Волиняків. Хлопці були хоть куди: високі, стрункі, слухняні, добре зодягнуті і взуті. То був час, коли анархістка Потоцька зі своїм відділом грабувала Проскурівське селянство і нищила поміщицькі маєтності. Біденко, як той орел, налетів на зав'язу бабу, що боронила по всім правилам військової штуки. Але деж там було тягатися їй з людьми, які не злазили з коня з першого дня світової війни. Анархісти були потрошені, однак Потоцька, не дивлячись на тяжке ранення в груди, мала щастя утікти від полону.

Зі славою і трофеями повернув отаман до своєї сталої резиденції в Ізяслав, де відпочивав після військових турбот і бойової праці. Ореол його бойової слави відчули навіть власники цукрових заводів. В армії склали прислів'я: „такий-то має грошей, як Біденко цукру“. Однак Біденка цікавили не лише тільки матеріальні досягнення; його турбувала також справа українізації населення. Перебуваючи в Ізяславському-Городищенському жіночому монастирі, довідався він про велику і цінну бібліотеку в монастирі, яка складалася виключно з російських книжок. Ігуменя монастиря одержала від отамана докір, а книжки повиносили козаки на площу і попалили на кострищу. Несподівані події на військовому фронті примусили отамана на деякий час залишити культурну працю. Більшовики захопили Острого, загрожуючи надалі Кременцеві та Ізяславові. Отаман зі своєю кіннотою отаборився тепер в лісі, між Острогом та Кременцем. Більшовики, пограбувавши населення і підібравши військове майно, що його залишили у місті українські війська, склали його на вози, які скерували на той ліс, де чекав на них Біденко. І вони і ескорта дісталися отаманові, який вважав тепер свою військову місію покінченою і повернувся до Ізяслава, де й відпочивав.

Начальник штабу північного фронту Агапів, рятуючи від більшевицької навали Рівне, запропонував Біденкові з'єднати свій відділ з Наливайківцями, що захищали підступи на Рівне. Біденко відповів, що він має свої завдання і ніяким штабам не підлягає.

Українська Армія переживала агонію. Штаб Дієвої Армії з Проскурова перекинувся на ст. Здолбунів. Більшовики загрожували тепер Шепетівці, силкуючись спіймати Українську Армію в свої залізні обійми. Що було робити? Начальник штабу Дієвої Армії Андрій Мельник делегував до Біденка поручника Шевчука з наказом, аби отаман розташував свій відділ на правій ділянці від Шепетівки. Поручник Шевчук прилетів до Ізяслава, однак дістатися до отамана була справа складна. Будинок, в якому, замешкував

Біденко, був густо обсаджений скорострілами і людьми. На подвірі, ганку, на горищі, зпід даху, скрізь стирчали скоростріли, списи і рушниці. Складалось вражіння, що будинок провадив бойову акцію.

З великими митарствами Шевчук вимовив авдієнцію у отамана. Отаман зустрів його ніби привітно, алеж, почувши наказ Мельника, довгий час не міг вимовити від гніву ані слова.

— Що? — нарешті видавив він зі себе слово. І видавив так, що по хаті пішла луна і задавонили шиби, ніби десь на селі вдарили у дзвін.

— Наказ!.. мені!.. Мельник! — згвалтував отаман. Пізніш поручник Шевчук зізнався, що, не дивлячись на свій велетенський ріст, він відчув себе таким маленьким, що розшукував в підлозі діру, в яку мріяв сховатися від страшної в той мент постаті розлютованого отамана.

Червоний як буряк, з піднесеними до гори руками, що своїми розмірами скидалися на святкову макітру полтавської бублешниці, пристукуючи чоботом по підлозі, від чого стіл несамовито витанцьовував, отаман гукав:

— Я сам собі отаман Мельник!

Певно і на стайні отамана не знайшлося такого коня, на якому можна було дігнати Шевчука, коли він по закінченню авдієнції вертав до Здолбунова.

Авдієнція мала недобрі наслідки для цукрозаводчиків: требаж було якось заспокоїти розгніваного отамана. Уряд, провідавши про надмірну ніжність отамана до волинського цукру, мало не заплакав від розпуки: цукор залишався єдиним ресурсом, що дозволяв провадити на далі боротьбу з большевиками. В згоді з Урядом штаб Дієвої Армії уложив такий проект: малося вирядити на ст. Шепетівку сотника Ромбашевського з надійною сотнею козаків. Зі стації Ромбашевський мав повідомити Біденка, що зі штабу прибув скарбник з грішми для його відділу. Сума грошей складала буцімто досить поважну цифру, яку можливо було передати лише безпосередно отаману.

Біденко спіймався таки на цей гачок. Одержавши солодке повідомлення про гроші, він, не забувши про власну охорону, яку вєсли постійно п'ять ліпших козаків, з'явився на стації, тримаючи в руках незвичайних розмірів скриньку для грошей. Тут його

З воєнних портретів В Перебийноса. — Пор. Шкурат.

З воєнних портретів В Перебийноса. — Значковий начальник бригади пор. Варда.

й заарештували. Деякі члени Уряду вимагали негайного розстрілу отаманів Палієнка, Семесенка і Біденка, однак більшість визнала призначити над ними воєнно-польовий суд.

Отаманів перевезли до Камінця. Несподівана навала Денікінців дала отаманам змогу увільнитися зпід арешту. Кіннотчики Біденка, почувши про звільнення отамана, знову зібралися до його послуг. Отаман порозумівся з боротьбістами і, прилучившись до Таращанської дивізії, вирушив з ними на фронт.

Чекісти, яких чимало вєшталосся на фронті, одержали з Києва відповідні зарядження. Якось отаман необережно залишився в селі переночувати. Кіннота його була розташована щось в 3 кілометрах від фронту. Чекісти не прогаляли такого влучного для них менту: заарештували Біденка і посадили у Літинську в'язницю.

Одиєї ночі його привели до кабінету голови місцевої чеки. Голова прочитав йому ніби одержане ним телеграфне розпорядження про відряження отамана до Винниці, де мали розглянути його справу. Біденко зрозумів, що його мають зараз розстріляти.

І дійсно, ледви він ступив 2—3 кроки від кабінету, як накинулися на нього чекісти, повязали ремінцем руки і повели за місто.

— До озера! — подав старший з них команду. Зупинивши людей на березі озера, він сказав отаманові:

— Що? Прийшла й на тебе смерть! Доволі попий ти нашої крові!

Наказав розв'язати йому руки.

— Скидай жупана! — гримнув він на отамана.

Біденко покірно скинув.

— Сідай на цей горбок, я скину з тебе чоботи! — метушився старший.

Отаман присів на горбок. Чекіст скинув одного чобота, розглянув халяву, почмокав губами, солодко сказавши:

— Добрий чобіт...

Тільки він взявся скидати другий, як отаман, що було духу, так упік його цим чоботом по пиці, що він тільки здригнув ніжками і покотився з горбика в озеро.

Решта чекістів з такого диву ніби скамяніли, забули навіть, що тримали в руках зброю.

— Стріляй! Повилазило вам, що нічого не бачите! — очунявся старший десь далеко за горбком.

Чекісти вірвалися стріляти, однак, це було, як кажуть, в пустий слід.

В одному чоботі і сорочці доскочив отаман до ліса, де знайшов хату лісничого. Лісничий був свій чоловік, свідомий Українець. Він нагодував і зодягнув отамана і порадив йому дістатися на сусідню стацію, на якій перебував галицький відділ.

Галичани широко зустрінули відомого їм отамана, дали йому грошей і посвідку, що він хорий козак, має звільнення з війська і повертається до Галичини.

І коли населення України читало в большевицьких часописах про утечу з Літинської в'язниці „злостного“ бандита Біденка, отаман широкими кроками з вишневим ціпком в руках і торбиною за плечима простував до рідних пенатів.

Нарис історії XIV. Бригади

Написав пор. Карло Аріо

(Продовження)

II. курінь має для забезпечення правого крила вислати відділ зложений з сильної піхотної чети, одного скоростріла і одної гармати на право так далеко, як можливо, зглядно на віддаль ока. Напрям цього відділу: Дашів—Китайгород через 4-244 (на дорозі Китайгород—Гранів) відтак попри хутірок в лісній парцелі, віддаленій пів верстви на полудне з половини дороги до Слоб.—Левухи. Відтак через Нараївку—Севастинівку на хутір Пожинки. Кавалерійська чета бригади, яку скріпила кавалерійська чета 8-ої бригади, приділить сему відділові кількох козаків для зв'язку.

Скорострільна сотня приділить одну чету I-ому куріневі, а сама знаходиться ме при II-тім куріні.

III. курінь резерва. Штаб бригади і кавалер. чета при резерві. Обоз боввий відійде з Кальника покищо до Китайгорода і держатиме безпосередню злуку зі штабом бригади. Письменні, ситуаційні звіти слатимуть куріні що дві години до штабу бригади. Початок наступу в 5-тій год. ранком.

Цей приказ видано всім частинам почасти телефонограмою, почасти письменно в першій половині ночі з 10. на 11. VIII. 1919 року.

Тут треба завважити, що ситуація і майбутній успіх наступу не був так виразний і легкий, як це представив був начальник штабу Корпусу. А це з таких причин: 10. VIII. себто день перед приказаним наступом, наспіли до штабу бригади два неприємні зголошення. Перше від кмдта кавалерійської чети чет. Щербанюка, який особисто їздив з кавалер. стежею на розвідку у Гайсин, а друге з II-го куріня від кмдта стежі, який вів розвідку на Гранів і був в самому місті. Оба кмдти стеж зголосили цілковиту відсутність Київської групи. Від населення довідалися, що „Петлюривці“ вчора в ночі, себто з 9. на 10. VIII. поїхали взад десь на Брацлав чи на Тульчин. Цього дня з Корпусної Комди наспіло звідомлення, що в Тульчині стоїть штаб Київ. групи. Більше довідатись тут не було можливо, получения, помимо зусиль кмдта стежі, не було можливе. Кмдт стежі зголосив, що недовго перед його приїздом виїхала з міста кавалерійська

ворожа стежа і то мабуть в сторону Михайлівка—Гайсин.

В виду цього крило 14-ої бригади висіло зовсім в повітря на просторі коло 20 км. в продовженню власного правого крила. Після поданої диспозиції, зглядно ситуації кмди Корпусу, згідно з ситуаційним звідомленням Д. А. У. Н. Р. мала Київська група знаходитися в районі Гунча—Гранів—Гайсин, а в злуці з нею бригада У. С. С. в районі Марянівка—Тімар—Зятківці.

В дієвості показалось інакше. — Ситуація була неясна.

Відповідне зголошення вислано негайно до корпусної кмди, заразом попрошено Корпус приділити до бригади одну кавалерійську сотню. Це було конечно, раз для ліпшого забезпечення крила перед окруженням з боку і також головно тому, що після власної розвідчої інформації мали знаходитись напроти нашої бригади два піхотні полки і відділ кінноти!

Після ситуаційного звідомлення корпусної кмди (власна сила виносила около 4000 крісів і 400 шабель) напроти власного Корпуса стояло около 4000 крісів і до 500 шабель. Півніше однак показалось, що піхотні полки були дещо сильніші вже тим самим, що були ліпше узброєні і виряджені, а головно на висоті фізичної і моральної сили, а кавалерія не 500 шабель, а около 1200—1500 шабель. Це була переважуюча сила, проти котрої остоятись в тих обставинах, в яких находилися власні частини, було всетаки дуже тяжко.

Як я вже сказав, стан здоровля бригади був критичний. Відплив вояків через пошесть був великий, а реконвалесценти, які вертали, не були ще вповні здібні до тяжкої фронтової служби, а тим самим бездатність з кожним днем відповідно меншала. Супроти такого положення і стану річи булоби більш вказаним і кориснішим не робити наступу, а держати окопи, які були досить пригожі і до оборони відповідні. В окопах, себто в дефензиві можна було меншими силами остоятись супроти сильнішого ворога. Можна було видержати всетаки до часу, заки інші частини

Армії булиб наспіли. Це був мій погляд і погляд от. Оробка та інших старшин, які знали добре власну силу, власне положення і оцінювали ворога менш-більш сильнішим, як власні сили. Однак приказ був виданий і треба було його перевести.

Наступ розпочався, як було приказано і пішов досить скоро і успішно вперед. Коло 10-ої перед пол. стояла бригада, головню І-ий курінь в тяжкій боротьбі з добре окопаним ворогом на узгір'ях на східнім кінці села Слободище. По огню ворога було пізнати, що був озброєний переважно в мітрайлези. І-ий курінь лише поводи і тяжко посувався наперед через Чорторию, себто село, яке тяглося на полудне від Слободища за ставом (на картах зазначено лиш Слоб.). Відділ, що забезпечував крило бригади, осягнув хутір в лісній парцелі приблизно кільометер на полудне від Чорторії. Ліве крило І-ого куріня не мало ще злуки з 8-ою бригадою, яка вже була в наступі, однак ще не стояла на рівній висоті. Щойно коло 10-ої год. ввійшла в бій під Сл. Росаховатою. Коло 11-ої год. вислано ситуаційні звідомлення до 8-ої бригади з тим, щоб вона післала їх телефонограмою до Корпусу. 8-ма бригада мала получения перманентною лінією вздовж вузкаторівки.

Бій з сильно окопаним ворогом був тяжкий і тривав кілька годин. Завдяки ініціативі пор. Голоти кмдта 1 сот. і геройській відвазі його старшин, здобуто Слободище коло 3. год. по полуд. Ворога відперто на Тарнаву і Левухи. І. курінь підсунувся правим крилом вздовж ставу в ліску під цвинтар Левухи; його висунена охорона правого крила осягнула дорогу Гранів—Левухи. Ліве крило І-ого куріня осягнуло висуненою стежею корчму Чубійка. Бригада заняла позиції на узгір'ю за селом Слободищем, ІІІ-ий курінь підсунувся на край села, а кмдта бригади перейшла з Чорторії до Слободища. 8-а бригада заняла в 6. год. вечером вже втретє цього дня Сл. Росохову, власне ліве крило оперла о лісничівку при вузкаторівці (верству на полудне від с. Коритня), занявши позиції перед Сл. Росоховою. Наше ліве крило мало в цей час злуку з правим 8-ої бригади.

В такій то менш-більш лівій настала коротка павза. Ворог і власні частини почали угруповуватися. В міжчасі дістав ворог підмогу в піхоті і артилерії. Село Слободище стояло під огнем. Штаб бригади знаходився коло церкви. Післано другий ситуаційний звіт до Корпуса також через 8-му бригаду. З 8-ої бригади також дістали звіт. Невдовзі почалася перепалка, яка тревала аж до вечера. Наступу не можна було продовжувати, бо темна ніч западала і куріні наші почали при помочи населення окопуватися. Тут треба згадати, що населення відносилося до нас дуже прихильно і орієнтувало наступаючу власну лінію, де знаходиться ворог і в якій силі. Виносили стрільцям їсти і помагали при копанню окопів. Характеристичним для холодиокровності населення може бути те, що підчас нашого наступу на с. Слободище, кілька сот кроків від ворога переїжджало через вулицю весілля на возах зі співом і музикою. Не обійшлося і без страт та ранених серед населення. Але це приносили люди, як самозрозуміле.

Вже перед самим вечером пішов ворог наступом на І-ий курінь і то з двома піхотними полками і частиною кавалерії (один з тих полків сімферопільський старшинський полк). Наступ цей був підпираний дуже сильним огнем артилерії. Перший наступ адержано, за другим наступом почався відворот. Тут

Отаман Оробко, як австрійський сотник.

страчено кілька скорострільів і всі майже доповнення із новобранців Придніпрянщини в галицьких курінях. З ІІІ-го куріня втікла одна третина.

Бригада ще цієї ночі заняла нові позиції на краю села Городка і то одним курінем на ліво від ставу, а двома курінями на право від ставу. Штаб бригади і боевий обоз ночував в Китайгороді. Праву охорону полишено на -ф- 244. На другий день стягнуто другий курінь до Китайгороду, який обсадив в першу чергу міст на ставі і західний вихід міста, як також полудневий край перед містом, замикаючи вхід до міста з Гранова. Це зарядження було необхідним задля того, що праве крило було дуже віддалене, а тим самим треба було забезпечити також зад, вже зогляду на лісні полоси, які тут ровтягаються великими просторами на захід і на полудне. Також кавалерійські стежі доносили, що в околиці Гранова завважали більші відділи ворожої піхоти і кінноти. В міжчасі також відділ, висунений на охорону крила, зробив відворот перед ворожою кіннотою до міста. Позицію держано під Городком цілу ніч і цілий другий день, себто 11-го, мимо спроб ворога, який кілька раз сильними боевими стежами пробував вдертись в село. Терен тут був досить пригожий. Пополудні кавалерійська стежа зголосила, що ворожа кіннота посувається на дорозі з Гранова до Китайгорода. І справді перед вечером І-ий курінь відкинув ворожу кінноту на горбках межі лісничівкою, а полудневим краєм с. Городка.

Ситуація ставалась щораз грізнішою. Власні розвідки зголосили, що ворожа кіннота і відділи піхоти на возах посуваються вздовж річки по пільній дорозі з Буньчи на Рахни Собо́ві. Це було великою небезпекою для наших задів. Тому видано приказ кінноті обсервувати ворога і непокоїти його, а III-ий курінь стягнуто з Городка до Китайгороду, як резерву в північну часть міста. I-ий курінь в Городку міг там на досить пригожій позиції остоятися ще якийсь час навіть сильнішому ворогові. Однак і цієї позиції яку тепер бригада заняла, не можна було довго вдержати тому, що було ясним, що ворог намагається оточити нас і то майже виключно кіннотою. — Зіставлено докладний ситуаційний звіт і післано одного старшину на дорогу Китайгород - Дашів, який залучився на прямім телеграфічним отлученню з Корпу-

сом. Подано Корпусові звіт і перенято нову диспозицію, яка звучала менш-більш так: Власне ліве крило відкинене переважаючими силами ворога (кіннота) vzd (90 верств) і грозить там оточення. Щоб цьому запобігти, посується власний фронт дещо на полудне. В тій цілі перейде 14-а бригада в район Ситківці — Юрківці, 8-а бригада Дашів — Щобелька - Кальник, 2-га бригада Купчинці — Коптиліна — Яструбинці — кавалер. бригад. в Балбанівку. Фронт цей належить всіми силами як найдовше держати, аж до прибуття на фронт частин I-го і II-го Корпусу, які стягаються з большевицького фронту. II-ий Корпус вивозується у Винниці і машерує на Брацлав, а I-ий Корпус підводами з Турбова на Липовець і вузкаторівкою на Погребище на ст. Оратово.

(Далі буде).

Листа втрат I-ої бригади УСС. (1919 р.)

подана б. пол. духовником У.С.С. о. М. Карівцем, який недавно повернув з Великої України

(Продовження)

Число	Дата	Полк кур.	Імя і на звиско	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Заняття в дома	Місце і день похор.	Причина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітка
-------	------	-----------	-----------------	--------------------------	--------------------	---------	------	----------------	---------------------	----------------	---------------	-----------	---------

Жовтень 1919

1	11/10 1919	II. п. I. к. II. сот.	Василь Вітер	1901 Божикив, п. в. Пд-гайці	11/10 Зятківці, п. Гайсин, губ. Под.	гр. кат.	вільний	рільник	14/10 Зятківці	В насл. ран	Никола Станкевич, ст. стр., Вас. Сала- монович, вістун	о. Макар Каровець	
2	25/10	Відд. пол. стор.	Луць Озарко	1898 Тязів, п. Стани- славів	25/10 с. Серби, п. Могилів	гр. кат.	вільний	рільник	26/10 цвинтар в Сербах	Тиф пля- мистий	Др. Щуров- ський, лікар Іван Гада- чек стр.	о. Макар Каровець	
3	6/10	вістун кіннота УСС.	Дмитро Демчук	1893 Тисьме- ниця, пов. Станисл.	п д Роско- шівкою, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	7/10 Роско- шівка	упав в бою	Лев Лепкий командант кінноти УСС.	Санітарний відділ	
4	6/10	Стр. кіннота УСС.	Петро Пицко	1888 Микитинці п. Стани- славів	під Роско- шівкою	гр. кат.	вільний	рільник	7/10 Роско- шівка	упав в бою	Лев Лепкий командант кінноти УСС.		
5	7/10	Стр. II. п. I. к I. сот.	Гринько Ковалюк	1898 Задубрієці, п. Снятин	під Іван- городом	гр. кат.	вільний	рільник	8/10 Іван- город	упав в бою	Куницький, ст. дес., Когут Ф., бул.		
6	5/10	Стр. Госп. с. бр. УСС.	Данило Бурак	1898 Миклашів, п. Львів	5/10 Зем. шп. У.Н.Р., Фельштин, п. Проск.	гр. кат.	вільний	рільник	7/10 на цвинт. в Фель- штині	тиф			

(Далі буде).

Матеріали і Документи

ПЕРШІ ДНІ ЛИСТОПАДА У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

6. Звіт з Рогатина

Повітовий комісар др. Михайло Воробець надіслав такий звіт з дати: Рогатин, дня 7. листопада 1918 р.

Нинішнього дня обіймив я провізорично управу повіту як вибраний повітовою національною радою повітовий комісар.

Досі удалося мені урухомити лише місцевий суд, який був на якийсь час застановив свої діла. Всі судді залишаються на своїх місцях і ведуть судівництво по австрійським горожанським і карним законам; отримали приказ безумовно перестерігати прав української мови в слові і письмі.

Задумую також урухомити староство, займаючи на посадах всіх урядовців, котрі піддадуться моїм наказам і від них буду вимагати того самого, що від суддів і тим, що адміністрація має вестися по лінії інтересів Української Національної Ради.

Податковий уряд функціонує нормально, виплатив гажі урядовцям і декілька евакуаційних підмог найбільшим людям, причинків наразі не виплачується, бо готових грошей дуже мало.

Почта, телеграф і телефон функціонують цілком нормально при теперішніх урядовцях під управою довіреного чоловіка, що має нагляд над усім.

Ситуація назагал дуже погана, бо узброєні елементи з повернувших з Росії полонених і різної наволочі під командою лейтнанта Михаськова з 55. п. п., що пришив собі три зірочки, допускаються різних ексцесів як крадіжей і грабежів на мирних мешканцях і він сам також бере участь в того роду вчинках і що ліпше, собі забирає.

Я нині всіма силами вговорював його, щоби зі своєю ватагою вирушив на поміч Львову, та мої слова здались на чорта, бо п. Михаськів отверто каже, що його армія не має охоти йти під Львів, бо мусить «спасати свободу» в Рогатині, а сили ніякої нема, щоби його до цього приневолити. Він 22. літний смаркач мріє про якусь військову диктатуру, от пр. вчора зі своєю бандою підїхав на коні під гімназію, де відбувалися збори української повітової національної ради і відгрожувався, що всіх арештує і захопить владу в свої руки.

Того роду діла компромітують розуміється українську державність не лиш у чужинців, але що більше вже таки у своїх людей.

Супроти того буду приневолений може вже і завтра зі свого посту зрезигнувати, бо не можу піднятися відповідальности за таку адміністрацію. Перед тим попробую ще «кайзершніту»: хочу привезти зі Станиславова вояків, може їм удасться зробити з тим всім порядком, бо я почуваяся до того рішучо слабим і неспосібним.

Повітовий комісар Укр. Нац Ради
Др. Михайло Воробець.

7. Звіт з Турки

З дня 2-ого на 3-ого рзсіслано по всіх селах Турчанського повіту то кінних, то піших післанців, щоби вчасним ранком явилися в повітовім місті в як най-

більшим числі селяни і місцеві інтелігенти узброєні, в що тільки будуть мати до диспозиції, з метою перебрання урядування у повіті іменем Української Держави.

Селяни з Липя під проводом свого пароха о. Юліяна Присташа зібралися в Хашові, звідки під проводом чет. Василькова подалися на постерунок жандармерії в Лімній і той роззброїли, а добутими крсами узброїлася решта селян. Опісля удалися селяни Бережок, Жукотина, Вовча, збираючи коло себе щораз більше людей, на вільне місце перед Туркою і звідси серед зливною дощу подалися коло год. 10. рано дня 3/ХІ. до Турки. — Тут негайно подалися до рільничої експозитури, де узброїлися ще ті, що не були узброєні, а потім в числі коло 120 людей пішли до військового тартаку, якого заряд, що був під угорською і німецькою командою, передав добровільно в руки відпоручників Укр. Нац. Ради всі свої агенди як касу, магазини і інше. — Команду над військовим тартаком обняв чет. Васильків. Опісля перебрано владу як в місті так і в цілім повіті. В повіті заведено военний стан, военним командантом повіту іменовано пор. Турка, командантом міста пор. Литвинова. Управу староства переняв Лиськевич.

В середу зібралися відпоручники всіх громад і тоді вибрано прибічну раду з повітовим комісарем Всеволодом Ріпецьким, канд. адв. з Самбора. Про затвердження цього вибору проситься Укр. Нац. Раду у Львові. Постерунки обсаджено новими людьми, одначе богато з давних жандармів Поляків зголошується до служби. Між іншими зголосився до служби дотеперішний командант псв. жандармерії Шляхетко. Жандармерія в Лімнім, зачувши про переворот, опустила свої місця.

(Далі буде).

Рецензії і замітки

О. Олесь: Княжі часи

(В-во „Неділя“ стор. 178. ціна 3 зл.)

Писати історію народу вязаною мовою — завдання, яке виконували, чи старалися виконати численні поети різних націй. В нашій літературі були теж такі спроби. Кулішевий замисл історії Козаччини в формі дум не дочекався викінчення. Те саме можна сказати про історичні поеми Руданського та Щурата. Історія України віршом — це не так артистична спонука, як потреба будня. Поет, що в рівночасно і суспільним діячем, береться віршувати історію народу не для власного артистичного вдоволення, але тому, щоби спопуляризувати історію народу в цій формі. А кожному відомо, яке педагогічне значіння має знання рідної історії, спеціально для недержавного і розірваного кордонами народу. Цю мету мав на оці і Олесь, коли задумав звіршувати княжий період. Великий поет не зражувався невдячністю такого замислу, бо не думав про побільшення своєї слави, а про поширення знання рідної історії серед широких кругів народу. Тому і форму вибрав легку та невибагливу, тому і змістові надав прозорість та простоту. Розгорнув перед очима читачів картинки і сильветки, веселі і сумні, світлі і понурі. Переважна часть віршиків це переповідження подій чи характеристика князів, але попадаються між тим і поетичні перлини, які зворушують читача ніжністю вислову чи захоплю-

ють красою малюнку. Вірш „Святослав“ певно буде окрасою кожної нової антології української поезії. „Княжих Часів“ Олеся не можна порівнювати до його „З Журбою Радість“ обнялась. Не можна і не треба. Ціль, яку мав поет при писанні одного, зовсім не та, що при писанні другого. „Княжі Часи“ — книжка дуже корисна, потрібна і бажана. Вона повинна знайти в кожній хаті, щоби піддержувати любов до традиції і вчити на примірах любови до рідного краю.

Р. Купчинський

Від В-ва „Червона Калина“

Останні два місяці позначились в нашій Видавництві помітним зростом видавничої діяльності, що мусіли завважити і наші постійні відборці та читачі. В місяці березні і травні появилася декілька випусків, коли звичайно появлялася на місяць лише одна книжка. За цих два місяці вийшли: Масарик „Спомини“ (I. том), Шухевич: „Видиш брате мій“, Галаган: „З моїх споминів“, Мельник: „На чорній дорозі“. Поява декількох випусків, майже нараз, являється причиною браку власної друкарні, бо ніколи не можна усталити появи поодиноких випусків чергово — часами доводиться ждати декілька місяців на віддану давно до друку книжку, тоді як деколи

друкарня поспішиться і викине її на протязі 2-3 тижнів; буває, що в якомусь місяці появляється аж кілька новостей, а буває і такий місяць, що не вийде нічого.

В травні вийшло теж дві книжки — III том „Споминів“ Петрова і Б. Лепкого повість з княжих часів „Вадим“, а в червні появляться спомини Д-р А. Чайківського „Чорні рядки“, Масарика II. том „Споминів“ та Олени Степанівни „На передодні великих подій“ (спомини й переживання 1911-1914. рр.). Віддано також до друку велику працю Олекси Кузьми „Бої за Львів“, яка охоплює всі листопадові події на основі важних документів та зізнань учасників-свідків. Праця О. Кузьми, поруч „Берестейського Мира“ та „Споминів“ Масарика буде одним із найважливіших видань щодо коштів та розмірів — книга великої історичної вартости, яка крім грошевих вкладів вимагає і чимало часу, заки вийде з друку, тому годі устійнити докладно речинець її появи. Всежтаки найдалі з початком осіннього сезону вона буде в продажі.

Наприкінці мусимо ще згадати про слушні завваги деяких наших членів відносно реклямування деяких наших книжок, які не появилися. Вина тут не Видавництва. В одному випадку (III. том Споминів ген. Петрова) завинила друкарня, що друкує цю книжку повних 6 місяців, замість 2-3 тижні, в другому („Вилітали орли“) не міг додержати зобов'язань автор, так що мимо старань Видавництва ще й досі не можна устійнити, коли ця книжка появляється.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 6. / Червень 1930.

З М І С Т

	Стор		Стор
Українському невідомому воякові		Явір і берізка	
Марійка Підгірянка	2	Ю. Шкрумеляк	14
Я чув, як мати всесвіта...		На чисту воду	
Уот Уйтмен	2	Дмитро Паліїв	15
Полковник У. Г. А. Альфред Шаманек		Отаманщина	
В десяти роковини смерти — Др С. Шухевич	3	Михайло Середа, полк. Армії УНР.	17
І знову маємо весну		Нарис історії XIV бригади У.Г.А.	
Б. Л.	6	(Продовження) — пор. Карло Аріо	20
З повідомленням		Листа втрати I-ої бригади УСС. (1919 р.)	22
Василь Горбай	6	Матеріяли і документи	23
Моя відповідь		Рецензії і замітки	23
Андрій Бурачинський	7	Від В-ва „Червона Калина“	24
Коли ви вмірали			
Музика М. Гайворонського	11		
До історії повстанчого рейду ген. хор.			
Ю. Тютюнника в листопаді 1921 р.			
(Доклад полк. ген. шт. Ю. В. Отмарштейна)	12		

Редагують: Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький

Друкарня ОО. Василян у Жовкві

Відповідальний редактор: Петро Пасіка

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

Що виходитиме від 1930 р. під тою самою редакцією.

ЛНВ виходить точно в кінці кожного місяця в об'ємі шести аркушів.

ЛНВ, як і досі, буде виразником ідей, боронених від 1922 р.: «літературний імперіялізм» — в краснім письменстві, творчий субективізм — в критиці, енергетизм — в філософії, волюнтаризм — в політиці.

ЛНВ поборюватиме, як і досі старий провінціалізм і нове «всесвітність», де б вони не виявлялися. Поборюватиме «об'єктивність» в трактованні явищ життя, за якою криється трусість думки і хворість волі.

ЛНВ міститиме, як і досі, твори українських авторів, що носять в нашу дійсність творчі ідеї завтрашнього дня, і тих, що відсвіжують традиції нашого великого минулого.

ЛНВ принесе в 1930 р. м. твори: О. Бабія, Ф. Дудка, Н. Королевої, А. Крижанівського, Вол. Кучабського, Н. Лівницької, Галі Мазуренко, Е. Малавюка, М.

Матіва-Мельника, У. Самчука, В. Стефаніка, О. Стефановича — в белетристиці і поезії, М. Іванейка — в філософії, І. Гончаренка, В. Дорошенка, Л. Луцтва — в літературній критиці, Ю. Коллярда, А. Крезуба, ген. В. Петрова, В. Приходька, гр. М. Тишкевича — в мемуаристиці, Ст. Смаль-Стоцького, М. Тершанеця, В. Біднова, С. Сірополка, М. Галушинського — в науці, Д. Донцова — в публіцистиці і критиці.

ЛНВ присвячуватиме увагу пекучим питанням українського життя на цілій нашій території, області економічній, культурній, церковній і політичній. Знайомитиме з новітніми національними рухами. З духовим життям великих народів охциденту. Старатиметься виховувати суспільність в дусі властивого західній культурі активізму.

ЛНВ пильну увагу уділить інформованню про життя Великої України, міститиме оригінальні і передруковані праці забручанських авторів.

Передплата вносить: місячно 2.50 зол., піврічно 14 зол., на рік 26 зол.

Адреса Редакції і Адміністрації: Львів, вул. Руська ч. 18. III. пов.

Редагує: Комітет. За ред. відповідає: Петро Постолук. Видає: Укр. Видавничча Спілка.

УКРАЇНСЬКІ ХЛІБОРОБИ: Читайте часописи та книжки Видавництва Краєвого Господарського Товариства „СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“:

одинокий господарський двотижневик „СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“,
одинокий пасічний місячник „УКРАЇНСЬКИЙ ПАСІЧНИК“,
місячник „СТІННИЙ ЧАСОПИС СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“,
Та ГОСПОДАРСЬКІ КНИЖКИ з бібліотеки Товариства.

Тямте, що лише дорогою науки поліпшите свою господарку та збільшите дохід з неї. Тямте також на це, що весь гріш, який Ви видали на книжки та часописи „Сільського Господаря“ іде на Вашу організацію і сільсько господарську освіту народу.

ЧИТАЙТЕ!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

„ЗИЗ“

одинокий український сатирично-гумористичний журнал, який вдатно ілюструє з правдивим гумором події нашої історії буденщини.

Чвертьрічна передплата 3.50 зол.

Адреса: „ЗИЗ“, ЛЬВІВ, ВУЛ. РУСЬКА 18. III. п.

„ВІДРОДЖЕННЯ“
(давніше „МИ МОЛОДІ“)

ілюстрований орган Укр. Протиялк. і протинікотин. руху, виходить раз у місяць.

Адреса: Львів, Гродзіцких 4. III.

„ВІДРОДЖЕННЯ“ коштує в передплаті для членів Тов. тільки зл. 3, а для нечленів зл. 3.60 річно. Для заграниці 1 дол. ам.

ЗАГАЛЬНА АГЕНЦІЯ „ASSICURAZIONI GENERALI“ У ЛЬВОВІ, КОПЕРНИКА 3.

Бл. п. муж мій о. Володимир Богачевський забезпечений був у В. П. Панів полісою №. 575345 на суму долярів U. S. A. 1000 (тисяч).

Відшкодовання виплачене скоро і без жадних перешкод, хоча покійник був дуже коротко перед смертю забезпечений, за що складаю Товариству отсимою сердечну горячу подяку.

Львів, дня 12 мая 1930.

ОЛЕНА З ДУДИКЕВИЧІВ БОГАЧЕВСЬКА

ЛИТОПИС

ЧЕРНОЇ КАЛНИЦІ

E. КОЗАК.

1 9 3 0

VII-VIII

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата 13— зол.
 Піврічна » 7— »
 Квартальна 3·50 »
 Для членів »Червоної Калини« 3— »
 Ціна поодинокого числа 1·20 »
 Для заграниці 2 \$ річно.

За кордоном можна дістати »Літопис Червоної Калини«: В Сполучених Держ. Північної Америки: The Ukrainian Legion, P. O. Box. 578, Philadelphia, Pa. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121 / В Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest IV., Delea Veche 45.

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ РУСЬКА 18/III.

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

	Ціна для нечленів	Ціна для членів
Берестейський мир , з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрин 320 стор. і 16 ілюстрацій	8 зл.	4 зл.
Федір Дутко : Глум. Оповідання, ст. 52	1·20 «	50 «
Д. Дорошенко : Мої спомини про давнє минуле. Частина I.-IV.	8·40 «	4·20 «
Богдан Лепкий : Слота. Поезії	90 «	45 «
От так собі. Мініатури стор. 129	1·50 «	75 «
Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79	1·50 «	75 «
Ст. Левинський : Від Везувія до пісків Сагари. Сторін 84	3·25 «	1·70 «
Халіда Едіб : Вогні. Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234	4·50 «	2·25 «
Василь Софронів : Грішник. Нариси. Сторін 104	1·50 «	75 «
Микола Голубець : Львів. Сторін 179	3— «	1·50 «
А. Вільшенко : Життя і пригоди Цяпки Скоропада. Сторін 267	4·50 «	2·25 «
Роман Купчинський :		
I. Курилася доріженька Стор. 208	4— «	2— «
II. Перед навалою. Сторін 192	4— «	2— «
Федір Дудко :		
I. Чорторій. Сторін 192	3·50 «	1·75 «
II. Квіти і кров. Сторін 192	4— «	2— »
III. На Згарищах	4— «	2— «

	Ціна для нечленів	Ціна для членів
Ген. Всеволод Петрів : Спомини з часів укр. революції. I.—III. Частина.	по зол. 3·50 «	1·75 «
Юра Шкрумеляк : Чета крилатих. Сензаційна повість 17 арк. друку	5— «	2·50 «
Др. Степан Шухевич : Спомини. (Причинки до історії УГА. на підставі записок та власних переживань) I.—V. Частина	по зол. 4— «	2— «
Богдан Лепкий : Зірка, пов. з повоєнного життя	4— «	2— «
Володимир Лопушанський : Перемога — повість з визвольної війни. I. і II. Частина	по зол. 3— «	1·50 «
Максим Брилинський : Хресний вогонь. Воєнні нариси	3·50 «	1·75 «
Т. Г. Масарик : Світова революція	13·50 «	6·75 «
Др. Ст. Шухевич : Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів)	4·50 «	2·25 «
Др. Ганс Кох : Договір з Денкіном	1·80 «	0·90 «
М. Галаган : З моїх Споминів I. і II. Частина	по зол. 4— «	2— »
Микола Матій-Мельник : На чорній дорозі (новелі)	3·50 «	1·75 «
Богдан Лепкий : Вадим. повість з княжих часів	4·50 «	2·25 «

АДРЕСА: ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА“ ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III.

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОВУТУ

II. Річник

ЧИСЛО 7-8. *

ЛИПЕНЬ. СЕРПЕНЬ

* 1930

Леонід Перфецький

Візд до Кнїва 31.VIII. 1919 р.

На Софійській площі

Бийте, бийте, барабани!

Переклав М. Рудницький

Бийте, бийте, барабани! — дуйте, дуйте, дужі сурми!
Через вікна — через двері — невблаганно, гей,
влітайте

У величну тишу церкви, розсівайте її збори,
І до школи в час науки;

Нареченому не дайте в затишку при нареченій —
бути нині з нею щасним,

Не давайте, гей, спокою мирному ви рільникові,
при сівбі він чи при плузі,

Так скажено, барабани, бийте, бийте та лунайте —
а ви, сурми, грайте гостро.

* * *

Бийте, бийте, барабани! — дуйте, дуйте дужі сурми!
Над мійською метушнею — вулицею, коліс скрипом;
По хатах готові ліжка в ніч чекають вже на сонних,
сонні в них не будуть спати,

Ні купці в день купувати — а маклери й спекулянти
чи поведуть далі діло?

Чи промовці ще промовлять? а співці стрібують співу?
А правник чи встане в суді, щоб ще справи боронити?
Гомоніть-же барабани, швидше, дужче — а ви сурми
загудіть ще більше дико.

Бийте, бийте, барабани — загудіть-же дужі сурми!
Припиніть усі балачки — покладіть-же край докорам,
І не слухайте ні трохи боягузів ні слізливих, —
ні молючих ви не чуйте,

І не слухайте старого, що благає молодого,
Заглушіть діточий голос і зацитькування мами,
Щоб здригнувся мрець на ношах перед похоронним
возом,

Заревіть з такою міццю, гей, страшенні барабани —
з таким шумом грайте сурми.

Київ наш!

Написав Р. Купчинський

Рушили, як рухав снігозвал у горах, як рухав кри-
га на ріках. Ще перед хвилею і сніг непорушно
лежав на збочі, ще ріка нечутко плила під скле-
пінням льоду, а прийшов час і — прорвалася гать.

Шумить, гуде і вихрить снігозвал, вікові ялиці
з корінням рве, передвічні камінюки видирає і ко-
титься в сизу далечінь долини.

Тріщить ледяна клітка, вода виходить на верх,
хвиля за хвилею в завори бе, розвалює, розбиває,
кришить і несеться як кара божа: ненадійно, не-
стримно, невідклично.

Ще перед хвилею Галицька Армія перейшла на
східний беріг Збруча, Наддніпряньська Армія гото-
вилась переходити на західний і нараз — прорвала-
ся гать.

Обидві Армії рука об руку, плече о плече, рушили
до наступу на Київ.

Ненадійно, нестримно, невідклично...

Як божа кара...

Пішли в тріски всі завори, всі застави, всі забо-
рола ворогів.

І врешті ясний могутний тон по всіх закутках рід-
ної землі і далеко поза нею: „Київ наш!“

Немовби хтось всесильний зробив з небесної бані
дзвін, розколихав його і вдарив. А серце того дзвона
викував із сердець усіх тих, що чули і бачили по
рідньому...

Хто цього дня не чув і не бачив, той тяжко скрив-
джений долею. Цілі століття ждав народ на цю хвилю.
В молитвах вимолював її, у піснях виспівував, у про-
роцтвах відгадував. Прийшла вона нарешті, як ясний
херувим і позолотила нам душі, закопчені невдачами,
забрукані незгодинами, намулені зневірою. Розсвіт-
лила нам далекі обрії, що досі скривалися в мряці
непевности і здогадів. Дала нам довіря до себе і
віру в велику будуччину народу.

Галицька Армія, що в подертих черевиках пере-
йшла Збруч, дійшла до Києва боса але побідна, об-
дерта але здисциплінована, скривавлена, але бадьо-
ра, з ореолом геройства замість шоломів.

Наддніпряньська Армія, що змагалася весь час не
тільки із навалою північних полчищ, але й з анар-
хією отаманщини, ворожістю міста і байдужістю села,
дійшла під Київ здорова й обновлена, блиснувши
перначем великого подвигу перед очима неслухняних,
неприхильних і байдужих.

Через Київ до Львова! — лунало по галицьких полках.
Через Київ до самостійности! — гомоніло по над-
дніпряньських.

Зливалися ці два гомони в один, ясний і недво-
значний: „Київ наш!“...

А той гомін орлом летів під небо, килимом сте-
лився по землі і чинив з наших грудей церкву, пов-
ну великодної радості.

В річницю смерти полк. Дмитра Вітовського

(8 липня 1919)

Написав Л. Ленкий

Дня 8. липня 1919 року знайдено під Ратібором на пруському Шлеську рештки літака, а між ними останки тіла полк. Дмитра Вітовського, першого секретаря Військ. Справ З. У. Н. Р.

Жахлива вістка про цю подію, коли дійшла довідома галицького вояцтва, пройняла його дрожю від болю і гірких почувань. Це був ще один удар незавидної долі, що напосілась у тодішні часи на У. Г. А., щоб до решти батожити її безпощадно. Армія, втомлена боями, зломана важкими переживаннями, була у відвороті, відступаючи у безнадії за Збруч у невідоме, а тут ще один удар — смерть Вітовського....

Яка була причина цієї катастрофи, ще й досі невияснено. Полк. Вітовський згинув такою смертю, як і перший чеський міністр війни, визначний чеський діяч ген. Штефанік.

Дивні дива діються часами. Летуни боевими літаками літають мов орли під облаками і з цих жалких страхіть повітряних боїв виходять ціло. А тут смерть ненадійна у перелеті...

Полк. Вітовський вертав тоді з мирової делегації з Парижа і хотів найскорше дістатися до Армії. Переїзд через Чехи, Мадярщину, Румунію був з різних причин неможливий. І через прибалтійські краї та Росію не можна було дістатися, хочаби тому, що Україна була у війні з більшовиками. Залишалася одна дорога, а саме — літаком, яку і мусів вибрати полк. Вітовський.

Літак був типу великих літаків німецького т-ва повітряної, перевозової флотії — випосажений в найкращі технічні засоби, в крила довжини 43 м., 5 моторів у силі 260 коней, з помещенням на чотири тисячі кг. вантажу. На літаку крім полк. Вітовського та його адютанта чет. Чучмана їхали ще ком. літака Олерав, машиністи Біндерфайн і Покранд, пільоти Вернер і Тені та моторовий Лефлер.

Коли біля 9-тої год. ранку літак перелітав понад річку Руда, в далекій висоті почувся нечайний вибух і літак у виді огненної кулі почав спадати вниз; за

ним потягнулась тільки струйка чорного диму, як у хвості комети. Очевидці бачили, як одна особа вискочила з горючого літака в апараті для спаду, але апарат не відчинився.

Коли позбігались місцеві люди, то на землі дотлівало вже румовище літака, а серед нього вісім трупів. Горів і вантаж — документи та гроші, які везено для державної скарбниці. Українські гроші друкувалися тоді за границею в Німеччині і їх перевезено літаками. Останки недопалених документів забрали представники німецької влади, що явилися негайно на місці катастрофи. Рештки недогорених трупів також спрятані, а тіла полк. Вітовського та чет. Чучмана перевезено окремо зпершу до Бреслава, а потім до Берліна.

Так згинув перший Секретар Військ. Справ З. У. Н. Р., один з найкращих старшин У. Г. А., провідник стрілецтва, улюблений та шанований всім вояцтвом.

Полк. Дмитро Вітовський ур. 1887 р. в селі Медусі під Галичем, а рід його виводився з дрібної шляхти. По скінченню сільської школи перейшов до гім. в Станиславові, де зформувався його національний світогляд, зокрема в самоосвітнім гуртку Українців, гімназистів та семинаристів, до якого належали крім Вітовського ще Євшан-Федюшка, Євген Стебновський, Ростислав Заклинський та інші. Вітовський був головою цього гуртка, в якому

зєднав собі загальну приязнь, любов та пошану. Вже тоді виявив він небуденний літературний хист — почав писати вірші та прозові нариси під псевдонімом Гнат Бурян. Його палка вдача, вроджена тонкість в поведінці з товаришами, притому великий розмах і бесідницький талан вже тоді висунули його на чоло гімназійної молоді та ворожили велике майбутнє.

І пізніше студентське життя у Львові позначилось працею Вітовського, який розвинув живу діяльність серед університетської молоді, зокрема підчас змагань за український університет. Перед самою війною працював в адвокацькій канцелярії в Станиславові та приймав живу участь в громадянському життю. Орга-

Полк. Дмитро Вітовський, перший Секретар Військ. Справ З. У. Н. Р.

нізував Читальні, Січи та Стрілецькі товариства. Між іншим визволення з тюрми М. Січинського це також була його робота і його плян.

В 1914 р. Вітовський, як командант сотні У. С. С. проходить стрілецьким шляхом карпацькі гори, а в 1915 р. в часі весняної офензиви перший захоплює

Державний Секретар Військових Справ полк. У.С.С. Дмитро Вітовський з референтами (начальниками відділів). Сидять від ліва: 1) сот. Др. Волод. Бемко, 2) от. Подляшецький, суд. референт, 3) от. Петро Бубель, тов. С.В.С., 4) полк. Дм. Вітовський, С.В.С., 5) от. Др. Ярослав Білас, санітарний референт, 6) от. Др. Никифор Гіряк, мобіліз. реф., 7) сот. Роман Шипайло, артилер. реф., стоять від ліва: 1) четар Др. Нестор Гаморак, пресовий реф., 2) сот. Юліян Будманюк, залізнично-дорожний реф., 3) пор. Сивак, нач. канцелярії, 4) сот. Гриць Герасимович, 5) сот. Бородівнич, ветерин. реф., 6) сот. Семен Магалаєс, муніційний реф., 7) сот. Волод. Тимцюрак, 8) сот. Панчак, персональний реф., 9) проф. Іван Боберський, член пресового бюро.

Галич, застромлюючи на ратуші колишньої княжої столиці побідний український прапор.

Сотня Вітовського належала до найкращих частин У. С. С., від неї виходили найкращі стрілецькі думки, що уформлені її командантом упряміювали все Стрілецтво. Тодішній сотник Вітовський був ідеологом У. С. С. — в його мозкові кристалізувалися найкращі думки та назрівали великі пляни для визволення

Нації. Він був основником Стрілецького Фонду та ініціатором органу УСС. „Шляхи“, що мав оформлювати самостійницьку і державницьку ідею.

1917 р. Вітовський працює з деякими стрільцями на Волині, в Ковельщині, організуючи українське шкільництво. І тут виявив він чималий хист, прикладаючи і до тієї ділянки своєю благородну, творчу руку.

Щойно нині можна як слід оцінити, скільки на майбутнє варта була ця праця.

Розвал Австрії і день першого падолиста застали Вітовського командантом українських збройних сил в Галичині, першим начальним вождем У.Г.А. По заняттю Львова, а опісля по переформованні армії та зорганізованні окремих секретаріатів полк. Дмитро Вітовський стає першим Секретарем Військ. Справ З.У.Н.Р. — першим міністром війни Галицького Уряду і на тому становищі вдержує серед найбільш несприятливих умов аж до останку.

Трагедія під Ратібором тісно в'яжеється з півишою трагедією У.Г.А. Бо колиб не згинув Вітовський, то хто зна,

яка булаби її дальша доля... День 8-го липня 1919 року залишиться повсякчасно в пам'яті Українського Народу, як пропам'ятна річниця втрати найкращого сина — залишиться і в пам'яті всього колишнього Стрілецтва, що з невимовним жалем згадує і згадуватиме найкращого товариша старшину та провідника...

Визвольний відгомін на Лемківщині

Написав *о. Зиновій Флюнт*

Лемківщина, цей гарний куток української землі, була перед війною так затуманена москвофільством, що здавалося, що вона зовсім пропала для української ідеї. Виховувана від довгих літ різними агітаторами в москвофільському дусі, усі надії своєї незавидної долі покладала на могутчу Росію. Українці були на Лемківщині дуже слабо зорганізовані, тому й малий мали вплив на людей. Як де й вони старалися поширити свої часописи та книжки, противники усе знайшли спосіб спаралізувати їх вплив. Притім не перебирали противники в середниках і впоювали в несвідомий народ таку шалену ненависть не лише до української ідеї, але й до самої назви „Україна“, що народ по нинішній день не може отрястися від цього дурману!

Правда й те, що Українці зовсім, або дуже мало цікавилися Лемківщиною. Не старалися пізнати цей народ, вплинути на нього, виховати його для української ідеї. Як мало цікавилася наша Галичина Лемківщиною, бачимо і з того, що коли збирано українські землі до новоповсталого Української Республіки, за Лемківщину сказано дуже побіжно та неясно! Лемківщина була обсаджена майже виключно москвофільськими священниками і учителями. Українці боялися чомусь поселюватися між Лемками. Їх „відстрашувала“ лемківська „бесіда“, далека віддаль від Східної Галичини та недоступність гір.

Було лиш кілька діяльніших одиниць, як пок. Яворський в Новому Санчі, Марітчак в Яслі, та пок. о. Ф. Кісілювський в Грабі, які по своїм силам робили освідомлюючу роботу. Але цих робітників було замало. Тому виключний вплив на народ мали москвофіли й вони закріпили в нім свої ідеї. Головною ідеєю було насаджування в селах Лемківщини російського православ'я, яке мало на меті не лиш розбити українську церкву, але й народ, та ще дужче закріпити нахил людей до всемогучого білого царя!

Прийшла світова війна. Поминувши велике спустошення, яке прийшло з нею, війна зліквідувала часті москвофільський нахил тутешніх людей. Спритні агітатори, які усякими способами заціплювали й підтримували москвофільство, благородно зникли з обличчя. Їх учень, народ, посуджений в державній зраді, опинився по австрійських островах смерті. Богато пішло з відступаючими російськими військами й розбрилося головню по Великій Україні. Там пізнали, що тамошній народ й бесідою й звичаєм той сам, що вони, та що Великороси, за яких вони себе тут почували, далекі й відмінні. Вони приглянулися повстанню української держави, деякі працювали в українських установах. Ба, деякі й служили в українських арміях.

Цей рух мусів на них впливати освідомлюючо й, вернувши додів, принесли вони зміну своїх давніших москвофільських поглядів. Також несовісна робота москвофільських проводирів в Росії відсунула їх від так захвалюваного ними „єдинства“ галицького народу з великоруським. Тих, що лишалися в дома, змінили до непізнання російські війська, між якими було багато Українців. Українські салдати, хоча й не

дуже свідомі своєї відрубності, всетаки відчували, що Лемки їм близькі, як їх російські товариші. Їх єднала й бесіда і вдача. Навіть московські команданти робили ржницю між Лемками, а своїми салдатами. Вони впевняли Лемків, що вони „хахли“ такі, як ці „хахли“, які служать в їх арміях, що вони зовсім відмінні від великоруських „кацапів“. Ці назви, на зазначення ржниць між обома народами, лишилися ту до нині. Ці „хахли“ вчили наших людей українських пісень, м ж якими пісня „Катерино, вража дочко, що ти учинила“... довго ще співалася молодими Лемками. Вони радше приставали з нашими людьми, як зі своїми воєнними товаришами „кацапами“.

Цей вплив українських військових частин російських армій на Лемківщині, та освідомлення наших людей, які повернули з бувшої Росії, не могли не вплинути на те, що давніші москвофільські погляди Лемків малі та слабкі. Лемки стали цікавитися більше українським рухом й мали надію, що Українці ними більше займуться, як досі. Ці надії розвивалися, як світова війна добігала до кінця.

Заключення мира осередними державами з молодю Українською Республікою в Берестю литовським, було вихідною точкою надій Лемків. В деяких селах Лемківщини відслужено з цієї нагоди урочисті Богослуження. В тому селі зібрано більший датовк на справлення на цю пам'ять фелону. Народ став вірити, що нова держава візьме бідну й забуту Лемківщину в свою опіку.

І від цієї хвилі Лемківщина задихується від найрізномірніших поголосок, які, то збільшують її надії, то охолоджують її сподівання.

З кінцем жовтня 19 8. р. дочулись Лемки, що цісар Карло видав маніфест, в якому обіцяє перебудову Австрії на народні держави. Між іншими має повстати українська держава в Східній Галичині, та що кожний народ має вибрати Національну Раду, якаб поставила свої жадання до держави. Дочулись, що Українці у Львові проголосили самостійну українську державу, обіймаючу цілу територію заселену Українцями, в тім і Лемківщину. І вже в першій половині листопада 1918 розходитья по Лемківщині така „певна“ вістка, що українські війська занявши Львів, Стрий, Дрогобич, йдуть на поміч Лемківщині й угорським „Руснакам“, одні північною Угорщиною, другі від Сянока.(?) Наводжу цю поголоску як характеристику для надій Лемків. Завдяки їй в одному селі в ясельському повіті уформовано цю в роді міліції, яка плянувала получитись з наступаючою українською армією.

Покладаючи надію на майбутню поміч, почалась на Лемківщині повінь віч, нарад та сходів, які відбувалися майже в кожному селі. Однак ці наради використали старі агітатори, які знову з'явилися на Лемківщині. Вони, бачучи теперішні симпатії народу до українського руху, порозуміли, що народ, який по муках в Талергофах і в Росії слушно уважав їх за спрчинників його недоли, відвернеться від них. Тому взяли спритно цей рух в свої руки. Зразу йшли спільно в Українцями й удавали їх великих приятелів.

Бо не могли наразі не йти з ними. Народ чув про мозольну боротьбу Українців з Поляками в Східній Галичині, побачив, що давний клич агітаторів, будьто Українці а Поляки то одно, це злобна їх видумка. А вкінці Українці розтягнули свою новоповсталу державу й на Лемківщину.

Віча почались в Горлицькому повіті. На них жадано зразу, щоби не ділити народ на партії, лиш одним фронтом йти до мети. І здавалося, що народ покине стару дорогу й звернеться зовсім до української ідеї. Та не так склалося. Агітатори, видаючи, що Українці на Лемківщині заслабі, та що нема надії на зміцнення української держави, змінили фронт й цілою силою стали нищити симпатії Лемків до української ідеї. І почали горнути народ до себе старою демагогією та новими кличами, що „Українці розбили Росію, що вони лиш про око воюють з Поляками, що вони видали їх до Талергофів і т. п.“ А щоби здавалося, що вони щось для народу роблять, кинули клич, що Лемківщина не може ніяким правом належати до Польщі.

З повіней віч згадаю за деякі, щоби вказати, як москвофільські агітатори нищили сподівання Лемків та їх симпатії до української ідеї.

Дня 17. листопада 1918 відбулося інформаційне віче в Святковій, на якому москвоф. агітатор Собін старався розбити народ, ділячи його на москвофілів і Українців. Коли зібрані звернули йому увагу, що під теперішню пору не порадно вносити роздор в народ, поіритований кричав, що „української держави ані в Росії, ані в Галичині нема, бо усе населення вважає себе русским“. А бачучи спротив, заповів головне віче в Гладисові, де сподівався, що там свою киринну роботу доведе до кінця. 27. XI. 1918 відбулося заповіджене віче в Гладисові, куди Українці Горлицького й Грибівського повітів листовно запросили делегатів, щоби по можности як найбільше Українців взяло в нім участь. Нажаль було це віче москвофільською демонстрацією. В комітеті були й Українці, яких однак не допущено до слова, а численно зібрані агітатори різного покрою, по славословіях своїх ідей, ухвалили резолюцію того змісту, що Лемківщина не може належати до України, лише до Великої Росії, та що вона має вислати на мирові переговори свого делегата. В тій цілі мається в кожному селі вибрати по 5 членів, які у всіх справах мають відноситися до „Русскої Ради“ в Гладисові. Повстала т. зв. „Лемковская Республика“! По селах почались вибори згаданих членів, які збирали складки на поїздку делегата, якого й сама „Русская Рада“ не знала, куди вислати. Заряджено дальше вибір в кожній громаді т. зв. „сільського суду“ з 4. членів, які, зложивши в церкві присягу, мали розсуджувати менші проступки громадян і т. д.

Польська влада толерувала зразу віча й зарядження „Русскої Ради“, бо була заслаба та неупорядкована, а до цього сподівалася, що боротьба Українців і москвофілів вийде їй на добро. Однак вже в грудні 1918 р. Польща уже більше став інтересуватися розполітикованою Лемківщиною, насилає своїх „легіонерів“ (як звано скарбову сторожу), присилає покликуючі карти до польського війська, жадає вибору різних комісій і т. ін.

Міжтим вертають полонені з Росії, які ріжними дорогами через Галичину добиваються домів. Декілька з них було в українському війську, довше служити в нім не хотіли, лише чимскорше утікали домів, при-

носячи синьо-жовті відзнаки на шапках та найріжнорідніші вісти з перебігу українсько-польської війни...

Народ дочувся дорогою через угорську Україну, що в Станиславові 3. I. 1919 р. проголошено злуку цілої австро-угорської України з Великою Україною. Набрал знову надії, бо до злуки мала належати й Лемківщина, та що поміч молодій держави недалеко.

Побачивши те, москвофільські корифеї стали розбиватися за тим, щоби Лемківщину приділено, покищо, до Чехо-Словаччини. По відбуттю тайних сходин „Русская Рада“ рішила вислати з цим бажанням депутацію до Чехів. Про поїздку членів цієї ради ходили ріжні вісти: Чехи прийнялиб Лемків під свою „високу руку“, як на це пристане Україна, закидали Лемкам байдужність до своєї власної держави. Ба, навіть сам головний делегат до Чех о. Юрчакевич признав, що президент Чехослов. Республики заявив депутації, „що найліпше булоб, якби Лемки „соединились“ з Українцями Східної Галичини“. Говорилось і таке, що Чехи склонні прилучити Лемківщину до своєї республики доти, доки не відбудується Росія! Таке жадання поставила „Русская Рада“ на вічах в Фльоринці, Брунарах п. Грибів, Криниці і других місцевостях.

Польські часописи зняли з цього приводу крик, звертаючи увагу польської влади на цю роботу „rozciswuch starorusinów“. В дописі з нового Санча „Intrygi czesko-rosyjskie na Łemkowszczyźnie“ краківський III. Kurjer, представивши агітацію старо-русинів за прилученням Лемківщини до Чехо-Словацької Республики при помочі проклямацій чеської влади, поширюваної під заг.: „Hlas ruskeho lidu“, а виданої по чеськи і українськи, жадає, щоби польська влада занялася цією агітацією, бо „jest rzeczą niestęchaną, aby w państwie naszym sfory najrozmaitszego rodzaju precliczków i czarnosieczniców bezkarnie grasowały po sałum Podkarpackiu!“ На чолі старорусько-чесько-словацької акції стояв бувший посол до галицького сойму Курилович з Сянока, адвокат з Мушини др. Гассай, який перебував як старо-русський муж довіря при чеській владі в Празі, бувший посол до угорського сойму др. Бескид з Пряшова, редактор „Голоса Руссакого Народа“ в Пряшові Дмитро Вислоцький і др. Проклямація з 9. II. 1919 заявляє в імені Лемків, що „від нині уважається Лемківщину як автономічну часть Чехо-Словацької Республики“. А пряшівський „Голос Руссакого Народа“, орган „Карпато-Русської Народной Ради“, в дописі з Лемківщини „самимь рѣшительнымь образомь“ протестує проти „дѣлежа Карпатской Руси и требує на основанію права самоопредѣленія народнаго голосованія въ сѣверозападнихъ Карпатахъ на т. зв. Лемковщинѣ“. Цей плян плєбісциту зацікавив наших Лемків, однак загал дивувався, чому угорські Українці не жадають такого плєбісциту на Чехо-Словакії. Вправді говорено тут про якесь велике віче в Ужгороді, на якому рішено жадати прилучення угорської України до Вел. України, та що українські війська заняли уже Мармарош-Сигот, Гомонну... Однак це були лише вісти, які серед тодішних часів не належали до рідкості...

Міжтим лемківські делегати їздили по Чехах, нараджувалися, торгували, пирували, а народ годувався вістями, чекав та туманів...

А тимчасом польська влада закріплювалася на Лемківщині. Пограничні села обсаджено зразу т. зв. легіонерами, а згодом скарбовими стражниками, які не лише мали стерегти границь від перемитників,

але пильно глядіти за агітацією, яка звідам ішла. Вислано й карні експедиції до сіл, в яких сиділи проводирі чеської орієнтації, які за одним замахом її зліквідували.

Ще якийсь час ходили по селах Лемківщини глухі вісти, що Лемки будуть таки прилучені до чеської республіки. Ці вісти йшли з Америки, яка мала занятися долею Лемківщини.

А в Східній Галичині Поляки йшли побідно вперед, українська армія маліла, та уступила вкінці за Збруч. Невдачу Лемки відчували, та стратили усяку надію, якою перше жили, що Українці, заволодівши Східною Галичиною, упімнуться і про Лемків. Рівнож пропало сподівання, що Лемківщину прилучать до Чехо-Словакії. Агітацію здушено, а проводирі чеської організації поховались...

Цей рух на Лемківщині, хочай не приніс сподіваних наслідків, мав цю добру сторону, що вона розрухалася та стратила багато з давного упередження до української ідеї. І хоч під теперішню пору москвофільство сильно піднесло голову та наново заволоділо Лемківщиною в новому православному русі, всежтаки українські стремління та надії з часів великих днів не пропали марно. В деяких селах Лемківщини повстали Читальні „Просвіти“ та кооперативи під проводом Українців, що немислиме було в передвоєнних часах. Народ горнеться до української книжки та часопису, якого передше й не видів і не чув...

В Грабі 28.III. 1930.

З портретів В. Перебийноса. — Хорунжий 6-ої Запорізької Бригади Кобилляцький, представлений за неувичайну відвагу в боях під Коропцем до підвищення в сотники.

Два спомини

Написав Василь Горбай

I.

Кінець 1918 р. Дев'ять сотня УСС. держить позиції в Ляшках мурованих. Ляшки і Малехів майже одно село, розділене залізничною лінією Львів-Сапіжанка. Ця лінія творить тут невеликий насип. Саме на тім насипі по стороні Ляшок окопалась одна чета і обезпечує Ляшки від Малехова, а 2 чети окопалися від сторони Френелівки, звідки сподіваний ворожий наступ під охороною панцирки. Від сторони Малехова нема нам чого боятися. Ворожий скоростріл уміщений коло костела. який ще вчора перед полуднем досить дошкулював всім, розбив двома чудесними сальвами з батареї сот. Воввідка. — Тепер на залізничім шляху стоїть наш скоростріл, такий гарний, новенький Шварцльозе. Дивиться своїм одним оком між хати Малехова і час від часу злісно затуркоче, як десь покажеться ворожий вояк. Панцирний щит крив скорострільчика — який чваниться скорострілом, як не знати чим.

Аж рука свербить, так хочеться спробувати пустити кілька стрілів. Прошу скорострільчика: — Товаришу „старший“, дайте спробувати, як бє ваша машинка! Та де там! Ані за три папіроси не хоче. — Як ні, то ні. Ова, обійдусь, може як прийде другий на зміну, тоді може вдасться...

В Малехові ніхто не рухається. Скорострільчик мусить, як сам каже, „на минутку“ відскочити. Сідаю

за скорострілом і прошу Бога, щоби тепер там появилася яка ворожа маківка. І дійсно, придивляюсь: стоїть коло стодоли з крісом в руці і дивиться на наш бік. Обертаю легко скоростріл трошки на право, мірник добрий. Так! Серце бється, малий натиск і скоростріл дрижить в руках, та-та-та — та-та-та-та і сипнулись кулі коло ніг ворожого вояка. Бачу добре, як земля зі снігом підскакує коло ніг. Антек аж підскочив, кріс випустив з рук і зник. Чи цілий — не знаю. А ту вже летить засапаний скорострільчик, штани в руках, ремінь на шиї і кричить, немов сказився. Толкую, що показалося 10 ворожих вояків і я „мусів“. — Втихомирю гнів скорострільчика папіросом, надходить зміна і ми зі скорострільчиком йдемо пообідати, кожний до своєї частини. — Бе, — кажу, — добре твій скоростріл і прикидаюся, якби я на тім розумівся. Скорострільчик надувається гордощами, а я, щоби позлостити його, тягну дальше: — А бивби ще краще, якби мав кращу обслугу — і даю ногам знати. Скорострільчик махає кулаком і прямує до своєї кухні.

II.

Час від часу заїздла перед Ляшки ворожа панцирка і гнівила наших хлопців. Правда, до тепер шкоди великої нам не наробила, але могла. А потім панцирка любила собі стати коло Френелівки і за-

лога рекувала, що удалося, головню поживу. Ми з одним скорострілом не могли нічого панцирці зробити. Щоби мати обезпечений бік від Френелівки, треба булоб висадити залізничий шлях за Френелівкою. Чет. Гачкевич зажадав в команді куріня вибухового матеріялу, а нині під вечір надійшло кілька бляшанок екразиту. Як потемніло, рушило нас 5 з чет. Гачкевичем зал. шляхом наперед. Напереді яких 40 кроків йшла стежа: 2 стрільців по одному з кожного боку насипу, а ми з екразитом, з джаганями і лопатою за ними. Всі ми мали на собі білі простирала, щоби не відріжняться від снігу, який покривав тоді поля. — Від Збоїск нісся спів ворожої частини.

Добре, що там кричать, ми можемо тим ближче підійти. Йшли ми вже з яких 20 хвилин, або пів години, уважаючи, щоби не робити своїм ходом жадного замору. Дійшли ми врешті до якогось містка. Тут зложору ми свої річи, а яких 50 метрів за містком зачали свою роботу. Щоби працювати тихо, не могли ми уживати ані джаганів ані лопати. (Яких 100—130 м.

від нас напереді була наша стійка). Камінчик за камінчиком вибирали ми пальцями, часом помагали багнетами й за якої пів години були 2 діри під шинами готові. Заложено ладунки екразиту і всаджено запальні набої з льонтами. Гачкевич запалив під плащем сірник і приложив до кінців запальних шнурів. Стійки зперед нас відкликано перед хвилею. А тепер всі бігом під місток й чекаємо. У Львові десь на вежі бв годинник „бам-бам-бам“ поважно дев'яту годину. Від Збоїск несеться якась нова пісня. Блиснуло. Сильна детонація заглушує все, земля аж затряслася, а коло нас зачало падати каміння і залізо. В Збоїсках стихла пісня, а на цілім ворожій відтинку розігралися скоростріли і кріси. І ця музика за кілька хвилин притихла, лиш де-не-де гукнув ще час до часу якийсь стріл на ворожій боці. Певно стежі додавали собі стрілянням відваги.

Всі цілі і вдоволені вертали ми до Ляшок.

Ворожа панцирка вже не підїздила більше до нас.

Обозництво УГА.

Написав *Ол. Кузьма*

Про обозництво УГА. не писалось у нас майже нічого, хоча обози це важна частина всякої добре zorganizованої армії. Без обозу не може обійтися військо так само, як без харчів а навіть зброї. В часі стратегічних рухів або далеких перемаршів обозні валки, навантажені запасами муніції, харчів і іншого військового добра, це та матеріяльна основа, що забезпечує воякам необхідний виряд і заспокоєння життєвих потреб та робить їх спроможними до виконання оперативних завдань. Тому обозництво є важною військовою категорією, що вимагає великої дбайливості військової адміністрації.

В мої руки попали документи, що торкаються обозництва УГА. Для майбутнього історика нашої визвольної війни (а чейже такого колись діждемося) може придасться оцей короткий огляд нашого обозництва, зладжений на основі згаданих документів.

Частини УГА. формували, почавши від листопада 1918 р., свої обози з матеріялу, який залишився після австрійських формацій, а де це не було можливе, дорогою закупна коней, возів та упряжі від населення. Про якусь плянову й одноцілу організацію обозництва не було тоді й бесіди. Обози повставали самі в міру потреби і в міру того, як творились нові, фронтіві й тиліві формації. Щойно згодом установлено при Державному Секретаріаті військових справ окремі комісії, що мали старатися про потрібні для частин коні, вози та упряж, а також вести евіденцію обозних останків, які залишилися з австрійської армії. Подібні комісії засновувались при більших фронтівих одиницях. Одн часно при кожній окружній військовій команді була обозна формація, що мала постачати готові обози частинам, які відходили на фронт, а також робити обозну службу при місцевій інтендантурі.

На загал обозництво української армії в початках представлялось зовсім вдоволяючо, хоча відчувалась

недостача фахових обозних старшин, вояків та одноцілої організації.

В січні 1919 р. Начальна Команда настановила у себе обозним референтом для фронтівих частин кваліфікованого обозного старшину. пор. д-ра Миколу Николайчука, який старався зрефрмувати організацію обозів. На протязі одного місяця він завів однаковий лад в обозництві фронтівих частин. Для обозних і кінських справ у запіллі став при Державному Секретаріаті військових справ референтом полк. Федорович. Відтоді всі справи постачання обозів для армії починались від ДСВС. В його осідку, в Тернополі утворено майстерню, склади обозного матеріялу і збірню коней під командою старшини з обозним вишколенням, пор. Осипа Волощука, який постачав обозні матеріяли для цілого фронту.

Взагалі організацію обозництва переведено на зразок австрійський. Всі обози фронтівих частин підчинено обозному референтові при НКГА, а обози в запіллі референтові при ДСВС. Крім того при кожному корпусі був окремий референт для обозних справ у своєму районі. Великою організаційною справністю визначився особливо пор. Лавро Гайдукевич, референт І Корпусу.

В маю 1919 р. стан обозів числив біля 16.000 коней та 8.000 возів і кухонь. При першому відвороті армії на схід утворено в Іваню Пустім пов. Борців збірню коней та обозів, де сформовано 6 обозних валок і передано в розпорядження Начальної Команди. Командантом цієї збірні був пор. Волощук, відомий зі своєї енергії та роботящости.

В часі реорганізації армії після першого відвороту розв'язано ДСВС., а з ним і кінний та обозний реферат. Всі справи обозництва і коней перейшли до новоутвореної Команди Запілля. Обозним референтом при цій команді став сот. Микита Дячишин, бувший австрійський старшина з обозним вишколенням. За-

для доповнювання обозного та кінського матеріалу для частин утворено в Чорткові збірню коней¹ та обозів, а також обозну майстерню. Встановлено три комісії ремонту коней, які переводили по селах закупна і передавали весь матеріал до збірні обозів і коней, а звідам доставляли частинам. Командантом цієї збірні був чет. Сидір Гардецький.

В другій половині червня 1919 р. знесено обозний реферат при НКГА. і всі обозні справи перейшла новоутворена Команда Етапу Армії (на місце розв'язаної Команди Запілля). Обозним референтом для цілої армії став сот. Дячишини. Тоді розв'язано також збірню коней та обозів, а на її місці повстав Армейський Запасний Обоз під командою пор. Волощука.

Після реорганізації армії обозний стан значно збільшився, так що в часі другого відвороту на схід в половині липня перейшло за Збруч біля 20.000 коней та 10.000 возів і кухонь.

На новій території за Збручем доповнювано шершу обози так, що корпуси переймали за оцінкою та посвідкою цивільні підводи візників, які не були вже обов'язані до військової служби. Для доповнення обозного матеріалу заложено Армейську Обозну Майстерню, що мала обслуговувати цілу армію. Командантом цієї майстерні призначено обозного поручника Осипа Хому.

Якщо на території Наддніпрянщини в організації обозництва УГА. були які недомагання, то головною

причиною було те, що з браку грошей неможливе було закупно більшої кількості коней та що не видано в свій час закона про викупно коней й обозного матеріалу. На реквізицію чи грабунок Галицька Армія не пускалась. Деякі слабші сторони обозництва походили також звідси, що старшини, які були командантами обозних валок, здебільша не мали обозного вишколення. Відчувалась потреба окремих курсів для обозних командантів, але серед тодішніх важких обставин влаштування таких курсів було неможливе.

Обоз в зимі на постою

Кінцева доля великої маси обозів УГА. відома. Вони таяли й маліли одночасно з вигибаючим військом і в часі переходу останків армії до большевиків з її обозів були також тільки останки. В часі відомої катастрофи під кінець квітня 1920 р. розгубилися й ті останки обозів, ставши добычею не тільки військових переможців, але й цивільного населення.

6. Бадії

1918

*Лягла на Київ
Кремлю тінь,
Шле захід запахи
могильні,
В багно манить
чужа свиріль,
А за Дніпром —
червоний кінь.*

*Пішов народ в роздор,
розтіч,
Забрив між Скиллю
і Харибду,
А Сфінкс приліг до сірих
скиб,
І грізно нам глядить
до віч...*

Полковник П. Болбочан

(Останній акт життя).

Написав: Гр. Макаренко

Уряд У. Н. Р. доходив кінця: не було набоїв, одягів, ліків і сам він перебував у залізничім вагоні в Тернополі. В Тернополі ухвалено післати мого брата до Чех, щоб закупив, що можливо. Брат взяв у дорогу й мене. На другий день ми були в Станиславові. Брат мав справи до Національної Ради і мусів бачитись з політичними діячами, які відбували засідання. Засідання затягнулось до пізна, а нам переказали, щоб не чекати. Ми пішли з братовою на вечерю до ресторану „Одеса“ (давніше „Австрія“, а тепер „Варшава“). Елегантний ресторан з прегарною оркестрою, гарно одягнутою публикою, не нагадував, що переживаємо трагедію народу! В ресторані за окремим столом однокко, задумавшись, сидів Болбочан, коло ніг лежав його пес. Мені зразу кинулося в очі знайоме обличчя, бо я мав зустрічі і балачки з Болбочаном в Полтаві, але, що це дійсно полковник, мене впевняла і братова, бо він був у них у Києві. З братовою ми умовились запросити Болбочана до свого столика на скляночку кави. Я підійшов до нього і він зразу пізнав мене; пригадали собі полтавські події і поділились пережитими враженнями і перейшли до нашого стола. Я не знав, що він без діла і навіть на „вигнання“, це я дізнався потім з його балачок. Я звернувся до нього: „Пане отамане! Як же ви сидите в ресторані, слухаєте музики, нічого не робите, а на фронті всяка військова людина цінна, а ви булиб золотом під теперішню хвилю, за вами щастя і успіхи. Пригадайте Полтавщину, Чернигівщину, Херсонщину — Болбочан-орел України! Я кріпко вірю, що ви вивелиб нас з цього кута державної смерті. В такому тоні мовила до його й братова. Він задумався, й довго не відповідав, а далі схвильовано каже: „Мене не хочуть партійники, а найбільше от. Петлюра, звуть мене авантюриком, лагодять якийсь суд надімною, в таких обставинах нема можливости працювати, тим-паче у війську“. — Що було, те минуло! — кажу йому. — Я піду до Петлюри, просити за вас, він Полтавець, земляк. Він добре знайомий мені ще з Київського зїзду земських діячів України, я постараюсь доказати вашу необхідність в армії. Я ходив теж і за полковника Кудрявцева і вийшло добре, його теж держали далеко від армії, — без діла, а чи ви маєте гірші заслуги перед Україною, як Кудрявцев?

Балачка затяглась більш як 2 години і нарешті ми умовились, що полковник прибуде на другий день в 5-ій годині вечера на помешкання брата.

Справа наша з поїздкою до Чех не здійснилась, було вже запізно їхати. На другий день в назначеній годині дійсно прибув Болбочан. Провели вечер на всяких пригодах; полковник любив оповідати пригоди війни, споминав геройські вчинки своїх козаків та старшин.

По вечері йшла балачка про приїзд його до Тернополя, брат запевнив полк. Болбочана словом, що справа його про поворот до війська вийде на добре, що от. Петлюру він „переломить“ своїми доказами, що він не такий злий на полковника, як він собі думав. При кінці розмови Болбочан дав слово приїхати до Тернополя, де стояв уряд.

Днів через три я уже бачив Болбочана коло вагонів в Тернополі. Він побував у брата, в знайомих військових, був гарно настроений, сміявся, що ми так довоювались, що тільки й маємо української землі, що під вагонами уряду.. Одного вечера він зайшов до нас дуже невеселий, розказав, що був у от. Петлюри, що прийняв його от. Петлюра чемно, а навіть сердечно, мовив, що давно чекає на його... бо тільки він один може виконати важне доручення -- поїхати за полоненими до Італії, а на фронті він мало буде корисним, бо тепер буде зараз переформування відділів, а коли поверне з Італії з полоненими, то обійме команду якоюсь частиною війська на фронті. Видно було, що йому хотілось зараз бути на фронті, коло тих, що ділили його славу військовою, коло своїх побратимів запоріжців. Я зрозумів його смуток!

Я був у от. Петлюри, він теж мене впевняв що Болбочан найліпше прислужиться батьківщині, коли поїде до Італії за полоненими.

Я знав раніш, що кандидатами на поїздку до Італії в Голубович (був. прем'єр за Центральної Ради) і генерал Осецький і мають попертя дин партії с-р, а другий військових і що балачки про поїздку Болбочана це лише балаканина і проволока часу.

Зрозумів Болбочана, що переговори в Станиславові і вся розмова його там мала підстави.

Я мав важні справи і мусів виїхати з Тернополя ближче до фронту.

Пройшло багато днів і я по службовим справам приїхав до тодішнього постою уряду в Чорний-Острів. Знайомий старшина запитав мене, чи не приїхав я дивитись на „розстріл“ Болбочана, що відбудеться у 8-й годині вечера і що вже викопана яма..

Здивований я запитав його — якого Болбочана? Як сталося? Завіщо? Він розказував мені про якусь зраду, відозву, Гавришка, що Чоботарів привіз його закованим...

Він кріпко вірив, що Болбочан не зрадить Української Держави, а хіба малі люди звели з ним свої порахунки, шукали його і нашли, за що причепитись. Мені стало важко. Обняв мене смуток, бо і я був завинив, намовивши полк. Болбочана повернутись до війська.

Була вже 5 година, оставалось до кари смерті Болбочана 3 години. Що-ж робити? Чим і як допомогти? На от. Петлюру не було надій, бо він дипломатично виїхав на фронт і не вернеться скоро. Смертний присуд, як я довідався, підписав ген. Осецький, тому я пішов до нього. По дорозі зустрів п. Осецьку в товаристві генерала Юнакова і став благати їх допустити мене до генерала, що моя справа розходиться про життя Болбочана, що кара смерті є помилкою та порахунком ворогів, партійників, або Москалів... Але на всі мої мольби п. Осецька не сказала, де перебуває ген. Осецький і де його можливо найти...

Я вернувся до брата і поставив питання так: як Болбочан буде розстріляний сьогодні, то я теж покінчу з собою, ми є співвинні у цьому ганебному вбивстві, ми намовили його прибути до уряду. Не-

можливо, щоб Болбочан був розстріляний! Роби, що хочеш, ти маєш якусь владу, за щось відповідаєш! Брат порадив „в останнє“ звернутись до міністра юстиції А. М. Лівидького та просити його ратунку для Болбочана. Через декілька хвилин я був у Лівидького: Лівидький, мій товариш по Полтавському Губернському Земству, прийняв мене чемно, порадив закликати й міністра прем'єра Б. Мартоса, щоб збити нараду з членом Директорії Макаренком.

Я був уже трохи втішений, бо Лівидький і Мартос Полтавці і вони не дадуть забити популярного на Полтавщині Болбочана.

Нарада 3-вох постановила припинити кару смерті і зробити нове слідство.

Цьогож вечера почалось слідство, новий допит Болбочана. Я пішов туди, де був замкнений Болбочан і побачив його на колінах. Він істерично кричав: „моя дружино, донечко, мої рідні, дорогі, спасайте мене.“ Мої нерви не витримали, я сам розплакався, як ніколи в життю і відійшов від нього. А крики його, молебні і молитви летіли все дужче і дужче... Слідство його доручено було вести членові по особоважним справам при Полтавському Окружному Судові Лихопой-Башевському, який при укрїнському урядові займав якусь військову посаду в роді заступника міністра. По переслуханню Болбочана я підійшов до Лихопоя і запитав його, як слідство? „Нічого нового не говоріт, а так напускаєт сімуляцію, молітьсѧ, крічіт, все то не может допомоч ділу, должен понесті кару, может бытє смерті й не будет.“ — Кричалиб і ви, пане слідчий, колиб над вашою шиею висіла мотузка — відповів я, знаю, що то за крик! Бо я сам був засуджений німецьким військовим судом в Полтаві на кару смерті. Він обіцяв мене повідомити про кінцевий хід слідства.

Лихопой-Башевський високий судовий царський урядовець, відомий україножер в Полтаві, здається, що кожног борця за волю України, за її самостійність він засудивби на кару смерті. При Скоропадському він був „фаховець“ по розв'язці демократичних українських установ.

Так не знайшовши нічого „протидержавного“ в справах Полтавського Повітового Земства, він знайшов великий злочин Управи: 50 цеглин куплено до земської школи членом Управи без колегіальної постанови Управи і тому діяльність земства застановив. Дуже дивно, як цей ворог демократичного і національного руху, цей злочинець нашого відродження, міг

займати високу відповідальну посаду і судити українського героя? Тільки спасаючи себе від большевиків, цей ворог пристав до Українців, щоб шкодити нам!

По справам праці я з Чорного-Острова відїхав до Проскурова і не міг уже стежити справи Болбочана.

Я дізнався, що 28-го червня забили Болбочана! Страшні річі розказують: що його добили прикладами, коли він упав на коліна. Останні слова були: донечко моя, ратуї мене!

За Кам'янцем Подільським є перша стація „Балин“. Там спочиває його тіло. Його поклонники насипали могилу, обгородили, насадили квітів*...)

Будучи в канцелярії Директорії в Кам'янці-Подільському мені показав брат письмо до члена Директорії Макаренка, яким правом він припинив кару смерті над Болбочаном 12-го червня 1919 р., з вимогою дати негайне пояснення. Підписаний був Одриня міністр. Я довго хоронив цей документ, бо він був для мене дивний! Одриня по фаху б. лікар — людина гуманітарної професії, як цей оборонець життя людини міг бажати крові — смерті насильної над чоловіком! Дивний цей лідер с-р жадний на кров, та щей заслуженого вояка!

Йшли гіркі часи нашого перебування в Кам'янці Подільському: Денікінці підходили вже близько, за один перехід могли зліквідувати нас.

Я зустрів на вулиці Кам'янця П. Лихопоя-Башевського, веселого, щасливого, він підійшов до мене і мовив: „Знаєте, я їду до своїх, будет Росія велика, всѧ народи будут вмѧстѧ, харашо будет всѧм, как і прежде, ну что сказатъ Полтавѧ, вашим дочкам!“

— Дочкам нічого не кажіть, а Полтаві скажіть, що ви приймали участь в убійстві вірного сина України — Болбочана!

„Что дѧлатъ, не мнѧ одному хотелось, чтобы Болбочан не жіл...“

Я не став слухати далі — відійшов від нього.

Лихопой-Башевський поїхав до „своїх“.

Так погиб цей славний герой нашого визвольного руху! Тяжкий мені цей спогад!

Борислав 1930.

*) Редакторові Черв. Кал довелось літом 1920 побувати в Балині. Він шукав за могилою Болбочана і випадково довідався, де вона. Біла будки залізничної на оболоні був ледви знак, що там когось закопано. Стояв похилений хрестик з дощини, на якій була бляшка з видіркуваним числом.

На чисту воду

Написав Дмитро Палійв

(Докінчення)

24 грудня 1919 р. вернув я з сильною горячкою з Літина до Винниці, а як опісля виявилось, це вже були початки плямистого тифу. В кільканацять мінут після повороту прийшли до мене до хати сталі гості: Хвиля, Ковтунович і Микітка. Як кожного дня, почалася дискусія. Але тим разом вже не теоретична. Хвиля від імені Ревкому заявив: „Ми постановили сьогодні нічку вчинити переворот та проголосити владу рад. Переворот вже зовсім приготований Від Укр. Галицької Армії вимагаємо, щоб вона вже остаточно здецидувалася та чинно виступила в перевороті по стороні радянської владн.“ Усі три большевики пронизливо гляділи на мене, яке вражіння викликала їхня вимога. А моя ситуація була справді невесела і тяжко було здецидувати, що їм відповісти. Бож від вчора ми були вже звязані договором з Армією ген. Павленка, а завтра мав відбутися переворот, але не большевицький, а національний. Проте й постанова і вимога большевиків саме напередодні чину ставила колегію в справді тяжке положення.

Я почав переконувати большевиків, що переворот тяжко цієї ночі перевести, що це вже піана пора, неможливо в дати доручення відділам У. Г. А., що у Винниці в ще надто сильні відділи Денікінців ітд. Але це їх не переконувало і вони заодно відповідали: Денікінці нас не перестрашують, ваших відділів багачько не потребуємо, тільки один-два для асисти, а позатим вимагаємо від вас тільки доручити відділам У. Г. А., щоб вони заховали прихильну нейтральність. В міжчасі прийшов ще член колегії В. Чайківський. Я скористав з цього, та на хвилину вийшов з кімнати і пішов до помешкання ген. Тарнавського, яке лучилося з моїм кімнатами господаря. Ген. Тарнавського поінформував я про задуми большевиків, при чому зазначив, що від думки перевороту вони ніяким чином не хочуть відступити. Ген. Тарнавський висказав погляд, що до перевороту не можна допустити, видав відповідні телефонічні доручення К-мді міста та задецидував виїзд Нач. К-мди на винницький залізничий двірць ще тої ночі, вважаючи, що вигідніше для Н. К. буде очікувати подій там, як у середині міста. —

Я вернув в конференційну кімнату з постановою за ніяку ціну не допустити до большевицького виступу. Десь коло 11-ої год. ночі, коли побачив, що ніякі аргументи не в силі переконати большевиків, я встав і різко заявив слідує: Панове! Повідомляю вас, що У. Г. А. підписала вчора договір з Армією ген. Павленка і станула на плятформі Української Народньої Республіки. Завтра наступить торжественне проголошення влади У. Н. Р. у Винниці. Супроти цього Укр. Галицька Армія не тільки що не допоможе вам в перевороті, але кожную вашу пробу здуєть силою. Тому я вам не раджу сьогодні нічку нічого підпринимати.

Большевики остовпіли. Від півтора місяця перемоворювали вони з нами, як з правдивим Ревкомом і щойно в дощидуючий день на годину-дві перед

виступом вони довідалися, що були в блуді. Вони були сильно схвильовані. Дискусія закінчилася сама з себе, тільки Ковтунович пробурчав „так от куди стежка в город“. Члени Ревкому почали збиратися до відходу. Я запевнив їх, що їм особисто тепер нічого не станеться і як звичайно додав їм для безпеки одного стрільця, щоби відпровадив їх через головні вулиці міста. Тільки Хвиля не видержав і при прощанні по ширости заявив: „Зловимо — розстріляємо.“

Тої ночі у Винниці було зовсім спокійно. Большевики не важилися виступити тільки з власними силами, тай ще маючи проти себе У. Г. А. А серед частин У. Г. А. вони не вели безпосередньо ніякої акції і не мали своїх членів, здаючи роботу в армії всеціло на наш „Ревком“, якого взагалі не було. Але на другий день рано виявилася причина, чому большевики за всяку ціну хотіли робити переворот. Червона армія розпочала генеральну офензиву на відтинку Галицької Армії. Після заняття Козятини червона армія посувалася в напрямі Винниці, доходячи вже до Калинівки. Як згодом виявилось, винницький Ревком дістав доручення від свого центра вчинити переворот у Винниці і Жмеринці рівночасно з захопленням черв. армією Калинівки. В цей спосіб хотіли большевики в одному дні опанувати ціле Поділля.

Несподіваний наступ червоної армії і захоплення Калинівки, що лежить 50 верств на північ від Винниці, перечеркнуло усі намічені пляни. В атмосфері евакуації Винниці не можна було думати про торжественне проголошення влади У. Н. Р. Члени „Ради Республіки“ виїхали негайно з Винниці в напрямку Немирова, а Начальна Команда У. Г. А. відїхала поїздом через Жмеринку до Крижополя. З півночі відступав І-ий Корпус, якого команда (корп. кмд. полк. Шаманек) примістилася у Винниці. У Винниці осталися з членів колегії от. Лисняк і я. Ген. Тарнавський заявив при відїзді, що і він уповноважнює нас до всяких ділань, що ми зробимо — це буде для нього обовязуюче. В міжчасі Винницю (якщо не помиляюся 26-го грудня 1919 р.) займає з своїми повстанцями Шепель. Не оглядаючися, що там була Команда І-го Корпусу У. Г. А., він іменує свого команданта міста і рядиться як сіра гуска. Між частинами У. Г. А. і Шепелем приходить до острого конфлікту. Повстанці нападають на обози відділів У. Г. А., які відступають перед черв. армією, рекувірують коней, рабують майно і т. и. Полк. Шаманек грозить, що буде змушений виступити проти повстанців оружно. Я вічно інтервенією у Шепеля, він обіщює, що вкоротить нахабність своїх повстанців, але напади повстанців не устають і тільки з трудом вдавалося погамувати полк. Шаманека від рішучого виступу проти повстанців. При цьому наступив ще один конфлікт. Шепелеві з вигляду 20-літньому хлопчині, а може мав 24-5 років, перевернулося в голову. Одного разу в розмові зі мною Шепель поставив вимогу, щоби полк. Шаманек, який заїхав в його район, прийшов йому пред-

ставитися. Ріночасно з тим заявив він, що інакше вважатиме галицькі відділи нельояльними супроти нього і не перебере ніякої відповідальности за відношення до них повстанців. Я намагався переконати Шепеля, що його вимога є не на місці та що саме він повинен піти перший до к-нди 1-го Корпуса, що він молодший віком від полк. Шаманека, ну і врешті Шаманек є к-том корпусу регулярної армії ітд. Але це Шепеля не переконувало. Вимога його була — як заявив — остаточна. Я вийшов від Шепеля з тим, що перекажу це полк. Шаманекові. Але очевидно, про це я й не згадував корпусному командантові, а ради зліквідування дивоглядного конфлікту по годині повернув я до Шепеля і заявив, що приходжу офіційно від полк. Шаманека, який зайнятий є воячними операціями — з привітом для отамана Шепеля. Шепель не був з того зовсім вдоволенний, але не знав, що робити і просив мене, щоби я від нього передав привіт полк Шаманекові. Таким чином цей „важний“ конфлікт залагоджено і повстанці здається дістали доручення від Шепеля, бо перестали атакувати Галичан. Про це я ніколи полк. Шаманекові не розповідав, бо на того рода історії він був дуже вразливий.

Отже ситуація представлялася слідуючо: гро армії не могло відв'язатися від червоної армії і свобідно перейти в район Христинівки, щоби там стрінутися з Армією ген. Павленка. Треба було відступати з боєм. У Вінниці були повстанці Шепеля і воїни нормальний відворот тільки утруднювали. В районі Жмеринка—Крижопіль—Бірауля були ще доволі сильні відділи „союзника“ Денікіна, проте не можна було нічого підпринимати такого, що видавалосяби Денікінцям підозрілим. Їх командування завждо домагалось, щоби відділи У. Г. А. їхали в район Одеси. Тимчасом Нач. Команда видала приказ, щоби поза Біраулю не виїжджати. Денікінці підозрівали, що на щось заноситься, тому панувало вічне напруження. А по шпиталей і касарнях Вінниці, Жмеринки і других місцевостей лежали тисячі стрільців і старшин У. Г. А. хорих на тиф, яких евакуувати не було ніякої змоги. За два-три дні захопить цей район червона армія. Що станеться тоді з ними? Це не давало

нам спокою тимбільше, що з Ревкомом були зірвані взаємини.

І тоді прийшла мені думка — в якийсь спосіб знов навязати з большевиками переговори. Я переговорив з пок. Опокою і Шекериком — Дониковим та представив їм свій плян. Вони мали дібрати до себе ще кількох людей, створити „Ревком“, увійти в переговори з большевиками та таким чином ратувати тих хорих, що остануться на місці. Вони погодилися, а тоді я зв'язав їх (невидимими для большевиків зв'язками) з Хвилею і Ковтуновичем. Большевики незвичайно зраділи, що натрапили на дійсний ревком, вели з ним переговори і заключили умову — відомих 12 точок, а завдяки якій хорих Галичан не потрактувала червона армія як ворогів.

29-го або 30-го грудня от. Лисняк і я з маленьким відділом кіннотчиків виїхали в напрямі осідку Нач. Команди. 1-ий Корпус відступав на другий день на Немирів, — в район Тульчина. Я припускав, що Нач. Команда вже знайшла зв'язок з ген. Павленком та приготувала плян спільної акції. Але до Нач. Команди я вже не доїхав. В Шпикові по нічлігу пускався я в дальшу дорогу, але о власних силах вже не міг вилізти на коня. Мене підсадили, але з коня я спав. Закликали лікаря, а він ствердив, що я маю 40° горячки і виступила вже тифозна висипка. Виявилось, що я мав плямистий тиф вже цілий тиждень. Їхати не було як і я остався в Шпикові, куди на мов щастя надїхала лічниця IV Бригади і проф. Гайдучок мною заопікувався. Моя роля в цьому періоді таким чинном закінчилася.

А тимчасом в Нач. Команді багацько змінилося. Ген. Микітка ще находився в стані реконвалесценції, а вже за намовою полк. Ціріца переняв команду Армії і Нач. Командантом став фактично полк. Ціріц. Не було нікого, хто переконавби ген. Тарнавського, що в найбільшій інтересі Армії він повинен був команди не випускати з рук. З хвилею обняття команди ген. Микіткою і Ціріцом впав цілий плян сполучки з Армією ген. Павленка. Вони оба були приклонниками вдержання союзу з Денікіним до самого кінця. Спроба — виплисти на чисту воду закінчилася безуспішно.

Під Кристинополем

Написав пор. Іван Околот

Було це ще в початках нашої визвольної боротьби. Увага проводу Української Галицької Армії, яка щойно організувалася, звернена була на боротьбу за Львів. На пограничних теренах Галичини оперували, менш-більш независимо від себе, поодинокі групи партизанським способом. До відділів, що оперували в районі Угнів-Белз, приділена була батарея пор. Івана Околота.

По заняттю Белза ворожими відділами 28 січня 1919 р., подалася батарея в напрямі Кристинополя. Дорога була тяжка, коні помучені, гарматчики невиспані, зголоднілі і перемерзлі. — В 10 год. вечером занято кватири в західнім кінці Кристинополя. Командант батареї удався до команди відтинка, яка находилася в „середмістю“ Кристинополя, по нові при-

кази. Приказ звучав: Батерія візьме участь в загальнім наступі на Белз. Початок наступу 29. січня 8 год. рано. Переконування команданта батареї, що з огляду на страшну перевтому людей і коней приказ є майже неможливий до переведення, не мали успіху. На жадання вручено йому цей приказ на письмі. З тим відїхав він до постою батареї. Ані словом нікому про це не згадуючи, о год. 3. рано зааярмував батарею. Годину пізніше машерував вже в напрямі Белза. — Піхота, що майже вся з Белзького відтинка скупчилася була в Кристинополі, мала по приказу вирушити з Кристинополя о год. 2. рано.

По одиогодиннім марші переходила батарея через село Острів. В селі панувала тишина. Селяни спали, або вдавали, що сплять. Тільки зза угла одної хати

боязко виглянув чоловік, який — як оказалось — був тамошній жандарм. Запитаний, як давно переходила туди наша піхота, — відповів, що цієї ночі з Кристинополя ніяке військо в сторону Белза ще не переходило, та що нашого війська тут немає; тільки він лишився, бо він таки з того села, з Острова. Батерію задержано. Вислано кінну розвідку в напрямі села Жабче. В розмірно короткім часі вернула розвідка з таким звітом: В Жабчу незвичайний рух, гамір і крик. Стривожені селяни з крайних хат сказали розвідці, що до села зі сторони Белза прибула якраз польська кавалерія. Про скількість її не можна було довідатись. Сама розвідка бачила тільки трьох їздців, що увихалися поміж хатами. Наша піхота не переходила цієї ночі через Жабче. Звіт батерійної розвідки потверджував отже слова жандарма. Тепер вже не було сумніву, що або приказ загального наступу на Белз відкликано, а відклику батерії не доручено, або, що також не було виключеним, піхотинці по причині перевтоми приказу не виконали. В кожному разі батерія знайшлася в не дуже то приємній ситуації. Мимо цього рушила повільним кроком дальше. Але недовго прийшлося їй машерувати. Вже з першого горбка за селом показались на дорозі з Жабча до Острова у віддалі 4 км два шwadрони ворожої кавалерії. Батерія дала ще на борзі кілька стрілів і скорим маршем вернулась до Кристинополя.

Командант дав приказ заняти позицію на західнім вибіжку Кристинополя, при дорозі до Острова. Сам, як лиш кінв міг зарвати, пігнав до команди відтинка, щоби розвідатись про загальну ситуацію та повідомити, що Кристинопіль zagrożений. Сот. Петрик, який сповняв тоді службу команданта відтинка, заявив, що приказ наступу на Белз справді не був відкликаний, але по причині страшної перевтоми піхотинці його не виконали. Батерія мала бути про цей стан повідомлена. Дивно йому, чому цього його наказу

не виконано. Ніяк не хотів повірити, щоби ворожа кавалерія була вже в Острові. Всеж таки видав зарядження для оборони Кристинополя. З тим командант батерії відійшов.

По дорозі стрівув відділ, зложений з 30 людей, що сповняв службу полевої жандармерії. Командантом відділу був хорунжий Козак. Довідавшись в коротких словах про ситуацію, на просьбу команданта батерії вирушив Козак зі своїм відділом до батерійного становища як піхотна охорона батерії. Ще відділ не вспів як слід уставитись по боках батерійного становища в розстрільну, як вже на дорозі з Острова в похіднім порядку появилась польська кавалерія. Батерія отворила вогонь. Ворожа кавалерія розвинулась в боевий порядок і пустилась до атаки. Безнастанний, скорий і цільний гарматний огонь та відтак крісові стріли охорони проріджували ряди атакуючих. Всеж таки кавалерія зближалась скорим темпом, наскільки позваляв на це глибокий сніг на полі. Становище батерії ставало надзвичайно грізним. Піхотинці з її охорони почали вже поодиноким цофатись в зад. Батерія перейшла на картачі. Гарматчики хотіли дорого продати своє життя. Один картач, що змів п'ятьох, збитих в купку, відважно атакуючих кавалеристів, між ними й команданта шwadрону, вирішив боротьбу на користь батерії. Зперед гарматних дул зачали ворожі їзди розбігатись на боки і чим скорше подаватись в зад. Батерія переслідувала їх нестримним батерійним огнем аж до Острова. По полі, вдовж дороги Кристинопіль-Острів, лежали ранені люди й коні. Атак був з великою стратою для атакуючих відбитий. Мимо цього батерія була приневолена відступити негайно за Буг, бо в часі її ризиковної боротьби з ворожою кавалерією піхота без вистрілу і порядку опустила Кристинопіль і перейшла на другу сторону Буга.

Бої за Володимир Волинський

З оповідань учасників записав: *д-р А. Річинський*

Під час світової війни, за австрійської окупації, Українські Січові Стрільці перевели на Володимирщині значну культурну працю, ба навіть заложили у 1916 до 1917 р. около 48 народніх українських шкіл для місцевого населення. На світлині 1-ій представлено одну з цих шкіл у м. Володимирі — на передм. Риловиця; нині там уміщено школу... жидівську*. По більшості саміж таки старшини стрілецькі вчили дітей по тих школах:

* Для характеристики відносин варто ще зазначити, що дім і ціла та садиба до недавня становили власність місцевої православної катедри кн. Метислава Ізяславича 1160 р., нині відбрано її на користь держави.

Світл. 1. Українська народня школа під австрійською окупацією у м. Володимирі (на передм. Риловиця).

у селі Мокреці провадив науку Остап Вахнянин, котрий пізніше заложив пласт на Закарпатті; в с. Згорянах вчив дітей Михась Мокрий (світл. 2); в с. Бискупичах Шляхоцьких Іван Вербяний (про одне з його звідомлень з накресленням многосторонньої освідомляючої праці стрільців серед волинського селянства вміщено було в „Л.Ч.К.“ 1929, ч. 1). І певно на завджи зістане в народній памяти, що навіть за часів будь-що-будь ворожої для славянства окупації, у тяжких і грізних умовах найстрашнішої війни — наші діти дістали рідну школу, а людність українська взагалі не стрічала особливих пере-

пон до свого культурно-національного розвитку. Нині на Володимирщині української школи вже немає ні одної... тільки переховані з часів війни світлини зістали свідками недавнього минулого.

Також і в релігійнім життю стрілецтво прийшло з помічю місцевому населенню: православні священники перед відступом російського війська на весні 1915 р. повиїздили були до Росії (хто з наказу, а хто зі своєї волі); залишена на ласку Божу місцева людність могла користати з релігійної втіхи лише греко-католицького духовенства, й зжилася з ним тим лекше, що незабаром відчула в ньому таки свої ж людей. Ось приміром знімки з Йордану 19 січня 1917 року дають образ тої спільної урочистости українського стрілецтва й волинського православного населення (світл. 3—4). Стрільцями-ж були впорядковані на володимирськiм цвинтарі численні військові могили поляглих на війні (світл. 5).

На весні 1918 р. аж до розпаду австро-німецького фронту, в Володимирі стояла вже сіра дивізія. В той час приїздили з Києва від Центральної Ради де-

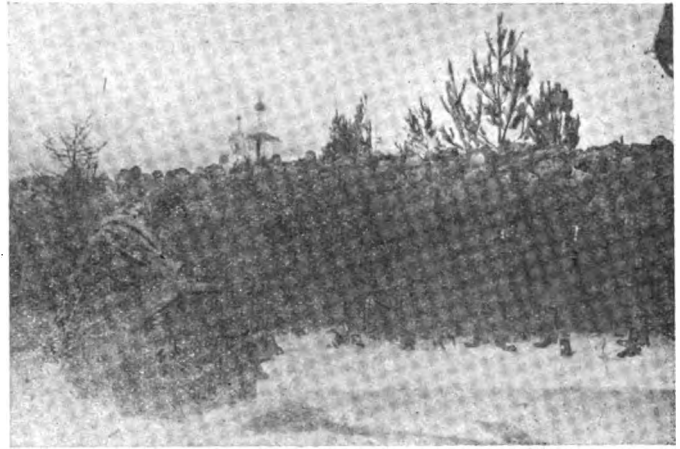

Світл. 2. Українська народня школа під австрійською окупацією у Згорянах.

легати Байло і Сиротенко для навязання звязку поміж ріжними формаціями національного війська (світл. 8).

Нарешті після упадку осередніх держав обсадила м. Володимир українська сотня Ярошука, але не на довго: з поваленням гетьманського уряду в Києві, в грудні 1918 р. місто захопили польські відділи. Та вже за пару неділь — з початком 1919 р. Українці роблять кілька успішних спроб відбити місто й вийти на р. Буг. База українського війська була в той час у м. Торчині, 50 км. на схід від Володимира (не доходячи 20 км. від Луцька): тут власне перебував штаб волинської оперативної групи під проводом полк. Порохівського. З цієї групи окремий курінь — т. зв. „Володимир - Волинський загін“ під командою курінного Гуці 7 січня 1919 р. зробив перший наскок на м. Володимир, вибив звідти польську залoгу, але не дiставши резерв, мусів відступити. Загін цей складався з двох сотень — одної під ком. сотника Юхима Бунди, — другої на чолі з сотн. Тоцьким; людей комплектовано переважно з мобілізованих в районі Торчин—Володимир.

Наскок переведено нечаяно нічю з 6 на 7 січня; серед польського війська в Володимирі (загін кап. Яворського і Н. піхотний полк) повстала паніка. Над ранком Українці зайняли місто, але, не дiстаючи підкріплень (через брак звязку зі своєю базою), не

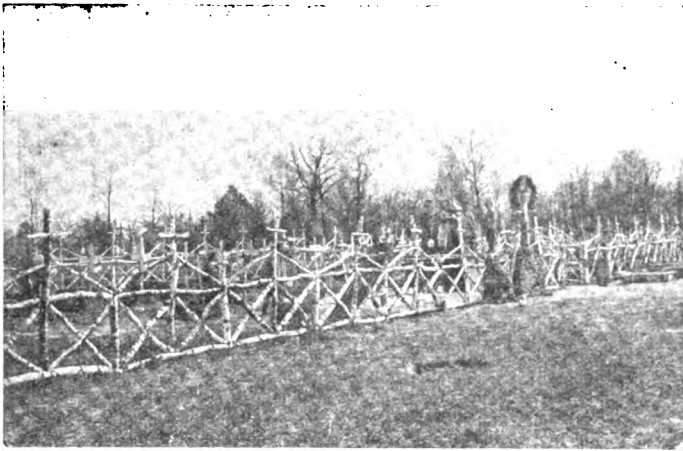
Світл. 3. Йордан у Володимирі 19. I. 1917 р.

з змогли закріпити свого успіху, й під натиском польських резерв відступили. Противник мав тоді досить значні втрати; з українського боку в бою на вулицях міста полягло 12 вояків — 1) Євдоким Микитич Матвійчук (с. Фалемичі), 2) Лукаш Григорович Бічук (с. Яковичі), 3) Лукаш Олексівич Янчук (с. Яковичі) та ще дев'яток неznаних (с. Тумин, Губин та інш.). Крім того були ранені: з Володимира Євдоким Степанюк, Сильвестер Кришук і з міста Локачі — Володимир (Олександр?) Тритевич.

На другий день після того Українці поновно відбили Володимир, але тільки на три дні, вдержатись довше не змогли, бо двох сотень „Володимир-Волинського бового загону“ було таки замало, а полки — Ямпільський і Кремінецький, що мали давати поповнення, були вже здеморалізовані й розбіглися. В місяці лютім бої за м. Володимир відновилися; цим разом Українці під ком. сотника Юхима Бунди наступали збоку с. Зимно; при тому були ранені: сот. Ю. Бунда (м. Володимир), ч. Іван Малиновський (с. Дігтев), Микола Парій і Микола Яворський (м. Володимир), Наумів (с. Новосілки); убито в боях кільканацять укр. стрільців, в тім числі — з м. Володимира: Семен Залуський, Степан Панасевич, Андрій Шум, чет. Іван Гусь (похований у м. Горохові), жид Фельдакер та інші неznані. А на весні 1919 р. Поляки пішли на схід і в травні вже захопили Луцьк. „Володимир-Волинський боввий загін“ зістав тоді оточений з одного боку Поляками і з другого боку

Світл. 4. Поворот з Йордану у Володимирі 19. I. 1917 р.

Світл. 5. Військовий цвинтар у Володимирі з 1916 р.

більшевиками в районі м. Горохова, але пробився на Дубно й сполучився з рештою українського війська; під той час полягли в боях: Наумів (с. Новосілки) і Євген Григорович Березовський (м. Володимир). З того часу походить якраз знімка штабу „Волод.-Вол. боевого загону“, зроблена в Горохові 6 травня 1919 р. (світл. 6); зліва направо сидять — начальник повітової міліції в Володимирі Микола Баламут і сотник Юхим Бунда; стоять — Микола Панасевич (писар), Юрко Бунда (начальник поставання), Гуша (курінний), Харитон Радчук (осаул), і Федір Тарасюк (старшина для доручень). Бракує на знімку лише другого старшини для доручень, Всеволода Березовського, що на той час був у службовій командировці.

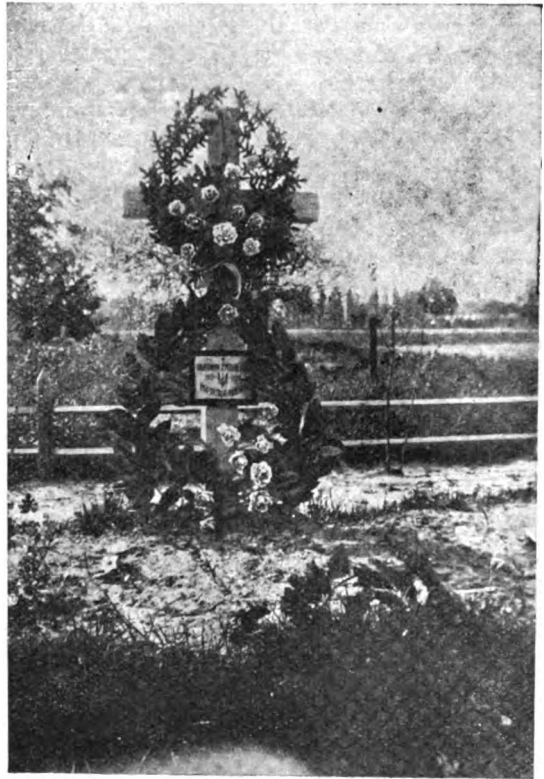
Окрім згаданих вище (серед убитих і ранених), до складу „Волод.-Вол. боевого загону“, між інш. ще належали: з м. Володимира — Василь Терехуха, Микола Костецький, Олександр Залуський (+), Іван Сойка, Нікіфор Залуський, Іван Гилецький, Володимир Ніконський, старшина Всеволод Березовський і військові урядовці Микола Панасевич та Володимир Мояк; з передм. Островок — Володимир Статкевич, Приймак, Коханський та ін.; з передм. Лобачин — Гриць Цісар, Андрій Воробчук, Антін Залізний, Єрофей Костюк; з передм. Шистів — Іван Пасальський, Сидір Подзізей, Андрій Пасальський, Володимир Поліщук, Дмитро Вихрук, Йосип Пташник; з с. Новосілки — Сидір Козлюк та інші; з села

Світл. 6. Штаб „Володимир-Волинського боевого загону“,

Верба — старш. Федір Тарасюк; з с. Якович — осаул Харитон Радчук та інші.

Поляглих у бою за м. Володимир 7 січня 1919 р. дванадцять стрільців поховано у братській могилі на правосл. кладовищі в Володимирі (світл. 7). Стараннями місцевого громадянства і пластової молоді перед десятилітньою річницею тих боїв братську могилу

Світл. 7. Братська могила на кладовищі у Володимирі Волинським (12 козаків „Володимир-Волинського боевого загону“, поляглих під час боїв з польським військом за місто).

впорядковано й поставлено дубового хреста з українським тризубом і написом:

Поляглим за Рідний Край
1918—1928
Pro Patria mortuis

Кожної т. зв. поминальниці над цією могилою відбувається „вселенська“ панахида за всіх поляглих в обороні Української Держави.

Світл. 8. Байло і Сиротенко, члени Центральної Ради у Володимирі Волинським,

До історії повстанчого рейду ген. хор. Ю. Тютюника в листопаді 1921 р.

(Доклад начальника Полевого Повстанчого Штабу — полк. ген. штабу Юрія Вас. Отмарштейна)

(Доківчення)

Наслідками короткого заняття Коростеня були:
1) випущення всіх політичних в'язнів (600 чол.)
2) розстріл Коростенськ. Ч. К. і її сотрудників 20 чол.
3) розстріл к-ра і начальника штабу 132 . . .
4) велика кількість забитих в ночі червоноармейців і 100 червоноармейців полонених, серед яких знайдено 7 комуністів і політруків, які також розстріляні. Ми втратили забитими 7 старшин і 12 козаків, серед яких були: сот. Стефанишин і хор. Василів та раненими 8 старшин і 6 коз., серед яких полк. Климач.

При стягуванні частин на с. Чигири, з м. Київ приїхав броневик, який обстріляв гарматним вогнем нашу відходячу кольону, але вогонь був неміткий, знаряди*) на 80%, не розривалися і тому кольона втрат не понесла. З с. Чигири кольона вирушила на с. Михайлівку, де був зроблений невеликий привал до 20 год. В 20 год. кольона вирушила з Михайлівки через Васьківці, Межирічка на Дідковичі, де прибула біля 1 год. 3 лист. В с. Дідковичі по причині великої переваги людей, була зроблена дньовка. Ввечері 8/XI був відправлений на с. Ігнатполь полк. Рембалович з 30 людьми, які дістали завдання висадити залізничний міст на річ. Жерев. Завдання було виконано, охорона моста частинно розігнана, а частинно перебіта і відділ п-ка Рембаловича повернувся в ніч з 8 на 9 лист. З села Дідкович вирушили о 4 год. Через годину по прибуттю біля містечка, з боку Недашків, появилася 10 ворожих кіннотчиків, які були нашою заставою відбиті, при чому виявилось, що в м. Базар знаходяться до 360 чоловік ворожої піхоти, а в Недашках кіннота і тому на нічліг вирішено перейти в Буди Каменецьку (Владовка), де відділи прибули о 2 год.

В Ксаверові було розстріляно голову і секретаря клубу комуністичної молоді.

*) стрільна.

10-го листоп. о 8 год. ранку кольона вирушила з Буди Каменецької через Юзефівку на Чеповичі. З Юзефівки була вислана наперед підривна команда, яка зірвала залізничний тор в право і ліво від переїзду і зруйнувала телеграф, зрізавши 10 стовпів і був висланий 5 курінь для заняття станц. Неповичі, а кольона пішла просто на с. Чеповичі.

С. Чеповичі і ст. Чеповичі заняті 38 зал.-дор. батом і кінною та пішою міліцією. На ст. Чеповичі находилась техн. рота з 4 кулем., а в селі піша і кінна міліція чол. до 40 і заліз. рота. Село Чеповичі було заняте після невеликої перестрілки, причому було захоплено 17 коней від кінної міліції і вся кореспонденція на пошти.

Зі ст. Чеповичі удалося вибити залізничників після упертого півгодинного бою і захопити станцію на короткий час: потрібний лише для зіпсування апаратів і переводних стрілок. Відтак 5 курінь мусів залишити станцію, бо надійшов броневик з Коростеня і почав обстрілювати як станцію так і с. Чеповичі.

В Чеповичах було забрано кілька полонених червоноармейців; а комуністи втікли.

З нашого боку був тяжко ранений полк. Лисогор і забитий полк. Минаківський; крім них ще двох старшин ранених.

З Чеповичів пішла кольона на Гутку, Вуглачки, Будилівку, де прибула біля 23 год. і розташувалась першою бригадою в с. Вуглачки і другою в с. Будилівка. Дальший вимарш з Будилівки-Вуглачки був призначений на 14 годин 11 лист. Біля 14 год. на півн. від Будилівки появилася ворожий роз'їзд 15 чолов. який був відігнаний нашою заставою.

Тоді прибігли до Будилівки... наших козаків, які були захоплені в полон у Коростені і яких зазначений роз'їзд конвоював в напрямі на Київ. Там же по відомостям селян, 9. XI проїздив на селянській підводі ранений старшина з від. Чорного, Антончик,

якого обезброїв і хотів розстріляти начальник місцевої міліції. 11 лист. в 14 год. кольона вирушила на с. Дитинець через Облітки, Шлямарку; звідки повернула на Заньки, виславши п-ка Ступницького з кінною розвідкою і відділом п-ка Рембаловича (60 чол) для нічного наскоку на Радомишль. Після нічлігу головних сил в Заньках, полк. Ступницький приєднався до них рано 12. XI. в 11 год., не занявши Радомишля по тій причині, що в ночі заблудив зі своїм відділом.

Для освітлення району в право від нашого руху, був висланий роз'їзд на с. Модильово, Дубовин, Мокачі. З Заньків кольона вирушила 12. XI. в 14 год. в напрямі на Чайківку, в якій до кольони приєднався роз'їзд. В Чайківці, яка в большевиків зветься „Червоною Чайківкою“, кольона була обстріляна зі скорострілу большевицької кінноти, скупченої на північ-західному краю села, біля кладовища. При дальшому руху кольони з Чайківки на Пилиповичі, кольона весь час обстрілювалася скорострілами з півд.-захід. краю з с. Чайківки. Дальший рух кольони, починаючи від Чайківки і кінчаючи переправою через р. Тетерів був весь час під безперервним, продольним кулеметним обстрілом з заду, частин ворожої кінноти, яка невідступно переслідувала хвіст кольони.

Таким чином з безперервними аергардними боями кольона пройшла через Пилиповичі, Журавлівку, Березовку, Мінейки і Городск, де переправилась через р. Тетерів. В Городску був даний останній аергардний бій, в якому кінноту підпущено на 50—100 кроків і розстріляно кулеметами і сальвами. Тут кіннота понесла тяжкі утрати і припинила переслідування.

Після тяжкої переправи кольона з оболами рушила далій, перейшла через Київ-Брестське шоссе, знищивши телеграфне полчення і стала біля 3 год. 12. XI. на ніч. в с. Войташовка.

Підчас цього переходу від Чайківки до Козіївки, і також на переправі, ми понесли значні втрати забитими і раненими, кількість яких доходила до 45 чол.; серед них ранений з Цив. Кор. сот. Лупенко, стар. лейтн. Білінський і плк. Рембалович.

Після прибуття в с. Войташовку, загальна ситуація складалася так:

1. Зеднання в відділом ген. Нельговського і полк. Палія, заступником якого був Чорний і яким був післаний задалегідь наказ перейти в район сіл Заньки, Миньковка, Холори, Котовка — не состоялся, тому що ті відділи в зазначеному в наказі часі, в район не прибули. Наш відділ, який мав дуже малу кількість кінноти і збирався побільшити її кіннотою Палія, зробити цього не міг і залишився майже без розвідки, маючи лише слабу кінну розвідку сотн. Хмари, зібрану з випадкових людей не кіннотчиків, які не уявляли собою сплоченої частини і сиділи на перетомлених до краю конях після великих переходів по глибоких снігах, де приходилося кіньми пробивати дорогу.

2. Відділ складався в більшості з піхоти, яка в наслідок великих переходів, значних морозів з сильними вітрами і на 50% без чобіт, мала майже вся відморожені і попухлі ноги і тому активність її була зведена до мінімуму.

3. Обоз, який возив в шпиталі до 80 ранених і мав більшу 100 фір на половину з волами, був надзвичайно великим тягарем для цілого відділу і зробив з нього лише своє прикриття, зменьшуючи

до мінімуму його рухомість і здатність до активних операцій.

4. Набоїв, поповнення яких було цілком випадкове лише від забитих і полонених червоноармійців, поповнювати дальше з якогось складу або бази, годі було надіятися з нашими силами.

5. Ворог, який весь час ухилився від боїв, від нашого наступу з фронту, привязався кіннотою до нашого хвоста і безнастанно тримав всіх людей в сильному, нервовому напруженню своїми дрібними нападами з заду.

6. Рушницями було узбровно до 50% людей і дальшого доповнення зброєю в найближчих часах не предбачалось. До 35% кулеметів кольота, яких у нас була більшість, попусувалися і направити їх з браку запасових частин, було неможливо.

Така ситуація примусила прийняти рішення, припинити дальший рух в глук України і повернути назад, з метою повернутися до Польщі і завести там своїх ранених, бо дальший рух в глук України загрожував тим, що вистрілявши всі набої, цілий відділ зі всіма раненими, складений з людей до краю перетомлених, попавби без жадного опору до рук большевиків.

Для виконання цього рішення, відділ вирушив з с. Войташовка 13. XI. в 9 год. ранку через Царівку, Ставецьку Слобідку, на Негребовку. В Ставецькій Слобідці виявилось, що кіннота, яка переслідувала нас на передодні, в складі біля 600 чол. кінного полку 45 дів. плюс карательні відділи, прислані з Києва в кількості до 200 чол., пройшли за годину перед нами через Ставецьку Слобідку на Кочерево. По дорозі зі Ставецької Слобідки на Негребовку нашу кольону нащупали роз'їзди цієї кінноти і в с. Негребовка ми мали вже аергардний бій з нею.

З с. Негребовки кольона рушила через Раївку на Гуту, Комарівку і Рудню, де прибула біля 22 год. і розташувалася на нічліг. Біля 4 год. ранку 14. XI. передові частини, переслідуючої нас кінноти, підійшли до Гуті і почали кулеметний обстріл нашого розташування.

В 5 год. ранку наша кольона вирушила з Рудні на Кодре і звітам через Язвинку на Майданівку. Аергардні бої біля Рудні і до с. Будн Забуянської дали можливість головним силам з Майданівки спокійно дійти до залізниці біля казарми до ст. Трубецької, в 15 год. 14. XI. Там авангард захопив ст. Трубецьку, взяв в полон 30 чол. охорони, зірвав залізницю в ліво від казарми і зіпсував телеграфічні проводи. Біля 16 год. кольона рушила на с. Поташню під обстрілом з тилу, підійшовшої кінноти. З Поташні кольона не остановлялася і пішла дальше на північ в напрямі на Блитчу, ведучи цілий час аергардні бої. Не доходячи до Блитчі було виявлено, що с. Блитча, Унін і Ханів заняті ворогом, вибивати якого з цих сіл нашими перетомленими людьми було неможливо, а тому кольона звернула в право і пішла просіками. без доріг, в напрямі на с. Леонівку. При підході до цього села, там було чути сильну рушничну і кулеметну стрілянину і крики „Ура“ і „Слава“. Наш авангард і частини, які були у голові кольони, не дивлячись на страшну, як фізичну так і моральну перевтому, кинулись в перед на допомогу невідомим „своїм“, які билися в селі з большевиками, але заки вони добігли до села стрілянина закінчилась і наші частини були зустрінуті з боку с. Леонівки сильним вогнем. Ігноруючи цей вогонь наші частини вірвалися

в село з криком „слава“ аж до церкви, але дальше посунутися вже не могли і прикриваючись темиотою ночі вицофалися з села і приєдналися до . . . , які стояли в одній верстві на захід від села. Звідти без доріг, лісними просіками кольона рушила на захід з тим, щоби найти якусь переправу через р. Тетерів і прикрившись цею переправою, хотія трошки відпочити від наседаючої з тилу кінноти. В лісі, між Блитчою і Леоновкою був зроблений годинний привал, підчас якого для облекшення обозів, були скинуті з фір і спалені всі зайві канцелярії, діла і персональні річи, яких власник не міг нести на собі.

Переправою через р. Тетерів обрано брід по середині між с. Унін і Блитче, занятими большевиками. Для забезпечення переправи були виставлені застави в бік села Унін і Блитче. Переправа була надзвичайно тяжка, бо брід глибокий, ранених і майно перевантажувалось з саней на фіри, яких було всього 3. Піхота проходила по збудованих нашими саперами двох кладках.

По переході р. Тетерів, був зроблений годинний привал в лісі, зараз за річкою, після якого кольона рушила на с. Зерево і прийшла в с. Лукашівку і Інвалідну, де розташувалась біля 21 год. 15. XI. будучи з переду, де був команд. повст. армії і нач. штабу, обстріляно міліціонерами, які зразу же і зникли. Ранком, біля 4 год. прийхала больш. розвідка на підводах в с. Ханів і Інвалідну, просто в двір квартири штабу, але обстріляна нашою заставою, втікла залишивши тільки одного політрука, якого зараз і розстріляно.

В 10 год. вирушила кольона через с. Розванів, де передтим спалено нами біля церкви канцелярію Волосного Комітету; далі через Полідаровку, Салішани, в с. Голубівичі, де був зроблений 2 годинний привал. Від с. Розважів до Рермаховки, весь час арвергардні частини кольони вели бій з переслідуючою нас ворожою кіннотою, яка відстала тільки біля с. Термаховки, де нашою засадою були нанесені їм великі втрати, серед яких був забитий к-р дивізіона. В с. Голубівичі був висланий роз'їзд кінної розвідки сот. Хмари в напрямку на с. Залішани. Роз'їзд приєднався відтак біля 24 год. до сотні.

В 24 год. відділ вирушив на с. Малі Миньки, куди прибув в 5 год. ранку 17. XI. Зараз були виставлені застави на шляхах на Великі Миньки, Голубівичі, Рудню, Свясоцьке, Звіздаль. Вимарш кольони був призначений на 12 год. в напрямку на с. Звіздаль-Христинівка. Перед самою 12 год. донесли селяне, що в околичних селах М. Миньок, наїхало багато большевицької кінноти і піхоти.

Коли саме витягалась кольона за Звіздаль, впали перші стріли ворожої кінноти з півн.-західного краю с. М. Миньки вздовж кольони. Стрілянина розвивалась, а хвіст кольони витягнувся за село під прикриттям всієї озброєної піхоти, при куліметах. Ворожа кіннота в довгій і густій лаві перто посувалась вперед і вислала в право в обхід кольони, лісом, не менше 3 ескадронів, які обійшли кольону, атакували її з права і відрізали голову від обозів. Рівночасно був висланий і другий обхід з ліва, який вдруге атакував обози і ще раз перерізав кольону. Після цих атак, ці обходні частини подались на вздогін за головою кольони. Такий несподіваний удар сильною, доброї ворожої кінноти разом з піхотою, яка наступала разом з тилу, вицликав заміщація. Наша відрізана

вже піхота подалась в ліс здержуючи завзято дальше наступаючого ворога, рушничним і куліметним вогнем.

Штаб, кінна сотня, на передніх підводах тяжко ранені, будучи відрізними від головних сил, мусіли під натиском переслідуючої їх кінноти посуватися вперед. Підчас цього переслідування, в трьох верстах на південь від с. Матейки, був забитий пор. Ковалевський, який їхав разом з полк. Добротворським. Там же залишився ст. лейт. Білінський, між раненими ногами, між котрими пор. Сальський: дальше підплк. Кузьменко, пор. Іванів і інші.

Переправившись через р. Уж в с. Матейки, штаб з кінною сотнею і раненими рушив далі в напрямі с. Рудня-Гребля, хутір Мельники.

По прибуттю в Рудню-Греблю було вирішено, зі всіх людей, які оказались при штабі, сформувані для прикриття ранених, три кінних сотні: 1-у сотню скласти ві всіх старшин без винятку, які сидять на осідланих конях, 2-у сотню з людей кінної розвідки сот. Хмари і 3-тю сотню немущтрову, комендантську зі всіх старшин і козаків, які сидять на конях, але не мають сідел. Це переформування зроблено в хуторі Мельники і Журбі і командірами сотень призначено: 1-ої полк. Ступницький, 2-ої сот. Хмара, 3-ої пор. Стрілець. 1 сотня мала 18 чол., 2 сотня 35, 3 сотня 34 чоловік, ранених всіх було 22 чоловіка. В такому вигляді кінний дивізіон, зробивши в Журбі 3 годинний привал до 24 години 17. XI. вирушив далі через хуторі Липецькі, Толкачівську Каменку, перейшов залізницю в 4 год. ранку 18. XI. і прибув до хутора Сугаків в 8 год. ранку 18. XI. Після 4-ох годин. привалу, в 12 год. дивізіон рушив далі через Рудню Дівошинську, Слободу Халплянську (Теклівка), хутір Лисовці, Рудня Дубова на Рудню Сирницю, де прибув 19. XI в 6 год. ранку. Після привалу, в 11 год. дивізіон вирушив далі через Рудню Кованьку на р. Уборть, по якій розташовані большевицькі пергородні отряди. Для того, щоби оминути ці отряди, дивізіон переправлявся через річку зі смерком в брід між селами: Перга і Рудня Хочинська і рушив далі в напрямі на Уржевичі, які по відомостям від селян були заняті большевиками. Оминувши лісами без доріг, с. Уржевичі, дивізіон вийшов між 2—3 год. 20. XI. на дом. Стражника (Купіль), де аустрінув перший польський постерунок, а звіттам направився на Млинок, де в 5 год. ранку 20. XI. перейшов через р. Студеницю і прибув в с. Біловіж в 7 год. ранку 20. XI., де здав зброю і коні польській жандармерії.

Таким чином відділ, який перейшов з Борового на Україну в ніч 3—4 листопаду, повернувся звіттам через польський кордон в ніч 19—20 листоп. пробувши за кордоном 16 діб.

Виключивши одну дньовку в с. Дідковичах, відділ цей, який складався з дуже малої кількості, великих обозів і слабо озброєної піхоти, перейшов на протязі 15 діб 600 верст, що дає в середньому по 40 верст на добу.

Принявши під увагу глибокі сніги, через які доводилось проходити на пів босій піхоті, принявши під увагу майже щоденні, безнастанні бої, з якими весь час пересувався відділ, цифру цю 40 верст на добу треба визнати майже легендарною. Принявши під увагу і те, що кращі сили старшинського командного складу понесли великі втрати, а молодших сил бракувало і тому моральну підтримку свого духа козацтво повинно було шукати в самому собі...

Наслідками цього рейда були:

1. Для населення України.

Рейд цей наочно показав населенню великого району від кордону аж по Київ, що боротьба за волю нації не припиняється і що большевицька влада в дійсності не є такою могутньою, як це могло здаватися тим, хто знаходиться під червоним терором і що для цієї боротьби потрібна лише міцна організованість самого населення; далі, що рейд був товчком, який фактично оживив громадян України до боротьби за існування.

2. Для наших організацій.

Рейд цей фактично доказав, що попередня робота П. П. Штабу не була роботою тільки канцелярською, що в хвилину, коли цього вимагають обставини, П. П. Штаб сам вийшов і вийде для активної, бойової, а не канцелярської праці.

3. Для большевиків.

Рейд цей вніс дезорганізацію і до певної міри

паніку серед багатьох червоноармейських частин: він до певної міри підірвав авторитет радянської влади в очах населення, вніс руйнацію в організацію вивозу продналогу з України до Росії, затримав на довгий час зв'язок і залізничне сполучення між такими центрами як Коростень, Київ, Житомир, Овруч. Крім цього під час рейда розстріляно багато відповідальних комуністичних робітників і військового командного складу, а це повинно внести розклад навіть серед комуністичних кол.

4. Для закордону.

Рейд цей показав кабінетним закордонним політикам, що жива справа української нації не може бути вирішена штучними, теоретичними договорами. Що нація українська не примирилася з московською окупацією, продовжує і буде продовжувати свою виз-

(Докінчення затратилося)

(З архіву Музею Н.Т.Ш. у Львові)

О. Олесь.

*
*
*
Присвята М. Г.

*Ах, як ніяково мені...
В такі убрання вогняні
Вдягли мою Ви Музу скромну,
Що й сам палаю я в огні
За неї безсоромну.*

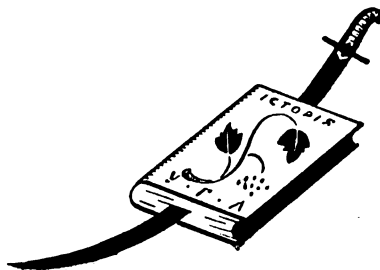
*І як вона співає могла
Ця проста дівчина з села?!
От-так, як інші всі співають,
Коли вечірня зникне мла
І зорі всесвіту засяють.*

*Не пізнаю, що це мій друг...
Чи ж личить справді їй жемчуг
І діядема й самоцвіти?!
Чи їй не краще дати до рук
Звичайні наші прості квіти?*

*І в кого б вчилася вона,
Коли мистець наш степ мина?
Хіба кобзар чи лірник вбогий,
Ідучи кудись, куди Бог зна,
Заграє часом край дороги.*

*Нащо ж убрали Ви її
В чужі ці шати, не свої...
Нащо в палац її позвали...
Пустіть її в поля, в гаї,
Де ми колись волошки рвали.*

14. II. 1930.

Отаманщина

Написав: Михайло Серета, підполковник Армії У.Н.Р.*)

Отаман Волинець

Отаман Волинець
в час повстанчої праці

В грудні місяці 1918 року командант 2-го Подільського корпусу генерал Єрошевич з доручення Головної Кватери викликав з Гайсина до себе, у Винницю, отамана Волинця. Отаман Волинець слухняно станув на очі генерала. Генерал стурбовано запалив англійського зразку люльку, в яку влазило пів кіля тютюну, що його прозивав він „мухобовм“, затагнувся з неї з таким вигуком, ніби за дверима засичав паротяг, трохи помовчав, потім сказав:

— Жмеринсько-Летичівсько-

Меджиборський район в большевицьких руках. Наші комунікаційні зв'язки з Галичиною і далі з Європою — під постійною загрозою знищення. Державні інтєреси вимагають від нас негайного звільнення цього району від ворожих сил.

Повернувшись від генерала, Волинець наказав своєму Гайсинському куріневі Національної Гвардії стати у збірці на мійській площі, де він звернувся до козаків з такими словами:

— „Ми йдемо на тяжку боротьбу за визволення України. Можливо, що не всі ми повернемось до рідних осель. Памятайте, щоб нас не зустрінуло, а вас не покину. Шлях наш тернисто-крівавий: хто почував себе слабодухим, не має віри в нашу перемогу, не має віри в свої сили витерпіти все до кінця, той хай зараз виходить з куріня і повертається геть до плуга та волів.

З рядів вийшло двоє; решта запрягла отаманові, що не зрадить національного обов'язку, на сторожі якого погоджується на всі жертви — в огонь і воду.

Отаман Волинець був запеклим ворогом озброєної товпи і палким прихильником свідомої національної армії. Почуття національних зобов'язань він поглиблював і поширював в своїх частинах зі всім розмахом досвідченого педагога. Майбутнє ствердило, що зі своїми поглядами на стан військової справи, він був на певному шляху.

Народився він в с. Карбівці Гайсинського повіту в семі звичайного селянина. Освіту набув в середній агрономичній школі на Катеринославщині. Директо-

ром школи на той час був щирий Українець і патріот Тушкан, який в ті небезпечні для життя часи мав відвагу посіяти в молодих душах зерна національної свідомости.

В перші революційні дні 1917 р. отаман виконував обов'язки повітового комісара і начальника міліції Гайсинського повіту. Пізніше він зорганізував зі свідомих одиниць вільне козацтво, на чолі якого провадив неупинну боротьбу з московським анархічним елементом, що лишав фронт і сіяв скрізь по Україні нечувану руїну. За гетьмана він лишився в повіті, де провадив конспіративну працю, підшуковуючи і гуртуючи свідомих вояків, передбачуючи повстання проти гетьмана.

І коли до нього дійшла чутка, що Симон Васильович Петлюра перебуває в Білій Церкві в оточенні Січових Стрільців, подав і він заклик до повстання. На ранок 20 листопада він мав 250 добре озброєних вояків при 4-ох скорострілах, з якими несподівано з'явився в Гайсин на здивовання 10-го Липовецького полку, що був там розташований. Липовецький полк — гетьманського формування — мав на повстання свої погляди. В ніч з 24 на 25 листопада його старшинський відділ під проводом підполковника Бараневича вирішив перевірити свої боксерські здібности на отаманських ребрах. В готелю „Центральні номери“ де замешкував

Повстанські типи отамана Волинця

Волинець, вони залапали його помічника сотника Ксендзюка, якому надавали добрих стусанів у твердому переконанні, що мають справу з Волинцем. Волинець скористав з цієї помилки і, пристреливши кількох з нападаючих, щасливо вивірився з готелю під захист свого куріня, з котрим залишив місто. Повернувся він до Гайсина на чолі 3.000 відділу, з яким і захопив касарні Липовецького полку. Козаки полку висловили

своє обурення проти старшин, що склали отаману нічну візиту в „Центральних номерах“, і арештували ініціаторів цього нападу, старшин Бараневича і Дяченка.

В Гайсині Волинець зформував чисельний відділ 3-х курінного складу, з гарматою, 30 кулеметами і 200 шаблями. То був мент, коли генерал Єрошевич викликав його до Винниці. Після памятної розмови з людьми на мійській площі, Волинець вирушив на Літин на утихомиріння збільшеної залоги. В Літині до його відділу приєднались старшини, котрі

*) Підполк. М. Серета перебуває тепер на посаді учителя історії української гімназії в Каліші.

пізніш визначилися своєю запеклою боротьбою з більшовиками: Микола Калинець, Назар Лазаренко, Гольчевський, Шепель і Будзіло. З Літина Волинець перекинувся на Летичів, де більшовики почували під собою міцний ґрунт, маючи залогу з кількасот переконаних більшовиків.

В переддень Різдва отаман захопив і Летичів, як кажуть, з розгону, після короткого бою. В хаотичній паніці більшовики відійшли в напрямку ст. Деражні. Керівники і головні їх сили схоронилися в Меджибожському замку у м. постю Ахтирського гусарського полку, що був відроджений за часи гетьмана і зараз потім збільшився. Ці сили підпорядковувались радянському комітетові, який складала: матрос Романенко, жид Мушлін і товариші Деревський і Поліщук.

Мушлін, наслідуючи Наполсона в Єгипті, виголосив перед залогою натхнену промову. Казав:

— „Товариші! 300 років очікують мури замку на вашу відвагу і хоробрість, аби ми занесли ваші дії на скрижалі новітньої історії. О, радій червоний Петроград і Москва з нечуваного завзяття твоїх синів!“

Радощі Москви були передвчасними: відділ Волинець на плечах залози вдерся в замок і захопив до полону склад радянського комітету, виключаючи Мушліна, котрий мав ноги антилопи і леопардову спритність. Ранком другого дня до отамана з'явилася делегація від с. Русанівки, з околиць Меджибожа. Складала її два фронтовики, що набули партійного досвіду в прифронтових комітетах і сивесенький дідусь-селянин, який був запрошений фронтовиками в якості декоративної бутафорії. Фронтовики поважно прочитали отаманові таку постанову селянської ради:

„Вимагаємо пояснення законів Директорії, чи має права така-сяка військова влада забороняти нам користатися лісами та прибутками, що дістали ми у буржуйного „сообщества“.

Розмова покінчилася для фронтовиків несподіванкою: їх запросили до вязниці. Дідусеві наказано повернутися до села з пропозицією до сільської ради видати негайно агітаторів.

Схвилюваний дідусь зрозумів становище Волинець, як колишнього станового пристава. Він покійно вклонився і вигукнув по військовому:

— „Слушаю ваше високоблагородіє! Все буде исполнено“.

Товариш Мушлін не гаяв часу і змобілізував проти отамана околишні села: Голосків, Лисогірку, Щедрову, Копачівку, Писарівці, Богданівку — так до 20 сіл.

Отаман Волинець спрямував свій відділ на його головну квартиру — с. Голосків. Сотня під проводом Гольчевського забезпечила ліве крило, захопивши Лисогірку; з-тя сотня обійшла Голосків з півдня; з фронту насів на Голосків сам отаман. На цей раз погром, що був нанесений більшовикам, примусив Мушліна назавше покинути Україну і відїхати в Москву, де, по останнім відомостям, він покінчив академію генштабу, а зараз відпочивав на лаврах, що придбав під Меджибожем.

Так зліквідував отаман Волинець Меджибожську республіку, утворену більшовиками на зразок Держманської республіки в с. Дерманах, північно-україн. радянської республіки в м. Дубровиці на Поліссі, Пашковецької — поблизу Проскурова, Спасівської — матроса Рекуна на Дубенщині.

Курінь Національної Гвардії був перетворений штабом Правобережного фронту в 61-ий піший Гайсинський полк і приділений до складу 19-ої піш. дивізії, якою в той час кермував отаман Добрянський. Командантом полку по попередньому залишено отамана Волинець, якому запропоновано перекинути полк на північний фронт в розпорядження отамана Оскілка. Оскілко призначив йому розташуватись на ділянці Коростень-Житомир.

Під Новгородом-Волинським Українська Армія потерпіла поразку і відступала до Рівного. В Армії поширилася анархія і паніка.

Отаман Волинець зібрав своїх людей, котрим сказав:

— „Я не полізу в рівенський мішок. Мое гасло: „Вперед! На Україну!“

Козацтво погодилося з ним, і в ніч з 22 на 23 квітня 1919 р. отаман Волинець вирушив в запілля ворога, пориваючи зв'язок з Армією та Урядом. Простував він під Радомишль, де по чуткам отаман Соколовський відбував свої гостинні виступи в запілля ворога. 25 квітня Волинець прибув в район Чайківці і Горбулів — столичні міста отамана Соколовського. З ним було 230 піш. козаків, 100 кіннотчиків і 70 скорострілів. Він надійшов своєчасно: напередодні більшовики потіснили Соколовського і захопили його родинне село Горбулів. Ворожі сили складала: 21 і 22 піші полки, 5 кінний імени Троцького полк і окремий курінь смерти — сили, що переважали повстанців впятеро. Соколовський мав 200 козаків, які були озброєні подібно до армії Петра Амієнського: керлигами, вилами, штилями, взагалі тими атрибутами дрібного господарства, без яких не обійдешся підчас молотьби. У ночі повстанці оточили Горбулів і заграли на кулеметах таку увертюру, що зпантеличені більшовики навіть не тікали, так і полягли на віки під селянськими косами та вилами.

Отаман Соколовський благав Волинець залишитися у нього для спільної праці; на це Волинець не погодився: його приваблювали рідні оселі на Гайсинщині.

Попрацювавши з Соколовським, він вирушив на південь, під Коростишів, де треба було перейти міст, що був перекинутий через річку Тетерів. Мосту сторожів ворожий автопанцирник і кулеметна сотня. Треба було обійти більшовиків якимсь хитроцями. Отаман нагнав до мосту свою розвідку, яка попередила більшовицьку сторожу, що позаду їх простує на Коростишів 21 радянський полк, який доречі вже передтим був потрощений Соколовським.

Дійсно, за годину висунувся з-за горбка відділ Волинець. Попереду басував на рябій кобилі отаман, прокладаючи собою дорогу на ворожу сторожу.

— Таваріш! Где будет ваш командір? — запитав його командант сторожі.

— Сзаді вдет, — байдужно відповів отаман і сміливо полинув на міст.

Старший терпеливо дочекався хвоста кольони, де на возі, на мішку з вівсом, велично, ніби китайський мандарин на губернаторській трибуні, сидів командант повстанчого обозу сотник Миколаєнко.

— Ви, таваріш, будете командір?

— Я, — категорично і з помпою відповів Миколаєнко.

— Із каких мест будете таваріш?

— Пензенской.

— Пензенской? — здивовано перепитав товариш:

— Какова уезда?

Генерал Брошевич, командант II-го Подільського Корпусу Армії У.Н.Р. (повоєнна світлина).

- Інсаровскаво.
- Інсаровскаво? — поглибив своє здивування товариш.
- Села?
- Невелова...
- Батюшкі мої! Разве не узнаете? Я буду Гришуткін, син Данілки, помніте, что когда-то в економіи служил.

Командант сторожі з радістю, що стрінув земляка, який про Пензу дізнався з большевицького документу, що був забраний у полоненого червоноармійця, забув навіть про свої службові зобов'язання і певно з годину плентався за возом, оповідаючи Миколаєнкові про новини, що повстали в Невелові з першого дня світової війни.

Другого дня Волинець перейшов залізницю Козятин-Хвастів поблизу ст. Броварі, а 6-го травня отаборився під Гайсином. Большевики стягнули свої залоги з Липівця, Монастирища, Виниці, Брацлава, Погребища, разом 2.000 багнетів, силами яких спіймали Волинець в кліщі. У ночі Волинець непомітно видерся з кліщів, залишивши два большевицькі фронти у твердому перекоянню, що вони мають перед собою повстанців. На світанок большевики розпочали між собою зав'язаний бій. Билися так, як ніколи. На кожному фронті повстала така курява, що нічого не було видно. Ранених і забитих виносили з поля бою сотнями. Коли вони нарешті довідались про свою помилку, то не було вже кому доганяти повстанців.

Оказія, що трапилася з большевиками, була отаманові на руку. Він оголосив мобілізацію селян і, зібравши 4.500 селян, захопив Гайсин, знищивши ворожу залогу. Залізницю Умань-Христинівка захопили повставші селяни на чолі з отаманом Клименком.

Проти отамана Волинця большевики кинули 7-ий радянський полк; проти отамана Клименка, — 8-ий Одеський піший, що складався виключно з матросів чорноморської фльоти. Одеському полку не підвезло: повстанці заманили його в багна і вирізали всіх до ноги. Волинець захопив залізницю Вапнярка-Христи-

нівка-Цвітково і полонив бронепотяг „Большевик“, почувачи себе тепер паном на всю губу.

В Свято-Троїцькому монастирі поблизу с. Тишківки, що в 16 верстах від Гайсина, він знову оголосив мобілізацію і, зібравши 10.000 повстанців, кинув їх на Гайсин, що був захоплений під час його відсутності 7 радянським полком. Цей полк складала: 1.200 багнетів, 250 шабель, 4 гармати і 100 кулеметів. Хрестоносне військо отамана мало всього 600 рушниць, решта була озброєна на зразок печерних людей третньої доби. Однак їхньої відваги і рішучості, якими вони були переняті, було досить, аби поповнити брак зброї.

7-й полк очікувала доля Одеського полку, наскільки їм не допоміг сотник Цісар (пізніш отаман Чорна Хмара) Цісар насунувся на Гайсин на бронепотягу зі ст. Зятківці і передчасно, не дїждавшись підходу Волинця, обстріляв місто гарматним вогнем. Це дало можливість 7-му полку без жадних страт відійти на Умань. Знову отаман захопив Гайсин, та цей раз з трофеями: вовнурук, уздком і політком — бувший механік з крейсера „Боян“ — мали приємність бути представленими отаманові.

Большевики перебували в розпучливому стані, казали:

— „Коли вважати отамана Шепеля за дівола, то отамана Волинця треба підвищити на вельзевула“.

Кинули на отамана останню свою резерву Тарашанську бригаду в складі 2.000 шабель, 800 багнетів і безлічі гармат та кулеметів. Бригаду доручили відомому товаришу Гребьонці.

Отаман Волинець скупчив свої сили в с. Кисляках (під Гайсином), де і розпочав бій з Тарашанською бригадою. Бригада оточила повстанців зі всіх боків. Положення для отамана склалося критичне: кулеметний та гарматний вогонь сипався на голову повстанців, як дощевий ливень. На чолі 61 шабель отаман пішов на ворожу кінноту і, продершись через ворожу лаву, схоронився з козаками Стецюком та Гульком у Кисляковському лісі.

Отаман Волинець (повоєнна світлина)

Таращанці оточили ліс.

Такого прикрого положення отаман ще не зазнав: виходу не було. Але скоїлося чудо. Кінь, якому Волинець дав волю йти, куди йому побажається, вивів отамана з лісу у місці, де випадково большевиків не було.

Полонені червоноармейці оповідали, що товариш Гребьонка, дізнавшись про утечу з Кисляковського лісу отамана Волинця, схопив за чуба першого підвернувшогося йому під руку товариша і в його імені так атестував свою бригаду:

— Тобі не воювати, а грушки по садках збивати!

Своє серце він зігнав на селянах, покаравши їх контрибуцією, яку мали вони зібрати харчовими продуктами. Тисячі пудів найкращого сала, цукор, пшеницю, цукерки, олій, мід, що зібрали селяни, він навантажив на потяг, накресливши на кожному вагоні червоною фарбою слова: „Подарок красному Петрограду.“

В Петроград відіслано телеграму:

— Не дякуйте, то наш обов'язок.

Гоłodний Петроград на власній шкірі відчув конечні слова, якими завжди закінчуються російські казки:

— По вусам текло, а в рот не попало.

У ночі на стацію Гайворонь, де спинився навантажений потяг, ніби з неба звалився отаман Волинець, розігнав сторожу і заволодів ешеленом. Він навіть не знаходив слів для подяки большевикам за ту добичу, яка визволила його із біди. На випадковий крам він придбав коней, зброю одягнув людей, став, як кажуть, чоловіком. На третій день Гайсин був в його руках.

У червоному головному штабі одержано ляконічну телеграму:

— Волинець в Гайсині.

Штаб відповів скептично:

— Будь він проклятий. Хай подавиться своїм Гайсином, який надалі на нашій мапі не існує.

Отаман нічого не мав проти такого мирного порозуміння, маючи в перспективі відпочати на адміністративній та культурній праці в повіті. 16 червня він скликав в Гайсині повітовий селянський зїзд, який обрав повітову раду зі 70 чоловіка, а ця вибрала виконавчий комітет під проводом Івана Миколайчука. В комітеті Волинець дістав теку міністра військових справ. Останнє не пошкодило йому видавати часопис „Повстанець“, в яким він докладно інформував населення про бої української армії в районі Рівного і Кременця та про перебіг праці Уряду У. Н. Р. Кожного тижня на всі кінці повіту вислано патріотичні відозви, інструкції та різні комунікати.

Большевики нарешті не стерпіли: смілива праця отамана під їхнім носом підривала престиж радянської влади. Треба було щось діяти. На армію надія була кепська. Всеросійський союз моряків відкомандував в повіт досвідчених і красномовних агітаторів. Агітатори так прислужилися владі, як в одній байці медвідь пастухові. Вони поширили чутки серед населення, ніби отаман працює за жидівські гроші. Зблещений елемент, якого серед селянства було досить, увірувавши в цю істину, почав гострити на жидів свої зуби. В повітрі запахло погромом. Отаман

мусів виявити великий хист і вжити рішучих заходів, аби зліквідувати погромні настрої.

То був час, коли армія С. В. Петлюри знову триумфально простувала на Київ.

Відомий отаман Юрко Тютюнник переконав Головного Отамана про необхідність утворення військових одиниць на засадах повстанчих організацій і партизанських звичаїв. С. Петлюра дав згоду на сформування Київської селянської дивізії. Тютюнник запропонував Волинцеві зліквідувати свій відділ, відрядивши людей до складу Київської дивізії.

Волинець на це не пристав. Помирили отаманів на тому, що повстанчий відділ був перетворений в 13 Гайсинський полк і тимчасово прилучений до складу Київської групи. Примирення було своєчасним: в Одесі відступала на Коростень-Калинковичі-Гомель XIV радянська армія. Під Уманем вона накопичила на Київську групу. Під переважними силами ворога Тютюнник примушений був відійти на північ. Отаманові Волинцеві на цей раз не підвезло: кращий його курінь спіймали большевики в лісі під с. Голяківським. Курінь загинув у повному складі; його курінного полковника Миколаєнка-Братенка большевики підняли на списи.

З рештою полку отаман Волинець повернувся на Гайсинщину. Там очікувала його друга несподіванка: з півдня насунулися денікінці. 3-ій курінь XIV Галицької бригади розташувався в с. Карбівці, яке оточив денікінський Волчанський відділ, загрожуючи куріневі полоном. Курінь спіймався у мішок*). Положення було таке, як кажуть, ні туди Микита ні сюди Микита. Галичани казали:

— Наше положення як того панка, що, скинувши штани, сів на кропиву.

Визволив курінь отаман Волинець, який, як ніхто, знав потайні тропи і напрямки на рідній йому місцевості. За його допомогою курінь дістався

до ст. Вапнярки, де сів в ешелон і відїхав в напрямку Жмеринки. Волинець повернувся назад і засів у буйних лісах в районі Цвіткова-Печера-Немирів. Зіма з 1919 на 1920 р. трапилася, як на гріх, несприятливою для повстанчої праці — з лютими морозами і шаленими хуртовинами. Отаман демобілізував свій відділ, залишивши при собі кінну сотню, з якою провадив терористичну партизанську працю в запілля ворога.

На весні 1920 року отаман оголосив на Гайсинщині мобілізацію. Сполученими силами — своїми і отаманів Голуба і Лисогора, погромив під Гайсином червоноармейців і знову захопив Гайсин.

Большевики вже не знаходили ані сил ані бажання чіпати отамана: лише визначили за його голову велику грошову нагороду. Отаман скористав з такої нагоди і сформував Гайсинсько-Брацлавську повстанчу бригаду в складі 1700 багнетів і 800 шабель.

Дізнавшись про ці формування, большевики кинули на отамана всі свої сили, що були в резерві — 60 та 44 радянські дивізії. В с. Керназівці Волинець потерпів від червоних поразку і примушений був відійти на схід.

*) Гляди в цьому числі: „Нарис історії XIV. Бригади“, пор. Аріо.

Сотник Миколаєнко, командант обову відділу отамана Волинця (пововенна світлина)

20 травня Гайсин захопили польські війська.

Отаман Волинець доручив своєму адютантові сотнику Загородньому (нині студент Познанського університету) звязатися з командуючим Наддніпрянською Армією генералом Омеляновичем-Павленком і одержати від нього бойові директиви. Командарм прилучив повстанчий відділ до Запорозької дивізії; отаманові Волинцеві наказав організувати повстання в найблизшому запіллю ворога.

В недалекому часі до червоного головного штабу надійшла телеграма: — „Волинець позаду нас.“

Бог то знає, яких заходів вжив головний штаб, тільки до глибокої осені Волинець розважав населення ефективними несподіванками, захоплюючи в свої руки ворожі обози, розіади, гарматні частини, шпиталі та обслугу.

Большевики казали:

— Такого гада напевно командірували на наше безголовя зі самого пекла.

В жовтні місяці Волинець одержав від ген. Омеляновича-Павленка наказ про влиття його повстанчого куріня до складу 3-ої залізної дивізії.

Волинець наказ виконав.

То був час, коли погромлена Катовським українська армія примушена була шукати захисту на чужому терені. Отаман Волинець не вважав боротьби з червоними закінченою і енергійно формував новий повстанчий авангард під проводом Вовченка, Цісаря та Якубенка, що мали продертися через ворожі тили в район Липовець-Гайсин-Балта.

Нарис історії XIV. Бригади

Написав пор. Карло Аріо

(Продовження)

Покищо частин I-го і II-го корпусів не було. Одержавши цю диспозицію звернувся отаман Оробко, щоби корпус, оскільки можливо, змінив приказ в тім напрямі, щоби 14-а бригада, або лишилась в Дашеві і обсадила там попередно викопані і дуже пригожі окопи, або щоби зняла позиції ближе річки Соб, щоб мати природну перешкоду перед собою і не запускатись у великі лісні полоси, які розтягались за річкою Соб.

Приказу не змінено і в ночі з 12 го на 13-го відійшла бригада до Дашева, де було місце збірки всіх частин. На великім ринку збиралась бригада. Майже рівночасно прибув до Дашева і штаб 8-ої бригади, яка відкинена ворогом і то рівнож головно кіннотою, займала нові приказані корпусом позиції. Над ранком 13-го жовтня рушила 14-та бригада на Ситківці — Шобельну — Юрківці.

Власна диспозиція звучала менш-більш так: II-ий курінь Юрківці з сильною заставою в Білаках і розвідка через Тодорівку на річку Соб. I-ий і III-ий курінь в Ситківцях з заставами в Буді джуринецькій і в Джуринях; розвідка через Христинівку на річку Соб. Крім цього висунути стежу до Носівців для забезпечення правого крила. Кіннота веде розвідку на Гайсин. Застави мали окопатись, щоб ставити наступаючому ворогові довший опір. Застави мали телефонічне получення з кмдою куріня. Кмди курінів зі штабом бригади, в цукроварні в Ситківцях. Часть артилерії залишено в Юрківцях, часть в Ситківцях. Боввий обоз в Александрівцях. Експозитура інтендантури була, як і досі, на стації Фердинандівка. Телефонічного получення з корпусом ізза фізичної неможливости не було; звязок удержувано кінними вистовими 8-ої бригади, яка мала телефонічне получення з корпусом. Тут остали ми лиш один день і ніч, себто 12 го і ніч з 13-го на 14-го жовтня 1919 р.

13. жовтня в ночі напіла з корпусу диспозиція, після якої 14-та бригада мала посунутись вперед, осягнути річку Соб і там окопатись.

Власна диспозиція звучала: I-ий курінь і III-ий з Ситківців через Шуру-Метешнецьку на Карбівку,

II-ий курінь з Юрковець через Білки — Христинівку на Бандури. Позиції заняты перед річкою. Окопатись і замкнути всі переходи через річку На право забезпечити крило висуненою заставою, яка замикалаб рівночасно перехід через став в Кислях. На ліво знайти злуку з правим крилом 8-ої бригади коло „Z. O.“ по тім боці села Рахни. Штаб бригади переходить до села Христинівки. Куріні ітимуть боввим походом. Ситуаційні звіти слатимуть що 2 год. до Христинівки, зглядно на дорозі Етківці — Христинівка. Початок походу о год. 7-ій рано 14. жовтня 1919 року.

14-го рано похід почався. Штаб бригади прибув о 10-ій до с. Христинівки, де знаходився ще II-ий курінь. Кмдт куріня зголосив отаманові Оробкові, що він післяв стежі наперед в напрямі до Бондур (Бондури, як показалось пізніше, були в цей час вже в руках ворога), а курінь тепер обідає і негайно відійде дальше. От. Оробко приказав кмдтові куріня негайно кінчати обід і рушити дальше. Часть артилерії прибула на велику площу перед селом, зглядно перед двором, який стояв між стацією, а селом Христинівкою, сюди прибули також кухні і вози з муніцією. I-му і III-му куріневі покищо ці вози і кухні здержано, бо ще не було ніякого зголошення від тих двох курінів. Це нас непокоїло. — Тому вислано кавалеристів зі штабу по ситуаційний звіт до I-го і III-го куріня. —

Часть артилерії, яка була при другім куріні, була в селі. Кілька хвилин перед відходом II-го куріня счинилася в селі страшна стрілянина, яка змішалася з криком і зойком людей. Всіх опанувала страшна паніка. Хто лиш міг, почав утікати з села в сторону ліса до залізниці. Показалось, що в селі були переховані денікінські частини, які нечаяно зробили огневий напад. Кілька хвилин перед цим випадком хотів я від муштин, які крутились по дворі, а зглядно від одного пристійного, інтелігентно виглядаючого, ще молодого, виголеного, довідатись дещо про околицю. Він не вмів мені відповісти, а зглядно відповів але, бо на карті читав я інакше, я закликав ще одного

із тих мушин, але і цей не був „здешний“. Це видалося мені дуже підозрілим. Я наказав їх придержати. Однак вони скориставши з паніки повтікали. Були це без сумніву денікінські старшини. Взагалі село Христинівка було кацапське, а тимсамим прихильне „Добровольчій Армії“ і тому удалася ворогові ця засідка. Само-собой, що завинив тут почасти і II-й курінь через свою лехкодушність.

Отаман Оробко при допомозі старшин штабу старався здержати утікаючу піхоту перед лісом і зробити наступ на село, але це було неможливе, бо піхота пощезала в лісі і лишалося всього кілька людей, з якими робити наступ на село показалося виключеним. Лиш сот. Царевич кинув кілька гранат на село і тим крив відворот. Ворог, який виступив за нами лише на край села, не підступав далі — це була сама піхота. По тій поразці перестав існувати другий курінь. Осталось всього 50 людей і два скоростріли. Решта лишилася в руках ворога. Полк артилерії лишив одну пушку в селі.

На початку села Ситківці задержано і упорядковано частини, як було можна. Вози очищено від піхотинців, яких на кожній підводі сиділо 2—3 чоловіка, сформовано один відділ, який мав з одним скорострілом замикати кольону. Не лишалося нічого, як зробити відворот і то в напрямі на Остолопів, щоб досягнути получения, залучивши апарат на перманентний дріт з Винницею, або з Корпусом і зголосити ситуацію. Хор. Щербанюк зголосив зі сторони Шабельна, що на дорозі межі Юрківцями а Білками, яка веде з Шабельної до Ситковець, посувається велика ворожа кольона: около 300 їздців (зі співом) напереді, одна батарея — 3 пушки, а за ними довга кольона возів з піхотою. — Показалося, що в Шабельній 8-ої бригади мабуть уже давно нема, бо з самої поведінки ворога можна було пізнати, що чувся безпечним. (І дійсно 8-а бригада ще 13-го надвечер була розбита ворожою кіннотою під Дашевом і Шабельною і зробила ще того самого дня відвот в район Жорнища). Супроти цього рушено негайно в похід.

З Ситковець вислано ще перед відходом двох перебраних стрільців в сторону Карбівки зі ситуацією написаною коротко німецькою мовою до I-го і III-го куріня, які були наслідком невдачі в Христинівці цілковито відтяти і тим самим лишені собі. Люди ці не прибули. Однак в кожнім нещастю є все ще крихітка щастя і це показалося на двох згаданих курінях. Мимо майже цілковитого оточення удалося їм перерватися при допомозі знаменитого і типового повстанця от. Волинця через ворогів на ст. Вапнярку. Там завагонувались і відїхали до Жмеринки, де тоді знаходився штаб бриг. з рештками бригади.

Події при I-ім і III-ім кур. склались ось так:

Перший і третій курінь прибули на свої призначені місця, себто до Карбівки, не знаючи зовсім, що діється з заду зі штабом бригади і іншими частинами. Хоч і чули в заді стрілянину, однак не здавали собі докладно справи з того, що власне зайшло. III-ій курінь мав приказ обсадити річку Соб, знайти залуку з II-им курінем в Бондурах. I-ий курінь мав бути покищо в резерві. I-ий курінь зайшов до села з полудневої сторони. III-го кур. ще не було. З огляду на це заняв сам позиції. III-ий кур., який прибув щойно пізніше, змінив перший аж надвечір. Тут стрінувся I-ий кур. з повстанцями от. Волинця, які прийшли з Гайсина, опускаючи його, zagrożені Денікінцями.

Тільки завдяки щасливому випадкові між курінем а повстанцями не прийшло до бою. Того самого вечора курінь вислав кінних вістових до постою бригади по ситуацію і на звязок, та там її вже не застав. Вістові не вернули, аж щойно другого дня долучились підчас відвороту і зголосили, що бригади нема на місці постою. В Бондурах був також ворог.

От. Волинець обняв провід і мав випровадити оба куріні, які дійсно були оточені. Рано о год. 8-ій почався відворот. Криючи відворот, пор. Голота зі своєю сотнею звів ще бій з Денікінцями, які не прочуваючи, що Карбівка обсаджена, їхали другим берегом Собу до Гайсина. Цю кольону, яка складалась з неменше як 300 возів, а на возах піхота, заскочила сотня пор. Голоти сильним скорострільним і крісовим огнем. Денікінці змішались, але вмить відтак розсипались в розстрільну і почали наступати, а артилерія, яка їхала за кольоною і ще була в лісі, відкрила сильний огонь на близьку віддасть. Сотня однак держалась так довго, заки всі власні частини з села не відійшли. Третій курінь відбився по дорозі від I-го задля своєї повільности та нерішучости в руках, а також і тому, що складався в більшій часті з Придніпрянців, які спасалися утечею, куди лиш попало. Тільки мала його частина, майже виключно Галичани, перебилась через перстень Денікінців, причім звели кілька сутичок.

Перший курінь майже цілком оточений перебився через Ярмолинці, які мусів зараз нічю покинути, через Жарпачку, де мусів другої днини відбити ще наступ Денікінців, через Степанки, де переправився через Бог, попри Тульчин до Вапнярки. Тут прибув 18. жовтня з цілим майже станом, з цілим бовним обозом, лиш з малими стратами. Другий беріг Бога був обсаджений У. С. С-ами і то лиш малими стежами. Більші частини були в Людизині. Після відомости від стеж, з якими стрінувся I-й курінь 16. жовтня, якраз при переправі стояли У. С. С. вже три дні в тім районі.

I так знову бригада осталась фактично тільки з одним курінем, як це вже було раз в Галичині.

Експозитуру інтендантури відіслано до Вороновиць. Надвечір 14. X. вийшли ми з Ситковець і переночували в Остолопові. Тут дістали ми получения з Вороновицями, де знаходився к-дант корпусу ген. Кравс і начальник оперативного відділу сот. Купчанко. Подано ситуаційний звіт і перебрано наказ відійти покищо до Ковалівки на північ від Немирова і там чекати дальших наказів. Пополудні на другий день, то є 15. X. прибули ми до Ковалівки, де знаходився курінь сот. Станіміра, 8-ої бригади. 8-ма бригада, розбита ще 12. жовтня під Дашевом, відступила через Жорнище на Ковалівку-Чекаманівку, де прибула день перед нами, то є 14. X. Друга бригада знаходилась в районі Жорнище. Кавалерія бригади в районі Ілинці. Тут треба згадати, що курінь сот. Станіміра складався переважно з Придніпрянців і мав до 600 крісів. Однак більша їх часть лишилася вже в Россоховатій, не вдержавши наступу ворога. I вже тої ночі, коли ми держали Слободище, затримували наші стежі дезертирів з 8-ї бригади. Під Дашевом розбіглася решта куріня, так що тут в Ковалівці мав з 600 крісів всього навсього коло 100 крісів і то переважно Галичан.

Ще тої самої ночі, себто з 15. на 16. X. дістала 14. бригада, а зглядно її розбитки, наказ: „Відійти негайно до Брацлава, обсадити і держати до при-

буття частин II-го Корпусу міст в самім місті і міст в Семенках, оба мости на Бузі, а всі пороми в Должку, в Салінцях і в Рай-городі витягнути на той бік річки, значить замкнути і унеможливити всі переходи на Бузі на відтинку Брацлав-Семенки, з обома місцевостями включно, себто держати відтинки довжини не менш, як 16 км. Розуміється, це було неможливим до переведення. Поперше, що не було до диспозиції необхідної кількості людей, друге, що люди і коні були останніми негодами і зусиллями дуже помучені. Люди були аденервовані, невиспані і взагалі неспосібні до якоїнебудь поважнішої боевої акції, як ця. Додати треба, що в районі Олятинець знаходився ворог, а його розвідки доходили до Рачок, це було коло 5 верств на полудневий схід від Ковалівки. А на право тав нича пропасть (київська група, що в ночі перед наступом на Слободище вирушила з міста, часть мабуть перейшла до Денікіна, часть подалась на Тульчин, а У. С. С. около 13—15 находилась в районі Людижина). А ситуація перед фронтом була остільки ясна, що ворог кожної хвилини міг з якоїбудь сторони ударити. Можливий був навіть напад просто з заду. От. Оробко зголосив негайно про положення і попросив, аби приділити йому принайменше якийсь курінь, або взагалі змінити наказ відповідно до фактичного положення.

Наказу не змінено і ми вирушили ще досвіта, зовсім не спавши цієї ночі. Ще раненько прибули ми до Брацлава. Артилерію лишили ми на дорозі з Гукова до Брацлава, приблизно дві верстви від міста. Міст обсадили ми одним скорострілом і 10 людьми, а „головну силу“ лишили перед містом, себто до 30 крісів і ще один скоростріл, як резерву. Бригадна кавалерія мала насамперед обшукати терен самого міста Брацлава, відтак лишити лише кількох людей при штабі бригади, а з рештою поїхати вздовж ріки Бог і перевести наказ щодо поромів, як також післяти розвідку до с. Семенки, де ворог, після власної калькуляції і після висказів цивільного населення, мав бути в етому два дні. Обсадити Семенки не було чим. Ледви обсаджено міст, роздано відповідні накази, як з заду з лівого боку від ліска Паркилівка почала зсуватися якась піхотна розстрільна. В першій моменті думали ми, що це не в ворожа розстрільна, і вислали двох старшин та двох їздців на розвідку. По хвилі прийняті огнем вернулись з тим, що це ворог і то в силі може 200 людей. Негайно уставлено резервний скоростріл і розсипано в розстрільну проти цієї піхоти своїх 30 людей. Рівночасно вислано цілу бригадну кінноту в місто, зглядно за місто на розвідку. Почалась вже мала перестрілка з ворожою піхотою, як власна кіннота в повнім гальопі вернула, а комдат. хор. Щербанюк зголосив, що в тій хвилині візджав в місто найменше дві сотні ворожої кінноти. В одну мить була наша задача скінчена — вже розуміється в самім зародку фактично зліквідована. Піхота на вози, штаб на коні, всьо кинулось взад, бо тупіт ворожої кінноти вже було чути. А була вільна лиш одна дорога і то на Монастирське. На дорозі лишено один скоростріл з пор. Давибідою і хор. Щербанюком, які мали вистрілити цілий гурт і тим задержати дещо ворога, зглядно впро адити нелад і замішання у ворога, а нам дати час на випередження. Вже в половині дороги до Монастирського почули ми, що скоростріл замовк, а за кілька хвиль і оба старшини були при нас. Вони сповнили свою задачу, ворог не міг вийти з міста і розділився на дві кольони: одна вернула

назад до міста, перейшла попри млин і почала гнатись за нами на ліво від дороги до Монастирського, друга частина кинулась на міст і взяла напрям вздовж Буга на Перепільче. Ця частина, як пока алося, перейшла в Перепільчій через Бог і мало що не замкнула нам дороги на Паланку. Перед самим с. Пе арою перестав ворог гнатись за нами. В його руках лишився один скоростріл і два вози з кідькома людьми, які застрягли в болоті в с. Монастирське. Вже в селі Монастирське почав падати дрібний, гстиий і дуже холодний, осінний дощ зі сніго, який пересік нас до нитки і багато в нас перестуджувалося. О. Оробко рішився поїхати з тими рештками до Жмеринки. 20. X. прибули ми через Печару-Красне до Жмеринки, де остали в аж до перемиря з Денікіном.

IV. Жмеринка

В Жмеринці закватуриувалися ми в так званій залізнодорожній дільниці між військовою рампою, а товарною стацією на північно-східнім крилі міста. Сог. Станимир обняв, зараз по своїм прибуттю до Жмеринки, команду міста. А праці було дуже багато. Непорядок в місті були страшні, просто анархія. Місто було тоді головним зафронтовим пунктом Армії У. Н. Р. Всякі дезертири, волоцюги з фронту Дієвої Армії сиділи тут і рабували, крали, розбивали, насилували. І тому власне уважали ми нашим обовязком привернути, оскільки це нам було можливе, лад і спокій в місті.

Мабуть 21. X. прибув поїздом до Вапнярки I. кур., відтак III-ий. Привезли зі собою багато хорих, а й здорові були помучені і морально та фзично надовший час підкопані. Рівночасно стягнуено з Винниці інтендантуру, обоз і артилерію. Згадані частини кватуриували в касарнях бувш. 9-ого полк. Артилерія по нашій відвороті з Брацлава зорівнтувалась негайно в ситуації і відїхала до Винниці, де залишилась до цього часу. — Зараз того самого дня, себто 19. X., як прибув штаб бригади до Жмеринки, подано докладний звіт Н. К. У. Г. А. З Корпусом получения не було. Полк. Шаманек покликав от. Оробка, щоб особисто здав звіт про минулі події, головно під Брацлавом. Однак от. Оробко лежав тоді хорий і в його заступстві поїхав я до Винниці з усіми письменними диспозиціями, звітами з фронту, ситуаційними голошеннями і т. п. і це предложив я полк. Шаманекові. Полк. Шаманек прийняв все до відома. 14 бриг. була відтак залишена в Жмеринці, як армейська резерва.

Якийсь час потім прибув до Жмеринки і штаб III-го Корпусу, який остався в вагонах на товарній стації.

Цей період, який 14 бригада і рівночасно ціла Армія переживала в Жмеринці, був найстрашнішим в цілім часі її існування. А страшний був не лиш зовнішними подіями, а виключно майже внутрішнім положенням. Був це час, коли зі зловіщою силою і немилосерною безглядністю шаліла серед війська страшенна пошесть: пятнистий тиф. А з ним в парі ішли йому з допомогою запалення легких, запалення нирок, мозгу, тиф поворотний, тиф черевний і т. ін. Наймогутнішим союзником цієї страшної пошести з її наслідками була люта і скоро зима. Чудооза була осінь, тепла, суха, приємна, повна своїх чарів, чарів української осени — як ще не було боїв з Денікіном.

Але зараз в перших днях боїв пустився дощ осінний дощ. Дрібнесенький, густий, холодний, їдкий

рівав безнастанно вимучене в боях і фронтів негодах, лице. Сік старе, слабе убрання і пересякав до кости. Земля перемиювалась в тяжке, товсте, густе болото, в якім іти було мукою, а їхати возам або гарматам було ще тяжче. І так вже лихі черевки дерлись, одіння нищилося, здоровля підупало і ослабала відпорність на хороби. — Тиф міг тим легше шаліти. І зима прийшла скоро, бо вже 25 жовтня упав великий сніг. Однак сильних морозів ще не було, сніг через день топився, часом сік дощ. Як вже було згадано, в Винниці появились випадки п'ятнистого тифу, однак не перевищали 10%. На фронті в перших днях, як ще було сухо, процент хворих все ще не перевищував 10%. Але з хвилиною, як почалися дощі, легкі морози, зимні, вохкі ночі, процент ріс застрашуючо. В Жмеринці досяг свого кульмінаційного пункту. Не було часу думати про ніщо іншого, лиш про те, де помістити хорих і як ними опікуватись. Шпиталі, які були в Жмеринці, цивільні і військові, були переповнені. Треба було закладати кімнати хорих і переходові лічниці. Про ліжка і мови не було, лишалась сама солома, простирала були виїмком, накривала рідкістю. Ліків було дуже мало взагалі, а передусім не було тих, які були конечні для тифу. Смертні випадки були так часті, що про домовини і думати не було можна. Ладувалося трупів на віз, прикривалося чимнебудь і досвіта вивожено на двинтар, де їх масово закопувано. І ратунку не було. Не було середників, способів, ліків ані лікарів. Ратунок міг бути такий, щоби всіх здорових ізолювати, дати їм чисте шмаття, не менше як по дві парі, відповідне одіння і пересунути в інші околиці, деб пошестей не було! Це сталось вправді пізніше, але було вже за пізно.

В останніх днях місяця жовтня захорів от. Оробо, а саме відновилась йому (давня, стара) недуга і він відійшов в перших днях падолиста до Винниці, побув там кілька день, а по виздоровінню відійшов до Одеси до штабу тодішнього кмдта добровольчої армії на Правобережжю, якого офіційний титул був: „Кмдт військ Новоросійської Области“, як звязковий старшина Гал. Армії. Команду бригади, а згідно бригадний лязарет обняв найстарший рангою сот. Геліцинський.

Такий був загальний стан здоровля 14-ої бригади. Відповідно до нього виглядав і стан коней і матеріялу. Лишалось на 4-6 коней по одному стрільцеві, який при найліпшій своїй волі не міг сповняти свого обов'язку, як слід. Коні діставали пархи, були і випадки носатизни. Кріси ржавіли, вози нищились. А вигляду, виходу з цього нещастя майже не було. В наслідок такого положення внутрі, наближення денікінського фронту, непевности зі сторони заходу, неясности рухів Дієвої Армії, яка гравітувала до Польщі, а тим самим опускала фронт і відходила в район Проскурів-Нова Ушиця, поширилась в Галицькій Армії дезерція. І так втікало з початку з бригади стрілецьтво і то по 2, по 3. Відтак почали підстаршини, а згодом і старшини. Відхід петлюрівських частин на захід сприяв дезертирам. І так в день самого відходу на денікінський фронт до Красноє 6.ХІ. 1919. утік кмдт другого куріня сот. Пфавзер з кількома старшинами і до 20 підстаршин та стрільців з возами і кіньми на захід.

В такім менш-більш стані знаходилась бригада, коли наспів приказ про майбутнє перемиря з Денікіном. В тій цілі мав ІІІ. Корпус, згідно ціла Гал.

Армія зайняти відповідну позицію і там залишитися аж до дальших приказів, які наспіють по перемиря. Приказ був без огляду на стан бригади вирушити. Лишити всіх хорих, а з рештками здорових, в якім стані вони би не були, зайняти приказану позицію, себто для 14. бригади район м. Красноє, віддалене на полудне від Жмеринки 20 км. Бригада вирушила 6. листопада околo 4. год. по полудні. Оскільки було можливим, поїхало все, що лиш було здорове: піхота, артилерія і штаб: усього не більш, як околo 200-250 людей. Обов лишено в Жмеринці, а при обозі, де була переходова лічниця, лишено всіх хорих людей і хорих коней з частин.

День був дуже сумний. Сніг таяв, дрібний, зимний дощ сік під подувом вітру через цілу дорогу. Пізно в ночі прибули ми в село Грушевіці, де переночували. На другий день рано рушили до Красноє. Попереднього дня післано до штабу корпусу до с. Потока одного старшину по близчі усні інформації щодо перемиря. Повідомлено нас, що перемиря з Денікіном підписано 6. листопада. Ще того самого дня, як бригада прибула до Красноє і виставила застави, що замикали дороги зі сходу до міста, згідно до села Красноє, яке було продовженням міста на схід і полудне, розброїла нам денікінська кінна розвідка дві застави. Почали розброювати стрільців і по хатах. На інтервенцію нашого кмдта сот. Геліцинського у кмдта розвідки, якогось „паручіка“, як також по перечитанню приказу щодо перемиря, віддано нам зброю. Ще тогож дня в ночі то в з 8 на 9-го листопада Денікінці також дістали відносний приказ, прислали звязкового до штабу і перейшли деякими частинами через Красноє на північ, а деякими заквартирувались в самім місті.

Денікінські частини були сильні, полк числив до 2000 крісів, були добре убрані, по більшій часті в нові англійські однострої і дуже добрі, сильні, англійські черевки. Мали багато зброї і багато амуніції. Отже були забезпечені в те все, чого нам бракувало. Дисципліна назагал (оскільки ми могли це завважити) була досить добра. Одно однак було характеристичне, це те, що рабували, де і коли могли, не обходилося також без погромів. Участь в рабунках і погромах брали без різниці чи рядовики чи старшини.

Невдовзі лишили нас Денікінці самих і потяглись всі на Київ. Першим нашим ділом в Красноє було урядити лічниці. Це в короткім часі удалось при допомозі міського населення і то так Українців, як Жидів і Поляків. Цивільний лікар, до якого ми звернулися з уряду, поставив себе до диспозиції, помимо того, що довкруги населення рівнож терпіло тяжко від пошести тифу.

Коло 15.ХІ. 1919. виїхала бригада з Красноє згідно з приказом корпусу в новопризначений район, себто до села Вітави і м. Гніваня. В Гнівані примістилися покищо лише обози та інтендантура, а штаб бригади і інші частини розташувалися у Вітаві. В Красноє лишився пор. Крутий, як стаційний кмдт з кількома людьми, які були залогою, а рівночасно сповняли службу санітетів коло хорих. Хорих лишилось там до 40. Між іншими лишився там і я, захорівши кілька днів перед відходом бригади на п'ятнистий тиф і запалення легких. Моє місце в бригаді заняв переходово пор. Будний та потім аж до кінця пор. д-р Борисевич.

Побут у Вітаві тривав до 28. листопада 1919. То-

гож дня перейшла ціла бригада до Гніваня, де оставала аж до відходу цілої Армії на полудне.

День чи два дні перед 28. листопадом прибув до бригади, призначений Н. К. У. Г. А, новий кмдт бригади сот. Странський, а сот. Геліцінський відійшов до корпусу в його розпорядження. Сот. Странський був Віденчиком і прибув кілька тижнів тому назад в Відня з генер. Ціріцом. В Українській Армії ще не служив. Був австрійським сотником і на наші від-

носини може з замалим досвідом і з замалим зрозумінням до цілої справи. В тім може і лежала його нерішучість в деяких випадках, наслідком чого підпадав під впливи і то на жаль не все дуже корисні. Назагал був чоловіком добрим, працьовитим, інтересувався справою і досить скоро учився української мови. По розбровнню Галицької Армії Поляками підчас переїзду до Тухолі утік до Відня.

(Далі буде).

Матеріали і документи

ПЕРШІ ДНІ ЛИСТОПАДА У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

8. Звіт з Підгаєць

По отриманню інструкції в п'ятницю 1/XI. 1918 приступив гурток людей інтелігенції до її переведення.

В тій ціли почав він негайно творити військовий відділ, якого зорганізованя наступило в понеділок вночі. Відділ вояків під проводом поручника Михайла Гоя увійшов у вівторок рано до Підгаєць, розоружив відділ жандармерії та почав переймати уряди. — Той сам гурток інтелігенції десигнував мене до переняття Комісаріату. — Я пішов до ц. к. староства з гуртком старшої інтелігенції і представників міщан та переняв без ніякої перешкоди урядування від ц. к. старости Танського, відбираючи акти ц. к. староства, касу і печатавши бюро. — Всіх урядовців староства звільнив я з посад, заявляючи їм, що евентуальне приняття їх до служби Українській Державі зависіти-ме від затвердження У. Н. Р. у Львові.

Всі інші уряди полишив я на дальше в урядуванні, зажадавши від них урядування в українській мові. — З огляду на брак охочих робітників замкнув я зовсім рілничу експозитуру, а Раду Повітову розв'язав, заявляючи, що дальше її існування як уряду зависіти-ме від У. Н. Ради. — Того самого дня вечером гурток так м'сцевої як і позамісцевої інтелігенції доручив мені ведення агенд Комісаріату в характері тимчасового Комісаря, моім заступником вибрано емеритованого суддю канд. нотар. Івана Ганаса. Усталено скількість членів повітового комітету на 7 осіб і вибрано 5 членів ук. народности. Решту двох членів вибрали у своїх організаціях одного Поляки, а одного Жиди і мене про це повідомили. Організацію громад ввів я в життя в той спосіб, що іменував громадських комісарів і їх заступників на основі опінії інтелігенції і доручив новоіменованим комісарам переведення вибору комітету з 5 осіб, зложеного зі свідомих і поважних селян. — Приписаних мені інструкцією виборів не зарядив я з огляду на небезпеку партійних спорів, котрі допровадилиби до заворушень і з огляду на інші дрібні, але непоборні перешкоди.

Для удержання ладу і порядку в повіті реактивував я всі дотеперішні станиці жандармерії в повіті, принавши до служби самих Українців. Крім цього поручив я комісарам створення узброєних нічних варт.

Боева управа, котра складається з 4 старшин і 140 стрільців оголосила виїмковий стан в повіті і видала всякі зарядження для удержання ладу і спокою в повіті. Наразі в моім повіті панує повний спокій. В п'ят-

ницю 8/XI. вечером одержав я телеграфічне поручення з Бережан зарядити мобілізацію в цілім повіті.

Не маючи докладних інструкцій, пристосувався я до бажаня місцевої боевої управи і зарядив перегляд 12 річників тоб-то від 1901. до 1890 р. Перегляд відбудється в днях 11. 12. і 13. ц. м.

Персональний склад комісаріату такий:

Крім мене і мого заступника урядує комісар Володимир Баранецький, бувший концептовий практикант ц. к. намісництва, Стефан Шпундер, бувший повітовий секретар староства, Василь Рудий, бувший старший офіціант ц. к. староства, Дмитро Сена і Іван Кучма, бувші офіціанти ц. к. староства. Чекаю на нові інструкції. Порозуміння з сусідніми комісаріатами існує, але є дуже доривочне.

Підгайці, 9. падолиста 1918.

Осип Танчаковський, тимч. Комісар У.Н.Р.

Звіт з Радехова.

Дня 2.XI. ц. р. Загальні Збори вибрали повітовим комісарем на Радехів управителя радехівської будівельної експозитури Александра Ростковича, а на членів Ради: о. Володимира Пелліха, пароха Радехова, директора каси Михайла Лотоцького, Стефана Обертаса, о. Петра Клебана, Григорія Германа. На території радехівського повіту обняла всюди урядування нова влада. По селах і містечках вибрано місцевих комісарів, а сесія з ними відбулася сьогодні. На сесії представлено програму праці в цілім повіті на найблизчий час, поки з Української Національної Ради у Львові не одержимо директив. Все іде в ладі після наших вказівок. В неділю 10/II. відбудуться Народні Збори і Свято укріплення української влади на рідній землі, а у вівторок 12/II. слідуватиме присяга новоіменованих місцевих комісарів. Населення ставиться до нової влади прихильно. Тому, що бувші урядовці ц. к. староства відмовили нам служби, комісаріат був приневолений зложити новий персонал, який постійно повнить службу в Радехові. Попередний кур'єр Фургала, якого ми дня 5/II. вислали до Укр. Нац. Ради до Львова, доси ще не вернув. Маємо 16 вагонів бараболі і вагон збіжа зовсім заладованого, котрі на випадок привернення руху до Львова стоять до Вашої диспозиції. Просимо конче надіслати нам дальші директиви.

Радехів, 7. падолиста 1918.

Росткович, в. р.

Звіт зі Стоянова.

В Стоянові перейшла державна влада в українські руки зовсім спокійно. Місцевим комісарем Стоянова став селянин Заремба. Військовим командантом є поручник Юрій Жмур. Зорганізовано теж міліцію під проводом хорунжого Косаря. В Стоянові є около 50 людей залози. Українська міліція переняла в Стоянові весь матеріал від військових команд бувшої австрійської армії, розоружила їх, а чужинців відіслала через Сокаль домів. Ліквідація живого інвентаря перебрана від військових відділів ведеться спільно з повітовим комісарем і місцевою українською командою. В значній часті віддається тягло потребуючим селянам в уживання до робіт. Ми не могли виплатити платні залізничним, поштовим, телеграфічним урядовцям і фінансовій сторожі, як також учителям по причині, що ми перебравали в державних касах всего-навсього 20.000 К. готівки. Розброєно неукраїнське населення і заряджено загальну мобілізацію всіх здібних від 18. року життя. Зорганізовано теж жандармерію. Повітовим комісарем став інж. Росткович.

Звіт зі Стрия.

Кур'єр Федь Підгородецький здає слідуочий звіт:

Посол др. Володимир Сінгалевиц зорганізував Стрийщину і сумежні повіти. Старство в Стрию обняв меценас др. Гарасимів, раду повітову о. Ніжанковський, пошту др. Калитовський, суд др. Кульчицький, залізничу станцію інж. Турин. В місті Стрию організується міська міліція, до якої належить коло 500 людей. Комунікаційні середники як гостинці і залізничні шляхи обставлені військовими патрулями. Військовим командантом є сотник Котович. Занято податковий уряд, в якого касах занято коло 1,000.000 К. В місті відчувається брак вугля, опалу так для населення, як для залізниць. Стрий має до диспозиції 28 армат без муніції, з того дві вислано до Дрогобича, а три до Львова. В місті і повіті повний спокій, життя пливе нормальним шляхом. Залізниця до Старого села через Ходорів в наших руках. Полонені з Угорщини вертають тисячами нараз через Стрий і звідси повстають великі транспортні труднощі. Богато полонених вертає пішки з браку вагонів і тому вийти дістали приказ в справі прокормлення тих полонених, щоби охоронити населення перед грабжками. Вийти по селах заприсягли на нову владу і цілий адміністраційний апарат працює дуже справно.

Звіт з Перемишлян.

Кур'єр Корчовський Олекса, підхорунжий, здає слідуочий звіт:

Перемишлянський повіт перейшов в українські руки дня 3. листопада ц. р. Повітовим комісарем перемишлянського повіту став др. Свістель, поручник УСС., повітовим військовим командантом Григорій Чолій, поручник 55. пп. Жандармерія і всі інші державні уряди повнять службу в імені Української Держави. В повіті повний спокій і порядок. Інвентаризація військового майна, бранка бувших вояків і рекрутація добровольців до української армії іде скорим темпом. Повітова військова команда вислала на підмогу до Львова сотню вишколених стрільців. У вишколі находиться звиж 300 вояків. В повіті повний спокій і порядок.

Повітова харчева управа достарчила до Львова 5 вагонів бараболь, які зложили селяни, почувши, що Львів находиться в апровізаційних клопотах.

Звіт з Долини.

Кур'єр п. Михайло Грицей, секретар філії Сільського Господаря, подає:

2. листопада ц. р. під проводом пор. Щирби, чет. Гладія, о. курата Притуляка і чет. Стисловича народня міліція заняла іменем Української Національної Ради всі державні уряди. Старство обняв адвокат др. Северин Данилович. Ведення пошти віддано п. Поповичеві, дотеперішньому управителеві пошти в Мізуні. Суд обняв секретар суду Коростецький, а податковий уряд Вінюк, повітову раду контрольор Грицей, а управу міста бурмістр др. Михайло Пачовський. Залізничий двірець обсадили українські війська, подібно як і всі касарні і військові магазини. У військових магазинах находяться провіанти, мундури, чоботи і т. п. в приблизній вартости щонайменше 2,000.000 К. Жандармерія в українських руках. Командант жандармерії Чех, прихильний українській справі. Всі уряди державні і автономні перенято враз з касами. Скільки готівки находяться в касах, ще не обчислено. Для міста Долини необхідні: офіціантка поштова, телефоністка та залізничник-начальник стації. В місті і цілім долиньським повіті спокій і порядок. В долиньським повіті є в трьох селах по сто кількадесят Мазурів, в самім лише Рівнім є около 300 Мазурів і то узброєних. В Долині є коло 200 узброєних українських вояків, в тім 25 гімназіяльних студентів. Маємо 3 скоростріли. Амуніції не маємо, післали по неї до Станиславова.

Звіт з Винник (пов. Львів).

Дня 1/XI. рівночасно з проголошенням української держави відбулися у Винниках збори Українців, на яких вибрано повітовим комісарем проф. Пилипа Миська і він обняв з днем 1. падолиста верховну владу у винницьким (судовім) повіті. Комісаріят зарядив переняття урядів та військових інституцій на річ Української Держави і перевів організацію війська в цілім повіті. Секретарем комісаріяту іменованний Володимир Домазар, урядовцем Василь Дверій. При комісаріяті утворився повітовий харчевий уряд з Евгеном Гавришем на чолі.

Мисько

Український повітовий комісар

Звіт з Львівщини.

Каранович Іван, емісар УНР. реляціонує:

Обіхав Городиславичі, Гаї, Чижиків, Підберізіці і інші села коло Винник. Всюди вибрано громадських комісарів і прибічний комітет. В харчевих справах треба зарядити примусові реквізиції, добровільно тяжко щось стягнути. Якийсь військовий відділ зрабував в дворі в Чижикові убрання і біля. Дано знати місцевому комісареві і часть відобрано. Командант був в стрілецьким однострою, а мужва Мадяри і Німці. Вносить, щоби на (около) 5 сіл установляти окружних комісарів з учителів, жандармів і т. п., щоби могли мати езекутиву та щоби лиш ті могли заряджувати реквізиції засобів поживи,

Звіт зі Щирця (пов. Львів).

Принагідний звіт Миколи Опоки:

Від 1. листопада ц. р. всі державні уряди знаходяться в українських руках, отже суд, почта, залізниця, податковий уряд і жандармерія. На почті усунуто начальника почти Поляка, а передано управу почти Українцеві. Залізницю веде начальник Українець. Все військове майно знаходиться в наших руках. Понад 200 вояків зложило присягу на Українську Державу. Повітовий окружний військовий комісаріят оголосив мобілізацію від 18 до 45 літ і виконує її під строгим військовим примусом. Військовим командантом є поручник Василь Тибінка, який має до розпорядження кількох старшин з сусідніх сіл. Окружним комісарем був кілька днів Володимир Могильницький, але він уступив ізза своєї надто великої компромісовості, а комісарем став директор школи Малицький. При комісарі є зорганізована прибічна рада під проводом о. Білинського з Гуменця. Харчевий уряд функціонує справно і люди згодні давати харчі, яких треба. В цілм повіті спокій, інтерновано лише одного Поляка судовика. Додам, що і в Миколаїві н/Дн. перейшли також всі державні уряди і влада в українські руки і все функціонує справно. Зі Щирця і Миколаїва н/Дн. відійшов вже один відділ війська на поміч до Львова під проводом хорунжого УСС. Миколи Опоки.

Звіт з Рудок.

Кур'єр, студ. теолог. Василь Добровольський здає слідуєчий звіт:

Дня 2. падолиста заняли українські відділи під проводом посла о. Стефана Онишкевича залізничий дворець та всі уряди. Повітовим комісарем є адвокат др. Марітчак, військовим командантом поручник Зенон Кульчицький. В повіті спокій, лиш в Гошанах ограблено двір після злого обходження властителя зі селянами. Жиди йдуть з Українцями. Вскди кипить горячкова організаційна праця, організується військо, охочих є багато, брак лише зброї і муніції. Уряди виконують владу в імені Української Держави.

Кур'єр, Петро Голінський, ук'нчений богослов дня 11. падолиста 1918 додатково подав з Рудок:

Поляки заховаються провокуючо. Польська інтелігенція бунтує селян особливо Поляків до опору проти української влади. Мобілізація заряджена. Покликується під зброю всіх здібних у віці від 18 до 30 літ. Населення радо сотками зголошується до бранки. Жандармерія зложена з активних Українців жандармів помагає дуже радо. Харчів доволі. Заряджено організацію харчевих припасів, надвижку перешлеться до диспозиції головній Українській Харчевій Управі у Львові. В повіті спокій, лиш в селі Гошанах у дідича Янка знайдено зброю і амуніцію, яку жандармерія з Хишевич сконфіскувала. Дідич Янко втік до Самбора, полишаючи двір на двох жінок, яким не заплачено. Вони по його втечі з полоненими Італійцями кинулись рабувати двір. Однак повітовій владі удалося в час здержати ексцеси. Обійшлося без більшої шкоди. Про удержання порядку стараються самі селяни.

Звіт з Комарна (пов. Рудки).

Місцева організація в Комарні зорганізувала збройний відділ, розбріла дня 1. падолиста більший відділ

чужинецького війська в Кліцку. здобула в той спосіб більшу скількість оружа та муніції і розбріла жандармерію в Комарні та всі доколичні постерунки. Повітовим комісарем назначено адвоката д-ра Коса, посадиником міста Українця Дмитра Ольхового. Командантом залоги є поручник Мартинюк, який приготує загальну мобілізацію повіту. Зорганізовано міліцію, яка повнить службу безпеченства. Давні русофіли йдуть разом з нами проти Поляків. Жиди відносяться прихильно до перевороту і беруть участь в громадському життю.

Звіт зі Сокаля-Белза.

Дотеперішний стан в окрузі Сокаль-Белз від часу перевороту змінився в той спосіб, що з огляду на великий обсяг повіту Сокаль-Белз на сесії комісарів за взаємною згодою виділено повіт Белз в особну експозитиру і вибрано помічним комісарем суддю Гісовського на округ Белз з тим, що військові справи мають підлягати комісареві зі Сокаля, зглядно тамже військовій команді. В справах політичної і загальної ваги має Гісовський здавати щотижня справоздання. Цей поділ був пожаданий тимбільше, що сокальська організація не була в силі опанувати далеких сіл і в них доси пиняво йшла організація під кожним оглядом.

Що до організації в повіті Сокаль, то цілу адміністрацію пушено в рух, комісарі сходяться на сесії що дві неділі, порішено найактуальніші справи, як справу опалу, усталення цін, організацію міліції на лад січової організації. Щодо цієї останньої, то на чолі її стоїть Драган, бувший організатор «Січей» як кошевий і 2 осаули, які мають задачу їздити і організувати села. Щодо них, то військовість боїться їх діяльності, щоби не тягнули багато до міліції (яка зрештою має повнити службу без зброї) і в цей спосіб для демагогічних цілей не ослабляли сили організуючоїся армії.

Щодо обняття урядів, то майже всі Поляки посувалися, або взяли відпустки (як в старостві), — в суді урядують, бо начальником є Українець. Шкільні справи поладжено в той спосіб, що віддано управу гімназії проф. Біленькому, народні школи проф. Банахові зі зглядом на ренегацтво дотеперішнього інспектора Стефанціва, хоч цей зголосився до служби і його прийнято, але провід має Банах.

Щодо ратункової акції для попалених сіл, знищених війною (особливо 5 сіл надграничних, які щойно вернули), то управа повіту мусить завчасу подбати про запаси збіжа, бараболь для них і в тій цілі думає звернутися до дворів о поміч, це зрештою також в їх інтересі, щоби охоронитися перед большевизмом. Найдадуть завчасу.

Щодо військових справ, то під проводом сотника Охрима праця пішла вперед, так що одну сотню вислалося до Львова і 15 фір з харчами. В останніх днях з причини номінацій і інших особистих справ прийшло до непорозуміння між Шалинським а Охримом і часть старшин престо не слухає Охрима, відпускають асентерованих людей на власну руку до дому і вже вкралася дезорганізація, якої наслідком є це, що вояки дезертирують. Думаємо, що Військовий Секретаріят з огляду на те, що Сокаль є граничним повітом, вгляне в це і заведе дисципліну, висилаючи когось на розвіди або в інший спосіб.

Щодо воєнної позички, податків всіляких, від тютюну і т. д. пускається в рух все можливе, щоби здобути гроші, бо інакше все стане.

Що зробити з бувшим старостою зі Сокаля Жачком? Його касові книги не в порядку, одна бракує і визнати ніхто не може; він зі Сокаля усунувся і мешкає під двором в Жовкві; рахунки з ним списалося, що можна було, бо претензій різних приватних вірителів до нього багато і то на грубі тисячі. Він вів інтереси ніби приватно ніби публічно для уряду, доставчав для Кракова, Варшави полотна, зарекувровані австрійськими військами на Волині та відпродані Жидам. Про

вислід доходжень з ним донесемо і чи не добре булоби його спровадити до Львова і замкнути.

Ждемо всі з тугою, коли раз Львів буде вільний.

Що слати у Львів? Просимо машин, а харчу буде в нас доволі. Щодо людей, то наразі слабше, бо організація в ході.

Евген Тисовський
Народний комісар.

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

Ілярій Тиморуг

В дні 1 травня ц. р. помер передвчасно у Відні старшина У.Г.А. Ілярій Тиморуг, що занедужавши перед кількома місяцями тяжко на нирки, виїхав з Буковини на лічення до наддунайської столиці, де й скосила його люта смерть. Покійний походив з Кадобівців, скінчив у Чернівцях IV. (колись українську) гімназію, а підчас вел. війни попав до італійського полону, де хорував тяжко на червінку. Після розвалу Австрії вступив у ряди У.Г.А., з якою перебув усю її долю й недолю. Повернувши з нашої війни домів, слабував на тиф, а після выздоровлення виїхав до Відня, де скінчив торговельну академію і де брав живу участь у студ. житті. Колиж вернув з Відня домів, був довший час без посади, а коли її нарешті дістав, занедужав небавком знову і ця недуга, не зважаючи на всі старання родини, довела його до могили. В. Й. П.!

Василь Кузьмин, пор. У.Г.А.

Дня 17. січня 1924 р. помер в українському військовому таборі в Йозефові в Ч. С. Р. поручник У.Г.А. Василь КУЗЬМИН.

Він прийшов на світ 1890 р. у селянській хаті в Олеші, товмацького повіту, у Східній Галичині. Після укінчення гімназійної науки в Станиславові відбув абітурієнтський курс торговельної академії у Відні та вчився на правничому виділі львівського університету.—

З вибухом світової війни розпочав військову службу як однорічний доброволець при б. австр. 58. п. п. і вже небавом звернув на себе увагу зверхників та товаришів своєю небуденною талановитістю, сильним і прямолинійним характером, тверезим розумом та притягаючою товариською огладою. Завдяки своїм незвичайним прикметам одержав Покійник приділ перекладчика при команді одного німецького (пруського) корпусу. Вернувши відтак з як найкращим свідоцтвом до своєї частини, був довший час командантом скорострільної сотні на російському боевищі, а згодом приділено його до служби при булаві б. австр. 11 пішої дивізії, що стояла тоді в Одесі. Як особистий прибічник команданта дивізії, а zarazом перекладчик, став Покійник посередником між тодішньою українською владою і населенням та австрійським командуванням. При виконанню цього важного завдання руководився Покійник

Спільна могила стрільців поляглих в боях під Львовом в селі Лисиничі. Світлина з 1925 р. Тепер могила висипана на 1 м. високо і оправлена. Оправленням могили ваявся б. хор. У.Г.А. Володимир Бубела з Лисинич.

піднеслою любовю до всего рідного та питомим йому тактом і через те зєднав собі серед широких кругів українського громадянства ширю прихильність та загальну пошану. —

Після перевороту вступив до Української Галицької Армії. На внесок одного булавного старшини, що знав Покійника з часів австрійської служби, покликано його до Начальної Команди У.Г.А. Однак його почуття народнього обовязку та зрозуміння важности хвилі не могли найти заспокоєння у відносно вигідній службі при Начальній Команді і гнали його на бурхливе боєвище. На усильне прохання Покійника перенесено його небавом до боєвої частини і приділено до III. Бригади, як команданта куріня.

У звязку цієї бригади перейшов пор. Кузьмин як боєвий старшина всю Голгофту У.Г.А. зпід Львова аж по Бершадь на Поділлі. З переходом У.Г.А. до большевиків у лютому 1920 р. приділено його як старшину для окремих доручень до булави II-го Галицького Корпусу, перестроєного опісля на I. Червону Бригаду У.С.С.

Після розоруження останків У.Г.А. польським військом у травні 1920 р. перейшов Він з групою генерал-четаря Кравса до Чехословаччини та віддав у часі переходу неоцінені прислуги як посередник між командою групи і населенням.—

Не спочав Він і на скитальщині. В Українському Робітничому Таборі в Ліберці працював з повним самовідреченням у культурних установах, а без його діяльної участі ні обійшлася жадна важніша нарада в загальних, чи таборово-скитальчих справах. З перенесенням частин У.Г.А. до Українського Військового Табору в Йозефові став Покійник прибічником українського команданта табору, а відтак Головного Команданта частин У.Г.А. в Ч.С.Р. Його службова ревність сягала так далеко, що В.н не найшов навіть часу на те, щоби в зародку побороти страшну недугу шлункового рака, набуту в часі української визвольної боротьби. І щойно тоді, коли занедбана недуга звалила його з ніг, взявся її лікувати, однак неажаль — за пізно. Що правда його сильний, відпорний організм боровся довгий час із цєю хворобою, та вкінці уляг їй.—

Загальна любов і пошана, яку зеднав собі Покійник у всіх тих, що його знали, найшла проречистий вислів у його похоронах дня 19. січня 1924 р. Був се величавий прояс, у якому крім жителів табору взяли участь численні відпоручники чеськословацьких військових частин та місцевого громадянства.—

Пор. Клим Утриско

(Замість китиці цвітів на могилу в річницю його смерті).

Йшов до бою о півночі,
Смерть закрила йому очі
Від трьох куль на все ..

Не від трьох, а від одної кулі смерть закрила очі поручникові Климові Утрискові.

Саме одинацять літ минає від тієї хвили, як його не стало між живими.

Покійний пор. Клим Утриско родився в Комарні 5. II. 1897 р. і був учителем.

Підчас світової війни як старшина-четар 80 австр. піхотного полку боровся весь час на всяких фронтах, а з вибухом війни польсько-української вертає у рідне містечко Комарно, де організує владу та бовву частину. Коли бої в вулиць Львова перенеслися поза Львів, в організовані Климом Утриском частини, під його проводом ставлять опір противникові під Сквиловою та Любінем, де і держались аж до відвороту У.Г.А. Як командант сотні, в куріні бл. п. сот. Степанова, стоїть на фронті під стацією Любін через цілу зиму. Наступи сотні Кліма Утриска на ворожі позиції в Любіні малім і Порічу, записались золотими буквами в історії боїв У.Г.А. Слід згадати, що сотня,

якою покійний командував, була доволі здеморалізована й некарна і тому доводилось багато працювати, щоби її здисциплінувати, що Покійному вповні удавалось.

При загальнім відвороті У.Г.А. пор. Утриско відступає зі своєю сотнею аж до Ягольниці. Тут нічно з 7 на 8 червня, саме в зелену суботу, скликана була нарада старшин і на цій нараді вирішено негайно почати протинаступ. Поручник Утриско йде попереду наступаючої кольони. Біля цвинтаря, в цегольні, почувся якийсь гамір. Заки можна було розглянутися, скритий в цегольні ворожий відділ дав сальву. Кольона розсипалася. Щойно при збірці стало помітно, що немає команданта, пор. К. Утриска. Вояки думали, що десь припізнився, а коли поручник таки не надходив, полковник Бізанц дав приказ за ним шукати. Найшли його вбитого. Куля поцілила прямо в голову. Лежав обдертий з одягу і без чобіт.

Вбитого забрали стрільці й принесли на квартиру і там вирішили не хоронити в полі, а відвезти в село Лисівці над Серетом, де парохом був його краян, покійний вже тепер о. Вигнанський. Тут 10. VI. по полудні при численній участі духовенства, великому здвигу селян, стрільців і старшин, в дпроваджено пор. Кліма Утриска на лисовецьке кладовище і зложено в глибоку сумну могилу завітчану квітами Поділля, на якого ланах він склав буйну свою голову.

Марійка Слоньовська

Листа втрат І-ої бригади УСС. (1919 р.)

подана б. пол. духовником У.С.С. о. М. Карівцем, який недавно повернув з Великої України
(Продовження)

Число	Дата	Полк кур.	Імя і наз-вско	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Заняття в дома	Місце і день похор.	Причина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітка
7	10/10	Госп. сотня Бриг. УСС. Стр.	Михайло Федунчак	1896 Ясенів горішний, п. Косів	10/10 Земський шп У. Н. Р. Фельштин, п. Проск.	гр. кат.	вільний	рільник	12/10 на цвинтарі в Фельштині	тиф			
8	12/10	Стр. II. с. I. кур. I. п. УСС.	Онуфрій Самота	1899 Каплинці, п. Березанн	12/10 с. Жердинівка, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	13/10 на цв. в с. Жердинівка	тиф і червінка	Роман Стахура, підхор., Новоселець, сотн.		
9	7/10	Госп. сот. цив. візн.	Петро Іванило	1904 с. Черче, п. Рогатин	7/10 в зем. шпит. в Фельштині	гр. кат.	вільний	рільник	9/10 на цв. у Фельштині	тиф			
10	30/9	I. кур. II. с. II. п.	Василь Стасів	1900 Нинів дол., п. Долина	Степанівка п. Гайсин, губ. Под.	гр. кат.	вільний	рільник	1/10 на цв. у Степанівці	з ран	Верганівський		
11	10/10	I/II. II. сот.	Михайло Зубко	1901 Ланчин, п. Надвірна	Під Івангородом, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	11/10	убитий	Сташинський, Васишишин		
12	10/10	I/II. II. сот.	Максим Коблик	1897 Саджавка, п. Надвірна	Під Івангородом, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	11/10	убитий	Сташинський, Васишишин		
13	10/10	I. к. II. п. I. сот.	Василь Ших	1901 Ковнець, п. Дрогобич	В лісі під Івангородом, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	11/10	убитий	Дідик, Кобілка		
14	16/10	II. п. I. к. III. с. Ст. стр.	Михайло Микуляк с. Андрія	1897 Бучач	Під Монастирком, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	16/10 на цв. в Монастирку	убитий в бою	Кавецький, Ганчарик Микола		
15	16/10	II. п. I. к. III. с. Стр.	Федь Іваночко с. Степана	1898 Довге, п. Дрогобич	Під Монастирком, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	16/10 на цв. в Монастирку	убитий в бою	Кавецький, Ганчарик Микола		
16	1/10	I. п. 8 сот. Хор.	Сидір Михалевич	1900 Славсько, п. Сколе	Свинарка мала, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	абт. гім.	1/10 Талалаївка, п. Гайсин	убитий в бою	Михайло Дембінський, ст. стр. Осип Маньків, вістун		
17	16/10	II. п. I. к. Стр.	Панько Ковба	1898 Головецько, п. Ст. Самбір	Під Монастирком, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	16/10 остав на поли бою	убитий в бою	Осип Лозинський, ст. дес., Новіка, ст. стр.		

в л а с н и й с а н і т а р н и й в і д д і л

Число	Дата	Полк, кур.	Імя і на- звисько	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Заняття в дома	Місце і день похор.	При- чина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітка	
18	16/10	II. п. I. к. I. с.	Микола Арсеневич с. Марії	1898 Кавуни, п. Сколе	16/10 під Монастир- ком, пов. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	6/10 остав на поли бою	убитий в бою	Лозин- ський, Осип, ст. дес., Лазорук, ві-тун	власний сан. відділ		
19	30/9 1919	I кур. II п.	Стась Михайлів	1899 Лисовичі, п. Долина	30/9 Степа- нівка, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	Оста- півка	убитий	С. Мерга- ник, дес., Василь Салій			
20	4/9	I пол. I кур.	Данило Андріяш	1892 Базар, п. Чортків		гр. кат.	вільний	рільник						

Листопад 1919

1	6/11	II. полк.	Іван Данилюк	Орелець, п. Снятин	Северинів- ка, п. Лі- тинський губ. Под.	гр. кат.	вільний	рільник	7/11 Севери- нівка, цвинт.	тиф				
2	7/11	I. п. II. к. Гуц. Сот.	Володи- мир Семанюк с. Ілька	1899 Суботів, п. Стани- славів	Севери- нівка, пов. Літин.	гр. кат.	вільний	рільник	8/11 Севери- нівка, цвинт.	запа- лення легких	Петро По- падюк, ст. дес., Стефан Яремко, стр.	о. Макарій Каровець		
3	15/10	I. к. II. п. Стр.	Петро Дутка с. Михайла	1901 Волківці, п. Борщів		гр. кат.	вільний	рільник		убитий в бою		власний сан. в'дділ		
4	19/11	Стр. 7. с. I. п.	Никола Гайда с. Павла	1889 Липиця дол., пов. Рогатин	Севери- нівка, пов. Літин.	гр. кат.	вільний	рільник	20/11 Север- инівка, цвинт.	тиф	Михайло Тис, дес., Онищук, дес.	власний санітарний відділ		
5	20/11	Бу- лавн. I. п. 7 с.	Степан Зборов- ський	1892 Нижнів, п. Товмач	Севери- нівка, пов. Літин.	гр. кат.	вільний	рільник	21/11 Север- инівка, цвинт.	тиф плям.	Михайло Тис, дес. Гриць Максимяк, ст. дес.			
6	19/11	Стр. I. п. 7 с.	Данило Шевчук	Ладичин, п. Терно- піль	Севери- нівка, пов. Літин.	гр. кат.	вільний	рільник	20/11 Север- инівка, цвинт.	тиф плям.				
7	19/11	Стр. I. п. 7 с.	Стефан Пецовий	1898 Залуже, п. Борщів	Севери- нівка, пов. Літин.	гр. кат.	вільний	рільник	Север- инівка, цвинт.	тиф плям.				

Грудень 1919

1	2/12	дес. I кур. II п.	Гриць Сташин- ський	1898 Борщо- вичі, п. Львів	2/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Маруній Пилип, Теранок, дес.	власний санітарний відділ		
2	2/12	стр. I. к. II. п.	Дмитро Глинчак	1899 Росохач, п. Чортків	2/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Іван Паньків, Микола Кавка			
3	2/12	стр. I. к. II. п.	Михайло Драбик	1900 Михальче, п. Горо- денка	2/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Пилип Маруній, С. Мерга- ник, дес.			

Число	Дата	Полк кур.	Імя і на-звисько	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Заняття в дома	Місце і день похор.	Причина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітка	
4	4/12	стр. І. к. ІІ. п.	Томко Гуменюк с. Філька	1897 Косляки, п. Збараж	4/12 Браїл в, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Іван Паньків, Пилип Маруний	власний санітарний відділ		
5	4/12	стр. І. к. ІІ. п.	Павло Дяків с. Стефана	1897 Цішки, п. Золочів	4/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	С. Мерганик, дес., Микола Кавка			
6	4/12	стр. І. к. ІІ. п.	Федь Лоїк с. Марії	Боршів, п. Перемишляни	4/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Іван Паньків, Пилип Маруний			
7	9/12	стр. І. к. ІІ. п.	Петро Пліхтяк	1900 Пістинь, п. Косів	9/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Микола Кавка, С. Мерганик, дес.			
8	11/12	стр. І. к. ІІ. п.	Осип Гаєвський с. Петра	1901 Ласківці, п. Терембовля	11/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Пилип Маруний, С. Мерганик, дес.			
9	11/12	стр. І. к. ІІ. п.	Петро Голуб с. Насті	8/ІІ 1884 Лапшин, п. Березжани	11/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Іван Паньків, С. Мерганик, дес.			
10	12/12	Ст. дес. І. к. ІІ. п.	Лука Пташник	1892 Заріче, п. Рогатин	12/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.			Браїлів	тиф	Пилип Маруний, Микола Кавка			
11	13/12	віст. І. к. ІІ. п.	Михайло Яремин	1901 Ланчин, Надвірна	13/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	С. Мерганик, дес., Маруний Пилип			
12	9/12	стр. І. к. ІІ. п.	Франко Кобялка	1896 Опоки, п. Золочів	9/12 Браїлів, шпиталь, п. Винниця		вільний	рільник	Браїлів	тиф	С. Мерганик, дес., Кавка Микола			
13	15/12	стр. І. к. ІІ. п.	Микола Зубатий	1894 Задарів, п. Бучач	15/12 Браїл в, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Маруний Пилип, Кавка Микола			
14	20/12	стр. Бул. сот. Бриг. УСС.	Михайло Ткачук	1888 Майдан, середний п. Надвірна	20/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Антін Юзьків, ст. стр., Стефан Крисоватий, підх.		о. Анатоль Базилевич, свящ. цивільний	
15	8/12	Чет. І. п.	Іван Чичилович	1896 По-рудно, п. Яворів, прин. до Кобильниці, пов. Яворів	8/12 В селі Рів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	ст. теол.	Рів, на цвинт.	тиф	Евген Чичилович, Карлович Стефан		власний сан. відділ	

Число	Дата	Полк. кур.	Імя і наз-вско	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Заняття в дома	Місце і день похор.	Причина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітки
16	16/12	стр. Обоз. Сот.	Михайло Іжевський	1899 Гаї смоленські, п. Броди	16/12 Село Рів, пов. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Рів, на цвинт.	тиф	Карпович Стефан, Млачовський, підхор.	власний санітарний відділ	
17	12/12	Ст. дес. 7 сот. I. п.	Никола Глушак	Бордуляки, пов. Радехів	Семаки, п. Винниця, губ. Подільська	гр. кат.	вільний	рільник	Цвинт. в Семаках	тиф	Міський Володимир, Онишук, дес.		
18	9/11	Стр. I. п. I. к.	Дмитро Притула	Братківці, п. Стрий	Северинівка, п. Літин, губ. Под.	гр. кат.	вільний	рільник	10/11 Цвинт. в Северинівці	тиф	Федь Сарамака, вист., Радиш, пор.		
19	20/11	Стр. I. п. I. к.	Володимир Ратишин	1902 Львів	Семаки	гр. кат.	вільний	електр. технік	21/11 Семаки	тиф	Геофіль Ярчук, дес., Радиш, пор.		

Вічень 1920

1	22/1	Дес. I. п. III. к.	Степан Никифоров	1895 Джурів, п. Снятин	Баланівка, п. Ольгопільський	гр. кат.	вільний	рільник	23/1 в Баланівці, на цв.		Яків Гладун, бул., Роман Чернець	о. Макарій Каровець, пол. дух. Бригади УСС.	Імя і назвско не знаме; не знайдено ніяких документів
2	26/1	III. Бриг. 6. п.	Н. Н.	?	Баланівка, п. Олгоп.	гр. кат.			29/1 в Баланівці, на цв.	тиф			
3	22/11 1919	Стр. I. п. I. к. 3 с.	Дмитро Петрович	1880 Лапшин, п. Березжани	22/11 Семаки, с. с. Северинівка, п. Літинський	гр. кат.	вільний	рільник		тиф	Т. Ярчук, дес., Радиш, пор.	власний сан. відділ	
4	22/11 1919	Стр. I. к. I. п.	Василь Сенюк	24 роки Тяпче, п. Долина	22/11 Семаки, п. Літин.	гк. кат.	вільний	рільник	в Семаках, на цвинт.	тиф	Федь Сарамака, вист., Радиш, пор.		
5	20/12 1919	Стр. I. к. I. п.	Михайло Волошин	1900 Оглядів, п. Радехів	21/12 Семаки, п. Літин.	гр. кат.	вільний	рільник	в Семаках, на цвинт.	тиф повор.	Радиш, пор.		
6	2/2 1920	Стр. Кіш УСС.	Олекса Мазурик	Викторів, п. Станіславів	2/2 Біланівка стара, п. Ольгоп.	гр. кат.	вільний	рільник	в Біланівці на цвинт.	тиф		о. Макар Каровець	
7	31/1	Козак Сот. Кінн. УСС.	Іван Максимців	1884 Кошилівка п. Бібрка	31/1 Тульчин, п. Брацлав, г. Под.	гр. кат.	вільний	рільник	1/2 на цвинт. в Тульчині	тиф пятн.	М. Ольховий, підхор., Гриньків	санітарн. відділ	
8	20/1	Стр. Мун. Скл. Бриг. УСС.	Василь Кабин	5/2 1897 Монастирско, пов. Косів	20/1 Запасна лічниця, Тульчин	гр. кат.	вільний	рільник	20/1 на цвинт. в Тульчині	тиф пятн.	М. Ольховий, підхор., Гриньків		

СПИС ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914—1921 р.

(Докінчення)

Трильовський, Кирило, д-р.: До Львова. „Український Прапор“. Відень, 1914, Ч. 23/25.

Спогади з подорожі в Відня у Східню Галичину в падолисті 1918 р.

Трильовський, Кирило, д-р.: З моїх споминів. Початки стрілецької організації і Боева Управа. Календар „Червоної Калини“ на 1927 р. Львів, 1926, стор. 1—17.

Удовиченко, О., Генерал.: Перша боротьба за Київ (1917—1918). „Військова справа“. Париж, 1927/1928, Ч. 1, стор. 8—14.

Удовиченко, О., Генерал.: Загибель студентського куріня під Крутами. „Військова справа“. Париж, 1928, Ч. 2, стор. 5—8.

Фастовський В.: Трипільська трагедія. (Спогади учасника). Переклад*) В. Кулика. [Харків], 1926, 8^о, 64 стор. Видання „Державного Видавництва України“. Відноситься до боротьби большевиків з от. Зеленим, літом 1919 р.

Фріш, Роман, сотник: Із днів слави артилерії УГА. (Сторінка до історії 6. гарматного полку УГА.)

Фріш, Роман, сотник: „Битва під Ліщином“. Календар „Червоної Калини“ на 1928 р. Львів, 1927, стор. 146—150.

Характерник: Згадки з минулого. „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1924 кн. VII/IX, стор. 285—298; — 1925, кн. I, стор. 134—142; — кн. VI, стор. 127—132; — кн. X, стор. 126—131; — кн. XI, стор. 219—229; — 1926, кн. III, стор. 207—215.

Христюк П.: Замітки й матеріали до історії української революції 1917—1920 р. Том I, Відень, 1921 8^о, 151 стор. — Том II, [Відень], 1921, 8^о, 200 стор. — Том III, [Відень], 1921, 159 стор. — Том IV, [Відень], 1922, 8^о, 192 стор. Видання „Українського Соціологічного Інституту“.

Цегельський, Льонгин, д-р.: Після 573 літ прірви. „Український Прапор“. Відень, 1919, Ч. 23/25.

Цегельський, Льонгин, д-р.: Як се було? (Відірвані спогади з часу повстання укр. держави.) „Український Вістник“, Нью-Йорк, 1927, Ч. 4.

Ч-ий, С., сотник: Зимом 1919—20. „Український Скиталець“. Ліберець, 1921, Ч. 5.

Чорний: З битв о Львів. „Свобода“, Джерзи Ситі [3. Д. Америки], 1928, Ч. 175—186.

Ч-ч, поручник і О-ий, поручник: Самбірські падолистові дні 1918 р. „Український Скиталець“. Ліберець, 1920, Ч. 4.

Ч. В.: Спогад про повстання проти гетьмана в Полтаві. „Табір“, воєнно-літературний журнал. [Каліш], 1928, Ч. 9, стор. 96—100.

Чайковський, Андрій: Осип Струмеляк, хорунжий артилерії УГА. (Спомин). Календар „Черв. Калини“ на 1929 р., Львів, 1928, стор. 82—85.

*) З якої мови перекладено, не зазначено.

[Чорний, сотник С.С.] Готування на велике діло. (Вишкіл С. С. в Білій Церкві.) „Стрілецька думка“. Старокопостинів, 1919, Ч. 61.

[Чорний, сотник С. С.] Переговори з Німцями. „Стрілецька думка“. Старокопостинів, 1919, Ч. 61. Відноситься до переговорів С. С. з німецьким гарнізоном в Білій Церкві в днях 15 і 16 падолиста 1914 в справі неутральности Німців супроти повстання проти гетьмана Скоропадського.

Ш. С.: Санітарний шеф козацького загону ім. Гонти. (Нарис на основі воєнного записника.) Календар „Червоної Калини“ на 1925 р. Львів, 1924, стор. 60—62.

Шандрук, П., генерал: Бої 3-ої стрілецької залізної дивізії з большевиками під с. Сидоровим над Збручем 19-26-го липня 1920 року. „Табір“, воєнно-літературний журнал. [Каліш], 1923, Ч. 1, стор. 94—III.

Шаповал, Микита: Велика революція і українська визвольна програма. (Виклади в Америці). Прага, 1927, 8^о, 324 стор. Видання „Вільної спілки“.

Шмігельська-Климкевичева, Ірина: З моїх споминів (Вімок з історії коз. загону ім. Гонти). Календар „Червоної Калини“ на 1925 р. Львів, 1924, стор. 97—99.

Шмігельська-Климкевичева, Ірина: Низка споминів про отамана Кирила Карася. Календар „Червоної Калини“ на 1928 р. Львів, 1927, стор. 150—153.

Шостаківський, Петро: Гетьманський Універсал з 16 жовтня 1918 р. (Про станове козацтво). „Поступ“, Львів, 1928, стор. 107—111.

Шустикевич, А.: Спомини з Одеси. Календар „Червоної Калини“ на 1928 р. Львів, 1927, стор. 102—114.

Шустикевич, А., б. пор. У. Г. А.: З останніх боїв. (Осінь 1919 року на Великій Україні). Календар „Червоної Калини“ на 1929 р. Львів, 1928, стор. 144—148.

Шухевич, Володимир: Початок українсько-польської війни. Замітки з військового боку. „Український Прапор“. Відень, 1919, Ч. 23/25.

Шухевич, Степан, д-р.: Спомини з Української Галицької Армії (1918—1920), Частина I, 16^о, Львів, 1929, 176 стор. — Частина II, 16^о, Львів, 1929, 176 стор. — Частина III, 16^о, Львів, 1929, 162 стор. — Частина IV, 16^о, Львів, 1929, 164 стор. — Частина V, 16^о, Львів, 1929, 147 стор. Видання „Червоної Калини“.

Ш. О.: „Село Наливайки“. (Сторінка з Зимового Маршу). „Табір“. Воєнно-літературний журнал. [Каліш], 1928, Ч. 8, стор. 64—75.

Щуровський, В., Др.: Спомини з пробування У.С.С. на Наддніпров'ю в 1918 р. „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1925, Кн. III, стор. 218—228.

Щуровський, Володимир, др.: Українські Січові Стрільці на Запоріжжю. Календар „Черв. Калини“ на 1929 р., Львів, 1928, стор. 40—44.

Юркевич, Осип, поручник У.Г.А.: З чотирикутника смерті (Спомини про тиф і Різдяні Свята на Україні 1920 р.) „Український Фармер“, Вінніпег, (Канада), 1928, Ч. 2—3.

Яворовський, Євген: Бій під Сигнівкою. (Уривок із воєнного записника). Календар „Червоної Калини“ на 1928 р. Львів, 1927, стор. 65—69.

Яворовський, Євген: Денікініяда Української Галицької Армії. Популярний нарис. Яворів, 1929, 16°, 32 стр.

Ярий, Ріко, сотник: День слави в історії наших саперів. (Витяг з воєнного дневника 2/III сап. сотні). Календар „Червоної Калини“ на 1925 р. Львів, 1924, стор. 93—96.

Я(сінчук), Т(еодор): Два документи з листопадових днів. „Рада“, Львів, 1928, Ч. 103/104.

Подано текст двох наказів Начальної Команди Укр. Війська, перший з дня 12.XI, другий з 15. XI. 1918 р. Накази підписані полк. Стефановим.

* * *

З румунської окупації: „Український Прапор“. Відень, 1919, Ч. 1—2.

Повстання на Херсонщині проти Скоропадського. „Стрілецька Думка“. Староконстантинів, 1919, Ч. 61.

Як переведено злуку? Спогади учасника. „Український Вістник“. Нью-Йорк 1928, Ч. 15.

(На чужих мовах)

Auhagen, Otto, Dr. Prof.: Rückker aus der Ukraine „Ukraine“, Monatsschrift für deutsch-ukrainische Volkswirtschafts- und Kulturpolitik. Берлін, 1819, Ч. 2. стор. 29—40.

Опис повороту з Києва в Німеччину в часі повстання проти гетьмана Скоропадського.

Алексеев, Ив. (Небутов): Из воспоминаний левого есера. (Подпольная работа на Украине). Москва, 1922, 8°, 52 стор. Видання „Главноштпрсвета“.

Антонов, Овсенко, В., А.: Записки о гражданской войне. Том первый с 6-ю схемами и 17-ю фотографиями. Москва, 1924, 8°, 300 стор.

Ся праця містить дуже багато цінного матеріалу до історії українсько-більшевицької війни при кінці 1917 і початку 1918 рр. Автор був Головнокомандуючим Червоної Армії на Україні.

Аршинов, П.: История Махновского движения (1918 до 1921 гг.) Берлін, 1923, 8°, 258 стор.

Автор анархіст і учасник боротьби Махна з Денікіном, Врангелем і більшевиками.

Windischgraetz, Ludwig, Prinz: Vom roten zum schwarzen Prinzen. Берлін, 1920, 8°, 459 стор. Verlag Ullstein, A. C.

Причинки до історії розпаду Австрії. Автор був якийсь час угорським міністром харчових справ. Деякі місця відносяться до справи Сх.-Галиччини.

Hindenburg von, маршал: Aus meinem Leben. Ляйпциг, 1920, 8°, 409 стор. (Verlag von S. Hirzel in Leipzig).

Hoffmann, Max, генерал: Der Krieg der versäumten Gelegenheiten. Мінхен, 1924, 8°, 232 стор. (Verlag für Kulturpolitik).

Автор учасник бересть-литовських мирних переговорів.

Gelshorn, K., Lic.: Mit den deutschen Truppen in der Ukraine. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Zusammenbruchs. Кенігсберг (1921) 8°, 60 стор. (Verlag von Gerhard Pehl).

Gotthein, Georg: Warum verloren wir den Krieg? Штуттгарт-Берлін, 1919, 8°, 94 стор.

До України відноситься уступ 7-ий, де обговорений бересть-литовський мирний договір.

Деникинъ, А. И., генерал: Очерки Русской Смуты. Томъ I. Выпускъ 1. Крушение власти и армии... Фев-

раль-Сентябрь 1917. Париж. (Року видання не подано), 8°, 183 стор. — Том I, выпускъ 2. Крушение власти и армии. Февраль-Сентябрь 1917. Париж. (Року видання не подано), 8°, 238 стор.

Кассони Б.: Боротьба с Деникинымъ. Москва-Ленінград, 1927, 16°, 62 стор. Видання „Государственное издательство“. Отдел военной литературы.

Kwapinski, Jan: Z moich wspomnień o rewolucji gosijskiej. Rok 1918. „Robotnik“, Варшава, 1927, Ч. з дня 16. падолиста.

Згадка про підготування повстання проти гетьмана Скоропадського. Польські частини мали взяти участь в ньому.

Lipiński, Wacław: Wśród lwowskich orląt. Варшава, 1928, 8°, 132 стор. Видав „Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy“.

Ludendorff, Erich, генерал: Meine Kriegserinnerungen 1914—1918. Берлін, 1919, 8°, 628 стор. (Verlag Mittler und Sohn).

Miączyński, Czesław: Boje lwowskie. Część I. Oswo-bodzenie Lwowa (1—24 listopada 1918 roku) Tom I. Варшава 1921, 8°, 338 стор. — Część I, Tom II, Варшава, 1921, 8°, 278 стор.

Миллюковъ, П., Н.: История второй русской революци. Томъ первый, выпускъ первый. Софія, 1921, 8°, 248 стор. — Томъ первый, выпускъ второй. Софія, 1924, 8°, 307 стор.

Миллюковъ, П.: Россия на переломѣ. Томъ I. Париж, 1927, 8°, IX+400 стор. — Томъ II. Париж, 1927, IX+281 стор.

Nowak, Karl, Friedrich: Der Sturz der Mittelmächte. Мінхен, 1921, 8°, 435 стор. (Verlag für Kulturpolitik).

Prószyński, Marcei, Dr.: Ze wspomnień listopadowych. „Słowo Polskie“, Львів, 1927, Числа з днів 28 падолиста, 3 і 11 грудня.

Rozwadowski, Tadeusz, gen. broni: Przygotowania do odsieczy Lwowa. Garść wspomnień osobistych z listopada 1918 roku. „Słowo Polskie“, Львів, 1927, Ч. 330.

Sopotnicki, Józef, podpułkownik: Kampanja polsko-ukraińska. Doświadczenia operacyjne i bojowe. Львів, 1921, 8°, 139 стор. Видала „Spółka Nakładowa „Odrodzenie“.

Czernin, Ottokar, (граф): Im Weltkriege. Берлін, 1919, 8°, 428 стор. (Verlag Ullstein A. C°).

Schwarte, M.: Der grosse Krieg 1914—1918. Tom V. (Der österreichisch-ungarische Krieg. — Збірна праця). Ляйпциг, 1921, 8°, 674 стор.

Про Україну в уступі „Die Zeit der Friedensschlusse im Osten“.

* * *

Разложение армии в 1917. году. Подготовлено к печати А. Е. Какуриным. С предисловием Я. А. Яковлева. (Центрархив — 1917 год в документах и материалах). Москва - Ленинград, 1925, 8°, VIII + 190 стор. Видало: „Государственное Издательство“.

Ursachen des Zusammenbruchs. Gutachten des Obersten a. D. Schwertfeger, des Generals der Infanterie a. D. von Kühl und des Geheimrats Professor Hans Delbrück. Берлін, 1923, 8°, 243 стор.

Про Україну стор. 152—168. Ся праця це офіційальне видання німецької парламентарної комісії (комісія 4-та, підкомісія 12-та), яка мала розслідувати причини мілітарного розгрому Німеччини в 1918 році.

Безіменні статті і книжки.

Берестейський мир. З нагоди 10-их роковин 9. II. 1918 — 9. II. 1928 р. Спомини та матеріали. Зладив і попередив вступом І. Кедрин. Львів-Київ, 1928, 8°, 320 стор. (Зміст цього збірника: 1) І. Кедрин: Бе-

рестейський Мир. 2) М. Голубець: Бересте Литовське. 3) Др. Микола Залізник: Моя участь у мирових переговорах в Берестю Литовському. 4) О. Севрюк: Берестейський Мир. 5) В. Винниченко: Мир з Центральними Державами. 6) Гр. О. Чернін: Бересте Литовське. 7) Ген. М. Ф. Гофман: Берестейський Мир. 8) Ген. Е. Людендорф: Мирові переговори у Берестю Литовському. 9) Колін Росс: Звіт. 10) Мирний до-

говір (текст). 11) Тайний договір про Галичину та Буковину (текст).

Десятирічча повстання Дрогобицького пролетаріату. „Земля і Воля“. Орган Комуністичної Партії Західної України, 1929, Ч. 1, стор. 8—9.

Чому була проголошена в жовтні 1918 р. окрема західно-українська держава. „Український Прапор“, Берлін, 1928, Ч. 17—20.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

З цим числом посилаємо поштові складанки та просимо прислати ними передплату на другий піврік зглядно на третій чвертьрік 1930 р.

Залягаючим передплатникам вислали ми окремі пригадки, а тут ще раз просимо вивірвати залеглу передплату відвратною поштою.

Це число виходить в подвійнім обемі разом за липень і серпень та коштує поодинокю зол. 2'40.

СПРОСТУВАННЯ ПОХИБОК

В споминах б. п. Івана Андруха, під заг. „Січові Стрільці у корпусі ген. Натіва“ в Л.Ч.К. Ч. 4 за 1930 р. ст. 6. помилово подано, що Січових Стрільців при 2 Зап. Полку почав збирати бунч. Володимир Савойка. Був це Любомир Савойка, тоді хорунжий С.С. у корпусі ген. Натіва.

Др. Евген Ловицький, адвокат, Підгайці, зложив на прес. фонд Л.Ч.К. 5— дол., за які видавництво складає щиру подяку.

ДО ЗАПОРОЖЦІВ

16 квітня б. р. в Єш (Люксембург) помер один з видатніших старшин-запорожців, сот. І. Твардовський. Наш обовязок зберігти його могилу і поставити пам'ятник. Присутні в Єш запоріжці піднялися цієї справи, але не вистарчає засобів. Тому звертаюся до всіх запоріжців з закликом допомогти пожертвами. Гроші слати на адресу: »А. Tchoub, Ech sur Alzette 25, rue du Clair Chêne. Luxembourg.«

Полк. І. Дубовий

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 7—8. / Липень-серпень 1930.

З М І С Т

	Стор.		Стор
Бийте, бийте, барабани!		Бої за Володимир Волинський	
Уот Уйтман	2	Др. А. Річинський	14
Київ наш!		До історії повстанчого рейду ген. хор.	
Р. Купчинський	2	Ю. Тютюнника в листопаді 1921 р.	
В річницю смерті полк. Дмитра Вітовського		(Доклад полк. ген. шт. Ю. В. Отмарштейна) . . .	17
Л. Лепкий	3	* * *	
Визвольний відгомін на Лемківщині		Присвята М. Г. — О. Олесь	20
о. Зяновій Флюнт	5	Отаманщина	
Два спомини		Михайло Середа, полк. Армії УНР.	21
Василь Горбай	7	Нарис історії XIV бригади У.Г.А.	
Обозництво УГА.		(Продовження) — пор. Карло Аріо	25
Ол. Кузьма	8	Матеріали і документи	
1 9 1 8		Перші дні листопада у Східній Галичині . . .	29
О. Бабій	9	Посмертні згадки	32
Полковник П. Болбочан		Листа втрат I-ої бригади УСС. (1919 р.)	
(Останній акт життя) — Гр. Макаренко	10	о. М. Каровець	34
На чисту воду		Бібліографія	
Дмитро Палів	12	Спис жерел до історії української визвольної	
Під Кристинополем		війни 1914—1921 р. (Докінчення)	38
Пор. Іван Околот	13		

Редагують: Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький

Відповідальний редактор: Петро Пасіка

Друкарня ОО. Василян у Жовкві

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

Що виходить в 1930 р. під тою самою редакцією.

ЛНВ виходить точно в кінці кожного місяця в обемі шести аркушів.

ЛНВ, як і досі, буде виразником ідей, боронених від 1922 р.: «літературний імперіалізм» — в краснім письменстві, творчий субективізм — в критиці, енергетизм — в філософії, волонтаризм — в політиці.

ЛНВ поборюватиме, як і досі старий провінціалізм і нове «всесвітність», де б вони не виявлялися. Поборюватиме «обективність» в трактуванні явищ життя, за якою криється трусість думки і хворість волі.

ЛНВ міститиме, як і досі, твори українських авторів, що вносять в нашу дійсність творчі ідеї завтрашнього дня, і тих, що відсвіжують традиції нашого великого минулого.

ЛНВ принесе в 1930 р. м. и. твори: О. Бабія, Ф. Дудка, Н. Королевої, А. Крижанівського, Вол. Кучабського, Н. Лівницької, Галі Мазуренко, Е. Маланюка, М.

Матіва-Мельника, У. Самчука, В. Стефаніка, О. Стефановича — в белетристиці і поезії, М. Іванейка — в філософії, І. Гончаренка, В. Дорошенка, Л. Луцтва — в літературній критиці, Ю. Колляра, А. Крезуба, ген. В. Петрова, В. Приходька, гр. М. Тишкевича — в мемуаристиці, Ст. Смоль-Стоцького, М. Тершанеца, В. Біднова, С. Сірополка, М. Галушчинського — в науці, Д. Донцова — в публіцистиці і критиці.

ЛНВ присвячуватиме увагу пекучим питанням українського життя на цілій нашій території, області економічній, культурній, церковній і політичній. Знайомитиме з новітніми національними рухами. З духовим життям великих народів окциденту. Старатиметься виховувати суспільність в дусі властивого західній культурі активізму.

ЛНВ пильну увагу уділять інформованню про життя Великої України, міститиме оригінальні і передруковані праці зарубіжанських авторів.

Передплата вносить: місячно 2.50 зол., піврічно 14 зол., на рік 26 зол.

Адреса Редакції і Адміністрації: Львів, вул. Руська ч. 18. III. пов.

Редагує: Комітет. За ред. відповідає: Петро Постолук. Видає: Укр. Видавничча Спілка.

ЧИТАЙТЕ!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

„ЗИЗ“

одинокий український сатирично-гумористичний журнал, який вдатно ілюструє в правдивим гумором події нашої історії буденщини.

Чвертьрічна передплата 3.50 зол.

Адреса: „ЗИЗ“, ЛЬВІВ, ВУЛ. РУСЬКА 18. III. п.

„ВІДРОДЖЕННЯ“

(давніше „МИ МОЛОДІ“)

ілюстрований орган Укр. Протигальк. і протинікотин. руху, виходить раз у місяць.

Адреса: Львів, Гродзіцких 4. III.

„ВІДРОДЖЕННЯ“ коштує в передплаті для членів Тов. тільки зл. 3, а для нечленів зл. 3.60 річно. Для заграниці 1 дол. ам.

УКРАЇНСЬКІ ХЛІБОРОБИ: Читайте часописи та книжки Видавництва

Краєвого Господарського Товариства **„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“:**

одинокий господарський двотижневик „СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“,

одинокий пасічний місячник „УКРАЇНСЬКИЙ ПАСІЧНИК“,

місячник „СТІННИЙ ЧАСОПИС СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“,

Та ГОСПОДАРСЬКІ КНИЖКИ з бібліотеки Товариства.

Тямте, що лише дорогою науки поліпшите свою господарку та збільшите дохід з неї. Тямте також на це, що весь гріш, який Ви видали на книжки та часописи „Сільського Господаря“ іде на Вашу організацію і сільсько господарську освіту народу.

ЛИТОПИСЬ

ЧЕРНОГО КАЛИНА

1 9 3 0

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата 13.— зол.
 Піврічна » 7.— »
 Чвертьрічна » 3.50 »
 Для членів «Червоної Калини» 3.— »
 Ціна поодинокого числа 1.20 »
 В Румунії: річна передплата . . . 360 леїв
 піврічна 190 л., чвертьр. 100 л.
 Для інших країв 2 \$ річно.

За кордоном приймають передплату на «Літопис Червоної Калини» та впис членів:
 В Сполучених Держ. Північної Америки:
 The Ukrainian Legion, P. O. Box. 578, Philadelphia, Pa. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion. Winnipeg, Man. P. O. Box. 2121.
 / Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest IV., Delea Veche 45.

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III.

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрин 320 стор. і 16 ілюстрацій 8 зл. 4 зл.
 Ціна для нечленів членів

Федір Дутко: Глум. Оповідання, ст. 52
Д. Дорошенко: Мої спомини про давнє минуле. Частина I-IV. 8.40 « 4.20 «
Богдан Лепкий: Слота. Поезії 90 « 45 «
 От так собі. Мініятури, стор. 129. 1.50 « 75 «
 Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79 . . . 1.50 « 75 «
Ст. Левинський: Від Везувія до пісків Сагари. Сторін 84 3.25 « 1.70 «
Халіда Едіб: В огні. Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234 . . . 4.50 « 2.25 «
Василь Софронів: Грішник. Нариси. Сторін 104 1.50 « 75 «
Микола Голубець: Львів. Сторін 179 3.— « 1.50 »
А. Вільшенко: Життя і пригоди Цяпки Скоропада. Сторін 267 4.50 « 2.25 «
Роман Купчинський:
 I. Курилася доріженька Стор. 208 4.— « 2.— «
 II. Перед навалюю. Сторін 192 . . . 4.— « 2.— «
Федір Дудко:
 I. Чорторий. Сторін 192 3.50 « 1.75 «
 II. Квіти і кров. Сторін 192 4.— « 2.— »
 III. На Згарищах 4.— « 2.— »
Ген. Всеволод Петрів: Спомини з часів укр. революції. I—III. Част. по зол. 3.50 « 1.75 «

Юра Шкрумеляк: Чета крилатих. Сензаційна повість 17 аркушів друку 5 зл. 2.50 зл.
 Ціна для нечленів членів

Др. Степан Шухевич: Спомини. (Причинки до історії УГА. на підставі записок та власних переживань)
 I—V. Частина по зол. 4.— « 2.— «
Богдан Лепкий: Зірка, пов. з повоевного життя 4.— « 2.— «
Володимир Лопушанський: Перемога — повість з визвольної війни.
 I і II. Частина по зол. 3.— « 1.50 «
Максим Брилинський: Хресний вогонь. Воєнні нариси 2.50 « 1.75 «
Т. Г. Масарик: Світова революція. 13.50 « 6.75 «
Др. Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів) 4.50 « 2.25 «
Др. Ганс Кох: Договір з Денкіном 1.80 « 0.90 «
М. Галаган: З моїх Споминів
 I і II. Частина по зол. 4.— « 2.— «
Микола Матій-Мельник: На чорній дорозі (новелі) 3.50 « 1.75 «
Богдан Лепкий: Вадим, повість з княжих часів 4.50 « 2.25 «
А. Чайківський: Чорні Рядки. Спомини 3.— « 1.50 «
Олена Степанівна: На передодні великих подій 2.— « 1.— «

АДРЕСА: ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III.

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОВУТУ

II. Річник

ЧИСЛО 9. *

ВЕРЕСЕНЬ

* 1930

Граф Михайло Тишкевич,
б. посол Уряду У.Н.Р. при Ватикані і голова української делегації
при мировій конференції в Парижі. Помер 3.VIII. 1930 р.

...Чую крок на дорозі гучний
І — гляджу на ряди крізь вікно — —
Кі... не той уже Прапор ясний,
І вони — ах, нема їх давно...

Понад шляхом холодні пісні —
І голодні дула рушниць;
І ворожії леза страшні
І бута очманіла в облич...

Устає у душі щось сумне
По тім лоскоті кроків чужих —
Щось ридає і кличе (в дорогу!!) мене:
До тернових Могил дорогих...

Ол. Бабіт

Маківка

З нагоди Свята на Маківці 1930 р.

Верхівя гір, верхівя слави.
Шумить, шумить, шепоче ліс:
По битві на полях Полтави
Тут вперше український кріс
Спиняв московських полчищ лави,
І вперше по віках недолі
Слова упали тут стрільцєві:
Ми не поклонимся царєві!
Ми прагнем волі!

Був ясний, тихий день весняний.
Пестило сонце квіти рясту
І на берізці на поляні
Бруньки розцвилися перші, ранні,
Коли під шум смерек у борах
Упав наказ: „Вперед! у наступ!
За ту неволю двісталітню,
Ходім у битву у побідню!“
Гарматній гомін по просторах
Котивсь під синій небосхил,
Зареготався скоростріл

Ї пішли стрільці, пішли вперед,
Купався в крові тут батнет, --
І край смереки на мураву
Склонив хтось голову криваву,
Хтось покривавив на шапчині
Відзнаки рідні, жовто-сині,
А біля дротів край рова
З грудей стрілецьких кров сплива;
Любовю серце вщерть налите
Штиком московським перебите...
І знов і знов по втраті сина
Заплаче мати, вся родина.
А нині, нині тихо сплять:
Один і другий — трицять п'ять.

Мандрівнику! Їди до верхів,
Вклонися тіням тих борців,
Що прагнули у люту днину
Підняти схилєну калину,
Розвеселити Україну!

Граф Михайло Тишкевич

помер 3-го серпня 1930 р.

Зі смутком приходиться нам поділитися з нашими читачами сумною вісткою про смерть нашого співробітника, визначного українського громадянина і патріота, одної з найвидатніших постатей в українському життю за останнє півстоліття. Дня 3 серпня ц. р. помер в селі Тирові на Познанщині граф Михайло Тишкевич, бувший посол Уряду Української Народньої Республіки при Ватикані і бувший голова української делегації при мировій конференції в Парижі.

Граф Михайло Тишкевич походив зі старинного знатного українсько-литовського роду, який геральдики виводять від Гедиміна. На початку XV. ст. Свидригайло надав Тишкевичам цілу „окраїну“ Волині та Поділля з містами Бердичів, Макарівка та багатьома містечками і селами. З цієї родини архимандрит Печерський Іван Тишкевич відбудував у XV. ст. (1470) знищену Татарами київську Лавру, де поховано його самого та його небожа Янчура Тишкевича, на якого гробі написано, що він був „сармацьким Гектором та руським Пирром“.

Покійний граф Михайло Тишкевич виводив свій рід від Василя Тишкевича, воеводи Підляського, а в жіночій лінії від князя Константина Острожського. З предків Покійного слід згадати Федора Тишкевича, який користуючись своїми великими впливами, настановляв митрополитів. Саме тому Федорові Тишкевичеві львівська Ставропігія завдячує своє існування. Внуки Федора Тишкевича, князі Вишневецькі, одидчили по ньому велику бібліотеку; один з тих внуків, Януш Вишневецький, воведа київський, боронив козаків від Яреми Вишневецького. Лев Киштоф Тишкевич, воведа Чернігівський, заснував Тишовецьку конфедерацію в 1658 р., яка давала селянам волю. Дід пок. графа Михайла, Генрик Тишкевич, був цілих 30 літ маршалком Київщини, а батько його Станислав, якого виховував історик Духінський, — маршалком Уманщини.

Покійний граф Михайло Тишкевич народився 20 квітня 1852 р. в селі Андрушівці липовецького повіту на Київщині. Хоч рід його був уже давно спольщений і хоч від 7 до 11-го року життя виховувано його у Варшаві та Вільні, однак після повороту на Україну, чудова українська природа так захопила його і так глибоко запала йому в серце краса українського народу і побуту, а також історія, яку студіює, що він віднаходить в собі ті зв'язки, які лучили колись з тим народом його предків і наперекір родині починає почувати себе і справді став свідомим Українцем. Про неприємности, які стрінули його через те,

пише Покійний так: „Поворот мій до своєї нещасної переслідуваної національності, до мого народу, обійшовся мені дуже тяжко, від родичів найгірше, але й від своїх земляків не легко. Не жалію однак цього й не кидаю мого народу“.

Захоплений українськими краввидами вступив по війні до академії мистецтв в Петербурзі і там вже зовсім отверто признавався до Українців та виступав у їх обороні. Від того часу ціле життя, усі сили свої віддав покійний граф Михайло Тишкевич на службу українському народові, беручи діяльну участь в його культурному, громадському та політичному життю. І так у 1887 р. граф Михайло Тишкевич уфундував при „Просвіті“ т. зв. „Михайлову премію“ за найкращу історичну драму або повість. Одною з умов цієї премії було, щоби твір мав виразну патріотичну українську тенденцію. У себе, на селі та околиці, Покійний став м. і. меценатом молодих талантів зпоміж місцевих селян, висилаючи їх до шкіл та допомагаючи їм до скінчення вищих студій. Підчас оживленого політ. руху в 1900 рр. почав запрягати й доколичну шляхту до громадської роботи. Таким робом у 1906 році заснував „Ліберально-консервативний союз шляхти й земельних власників“ та „Кравву Партію на Україні“, в якій м. і. домагався продажу землі виключно місцевим селянам. Пізніше у Києві заснував „Товариство Прихильників Мира“, стараючися згуртувати в ньому всі ліберальні елементи, без огляду на національність, під гаслом: об'єднаної праці для добра України. Одночасно не переставав підпомагати грошево український культурний рух та оживляти укр. пропаганду серед чужинців: 3.000 франків призначив університетові в Лювен на відкриття відділу українознавства, 50.000 франків на придбання віллі для недужих артистів, врешті —

20.000 руб. передав Науковому Т-ву ім. Шевченка з нагоди 100 літніх роковин народження Шевченка. Та здається найбільше невсипучої праці і найбільше заслуг положив Покійний коло пропаганди української справи і як український політик та дипломат у воєнних та післявоєнних роках.

Світова війна застала Тишкевича у Швейцарії. Там займався до 1919 року живою публіцистично-пропагандивною роботою, друкуючи на сторінках швейцарської преси статті про Україну й видаючи вартісні брошури й документи, — частинно до спілки з тиж уже покійним д-ром Євгеном Лукасевичем. В лютім 1919 року став першим — офіційно непризнаним — українським послом при Ватикані (від уряду У.Н.Р.),

7. III 1930

Високоповажаний
Пане Докторе!

Чи „Літопис Червоної Каліни“ помістив залучену статтю? Як що так, міг би дати більше таких історичних заміток недовгих і під псевдонімом М.О.
З правдивою пошаною
відданий (підпис)

Останній лист гр. М. Тишкевича до Редакції „Літопису Ч.К.“ з дня 7.ІІІ. 1930 р. (поменшений):

Високоповажаний Пане Докторе!
Чи „Літопис Червоної Каліни“ помістив залучену статтю? Як що так, міг би дати більше таких історичних заміток недовгих і під псевдонімом М.О.
З правдивою пошаною
відданий (підпис)

звідки переїхав на становище голови української делегації при мировій конференції до Парижа.

У своїй дипломатичній діяльності приніс Покійний для свого народу величезні заслуги. Видавши на це усі свої останні ощадності покинув Покійний Париж і поселився у своїй родині на Познанщині, де й помер.

Побіч своєї громадської і політичної діяльності, Покійний горячо займався також наукою, головню історією України, вишукуючи по закордонних архівах різні важні документи, які відносилися до України. Появу нашого журналу повитав Покійний з великою прихильністю і зараз на початку 1930 р. прислав нам

статтю „Наполеон і Україна“, друковану в Ч. 5. „Літонису Ч. К.“ під криптонімом М. О., а також список статей, які обіцяв для нас виготовити: 1). Наші „креси“. 2). Тиждень українських монархів і володарів. 3). Вибір останнього гетьмана (Розумовського). 4). Укр. магнати на Правому і Лівобережжі в XVIII ст. 5). Латинські єпископи — українські патріоти Вербицький і Верещинський. На другому місці містимо другу його прислану нам незадовго перед смертю статейку п. з. „Українські пам'ятники в Парижі“.

Земля хай буде пером цьому визначному громадянину і патріоту.

Польова пошта У. Г. А.

Написав: Микола Секретар, б. управитель польових пошт У. Г. А.

Микола Секретар, б. управитель польових пошт У. Г. А. на Вел. Україні в році 1919/1920.

Наша українська суспільність не присвячує пошті того значіння, на яке вона собі заслуговує, та яке вона собі виборала пр. в західньо-європейських державах.

Всякий культурний та економічний розвиток держави (народу) немислимий без добре організованої пошти. Тому якраз перед 50 літами майже всі культурні держави світа звязались в всесвітній поштовий союз, а часті всесвітні поштові конгреси стараються про піднесення поштової інституції на чим раз то вищий щабель.

Як була поставлена справа пошти в З. О. У. Н. Р., не будемо тут розглядати, а розглянемо лише, яке поставлення та значіння мала пошта при Українській Галицькій Армії.

І. Галицький період.

Вже три місяці горіли бої на українсько-польському фронті, фронт з дня на день робився більший і годі було всі справи між Начальною Командою Укр. Гал. Армії та командами частин на фронті і в запілля полагоджувати телефоном та телеграфом, тимбільше, що телефон та телеграф і так вже були перетяжені розмовами та наказами стратегічного змісту. А до того — й козак чи старшина, що стояли на фронті, хотіли також від часу до часу мати деяку вістку від своїх рідних, або їм донести відомість про своє здоров'я та поведження. Задачу цю могла сповнити лише польова пошта.

З початком лютого 1919 року¹⁾ прислала Н. К. У. Г. А. з постою в Ходорові до Державного Секретаріату шляхів, пошт і телеграфів в Станиславові — хорунжого Арсенича для обговорення справи організації польової пошти, якої брак по трьох-місячних тяжких боях вже дуже відчувався.

На цей час був я одним з фахових урядовців щойно організуючоїся Дирекції пошт і телеграфів (при Секретаріаті не було взагалі ніяких поштовиків урядовців), отже мені прийшлося переговорювати з Арсеничом.

Арсенич приніс з собою короткий начерк організації польової пошти, вироблений мабуть одним із старшин Наддніпрянців²⁾, бо плян цей базувався на польовій пошті бувшої російської армії.

Плян цей був короткий та призначував при Н. К. в Ходорові Головного польовий поштовий пост, що мав zarazом перебрати агенду управи польових пошт при Армії, — а при командах трьох корпусів по однім польовим поштовим пості, що посередничали-би в доручуванні кореспонденції для свого корпусу.

Обмін пошти між головним польовим поштовим постом а польовими поштовими постами³⁾ мали посе-

¹⁾ За точність дат не ручу, а саме з тої причини, що при роззброєнні українсько-галицьких частин більшовиками в квітні 1920 р. всі мої записки згубились. М. Секретар.

²⁾ Чи не начальником ген. штабу полк. Мишковським? М. С.

³⁾ Дальше буду означувати: Головний польовий поштовий пост коротко — Г. П., П. П., а польовий поштовий пост — П. П. П.

редничити цивільні їздячі поштові уряди (амбулянси), а до місць, куда цивільна пошта не їздила, мали про перевіз пошти постаратись військові установи або Г.П.П.П. (Гляди схему ч. 1). Обмін пошти з поштовими (цивільними) урядами в запілля мав відбуватись прямо — коли це було можливо з огляду на близьке положення цивільного поштового уряду, — або через Г.П.П.П. в Ходорові.

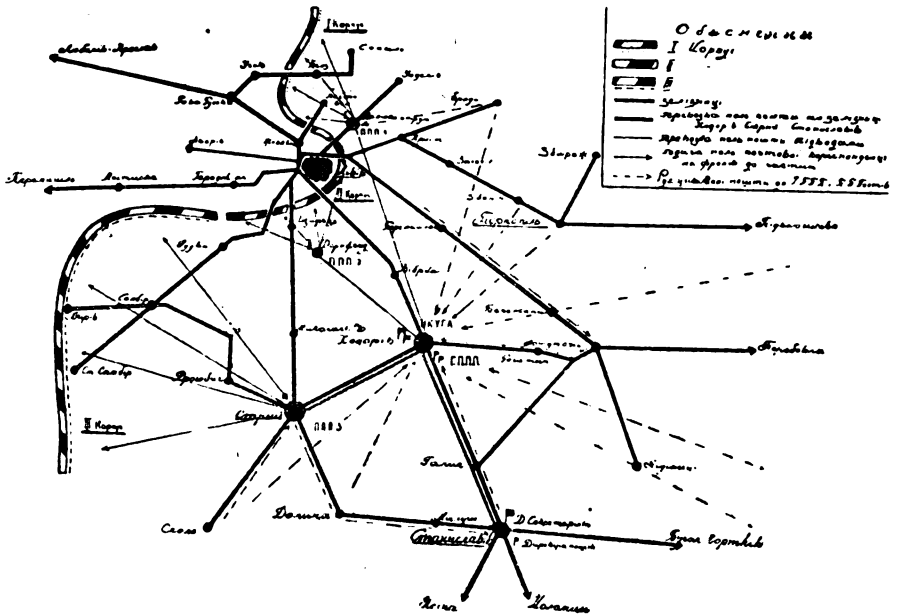
Плян організації польової пошти — щойно вище обговорений — можна було негайно переводити в життя, та не така легка справа була з приділенням до польової пошти потрібного персоналу.

Ще за Австрії Поляки добре постарались, щоби як найменше Українців дісталося до державної служби, пошти, залізниці; тому відчувався великий брак своїх — певних людей, так що годі було своїми людьми обсадити хочби всі поштові уряди, телеграф та телефон, а в першій мірі військовий телеграф, що мав так величезне стратегічне значіння.

І дійсно питання, ким обсадити Г. П. П. П., що мав заразом творити управу польової пошти, було найголовнішим питанням. Ясно було, що місце це обняти мусять людина з повним досвідом, обізнана докладно з поштовою службою, бо інакше чейже Начальна Команда не булаб відносила з цюю справою до Секретаріату, а зарядилаб, що знала по своїй волі, а управу передалаб військовій особі.

На щастя, ще того самого дня з'явився в бюрі Дирекції пошт і телеграфів старший поштовий контролор Смішко від поштового уряду Львів 2 (дворець), який щойно з родинною втік зі Львова. Службовий характер пана Смішка та обставина, що згаданий був фаховцем в справах перевозки пошт (амбулянсер), да-

СХЕМА Ч. 1.

Польова Пошта У.Г.А. в Східній Галичині.

вали повну заперуку, що ведення польової пошти буде відповідне. Ст. контролор Смішко рішився обняти ведення польових пошт та агенди Г. П. П. П., а тим була справа організації польової пошти вирішена.

Вже до тижня польова пошта фунгувала, бо і всі три П. П. П. обсаджено фаховими силами. (Імена начальників П. П. П. мені вже невідомі).

Польовій пошті приділено також ще декілька поштових підурядовців і слуг, головне тих, що приїхали з Відня. (Були це Світлик, Мамут і ін.). Люди ці витривали до кінця мимо свого старшого віку. Перетерпівши багато невгод та хоріб на Великій Україні, вернули до своїх родин у Відні через Румунію і Польщу щойно по розпаді армії в квітні 1920 р.

Ось так в короткім часі наладжено на той час добре поштове отримання фронтних частин та Н.К.У.Г.А. між собою з одного боку, а з другого доволі регулярно поштове отримання фронтних частин з запіллям.

Зпочатку посередничала польова пошта пересилку звичайних і поручених як урядових, так і цивільних поштових листових посилок (листівки, листи, друки, часописи та взірці товарів — себто — малі пакунки до ваги 1/2 кг.) та згодом задумувано розширити функції польової пошти на припинання грошевих листів та пакунків. Нажаль події на фронті в половині травня 1919 р. перешкодили в виконанні цього наміру.

Польова пошта працювала рука в руку з ново зорганізованою Дирекцією пошт і телеграфів в Станиславі, котра зібравши свідомих та фахових людей (директор Сіях, старший комісар Добрянський, контролор Секретар, ст. контролор Целлер, ст. поштмай-

Коверта листа з печатками польової пошти і цензури (зі збірок Музею Н.Т.Ш. у Львові)

стері Шатинський, Ченівський, ст. фільзофії Мидляк та ст. поштмайстер з Отинії — імя не памятаю) давала повну запоруку провадження поштової адміністрації совісно та фахово.

Заходом начальника Г.П.П. та управителя польових пошт Смішка видано рівнож поштові друки на українській мові (до тепер уживано друків німецько-польських — ще австрійського видання) потрібні для польової пошти. Іменно:

1. „Книжку поданих поручених (записаних) поштових посилок“ з укр. посвідкою надачі.
2. „Спис“ для поштових передач (прим. скількість мішків з листами, пакунків, тощо).
3. „Листівку“, себто спис поштових посилок вложений до одного мішка, або листового пакунка.

Нажаль польська офензива в травні 1919 р. припинила розвій польової пошти У.Г.А. Начальна Команда та фронт стали уступати на схід, пошту треба було перевозити до фронтових частин виключно підводами або верхом, тому про правильний обмін пошти між Г.П.П. а П.П.П. і даліше між польовою поштою а цивільною не можна було думати.

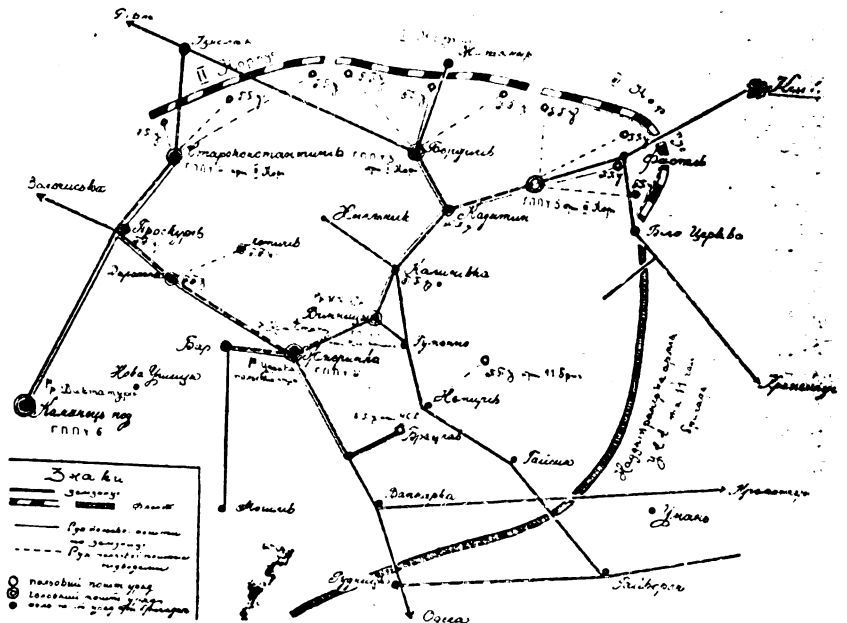
Правда, поштове получення між частинами а Н. К. У. Г. А. удержувано аж до кінця галицького періоду, але лише для потреби. Польова пошта змінилася, сказатиб, в кур'єрську службу.

II. На Великій Україні.

Саме в половині липня 1919 р. уся Укр. Гал. Армія переходить на Велику Україну, а з нею чимало інтелігенції, урядовців поштовиків та залізничників.

Г. П. П. аж до переходу за Збруч постійно находився при Н. К. У. Г. А. та виконував сяк так свої обовязки, по переході за Збруч опинився при Команді Етапу У. Г. А., що залишилась в Диктатурою в Кам'янці Поділ., та не виказував найменшої позитивної праці.

СХЕМА Ч. 2.

Польові пошти У.Г.А на Великій Україні

Правда і частини У. Г. А. не виказують в цім часі майже ніякої активності, перебуваючи в призначених районах на відпочинку, але згодом вступають в бойову полосу, на достріл большевиських куль.

Зрозуміло, що брак поштового получення давався доволі відчувати. Адміністраційний апарат У. Н. Р. треба було щойно налаштувати, тому не можна було рахувати на співпрацю цивільної пошти при операціях У. Г. А. Треба було подумати про зорганізованннн польової пошти при У. Г. А., котра могла-б працювати незалежно від всіх обставин, та евентуальних неуспіхів, які стрінулиб уряд У. Н. Р. при будованню цивільного адміністраційного апарату на Великій Україні.

Беручи під увагу, що до Кам'янця Под. зіхалось майже 50 поштовиків Галичан, та рахуючись з вище зясованими обставинами, беруться ст поштовий комісар С. Добрянський та пошт. контр. М. Секретар за вироблення пляну реорганізації польової пошти в ширшому масштабі. Плян передано на розгляд Н.К.У.Г.А. Маючи цей плян, Н.К.У.Г.А. зачала його в половині серпня 1919 р. поволі реалізувати, покликуючи безчинно сидячий Г.П.П. з Кам'янця Под. до Винниці, осідку Н.К.У.Г.А.

До Винниці їде рівнож М. Секретар, щоб висказати в справі устрою польової пошти свій погляд, на що Нач. Ком. виносить остаточне рішення покликати до життя польову пошту в ширшому масштабі.

Плян устрою польової пошти був в головних зарисах такой:

Н. К. У. Г. А. має мати запевнене стаłe поштове получення зі всіми частинами на фронті (корпусами та бригадами) та Командою Етапу в заплілу.

ВСЕСВІТНИЙ ПО
ПОШТОВА

На цьому боці пишеться тільки адреса.

Київск. п.-т. окр.

Поштова картка, видана за Української Центральної Ради з поштовими значками (зі збірок Музею Н.Т.Ш. у Львові).

Пришла пошта! — Підстаршини і стрільці У.С.С. переглядають пошту 20.ІІ. 1916 р.

Переводячи в життя цей плян, дано наказ про відкриття Головного польового поштового уряду при Н. К. У. Г. А. та Команді Етапу, а польових поштових урядів при командах корпусів та бригад.

В разі потреби передбачувано можливість відчинити ще п. п. уряди¹⁾ при різних частинах в запілля, або на залізничних узлах для улегнення перевозки пошт.

Управителем польових пошт призначила Н. Команда ст. поштов. комісара С. Добрянського, а що згаданий лежав тяжко хорий, доручено ведення агенди управи пошт контрольорові М. Секретареві. До помочи прибрано пошт. оф. Осипа Дениса.

Зносини управи польової пошти з п. п. урядами були по причині приділення управи до Команди Етапу (VI відділ К. Е; зпочатку була управа приділена Н. К. У. Г. А.) — троха утяжліві; бо Команда Етапу не мала прямих зносин з командами частин на фронті. Тому треба було відноситись до частин на фронті (п.п.у.) будь через Н.К.У.Г.А., або треба було видавати відповідні обіжники та посилати п. п. у. прямо

Передбачування (в організаційнім пляні), що на налагодження цивільних поштових установ на звільнених землях Придніпряньської України не можна буде числити — не були безпідставні, тому треба було негайно приступити до організування і польових поштових урядів в запілля, в першу чергу при Диктатурі в Кам'янці Поділ.

В слід за відчиненням Г.П.П.У. при Диктатурі в Кам'янці, відчинено рівнож п. п. уряди в Проскурові (дворець), в Деражні, Летичеві, Козятині (дворець), а по перенесенню Ком. Етапу зі Жмеринки до Бару — в Барі.

(Г.П.П.У., що був приділений Ком. Етапу, зістав в Жмеринці, займаючись перевозкою пошти зі Жмеринки до Проскурова та до Козятини).

П. П. Уряди в Проскурові, Жмеринці та Козятині були урядами розіздними відки виходили поштові отримання (Гляди схему 2).

При У.Г.А. було взагалі відчинено 27 польових поштових урядів.

¹⁾ Надалі буду Головний польовий поштовий уряд означувати Г.П.П.У., а польовий поштовий уряд — П.П.У.

Ось так — в короткім часі вибудовано при У.Г.А. на Великій Україні доволі добру поштову сіть, удержуючи щонайменше денно між пол. поштов. урядами поштове отримання.

Завдання це можна було як слід виконати — завдяки тому, що як передше було сказано — виїхало з Галичини чимало поштовиків фаховців на Велику Україну.

Правда, декотрі з них позанимали були вже посади в Міністерстві П. і Т.У.Н.Р., але за обопільною згодою Міністерство пошт дало часті Галичан поштовиків до диспозиції польової пошти У.Г.А.

Як вже було сказано, польова пошта на Вел. Україні принімала, перевозила, та евентуально доручувала — головно лише урядову кореспонденцію — удержуючи правильне поштове отримання між Диктатурою та Ком. Етапу і Н.К.У.Г.А. та фронтними і нефронтними частинами У.Г.А.

Приватної кореспонденції посередничала польова пошта мало, бо приватна

кореспонденція обмежувалася лише на переписку стрільців та старшин між собою. З ріднею, що лишалась в Галичині, не можна було переписуватись. Брак відомостей від своїх зза Збруча, та суперечні відомости по часописях не гаразд впливали на настрої армії. Треба було за всяку ціну наладити зносини з краєм, з рідними, що лишались у хаті.

Це осягнуто — правда лише частинно — через Штаб Головного Отамана. Уряд У. Н. Р., навязавши з Поляками, зносини, мав змогу посередничати — він же вислав часто своїх кур'єрів в Польщу — переписку кореспонденції від наших старшин та стрільців до своєї рідні в Галичині і на відворот.

В тій цілі були видані спеціальні подвійні листівки, і на них лише могла відбуватися переписка (перша листівка на письмо до Галичини, а друга на відповідь.)

Зі зрозумілих причин переписка ця підлягала цензурі, а подавання місця постою та приділення було заборонене. (Цензура та означування другої листівки

Старшини У.С.С. переглядають пошту. Рік 1916. На світліні бачимо Вітовського, Дідушка, Галечко і ін.

— на відповідь — шифрами, після яких пізнавалось частину приділення відсилаючого — та польову пошту — проєкт пор. Ковальського, начальника розвідного відділу Н. Команди).

Були відомості, що листівки ці в Галичині доходили на своє призначення, та навіть дехто діставав відповідь.

З відходом У. Г. А. на полудневий схід в район Одеси—Миколаєва (в зв'язку з заключеною умовою з Добрармією) стала активність польової пошти упадати; а припинилась цілком, коли армія не маючи іншого виходу (по розбиттю Добрармії большевиками) оголосилась большевицькою (в Рибниці над Дністром). В квітні 1920 р.¹⁾ перестала Ч. У. Г. А.²⁾ взагалі існувати, а з нею перестала існувати й так вже два місяці неактивна польова пошта.

Якуж працю виконала польова пошта за час свого існування?

Годі собі представити докладний образ кількості матеріялу перепрацьованого персоналом польової пошти, бо статистики не ведено. Однак на підставі розговорів з начальниками того чи іншого п. п. у. можна приблизно підрахувати кількість переправленої кореспонденції.

В галицькій періоді, після слів начальника Г. П. П. П. Смішка, переправлявано денно приблизно 8—10.000 різної кореспонденції як урядової так і цивільної в запілля на фронт і на відворот — (найбільше листівок). Маючи на увазі, що У. Г. А. чи-

¹⁾ По розоруженню Ч. У. Г. частин большевиками.

²⁾ Ч. У. Г. А.-Червова У. Г. Армія.

слила більш 100.000 люда, ця кількість кореспонденції була відповідна.

Рахуючи, що польова пошта існувала в Галичині повні чотири місяці, можна з певністю твердити, що за цей час переправлено 1,000.000—1,200.000 штук поштових листових посилок (листів, листівок, друків, газет та зразків товарів — себто малих пакунків до ваги $\frac{1}{2}$ кг).

На Великій Україні, правда, урядової кореспонденції (бо головню цю переправлявано) багато не було, за це в більшій кількості йшло на фронт та до частин в запілля часописів (Український Стрелець) та всякої літератури.

Можна тому сміло числити, що за шість місяців, себто за час свого існування на Вел. Україні, польова пошта переправила приблизно 5 мільонів штук всякої кореспонденції.

* * *

Воююча армія без пошти немислима. Тому польова пошта У. Г. А. виповнила вповні своє завдання, а поштовики, — що служили при польовій пошті, не в меншій мірі причинилися до будовання рідної Батьківщини. Заслуга поштовиків тим більша, що між ними були старики, котрі добровільно взяли на себе доволі тяжкі обов'язки, та добровільно зносили всі невігоди військового походу.

Багато надійних, молодих людей — поштовиків, та старих батьків дітей, положило голови (захорівши головню тифом), а тепер лежать в розсіяних гробах на широких полях Великої України, не перейшовши далекої дороги, що веде „через Київ до Львова“.

Баллада

Над Стрипу сонце западає,
Шумить стара Стрипа...
В низу, отам у тій прірві
У хвилях хтось хлипа...

Говорять, що в бурю, як світ запалився,
Орли туди гнали...
Та кажуть, що в вечір отут гайдамаки
Вороних купали.

Ще кажуть, що тут, над ту прірву
У вечір шовковий
Прийшов гайдамака, козак чорнобровий
І рани мив з крові...

Мив рани — а в Стрипі русалка
У прірві гуляла
І глянула в очі, і скочило серце,
І вже покохала...

От так то! До ранку козак і русалка
Сиділи близенько...
А в ранці, як сурми в поход затрубіли,
Пішов козаченько...

Над Стрипу сонце западає,
Шумить стара Стрипа...
В низу від тої години
Русалонька хлипа...

Лицарські сні

Написав Юра Шкрумеляк

Коли хорунжий Лесь Недобитий причвалував на спіненім Вороні до команди бригади, вспів тільки передати командантові запечатане письмо й упав безсильний на тверду причу під стіною. Голодний Ворон гріз одвірок сільської хати, в якій примістився штаб бригади, й іржав здивовано, що його воїн не дає йому цукру й обреку, як звичайно по такій важкій дорозі. Отаман роздер коверту й одним поглядом прочитав важне донесення й приказ команди корпусу. Вибіг чимськорше через сніи до другої світлиці й певним голосом роздав потрібні накази. За хвилину вернувся й глянувши на втомленого хорунжого, приступив до нього й подав йому руку.

— Гарний шмат дороги пробігли ви нині своїм Вороном! Цеж буде 20 кільометрів, а приказ написаний тому заледви три чверти години! Та я й не дивуюся, знаючи...

Отаман нагло урвав на слові, бо обличча хорунжого видалося йому незвичайно дивним, а рука гонця лежала безвладно в отамановій долоні. Очі хорунжого справді були відчинені, але були подібні до очий мерця або сплячого. Зрештою хорунжий сидів на причі й не встав на позір, коли до нього заговорив отаман, а це було найкращим доказом, що хлопець утратив приномність.

Отаман обернувся й схвильований вибіг з хати. За хвилину прибіг з бригадним санітарем. Та вбігаючи в сніи, він остовпів з дива, а далі відскочив на бік і трунув за собою здивованого лікаря.

Хорунжий Лесь вилетів у тій секунді, мов не при собі, з хати, одним скоком опинився на Вороні, добув шаблю і стрілою майнув з повітря, гостинцем на захід, в напрямі ворога.

Отаман заалармував штаб і вспів тільки крикнути чотири слова:

— Перейміть його! Збожеволів сердега!

Поручник Оленюк і сотник Варусяк посідали на коні, що гризли обрік біля воріт, і пустилися на вздогін за Недобитим.

Гнали добрих два кільометри, аж опинилися в рідкім

гайку біля сусіднього села. Десь з лівого боку, недалеко, почули якісь боеві оклики і брязкіт шабель. Скочили туди. За хвилину опинилися на невеличкій поляні, а від того, що побачили, піт виступив їм на чоло.

Хорунжий Лесь, спливаючи вже кровю, відбивався останками сил від двох ворожих кіннотчиків. Третій лежав уже мертвий на траві, а біля нього лежала зімліла дівчина, звернувшись на правий бік і судорожно стискаючи руками свої коліна.

Поручник і сотник опинилися коло хорунжого й за кілька хвилин вирішили той незвичайний і нерівний бій. Другий ворожий воїн упав без життя на першого, а третього полонили.

Хорунжий зіскочив з Ворона й припав до зімлілої. Тільки діткнувся її чола, як вона відчинила очі.

— Лесю! Ти прибув — ти пробіг мені на поміч. Ти мій...

І зімліла вдруге. Хорунжий взяв її на коня й за чверть години були всі разом з полоненим у штабі бригади.

За пів години дівчина прийшла настільки до себе, що з трудом стала розповідати.

— Я вибралася через ворожий фронт до вас і до свого судженого. Я маю для вас важні вісти. Лісовими стежками добилася я аж до сусіднього села, та не знаючи, що там уже наші, ішла далі лісами. Раптом, коли я перебігала широку лісову дорогу, наткнулася на ворожу стежу, що забрила аж сюди. Пустилася втікати, та вони мене дігнали й почали напастувати. Тоді я в крайній розпучі крикнула несвоїм голосом: «Лесю! Лесіку, ратуй мене!» А оцей...

— Оцей тебе напастував, Маріє? — спитав похопно хорунжий і вхопив за револьвер.

— Ні-ні! Оцей сказав до своїх товаришів: — «Пустім її, я чую нещастя!» Такий страшний був мій клич ратунку. А за хвилину ти надіхав — і я зімліла...

По тих словах з дівочих віч полилися сльози полекші. Отаман, сотник і поручник стояли мов зачаровані, булиж вони свідками чуда.

„Гусаківський мішок“

Подав чет. Мирон Баленко

Гусаківській групі довелося кілька разів гостювати у фортах Яксманичі-Селиська і сильно загрожувати лінії Львів-Перемишль та Перемишль-Хирів. Правда, був це „мішок“, в який міг нас противник легко завязати, але нам це не шкодило і ми раз враз господарювали на торі, або між Медикою та Перемишлем, або між Ніжанковичами і Перемишлем. Коли Перемишль упав, зібралось в Яксманичах 13 кіннотників. Командантом цієї „сили“, що тримала фронт між Перемишлем а Мостиськами і Перемишлем а Ніжанковичами, був якийсь сотник Наддніпрянець з гайдамацького загону (назвиська не памятаю). Ця тринацятка непокоїла вічно Перемишль своїми наскоками і один такий налет на Сілець приніс нам 80 волів і один скоростріл. Воли віддали ми під команду п Даниловича, що пізніше був призначений комісарем на Мостищину, а самі з трьома скорострілами одним автоматом (також з Перемишля) повним муки і амуніції тримали фронт. На наше нещастя вліз нам противник під сам ніс, бо на стару австр. летунську площу і вічно підлазив під наші вікна в Яксманичах, поки нам то не надоїло і поки ми противника добре не перетріпали. Було це 18 листопада в п'ятницю. В наших околицях крутилося маса „капелюшників“, (неумундуровані поборові), котрі стріляли на „гура“, але не були zorganizовані і трудно було їх якомсь адисциплінувати. В суботу оголосили ми по селах, що будемо виплачувати платню, бо всі казали, що не будуть служити, поки їм не дадуть „ленунгу“, як за Австрії. Збірку оголосили ми на неділю рано год. 8. Була це тільки притичина, щоби повести з ними наступ на Перемишль. Наступ був би вдався, бо люди мали охоту взяти таке місто як Перемишль. Але і ворог не міг нас стравити під своїм боком. Тому зі суботи на неділю вислав на нас сотню піхоти і пів скадрони кінноти, щоби нас викурити з фортів, в котрих ми фактично не сиділи, бо сиділи в Яксманичах. Заходили вони нічо з кількох боків до нас. А все хтось їх наполохав. То наші скоростріли, то „капелюшники“, що пасли коні на збочах фортів і аж щойно над раном вдерся противник до Селиськ і спалив половину села. Хто показався тільки на вулицю, цього без упімнення стріляли. Вбили навіть одного німого Мартишку Олексу і 4 стрільців в однострою*). Був це перший крок ворога в цих околицях, який немало причинився відтак до сформування одного з найсильніших курнів в місті Гусакові в крукеницькій групі.

Тимчасом ми спали в Яксманичах, нічого не знаючи. По Селиськах прийшла зараз черга на Яксманичі. Тільки що тут їм так легко не пішло і стрінулися з опором. Окружили нашу хату, але що ми вже встигли повставати, то і зачалися перепалки з ворогом, що позасідав поза стодами і стріляв по деревляних стінах хати, так що годі було в хаті удержатися. Перший вискочив на двір сотник, але його звязали і повели. За сотником вискочив бл. п. Бей Олександр,

десятиик кінниці У.С.С. родом з Перемишля і Фільц, ученик перемиської гімназії, без оружа на по двіря. Оба згнули від револьверових куль в голову. Така сама доля булаби чекала і Осипа Сасовича, котрий, втікаючи через вікно, дістав кулю в руку, однак цей попав в руки поручника, який не дав його застрілити. Лишилося в хаті 3-ох людей: вістун австр. кін. Данилко Іван, Адольф Мартінік (Чех, дуже відважний підстаршина) і я. Ці три вояки постановили дорого продати своє життя. Вони відстрілювалися з хати дальше, а коли противник побачив, що не зможе їх викурити з хати, підпалив стодолу, бо хата була під бляхою. Дівчата Гапчуківні поховалися попід ліжка. Три очайдухи забарикадувалися в хаті і відстрілювалися дальше. А „капелюшники“ дивилися на цю войну доти, доки не зачали їх припикати вогнем. Тоді якби на даний знак зачали ізза кожного вугла хати і пласта стріляти, куди попало, бо думали, що хочуть їм спалити село так, як і Селиська. Ворог мусів утікати зі села Яксманич до Селиськ. При тім був вбитий один ворожий стрілець і поручник ранений в черево. Їх ворог забрав зі собою до Селиськ.

Селиська лежать на горі, а Яксманичі на долі і трудно було противника звідтам вигнати. Однак жаль нам було скорострілів, що попали в руки ворога. Авто з мукою і амуніцією лишилося в сусідній стодолі і його вороги не мали часу забрати. Так само скрився десь і шофер Обух. Але від чого „капелюшники?“ Вони знали кожну діру в своєму селі. Зібралось їх щось з 80 і під проводом Данилка пішли на форт „Селиська“ в обхід. З Яксманич маркувало щось з 20 людей під проводом Мартініка наступ на Селиська, а тих 80 людей підсунулося добре, одна сальва з крила по ворожій кавалерії і противник показав п'яти, залишаючи кілька возів зі скорострілами і віз з убитим поручником, що при сальві дістав кулю в бороду і згинув. Поручника поховали, так само і рядовиків. Убитих Бея і Фільца перенесли ми до Читальні в Яксманичах, звідки їх забрали родичі до Перемишля, де їх там поховали. Ми забрали своє майно на авто, зробили мобілізацію 10 людей, посідали на коні та поїхали до Гусакова. Була знов нещаслива 13-ка. Ми зробили командантом Данилка і він нас добре витовк в Гусакові на ринку, де зробив собі „райт-шулю“. До Гусакова було ближче з Медики і звідси зачав противник заходити до нас у гості. Пострілялися ми кілька разів і знов прийшлося відступати 7 км взад до села Болянович. В Гусакові бували ми щодня до вечора, а на ніч їхали до Болянович. Не були ми і тут безпечні і рішили залізти за болота і ліси, тому й заїхали до села Баранчич. Звідси не думали ми дальше відступати. Тут нас і застали Придніпрянці, про котрих згадує А. Чайківський в „Чорних рядках“.

В Гусакові тоді не було ніякого жіночого курнія, про який згадує шановний автор. З Придніпрянцями поїхали ми як авангард одні на Мостиська, а другі на Гусаків і Медико, а треті на форти під Перемишль. Мостиська група здобула польське село Кресовичі, За-

*) Сорока Іван, Сенік Макар, Стисло Іван. Вбито також і одну дівчину Щирбу Евфровину.

косцелі і Мостиська. Були вже під самою стацією (відалена від міста около 300 м.), але панцирки відігнали нас і ми опинилися в Буховичах аж до загального відвороту. Тоді зачав наладнуватися фронт. Друга група Придніпрянців залізла в форти, а відтак відступила, бо противник з Бакончиць порозбивав тяжкими гранатами село Яксманичі, а Придніпрянці не хотіли сидіти в фортах. Внедовзі вони збунтувалися і з полковником Кравчуком подались на Самбір. Пішло з ними також кількох старшин. Залишилися брати Ваховичі, молодший поручник гвардійського рос. полку, а старший кавалер 4-ох георгієвських хрестів, прапорщик кінноти, сотник Чорний і сотник Жук.

З відходом придніпрянських частин зорганізували ми в Гусакові курінь до 1800 багнетів, накоїли ворогові багато шкоди між Медикою а Мостиськами, а відтак вибралися знову у форти.

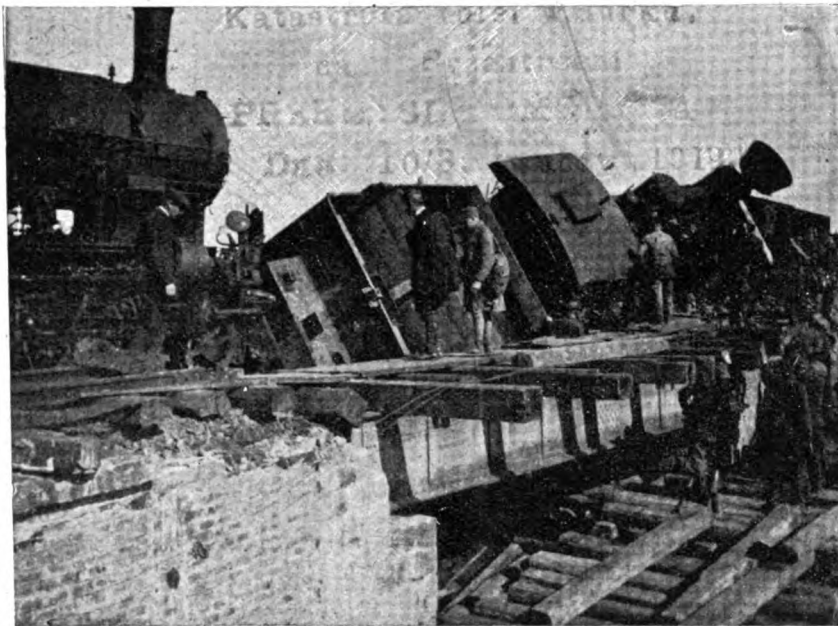
Попід сам наш ніс переїздили потяги до Львова, що дуже нам псувало настрої. Мали ми вже і батарею (з 2-ох гармат) чет. Колтунюка, але годі було уполовувати щонебудь на торі, бо потяги їздили по більшій часті нічю і потихенько. Вкінці це сування по торі навкучило нам. Вистаралися ми кілька бляшанок екразиту і старими австр. окопами пішли: пор. Вахович (він був і командантом куріня), сотник Чорний, один хорунжий і 20 стрільців під містком на тор. Цей місток був обсаджений сильною сторожею. Не обійшлося без втрат. Пор. Вахович був тяжко ранений (зломана нога вище коліна) і один стрілець вбитий. Сот. Чорний і хорунжий докінчили діло і місток попсували.

Противник зачав направляти своїми піонерами страсти, але що батарея обстрілювала їх, то спровадив наших полонених стрільців, як це видно на світліні. Якось сьак так поїдкладали порогами (швелями) залізничні рейки і за кілька день остентаційно в день переїхав поїзд до Львова. Ми заклали здорово, але другий раз годі вже було іти, бо їх там було з яких 3 сотні. Зате наша батарея в ряди годи стріляла з сторону попсутого моста. І так в ночі з 9 на 10 стріляв чет. Колтунюк також в сторону містка і одним гранатом зачепив швелі і зрушив місток. Якраз надіхав поїзд зложений з двох льокомотивів одна з переду, друга з заду, а в середині 6 вагонів з кавалерією. Перша машина вивернулася, а друга змолочила в розгоні всі 6 вагонів. Доправили ще наші шрапнелі.

По тій події наші години на фортах були почилені. Противник зібрав 2 полки і окружив форти. Прийшлося перебивати. Підчас пробою загинуло 18

людей, а вже в польських полоні загинув командант куріня пор. Шкреметко, котрого вбито в Перемишлі коло вагонів на стації.

Курінь перейшов до Гусакова, де залишився до загального відвороту. Командантом якийсь час був пор. М. Підгірний, а відтак сот. Чорний (передтим командант міліції під фронтом в с. Новосілках). Село Новосілки буде також записане в історії визвольної боротьби золотими буквами. Противник старався конче вигнати наш курінь з Гусакова. На сам Новий Рік 1.І. 1919 виправився один ворожий курінь під проводом полк. Жмігородского на Гусакив. По дорозі зачепили його Новосельчане. Була це міліція зорганізована сот. Чорним, що складалася зі стариків від 40 до 60 і більше літ та з дівчат. Вони мали окопи і робили службу в окопах, як дідусі так і дівчата. З таким то військом програв полк. Жм. баталію і там під тим селом наложив головою. Поховали ми його в Крученичах з великими почестями. Помогло тоді ще Новосельчанам пів сотні з Гусакова під пров. чет. Викоцького і хор. Топільницького, але головну лазню зробили противникові таки Новосельчане. Коли дівчата і старики побачили підмогу і один скоростріл в селі з одним десятником, кинулися на противника на багнети, здобули 4 скоростріли, вбили полковника і багато рядовиків та взяли полонених. Противник боронився по геройськи, але окружений майже з чотирох боків півсотнею і розюшеними дядьками і жінками мусів скапітулювати. Так то

Залізнична катастрофа польського ешелону на мості в Гурку дня 10.ІІІ. 1919 р.

зачали Новосельчане Новий Рік 1919.

Заслуга в тім була сот. Чорного, що зорганізував цю міліцію. Сам сот. Чорний, це був старшина дуже відважний, добрий вояк, але щож, коли нездисциплінований, не хотів слухати команди групи і держався вперто свого загумінку, так що змінити його якоюсь іншою частиною, або дістати від нього помічі на інший відтинок, було неможливо. Він знав тільки свою гору „Фрунтівку“ коло Новосілок і поза нею не бачив нічого. Робив часто на власну руку ризиковні випадки (що не все йому удавалися) без відома групи, що нерозумно вносило несупокій на фронті. За ті гостини в запілля ворога наложив ворог за його голову велику нагороду і навіть пояснювали, по чім можна його пізнати: „на ośle jeździ“ (на кіргізькому коні). Однак його голова вдержалася аж до розбиття цілої групи. Його курінь взяли в полон, а він опинився при загальному відвороті в Румунії, а відтак переїхав до Чехії. Коли большевики оголосили амністію, поїхав і Чорний через Румунію на Україну, але там большевики його роастріляли.

Причинки до монографії отамана Волоха

Написав полк. Армії У.Н.Р. Дубовий

Мені хотілось торкнутись трохи статі полк. Середи „Отаман Волох“. Пишу це, аби уникнути помилок для наших істориків. Хочу внести свої деякі замітки. Коли в Кременчузі отаман Волох заарештував полк. Болбочана, то зразу ліг в ліжку хорий на тиф, а тому ніяких справ щодо керування корпусом не міг провадити. В цей час не большевики примусили Запорожців відступити, а головним чином банди Григорієва, які перерізали шлях позаду Запорожців. Тоді от. Загородський, який заступав от. Волоха, наказав мазепинському полкові прочистити дорогу для корпусу. Це був славетний рейд Мазепинців, які розбили банди Григорієва та прочистили шлях до Цвіткова та дали можливість частинам корпусу відійти аж до Росоховатки. Мазепинці стали в резерві в місті Вапнярка. Але ця резерва була один день, бо вже 18.ІІ. Мазепинців зажадав штаб корпусу, аби за-

тримати наступаючих большевиків, а коли можливо го і відкинути їх. Вночі полк, яким керував я, прибув на ст. Росоховатка. Корпусом керував уже от. Данченко, а не Волох. От. Данченко отримав наказ вирушити на ст. Росоховатка, змінити Богданівців та Слобожан і ранком перейти в наступ. Ранком 19.ІІ. Мазепинці заняли позиції на ст. Росоховатка та очікували свого броневика „Мазепинець“, який мав надійти з Вапнярки. З цього часу починається славетний наступ Мазепинців в напрямі на Цвітково. Таким чином не большевики наскочили на Мазепинців, а Мазепинцям було доручено припинити наступ большевиків, для чого їх взяли з резерви. 20.ІІ. Мазепинці розпочали наступ на Звенигородку, яку і захопили після славного бою 20.ІІ., а 21 вирушили на Школу. Хто не чув про бій за захоплення Школи? Школа була взята в ніч з 21 на 22.ІІ. В багнетній атаці на двірець був ранений мій помічник б. п. Лесь Отаманів. Особливо відзначився полк. Романовський. Взято багато ешелонів, полонених та ріжного майна. 23.ІІ. полк продовжував гнати большевиків до Сітавки, яку й заняв з бовм.

Цей час з 18 по 24 Мазепинці без відпочинку були в боях, тому я звернувся до штабу корпусу, аби полк змінила інша частина. Надіслано Петлюрівський полк, який до складу корпусу не належав, а Мазепинці відійшли на ст. Хрестинівка. Петлюрівський полк великого складу, зі скорострілами та гарматами, не міг

дати опору большевикам і почав відступати. Оттоді Наливайківцям був даний наказ обеззброїти цей полк, що і зробив цей полк на ст. Хрестинівка. Майно полку, старшин та козаків розділено по полкам корпусу і так з Петлюрівським полком було закінчено.

Щодо Волоха, то знов таки керував корпусом от. Данченко. Після роззброєння Петлюрівського полку вирішено заняти позицію с. Кубліг — М. Мочулки, поривши шанці та перейшовши на позиційну оборо-

ну. Але большевики, довідавшись про це, наступ припинили. Тоді Мазепинцям разом з полком Чорних Запорожців наказано перейти в наступ у напрямку на Умань та захопити м. Умань. Мазепинці ранком 16.ІІІ. вирушили з М. Мочулин — Залуза і вибивши обходом з тилу большевиків з Теплика захопили його. З Теплика вирушив на Умань один полк Чорних Запорожців, який і захопив Умань.

Л. Перфецький

В атаку! (рис. олівцем)

В цей час повернувся до корпусу от. Волох, який вирішив перейти на радянську платформу, а для цього вівзав командантів полків. Націй нараді було запропоновано командантам підписати відомий універсал. Всі команданти мусіли цей універсал підписати, але повертаючись до Тростянця з от. Осмолівським вирішили ранком вирушити на Балту, тим самим порвавши з корпусом. Не встиг прийти універсал підписаний командантами, як дивізія в складі Мазепинців, Наливайківців, Богунівців вирушила в напрямку на Балту. Одні Республиканці залишилися і були захоплені в більшості большевиками, тому до останнього часу не міг цей полк остаточно вирівнятися. Прямуючи на Балту Запорожці розбили повстанців Дячишина, заняли Балту, а з Балти перейшли в околиці Тирасполя, де і заняли позиції на горбах перед селом Розалівка. В цей час командантом корпусу призначено мене, хоть от. Волох повернувся до корпусу. З жалем залишивши рідних Мазепинців вирушив я до штабу корпусу, який перебував в ешелонах коло Тирасполя. Це було 13 квітня 1919 р. Коли Волох довідався про те, що я приїхав обняти команду, він ранком другого дня вирушив до Гайдамаків на позиції коло Розалівки, але Гайдамаки свистом проводили його, не бажаючи слухати те, що він радив, теж саме зробили Мазепинці, коли він надїхав до них. Дізнавшись про це, я заборонив давати авто Волоху. Тоді Волох пішки з декількома Гайдамаками вирушив на Тираспіль.

Мазепа. Образ Гораса Верне (Н. Vernet 1789—1863) на мотив поеми Байрона, який знаходиться в палаті депутатів в Парижі.

Деякі українські пам'ятки в Парижі і під Парижем

По дав: М. О. (Граф Михайло Тишкевич)

Мало хто знає, часто проходячи в Парижі коло костела Сан Жермен де Пре на лівому березі Сени, що в ньому є бронзовий барельєф представляючий битву під Берестечком. Він знаходиться на ліво від входу на гробниці польського короля Яна-Казимира, котрий після абдикації помер як С. Жерменський абат і котрому виставили пишний мурований мавзолей. Королівське тіло перевезли до Кракова. Монарх цей, хоч мусів виступити як противник козаччини, не був їй ворогом. Не забував, що козакам завдячував корону, коли підчас елекції підступили були під Варшаву і категорично заявили за ним проти побажань шляхти, яка його ненавиділа і скоро покинула переходячи на бік Шведів і хоч перелякана шведським тиранством, повернула до нього, однак ніколи не довіряла йому. Знаємо, що проект Гадацької угоди, який давав козакам рівні права зі шляхтою, а Україні державне значіння, був передусім ділом короля і його розумної дружини Марії Людвіки де Невер. „Угода“ ця, хоч затверджена королем і сенаторами торжественно в Варшаві, не була дотримана соймом, а її ініціатор з козацького боку гетьман Іван Виговський, відомий польонофіл, був постріляний без суду польським регіментарем Маховським.

В палаті депутатів з того самого лівого боку Сени, що і церков С. Жермен, знаходиться велика картина знаменитого баталіста Гораса Верне: „Мазепа“, представляюча прияззаного до коня Мазепу серед степу. Лице молодого Мазепи взяте з портрету популярного 1846. р. князя орланського, наслідника французької корони, котрий саме тоді згинув був випадково викинутий кінями на дорозі до Кепію.

Масу гравюр, географічних карт, цікавих українських типів Лепренса і Норблена знаходимо в бібліотеці національній, Мазаріні і інших. Гобеліни, які представляють сцени з українського життя з картин Лепренса, ми бачили в салоні президента палати депутатів. Повна їх серія під назвою „Jex Russiens“ знаходиться в архієпископському музеї в Екс у Провансії.

Але важніший від тих картин в архіві Міністерства Закордонних Справ, де знаходиться дуже цікава кореспонденція французьких міністрів, між ін. маркіза де Верне і самого короля Людвіка XIV. в справі України, яка доказує, що Ancien Régime більше цікавився і більше знав про Україну від новочасних політиків Франції. Частина тих паперів вийшла друком парижського Історично-дипломатичного Товариства 1928. р.

На цвинтарі Монтмартр лежить польсько-український поет Богдан Залеський. Напис на його могилі, хоч писаний по польськи, заслугує на увагу:

„Boże mój, Boże, łzami modłę Ciebie,
Jak umrę, daj mi Ukrainę w niebie!“

На цвинтарі в Монморансі (Montmorancy) лежить другий славний польсько-український емігрант, відомий історик Францішок Духінський. Цей має вже український напис:

„Наші люде не забудуть,
Поки жити будуть“

Душі Твоєї, слова Твого;
Більш не тра нічого“.

Чи не помилився, нажал, цей, що клав цей напис на гробі щирого нашого патріота! Чи знаємо ми всі заслуги того неструдженого борця за права нашого народу, якому Україна винна співчуття Франції в 1868. р., інтерпеляції Делямара і Анрі Мартена в сенаті та Карно в палаті депутатів?

На парижських цвинтарях лежить також вже доволі наших жертв з політичної еміграції; а на першому місці наш національний вожд С. Петлюра.

Отаманщина

Написав Михайло Середа, підполковник Армії У.Н.Р.

Отаман Ангел

У місяці квітні 1919 р. в Київському драматичному театрі йшла пєса агітаційного большевицького змісту. Підчас антракту до молодого чоловіка, що стояв при рампі оркестри і уважно прислухався до розмови присутніх, підійшов русявий жидок, агент місцевої че-ка, пильно випучив на нього очі, скинув окуляри, поморгав очима і знову витріщився, натягнув окуляри на ніс і знову вивірився, нарешті сказав:

— Я пізнав вас, товариш Ангел. Ви арештовані...

— Прошу не перешкаджати мені, я слухаю оркестру, — нервово і роздратовано відповів молодий чоловік, злегенька відштовхнувши рукою жидка на крок від себе.

Жидок скинув окуляри і знову натягнув на ніс, аби дізнатися, чия кривда і чия правда, але перед собою вже Ангела не знайшов. Спритний отаман плигнув через рампу і зник в метушні розгуканої оркестри.

Драматичний фінал пєси оркестра перебрала на себе. Плигаючи через рампу, отаман з розгону наскочив на контрабаса, який звалив з ніг трамбоніста і корнетиста. Останні, приймаючи маневр контрабаса за сигнал до бою, схопили турецького барабана і почали ним частувати контрабаса і за одним заходом його союзника віолончелиста. Ефектовні рухи оркестри відбувалися під акомпаніамент агента, який зі спритністю заяця кружляв по салі, вигукуючи:

Товариші! Пильнуйте Ангела!

Непередбачена розвязка вистави цілком задовольнила аудиторію, яка міркуючи, що краща частина вже відбулася, не чекала кінця вистави і розійшлася по своїм хатам.

Проклинаючи своє життя і отамана Ангела, дорожкою вертав з театру засмучений жидок-агент.

На Хрещатику його наздігнав самохід, з якого висунулася чиясь жилива рука, схопила його за комірець і легенько перенесла в самохід.

— Ви мали до мене справу. Я до ваших послуг, — вічливо прошепотів Ангел на вухо переляканого жидка, стиску очі його за комірець...

Евген Ангел походив з Чернигівщини з родини заможного селянина. Світову війну перебув він в ранзі поручника, і з першими кличами, що були проголошені в Києві на першому Українському Військовому

Зїзді, як свідомий Українець і націоналіст, покинув російську частину, маючи в проєкті сформувати український відділ з людей, для яких Україна мала бути лише незалежною.

То був молодий старшина 26-27 літ, високого росту, з чорнявою головою, грузинським обличчям, чорними булькатими очима, в яких завше палали вогники невичерпаної енергії і рішучої вдачі. Його жилива постать завше перебувала в напруженню всіх мускулів, потребуючи постійно гострих вражень і мінливих рухів. Був зодягнений, як кавказькі Ігуші: у чорну вовняну бурку, гостроверху чорну папаху і кавказькі вовняні чоботи, що знизу були обшиті шкірою.

Невідомо, що він поробляв у літі 1917 р., тільки другого дня як гетьман проголосив федерацію з Росією, він опинився в Чернигові, в мешканню коштового отамана чернигівської кінноти Нагорського, в якому зійшлися обміркувати справу з федерацією сотник сірого полку Палій, отаман Нагорський, його адютант сотник Сидоренко і поручник Ангел. Сотникові Сидоренкові доручено звязатися з канцелярією гетьмана і довідатися, наскільки федерація мала під собою реальний ґрунт. Пояснення давав телефонним старшина для доручення Скоропадського, сучасний самозванчий гетьман без булав і без території Полтавець-Острияниця, який мав хист багато балакати і нічого не відповісти по суті справи. Довго тримав він при телефоні Сидоренка, розважаючи його на тему: „приймаючи під увагу те і те і маючи на меті те і те“... Нарешті, ця балаканина Сидоренкові надокучила і він залишив Полтавця без слухача. Збори вирішили виступити проти гетьмана збройно. Сотник Палій мав стати на чолі Сірої Дивізії, Сидоренко на чолі Чернигівського Кінного Полку, Ангел мав сформувати зі селян „Курінь Смерти“ і провадити з ним партизанські акції в запаллі ворога.

Курінь Смерти Ангел сформував на протязі тижня. Гетьманські кадри, залоги і добровольчі відділи, що були розташовані у Конотопі, Борзнах, Ніжині і Козельцях, зазнали від нього не мало лиха. Курінь Смерти, пригадуючи недавні карні езекуції над селянами, з дивною насолодою катував гетьманських старшин, яких забірав до неволі.

Червоні війська примусили Українську Армію відійти на Правобережжя, однак Ангел лишився в їх

запілля, розташувались у буйному лісі, між ст. Ічнянею та Бахмачем. Він був талановитий конспіратор, і винайти його в цьому лісі людям незнайомим з місцевістю було завданням безнадійним. Далеко від шляхів, за непролазними нетрами, у дикій гущавині сидів він недалеко від Бога, на високому дубі, вичікуючи від своїх людей, що їх посилав у розвідку, відомостей про ворога. Місцеві селяни знали, де шукати отамана, і не відмовляли поодиноким людям, які мали справи до Ангела, показати отамана. Тільки коли наближалися до повстанчого штабу, таким людям казали:

— Коли ти, добрий чоловіче, мавш злий намір, то до своєї хати з цього ліса не вернешся

Дійсно, лихі люде, що мали ворожі завдання, з лісу не верталися. Одержавши про ворога потрібні відомости, Ангел запрошував свого начальника штабу отамана Голуба, що містився на сусідньому дубі, тримаючи в руках відерне барило зі самогоном, писати наказ, про виступ.

— Легко казати вам написати. А куди я подіну оцю посудину? — хвилювався Голуб, підозріло скидаючи оком на козаків, котрі ще з ранку настирливо стежили під дубом за кожним рухом барила.

— Дайте потримати посудину хлопцям, поки ви складете наказ, — радив Ангел.

— Хлопцям? Теж знайшли дурня, — ображався Голуб — гукніть на Дудку, він добре складає накази.

Осавул Дудка вилазив з дупла якогось-то велитенського дерева і складав наказ, який кіннотчики розвозили на околиці лісу селянам. Відповідно до наказу, селяни мусіли такого то дня, о такій то годині прибути на ст. Бахмач з порожніми возами. За півгодини до їх прибуття Курінь Смерті налітав на стацію, ніби самум на каравану в Сагарі, розганяв і нищив большевицьку залoгу. Селяни, не гаючи часу, переносили майно, що находилося в потягах, на свої вози, а коли наспівали ворожі бронепотяги і червоні карні відділи, ані куріня ані селян вже не було, ніби провалювались у землю.

Залізнична охорона Ічня-Крути-Конотоп-Ніжин-Козельці-Чернігів завше жила під загрозою появи гостинного отамана.

Большевики казали:

— Ну і клімат здесь: без вінтовки с... не сядеш...

Потяги вони виправляли під охороною чисельної військової ескорти. Однак вона не була ніколи серйозною перешкодою для Куріня Смерті, коли йому спало на думку на такій-то ділянці залізниці обривувати потяги. В місяці червні з Чернігова на ст. Ічню простував вантажний поїзд, що був навантажений гарматами, кулеметами і набоями. Поїзд прибув на Ічню в складі одного паротягу; вагони, ніби корова язиком лизнула. Кинулися большевики сюди-туди, немає вагонів і зброї. Пізніше вже вони довідались про їх долю, коли пізнали свою гармату, яку покинув Ангел підчас відступу на Празобережжа.

Коли бойові операції вимагали від Ангела широких інформацій про ворожі сили і пляни ворога, він залишав козаків на Голуба, а сам мандрував до Києва. Добрі знайомі бачили його тоді в театрі, в кінематографі, на вулицях, на Володимирівській і Софійській площах, в каварнях і кафе-шантанах.

Терпіти надалі його героїчну працю десь у себе за спиною, в глибокому запілля, у большевиків не вистарчило сил. Вони сформували численну кінноту, яка оточила район діяльності отамана з твердим на-

Командант чернігівського кінного полку сот. Сидоренко
Рік 1919.

міром здобути його живого або мертвого. Нищпорили вони в лісі тижнів зо два, а за цей час отаман Ангел встиг дістатися у Білоцерківщину, де зустріла його делегація від отамана Зеленого.

Делегація сказала:

— Наш батько, ясновельможний отаман Зелений, вітає вас на своїй рідній землі, ласкаво прохаючи допомогти йому звільнити від большевиків його столицю Трипілля.

Ангел відмовився, відповівши:

— Його ясновельможність — повія... і вашим і нашим. Чернігівщина ще не забула того випадку, коли він залицявся до большевиків. У нас ріжні шляхи, і раджу вам мої минати...

Довідавшись, що Денікінці захопили Катеринослав і Харків і мандрують на північ на плечах погромленої радянської армії, Ангел знову вирушив на Чернігівщину, на знайомі місця. Йшов він під радянськими прапорами на очах большевиків, які вважали повстанців за свою частину і на постоях підвозили їм харчі та одяг.

На Чернігівщині большевики відступали панічно. На ст. Бахмач вони стягнули сотні потягів з майном, яке вивозили з України. Потяги чекали своєї черги до відходу.

Ангел обійшов Бахмач з півночі, розібрав залізницю і шаленим гарматним вогнем по стації розігнав большевиків. На ранок денікінська кінна стежа, що вешталася в околицях Бахмача, була здивована, почувши від населення, що червоні покинули Бахмач і майно. Два дні грабували Денікінці потяги, дякуючи повстанцям за цю несподівану для них манну.

Отаман Ангел, зявившись до команданта цього відділу полк. Абрамова, так йому сказав:

— Буду й надалі працювати з вами спільно, коли ваше начальство гарантує мені, що воно визнає незалежну Україну в межах, які існували за гетьмана Скоропадського.

— Ви що, батенька, гороху обелісь?!.. — рикнув Абрамов на Ангела, як той африканський лев: — Какава Україна! Єто немецькіє видумкі! Прошу к 12-ті часов завтра слажіть аружіє і вліться в мою часть. Не ісполніте, будет плохо: у меня шуткі короткіє — за хвост і на віселіцу.

— Слухаю! Ваші зарядження виконаю, — покірно відповів отаман удаючи зі себе переляканого і враженого загрозою полковника.

На другий день о призначеній годині Денікінці вишикувалися на ст. Ічні для прийому від Ангела зброї, людей і військового майна. Дійсно о 12 год. до стації зблизились два повстанчі потяги і... сипнули по Денікінцях таким ураганим вогнем, що полков-

ник Абрамов певно з місяць розшукував і збирав до купи своїх людей.

Аби спіймати і покарати Ангела, Денікінці сформували кінний відділ. Відділ взяв на язика деяких селян, які під загрозою розстрілу, показали місце, в якому переховувався отаман. Ангела арештували і розстріляли.

В 1920 р. на Великдень до табору в Стшалкові, в якому були розташовані спільно Українці і Денікінці, прибув старшина 24-25 р., середнього росту з білявою головою і карими очима, рухлявий, нервовий, котрий назвався отаманом Ангелом. Прибув він для сформування повстанчого загону, з яким мав вирушити на Україну. При цій okazji Денікінці його побили. Раненого його перевезли до шпиталу, з якого в літі він вирушив на Україну. То був Херсонський Ангел. На Радянській Україні повстанчу працю обох не розрізняли.

Нарис історії XIV. бригади

Написав пор. Карло Аріо

(Продовження)

Гнівань чисте і приємне містечко. Жидів дуже мало, зате більша частина Поляків. Містечко окрашувало великий, багатий і гарний цукроварний завод (фабрика) зі своїми будівлями і огородами. Завдяки цукрові і іншим продуктам, дереву, соломі, теплим стайням і добрим квартирам побут в Гнівани був для нас дуже корисний. Крім служби стаційної варті і стійок по частинам, не робили ми ніякої служби, бо і не було ким. Зима запанувала на добре так, що на двір в наших лихих і на зиму не відповідних одностроях не було що показуватись. Стан Бригади був дуже малий около 200—250 людей. І того менша частина здорових, себто таких, які ще не мали п'ятнистого тифу, решта були реконвалесценти, які поступенно вертали зі шпиталів і поволи приходили до себе! Не легко це було, у цих всеж таки не дуже вигідних відносинах, прийти до себе. Лікарів тоді при Бригаді не було. Сан. чет. Вігенюк помер, а інші два лежали хорі. Однак це не давалось так дуже відчутти, бо в цукроварні була приміщена полева лічниця III. Корпусу, яка приймала менш більш всіх хорих з Бригади. Не всі йшли до лічниці, багато просто з боязни лишалось на квартирах і ними опікувались або товариші або такі місцеві люди. Не все було й місце в лічниці. Тій лічниці, як і по більшій часті іншим лічницям Армії, недоставало всього, що лічниці потрібно. Смертність була велика, доказом найліпшим було те, що кожного дня вивожено на драбнястім возі, як снопи поскладані голі трупи, накриті зверху плахтою, на цвинтар.

Докладніше треба тут згадати про зовнішні відносини, серед яких приходилось жити в Гнівани, зглядно сказати дещо про так звану „Ворошилівську республіку“. Ворошилівка-Вітава-Селища — складалась власне на згадану республіку, якої столицею було містечко Ворошилівка. Головним командантом в Ворошилівці був міщанин Чорний. Військова, а

зглядно бандитсько-рабункова організація стояла досить високо. Удар церковних дзвонів на тривогу давав знати, що є небезпека, або що треба робити „збройний сход“. Тоді усі узброєні злітались або на місце призначене для сходу, або на свої згори призначені позиції і після потреби починався або наступ, або оборона. Коли вимагала потреба, приходило одне село другому на підмогу. Ворогом являлася згаданий „республіці“ кожна військова частина не большевицької армії, оскільки вона була слабшою. Сильніших частин боялись і тим самим лишали їх в спокою. І не легко можна було в тім часі знайти сильнішу частину Гал. Армії, яка малаб охоту зміритись з тими бандитами. Бож сама Ворошилівка числила до 400 крісів і два скоростріли.

Хотяй „республіка“ ця на вид симпатизувала з большевиками, вже з тої простої причини, що більшістю населення Ворошилівки були Жиди, які почасти фінансували це республіканське підприємство, то всеж таки виступали вони часом і проти большевицьких частин. Тоді переважно виступали, розуміється, мешканці сіл. Головним жерелом доходів ворошилівських Жидів була контрабанда тютюном.

І так прийшло зміритись з „Ворошилівською республікою“ гуцульському куріневі 11 Бригади. Однак це не обійшлося „республіці“ легко і вони довго памятали цей курінь та дуже часто питали за його кмдтом пор. Голинським, якому запрягли смерть. Відтак стрінувся з ними і штаб III. Корпусу, який переходив в перших днях листопада 1919 року з Потока до Гнівани. Тут вже повелось „республіканцям“ дещо ліпше, бо штаб Корпусу мав для охорони лише жандармерію, і ціла кухня оперативного штабу попалася в руки тих бандитів, а один жандарм заплатив життям. Здається і вони мали страти в людях, бо старшини штабу з телефоністами ставили опір. Всякі менші відділи розоружували, забирали вози, коні,

матеріали, часом били вояків і відтак пускали їх. В виду того Кмдт 14-ої Бригади сот. Странський, хочаби мати забезпечений перехід через м. Ворошилівку, вислав там свою мілітарно-політичну місію, яка привезла по довгих переговорах з представниками цього містечка так зване „позволеніє“, в яким позволений був 14. Бригаді вільний перехід через місто і було дане забезпечення, що ніяких перешкод зі сторони населення містечка не буде робитись. Печатка і три підписи.

Цей історичний документ, який яскраво документує відносини на Україні з кінцем 1919 року, забрав сот. Странський зі собою до Відня. Коли Бригада квартирувала ще в Вітаві, дуже часто виступи деяких бандитів заколючували нам спокій. І так роззброєно ніччю кількох старшин, обробовано до нитки кількох хорих старшин, що лежали в горячці. Від часу до часу пропадали коні, часом разом з возом і зі всім, що на нім містилось. Такі випадки лучались і в Гнівані.

В останніх днях гніванська організувалась в Гнівані банда під командою гніванського учителя Скакуна. Банда ця, а зглядно, як вони називались, „повстанці“, хотіли зробити повстання проти Денікінців, які тоді вже були у відвороті в Винниці. Кмдт „повстанців“ Скакун, який ніколи не був вояком, бо був горбатий, стараючись здається стати славним повстанським отаманом, доложив всеї своєї краснорічivosti, себто брехні, підступу і фантазії, щоби представити нам ту велику свою сильну, ідейну, самостійницьку, національну організацію, вирахував на пальцях страшні тисячі „збройного козацтва“, яке на один його поклик стане вчить в один непохитний мур під його проводом. Вкінці, коли ми запитали його, чого він хоче, сказав, що конче потребує одного скоростріла, кілька крісів і амуніції, а оскільки можливо, людей! Ми, розуміється, повірили і одушевлені таким генієм жертвували йому один скоростріл і кілька крісів. Він, гарно подякувавши, зник, при чім украв чет. Фільцові револьвер зі стола.

На другий день почалось велике „повстання“. „Повстанці“ обсадили стацію, поставили скоростріл на пероні і ждали ворога. І ворог прийшов!! Зі сторони Жмеринки показалась денікінська панцирка, модерного типу. На віддалі може 2000 кроків розсипались „повстанці“ в розстрільну, поховались за великими купами каміня, яке лежало за рампою напроти перону і післали кілька крісових куль запанцированому ворогові. Ворог випустив їм на поздоровлення один вистріл з тридюймовки, просто над перон. В одну мить „повстанці“ зникли. Панцирка спокійно приїхала на стацію, де довше задержалась. А сам „головний отамам“ цих повстанців страшно перестрашений, блідий аж синій, прибіг задиханий до канцелярії Бригади і просив переховати його, бо його убють!! Ми перебрали його по галицьки, переховали, а вечером відпроварили його пор. Голота і пор. Будний до дому. Очевидно ніхто за ним не питає, а по якимсь часі панцирка, довідавшись про фактичний стан річі, відїхала до Винниці.

Однак на тім не скінчилось. День перед відходом Бригади з Гніваня, себто 1 лютого (1920 р.) назад появилсь добродій Скакун на чолі своїх вірних і то тепер в характері „боротьбіста“. Це тоді було ще модерне слово, бо партія „боротьбістів“ не була ще популярною. Була це партія так званих інтернаціоналістів під червоним і трохи синьо-жовтим прапором. І певно це звучне і трохи бучне слово „бо-

ротьбісти“ подобалось дуже „нашому отаманові“ і він заповів велику боротьбу з „армією отам. Шепеля“, яка має бути в поході на Гнівань і околиці. Ціла „Ворошилівська республіка“ і багато-багато інших тисячів борців-боротьбістів стоять готові до боротьби. Ходили слухи, що мають нас а зглядно інтендантуру, яка тоді вже стояла завагонована на стації і чекала паровозу, щоб відїхати на полудне, роззброїти і зрабувати. Це не лякало нас, бо такі і подібні чутки ходили що дня по людях.

Того самого дня над ранком, а згл. в ночі з 31. грудня на 1. січня 1920 р. 9. Бригада I-ого Корпусу переходила через Ворошилівку, набила дуже сильно „республіканське військо“, яке розбрившись лишило на полі битви кількох трупів, між іншими, оскільки собі пригадую, також і самого Чорного. Це нас дуже врадувало і тому ми чулися безпечними і більша часть старшин, які держали послідними днями разом з підхорунжими поготівля в штабі Бригади (канцелярія Бригади була поміщена недалеко стації), розійшлися домів, лишилися лиш пор. Голота, пор. Юрків і чотирох підхорунжих. Десь по півночі вбіг чура сот. Странського, який ходив до інтендантури по цукор на дорогу і зголосив пор. Голоті, що „наших в інтендантурі роззброюють“. Пор. Голота кинувся зараз з чотирма підхорунжими на стацію. Пор. Юрків був тоді вже на дворі. Показалося, що це отаман Скакун зі своїми повстанцями вже майже був розброїв нічого не прочуваючу сплячу інтендантуру. Перша стріча пор. Голоти був бандит, який стояв на стійці коло одного вагону і хотів стримати пор. Голоту. Цей однак в мить розброїв його і почав стріляти до решти повстанців, які гурмою стояли на рампі. Майже рівночасно далися чути два вистріли і голос пор. Юркова з другої сторони поїзду. Бандити розлетілися і почали утікати за стацію в сторону цукроварні, лишаючи одного раненого. Пор. Юрків, який тоді був кмдтом обозу, і пор. Голота удались з чотирма підхорунжими до обозу, щоб переконатися, чи і там не було нападу. Однак показалося, що бандити сіли на панцирку другого Корпусу, яка стояла далеко за стацією і була цієї ночі без залози (залоза пішла в місто гуляти) і поїхали в ліс під Селища.

Вже виднілось, як обоз стягнуто з цукроварні за костел і артилерія заняла позицію під костелом на те, щоб в разі нападу панцирки на стацію можна було взяти її під огонь. Однак ще досвіта прибув паровіз зі Жмеринки і за годину відїхав поїзд з інтендантурою. Воротці потім рушила також і Бригада в похід на Тиврів. Невдовзі по відході Бригади з міста появилась панцирка на стації. Було чути скорострільні стріли, однак для нас це вже було байдуже. Кінець кінцем показалося, що без „повстанців“ вигідніше і безпечніше, як з ними. Так зачався 2-ий січня 1920 р., себто перший день походу на полудне.

Згідно з умовою з Добр.-Армією переходила наша Армія в Херсонщину на 3-місячний відпочинок, де мала переорганізуватися на звір Добр.-Армії, то значить в дивізії і полки. Похід мав тревати около 3-ох тижнів. III-ий Корпус дістав район найбільше на полудні, в області ст. Затише і ст. Роздільна на ліво і на право залізнодорожної лінії Жмеринка — Одеса. Інтендантури і всі установи Армії, шпиталі і Н. Кмда їхали поїздами. При кожнім інтендантським поїзді було 2—3 вагони призначені для хорих. Інтендантські поїзди мали поступенно призначені довші постой на

поодиноких стаціях, де частини набирали харчів і паші, як також віддавали до вагонів своїх по дорозі захо-рілих людей і коней, яких везено переходово на во-зах. Приходилось часто захорілих по дорозі лишати по селах на ласку і неласку населення. Богато з них відтак поверталось.

Похід 14. Бригади, як було сказано, почався 2. січня 1920 року, себто з вирушенням з м. Гніваня. Похідна лінія йшла вздовж залізниці Жмеринка - О-деса. Ішлося денно пересічно 15—20 верств і що тижня було 1—2 дні відпочинку, який звичайно припадав на свята. Похідна лінія йшла через Гні-вань — Тиврів — Красноє — Лопатинці — Юлямпіль. В Юлямполь лишилась Бригада 2 дні і там відсвят-ковано Різдво. Дальше йшла дорога через Цапівку (коло ст. Вапнярка), через Попелюхи — Французка (коло Кодими) до Крутов, звідти через Гонората — Єлисаветовка — Чубова — Перехрестово (перша німець-ка колонія в нашій похідній лінії), Чадерма коло Гофнунгсталь — Іжицькая.

Цей район Гофнунгсталь Іжицькая був признач-ний для Бригади на відпочинок згідно з умовою з Добр.-Армією. Частини піхотні і артилерія розташу-валися коло Гофнунгсталь — Ляхова, Штаб Бригади в Іжицькій, Кмда Корпуса в Кольцебрикові, 4 вер-стви на полудне від Іжицької. До Іжицької прибула Бригада в останніх днях місяця січня, отже дорога тревала дещо довше як три тижні, а зложились на це ріжні причини: Треба було пересічно більше днів відпочинку, як було обчислено, а це тому, що сильно спаршивілі коні потребували більше відпочинку, як би потребували здорові. Це саме і з людьми з одного боку через лихе одіння, з другого з причини лихого стану здоровля. А зима була остра, часті дуже сильні морози і сильні вітри пронизували до кости, крім цього їжа не все була на час і квартири не все були пригожі і дороги не всюда були гладкі, бо грудя на замерзлих дорогах на Україні велика, а не всі дороги зїджені. Селяни, як тільки впаде досить снігу, їздять на впростець і доріг тоді майже не уживають.

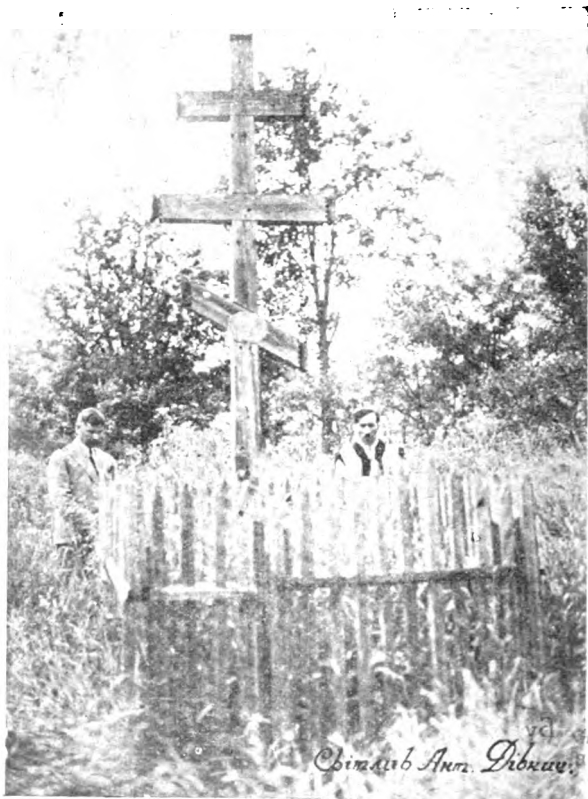
Населення пересічно, оскільки було українське, було досить свідоме і відносилось, як не прихильно, то всежтаки не ворожо. Про велику прихильність го-ворити не можна, бо ночуючи по селах з одного дня на другий не було ані часу ані нагоди переконатись про настрій населення супроти нас, або взагалі пі-знатись з ним ближче. А навіть не було це можливе підчас 2 або 3 дневного побу ту в якимнебудь селі,

Забута могила.

Мальовниче, бідне бойківське село Прислоп, в ка-луському повіті, зберігає в себе найдорошу пам'ятку нашої визвольної боротьби. Скрамний, зарослий ви-сокою травою й високими полевыми квітами сільський цвинтар на горбку серед села криє у себе тайну трагедії з 1919. р., коли то безборонні цивільні вті-качі впали жертвою озвірілої солдатески, поливаючи сердечною кров'ю бойківську землю. Оцей цвинтар, ця могила з незамітним яловим опарканенням і ви-соким яловим хрестом зберігає тлінні останки оди-нокого державного секретаря, одинокого міністра ЗУНР., котрий у кровавих роках 1918—1919 поло-жив голову на рідній землі.

чи містечку. Стрічалось села, які були більш ввічливі і гостинні, стрічалось знову такі, які не конче до-вірливо і радо дивились на нас. І це не диво, бо в околицях тих Галицької Армії ще не було і не було звідки їм довідатись, хто ми і чого хочемо. Богато залежало від нас самих, як ми себе повели, як ми поступали, як ми до селян заговорили. Рівнож бо-гато залежало від попів, або учителів, чи були вони Українцями, свідомими інтелігентами, чи ні.

Чим більше йшли ми на полудне, тим більші села і багатші; тим більше хуторів, однак тим менше де-рев і лісів. Околиці, в яких прийшлося нам перебути 2 і 1/2 місячний відпочинок, дерева були рідкістю, стрічалось лише спорадичні малі лісні парцелі. А па-лилось туг, або соломою, або так званим „кирпичем“ (це в сушений гній, тятий в кусні, як торф). Стріча-ли ми крім українських також молдованські, болгар-ські, сербські, російські, а в районі, де перебував III. Корпус, зачиналася полоса німецьких колоній. Німець-кі колонії великі, гарні, чисті і дуже багаті села. Колоністи ці відносились до нас дуже прихильно, а свідомством може бути те, що удержували нас, себ-то цілий Корпус, який стояв по німецьких колоніях, через цілий час безплатно, власним коштом, а від-ходячи забезпечили нас в деякі важні продукти ще й на дорогу. Був це власне час большевицького пе-рійоду, коли Корпус і всі частини осталися без гро-ша і без харчів і тим самим не були встані себе самі утримати.

*Могила бл. и Государственного Секретаря
земельника Сиряка Михайла Мар-
тинюка і Вєроводо Рїнецького
в Прислопї, Калуського повіту*

Час, сучасне лихоліття та пізніші події затерли враження страшної вістки, котра своїм трагізмом виринула серед цілого жаху розвалу нашого фронту в половині 1919. р. Була це вістка про загибель державного секретаря Михайла Мартинця та його 4 співробітників.

Сьогодні на хресті цинкова табличка з вибитим дрібонькими буквами написом: „Тут спочиває Всеволод Ріпецький, уродж. 1895., згинув 1919“. І ні згадки немає, що в тій самій могилі спочиває вічним сном М. Мартинець. Якесь добра душа з сусіднього села присилає на Зелені Свята вінки та каже доглядати могили, а місцеве населення ледви знає, які цінні тлінні останки зберігає їх цвинтар.

І тому є невідкличним наказом для Товариства Охорони Воєнних Могил зайнятися цією забутою, найважливішою на нашій землі могилою. Треба найперше поставити відповідну таблицю на хресті, а там і побудувати могилу та хрест так, як цього вимагає пам'ять великих днів і національна честь. А могила повинна стати місцем паломництва для українського громадянства, а головне його молоді.

Панахида на стрілецькій могилі в Борщовичах.

Найкраще булоби при моральній допомозі рідні бл. п. М. Мартинця перенести його тлінні останки до Калуша, де тамошня філія Т-ва Охорони Воєнних Могил моглаби відповідно могилою заопікуватися та куди комунікація для паломництва є далеко легша. Да

Могила Героїв в Борщовичах

Подав Андрій Качор

На цьому місці хочу помянути кількох забутих Героїв, які поставили на жертвнику Волі все, що мали найдорожче, себто своє молоде життя і серед страшних мук покінчили життя в підльвівському селі Борщовичах. В цьому селі на залізничній стації була „Відсильна точка групи Схід“, яка опісля була перемінена на „Відсильну точку IV. золочівської бригади“, здається правого крила. До цієї „відсильної точки“ щоденно привожено десятки ранених з під Львова, яким уділювано першої помочі, перевязувано рани і заосмотрених відсилано далі до більших лічниць, які були в Краснім і Золочеві. Але не удалося всіх задержати при житті, деякі серед страшних мук мусили розпрощатися з молодим життям. Вони всі лежать на борщівській кладовищі. Подаю на основі записів метрикальних, які втягнув о. Андрій Гавришак, тодішний парох Борщович, як слідує:

1). 19.IX. 1919 р. стрілець Тимотей Лотоцький, літ 39, з Крилоса, пов. Станіславів помер на грипу.

2). 12.I. 1919 р. стр. У.В. групи Схід Бенюк Іван, літ 20, родом з Лагодова, ранений в обі ноги. Смерть ствердив Маковський, саніт. хорунжий.

3). 30.I. 1919 р. десятник 1 сотні жовківського полку Калушняк Петро (місця уродження нема), перестріл живота. Смерть ствердила Олійниківна, саніт.

4). 25.II. 1919. стр. золочівського полку С.С. сотні скорострілів Антонів Микола, літ 27, з Ліска, пов. Камінка струмілова, постріл в голову. Смерть ствер. Г. Шміцер, саніт. четар.

5). 9.III. 1919. стр. 24 полку, II курія, 3 брідської сотні Антонів Стефан, літ 21, з Висоцька, пов. Броди, перестріл живота. Смерть ствер. Г. Шміцер, сан. чет.

6). 19.III. 1919. саніт. стр. 2 сотні, II. курія, IV. золочівської бригади Сарамак Петро, літ 20, з Пліснян, пов. Золочів, постріл гранатом у правий бік. Смерть ствер. Заячківський, сан. хорунжий У.С.С.

7). 28.III. 1919. стріл. 4. Б. сотні, X курія, IV. золочівської бригади Черкас Роман, літ ?, з Грабковець, пов. Золочів, ранений — уплив крови. Смерть ствер. Копертинська, саніт. хорунжа.

8). 29.III. 1919. стр. 3 сотні, XI. курія, IV. золочівської бригади Литвин Іван, літ 22, постріл у правий бік, помер в укр. саніт. поїзді ч. 19/2208. Смерть ствер. Болотнер, старш. лікар.

9). 30.III. 1919. стр. 4. Б. сотні, X курія, IV. золочівської бригади Лаврин Іван, літ 23, постріл лівого стегна кулею, помер в укр. саніт. поїзді ч. 19/2208. Смерть ствер. Болотнер, старш. лікар.

10). 30.III. 1919. стр. Білик Іван (більше даних нема) помер від ран. Смерть ствер. Болотнер старш. лікар.

11). 30.III. 1919. стріл. Гунтута (більше даних нема), помер від ран. Смерть ствер. Болотнер, старш. лікар.

12). 8.IV. 1919. стр. золочівського полку С.С. II курія Завалія Андрій, літ 20, з Переволочної, пов. Золочів, постріл у груди, помер в укр. сан. поїзді. Смерть ствер. Копертинська, саніт. хорунжа.

13). 28.IV. 1919. стріл. 3 сотні, II бережанського курія Матлата Василь, літ ?, зі Зарвінки, пов. Бучач, постріл у груди. Помер в укр. саніт. поїзді ч. 19/2208. Посмертна карта з 29.IV, видав С. Гайдучок, сан. хор.

14). 3.V. 1919. десят. 1 сотні, I бережанського курія Тхорик Микола, літ 29, зі Зарваниці, пов. Під

гайці, постріл в голову. Свідок смерти поруч. Кирило Будний.

Всіх поховав о. А. Гавришак.

По війні стягнуто їх у дві могили, які опісля молодь, зорганізована в місцевім „Соколі“, злучила ра-

зом, зробила одну більшу могилу і поставила високий хрест.

Лежать на своїй рідній землі і покликують нас до сповнення великого Заповіту.

Спомини генерала Брусілова

Написав: Віктор Приходько

Російське видавництво „Мир“, у Ризі, випустило цінну книжку, а саме „Спомини“ генерал-адютанта А. А. Брусілова.

Брусілов, один із найвидатніших полководців світової війни, що закінчив свою кар'єру Верховним Головнокомандуючим всіх збройних сил Росії. Фігура це небуденна сама по собі, але для нас Українців, спогади його мають ще й спеціальний інтерес. Річ в тім, що всі найважливіші етапи його діяльності тісно зв'язані з нашою територією: в 1913 році Брусілов був командіром XII армейського корпусу, найбільшого в Росії, що був росташований головним чином в Подільській губернії. Сам Брусілов мешкав у Вінниці, про яку тепло згадує. Самеж головне те, що Брусілов — це той полководець, що в 1914 році заняв Галичину й Львів, у 1915 році відступив з неї, а в 1916 знову повів подібний наступ, який щоправда не розвинувся у тривалий успіх. Тому у книжці його, як у калейдоскопі, чергуються все назви наших міст, містечок та місцевостей: Тернопіль, Львів, Станіславів, Перемишль, Рава Руська, Броди, Делятин, Турка, Дністер, Сян, Липа і т. д. — ось пункти, де відбувалася велика частина світової трагедії.

Командування під час війни спочатку армією, потім фронтом, т. зв. юго-западним, себ-то галицьким, нарешті, головне командування Київською військовою округою — все це під час інтензивної бойової діяльності і безперервного руху і зміни подій, ситуацій, військових частин і людей — дало генералові Брусілові виключний бойовий і організаційний досвід, дало знайомство з найвидатнішими російськими полководцями того часу. І з цього погляду ознайомлення з його споминами не тільки цікаве, а й корисне, і то не лише для наших військових, а й цивільних людей.

Спогади Брусілова дуже повчаючі для нас на майбутнє... і в цій точці вони мають багато спільного із спогадами С. Шухевича. Брусілов яскраво розкриває картини недбалства у підготовці Росією світової війни взагалі і, — зокрема, так знайомих нам, Українцям, з власної війни — непорядків у постачанні армії зброєю, набоями, технічними засобами і навіть одягом. Це дивно читати, але Брусілов свідчить, що вже з перших місяців війни російська армія мусіла ощаджувати гарматні й рушничні набої; не раз тільки через цю обставину не можна було розвинути успіху, і недостачі технічних засобів армія мусіла надолужувати своєю кров'ю. Які це знайомі нам картини! Ріжниця лише в тім, що російська імперія мала час і засоби все це підготувати, а ми не мали ні того, ні другого. Але наука із цього для всіх однакова: кожна справа потребує пильного виконання, постійної контролі, а головне людей і людей, — відданих справі, розуміючих її, підготовлених до неї.

Про людей.... В споминах Брусілова вони переходять перед нами, мов у фільмовій стрічці. Тут, починаючи од Верховного Головнокомандуючого Николая Николаевича, майже всі найвидатніші російські генерали світової війни і — що цікаво — за малими виїмками, — всі учасники галицьких операцій. Тут Денікін, Корнілов, Радко Дмитрієв, Куропаткін, Алексєєв, Сухомлінов, Іванов і нарешті, цар Микола II, що змінив свого дядька Николая Николаевича на посту Верховного Головнокомандуючого.

Зустрічаємо імена й тих генералів, що потім так чи інакше були зв'язані з українською справою: Головнокомандуючий румунським фронтом генерал Щербачів, військовий міністер під час гетьманування Скоропадського — генерал Рогоза, нарешті, генерал Дельвіг, що тісно зв'язав свою долю з українською армією і досі числиться в її рядах. Генерал Дельвіг — дуже визначний фахівець по артилерії і Брусілов в своїх споминах характеризує його як „талантливийшаго генерала“.

Характеристики співробітників і товаришів по зброї у Брусілова короткі, але яскраві. Між іншими, бачиш, як і під час війни люде часто ставили наперед своє честилоство, егоїзм та особисті симпатії. В наслідок цього, керуючі ролі в армії часто діставались людем невідповідним, більше того, напр., навіть під час військових операцій Ставка давала допомогу людем і зброєю тим генералам, яких більше любила. Брусілов до таких не належав і в споминах його читач найде багато розпучливих сторінок на цю тему. По своїй вдачі, як військовий, Брусілов був генерал рішучий і міцно стояв на засаді, що краше нападат, ніж оборонятись. Між тим, далеко не всі керуючі чиники в російській армії поділяли цей погляд. Брусілов виставляє цілу низку дих людей. Командуючий західним фронтом — Еберт, північним — відомий Куропаткін, начальник штабу Верховного Головнокомандуючого Алексєєв, кінчаючи самим Верховним Головнокомандуючим Миколаєм II. Все це люде м'які, нерішучі, що готові безконечно міняти раз повзяті постанови і відтягати з рішучою акцією. Брусілов показує, як в наслідок цього терпіла ціла справа і доводить, що, коли б весною 1916 року його наступ на Галичину підтримали армії Еберта і Куропаткіна (про що й було рішено на военній раді, а потім „одкладено“), то й війна кінчилась би для Росії щасливо й доля цієї держави була б інакша....

Брусілов не раз підкреслює, що ні старшинський корпус російської армії, ні тим більше сама армія не мала політичного виховання: вони здебільшого не знали, за що боються і які цілі має війна. На жаль, це доводиться сказати й про самого Брусілова: три роки він воював на наших, українських, теренах, гонив

у бій переважно наших людей, але із споминів його не видно, щоби він хоч колись спинився думкою над цією обставиною. Є три моменти в його спогадах, де Брусілов почасти торкається „нас“, але з них видно, що він стояв у нашій справі, глибоше над тим не задумуючись, на точці суто російсько-офіційній. Перший момент торкається Митрополита Шептицького і русофілів. Брусілов згадує: „Уніятський Митрополит Шептицький, явний ворог Росії, що від давна неодступно агітував проти нас, після вступу до Львова російського війська, з мого наказу, був арештований „домашнім арештом“. Я його витребовав до себе і запропонував дати „чесне слово“, що він ніякої ворожої акції проти нас, — ні явної, ні таємної — започинати не буде; в цьому разі я брав на себе дозволити йому залишатись у Львові, з виконанням його духових обов'язків. Він охоче дав мені це слово, але на жаль, зараз таки знову почав каламутити і виглошувати церковні проповіді, явно нам ворожі. З огляду на це я вислав його до Києва, в розпорядження Головнокомандуючого військовою

округою.„ — „При мені знаходився член Державної Думи, бувший лейб-гусарський офіцер, граф Бобринський. Я наказав йому оглядати всі тюрми, що попадали в наші руки і негайно випускати політичних арештантів, яких австрійська влада арештувала за русофільство. Гр. Бобринський надзвичайно охоче взявся за цю місію, бо він ще за мирного часу мав великі зв'язки з русофільською партією Русинів. Не памятаю числа, але таких арештантів було дуже багато і всіх їх негайно випущено“. І ще одне місце. Розказуючи про критичний момент для Львова, коли російське військо мусіло його покинути, Брусілов зазначає, що Поляки й Жиди дуже хвилювались, бажаючи повороту австрійської влади, що-ж торкається „Русинів“, то..... „Русини, естествено (!) билі на нашей старане, кромє партії так називавмих мазепінцев“.

Написано спогади живо, мовою військовою, лаконічною. Перечитання їх безумовно дасть до думання й нашим військовим та цивільним людям, особливо тим, що перейшли нашу визвольну боротьбу.

На Яцка горі

Написав Василь Горбай

До Начальної Команди в Нар. Домі прибігає здиханий гарматчик і голосить, що батарея гавбиць на Яцка горі без муніції. Письменний приказ сот. Горука, сідаю на тягарове авто, що стояло на Вірменській вулиці, шофер Німець пускає мотор і їдемо до касарень на Куркову вул. по муніцію. Передаю приказ сот. Микитці й не тревало години, а авто було навантажене муніцією. Їдемо майже порожніми вулицями, авто гуде й робить доволі гуркоту та стуку. Кріс готовий до стрілу держу в руці й обсервую кам'яниці на ліво й на право, щоби не бути заскоченим. Авто гонить як можна найшвидше, а я думаю: Колиб так кинув хто ручну гранату на авто, чи експлуодувалаб муніція чи ні? А їхати з таким вантажом за плечима майже без ніякої охорони було трохи ризиковне. Ось і Яцка гора, місце моїх диточих колишніх забав. Авто стає, їду до батареї, яка стоїть мовчки без муніції з дулами зверненими на Стрийський парк. Командантові зголошую привезення муніції. Командант дякує і радіє нею, як найбільшим скарбом. Гармаші звиваються, зносять муніцію, шофер Німець помагає. Командант оглядає далековидом околицю перед собою. Скриньки муніції вже поскладані, слова команди, гармаші знову звиваються, добувають набої зі скриньок, одні крутять щось на мосяжних головах шрапнель, інші міняють мішочки з порохом, інші крутять якимись колісцятами коло гармат і дула підіймаються вище. Все їде так зручно і справно, кожний артилерист веселий, звивається коло гармати, як коло дівчини. — Отвираються замки, набої путують до середини — цвак — замки вже замкнені, гармаші відбігають, лише за кожною кілька кроків стає до викопаної діри гарматчик зі шнуром в руці. Командант дивиться далековидом

наперед, гармати з повитягваними шнями грізно дивляться перед себе і чекають. Знову команда та гармаші потягають один за другим свої мотузки і чотири огненні язики вилітають з пащек гармат. Кожна корчить свій хребет, подається до заду і знов нарівнюється — лиш трохи сивого диму поволи виходить з пащек.

Бух-бух-бух! З парку їде відгомін, такий сухий неначе столітні карпатські великани в час бурі ломляться і клекіт розгублюється все дальше й тихне. Дві білі хмаринки шрапнелевого диму уносять вітер, верхи смerek їх роздирають і ті сірюють й поволи зникають на тлі сино-сивого неба. Гарматчики вже відкинули горячі ще гільзи, знов команда, кілька рухів і гавбиці з піднесеними високо дулами гавкають і викидають зі себе смертоносні вантажі, які там поміж деревами розриваються і сіють знищення. А гавбиці раз у-раз бухають, гармаші отирають піт. Стою такий щасливий, здається мені, що то сон, щипаюся, ні не сон. Наші гармати! Бух-бух! — „Наші-наші-наші!“ Несе відгомін! Чуюсь таким щасливим, хотілосяби цілувати ті сталеві дула. Прошу команданта, щоби дозволив бодай раз потягнути за мотузок, бодай раз вистрілити. Усміхнений позваляє, а я такий щасливий. Рука дрожить, а серце перестає бити, як надходить момент потягнути мотузок! А шофер Німець стоїть азаду та приговорює: Bravo! Нох айнамаль. Дадь їм бобу! — Бухають гармати, таракотять напереді в парку скоростріли, а гармаші звиваються й співають. „Нумо братя...“. Пливе мельодія укр. пісні на укр. землі. Гармати своїми бух-бух дають такт, а там крісовий й скорострільний огонь творить чудесне тло — підклад вояцької пісні. ... двічі не вмирати!

Матеріали і Документи

ПЕРШІ ДНІ ЛИСТОПАДА В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

Звіт з Бібрки.

Кур'єр Андрій Козакевич подає дня 5 листопада 1918:

В п'ятницю 1 на 2 падолиста розоружено жандармерію о год. 11. в ночі та усунено всі Австрійські власті. Повітовим Комісарем став рад. Дуб. Раду шкільну окружну обняв дир. Бурчак. Міським комісарем (бурмістром) став дир. Кулинич. Залізниця в наших руках; начальником стації п. Шуль. Повітову жандармерію на разі обняв командант постерунку жандармерії Тягнибік. Бранку до Національної Армії заряджено під проводом старшини Походжая. Військову команду міста сбняв пор. Володимир Калинович. Повітовий харчевий уряд створений.

Додатковий звіт Я. Козакевича зложений дня 7. падолиста.

Політична та військова організація повіту йде скорим темпом вперед. В повіті переведеться в днях від 11—15 ц. м. загальний асентерунок від 18—34 року життя. Населення спішить радо під зброю, свідоме, що розходиться про забезпечення нововоскреслої Української Держави. В найближчих днях створиться вишкіл для новозатягнених невишколених вояків. Населення достарчить в найближчих днях збіжа, худоби та бараболі.

Донесення Повітового Комісаріату з дня 7. падолиста:

Маю честь донести, що вчашного дня вибрано мене повітовим комісарем Укр. Нар. Ради в Бібріці. На судовий ходорівський повіт уконституувався окремий комісаріят з осідком в Ходорові; з огляду на цей факт прошу про видання відповідних інструкцій. Зразом доношу, що в нашій повіті зорганізовані вже станиці жандармерії, сільські та міські горожанські сторожі. Апровізування повіту нормальне.

Повітовий Комісаріят У. Н. Р. в Бібріці

Константин Дуб, нач. суду

Звідомлення Повітового Комісаріату з дня 12 падолиста:

Маю честь донести, що в повіті всі станиці жандармерії фунгують. В тих днях переводиться військова рекрутация, а перший транспорт новобранців, вже військово вишколених, відійшов вчашного дня до Львова в силі 60 людей. Всі села тутешного повіту достарчають для військового гарнізону середників поживи, а саме готовий хліб, муку, товщі, фасолю, яйця і крупи. Рівночасно заряджую відтранспортування до харчового уряду у Львові зі сіл північної части повіту більшої кількості бараболі та збіжа. Тутешний Комісаріят з огляду на те, що в Ходорові зорганізувався окремий комісаріят для ходорівського судового повіту, мусів на жаль на разі обмежити свою діяльність на судовий бобрєцький повіт. Прошу отже у цій справі видати спеціальні зарядження. Тутешний Комісаріят провадить на разі агенти військові, адміністраційно-політичні, харчові та шкільні. Почту вже урухомлено, місцевий повітовий суд та повітовий уряд не фунгують, а то з тої причини, що всі майже урядовці польської народности не хотять підчинитись УНРаді. Прошу отже

про негайне приділення до тутешнього суду одного судді та одного авскультанта, а до податкового уряду двох податкових урядовців. Вкінці прошу дати мені інструкцію, чи тих урядовців, які не хочуть підчинитись Українському Правительству, маю негайно звільнити зі служби?

Повітовий Комісар УНРади

Константин Дуб, нач. пов. суду.

Відпоручник Української Нац. Ради Александр Максимяк подає слідуєче звідомлення (около 15. падолиста):

На припоручення УНР. з дня 6. ц. м. виїхав я в повіт Бібрку. Повіт срганізується скоро, все в наших руках. Переводиться побір; повіт достарчить около 1000 людей. Судові урядовці Поляки відмовилися урядувати як урядовці Української Держави; наразі одержали 14. день до надуми. Що робити з ними, прошу про точну інформацію. Українці урядують. Ходорів відлучився від Бібрки і не хоче піддаватися ніяким розпорядженням твердячи, що має до цього повновласть УНРади. Це уемно впливає, тому прошу про вказівки. Жандармерія переводить організацію міліції; в повіті є старшина, якого імя подам пізніше. Харчів подостатком; що з ними робити, чи відсилати до Львова і яку кількість? Чи давати тут молоти збіже, бо тут є парові млини? Населення заявляє охоту висилати зі сіл печений хліб. Достаточна є кількість худоби, тому союз нехай пришле гроші; можнаби закупити велику кількість. Прошу візвати суддю Ярему, котрий перебуває в Махнові, щоби обняв урядування, або прислати хоч авскультанта, але виставити «декрет поліційний» на Бібрку. Чи виплатити платню тим, котрі не пібрали, спеціально учительству, яке совісно сповняє народні обовязки? Після нашої гадки може лиш нашим людям, а прочим під умовою, що годяться обняти урядування та узнають нашу владу. Чи можна числити на матер'яльну поміч, заким стягнеться поголовне?

Нові книжки.

Проф. Дмитро Дорошенко: Ілюстрована історія України 1917—1923 рр. II. том. „Українська гетьманська держава 1918 р.“ Ужгород 1930 р. Ст. 424+LXXXVI великої 8°. Ціна 2'25 ам. дол.

Накладом В-ва „Червона Калина“ виїшли в останніх двох місяцях:

Ген. Всеволод Петрів: Спомини Ч. III. Ціна 3'50 зл., для членів 1'75 зл.

М. Галаган: З моїх споминів Ч. II. Ціна 4 зл., для членів 2 зл.

Сот. Т. Кох: Договір з Денікіном. Ціна 1'80 зл., для членів 0'90 зл.

М. Матійв-Мельник: На чорній дорозі. Вовнні оповідання. Ціна 3'50 зл., для членів 1'75 зл.

А. Чайківський: Чорні рядки, спомини. Ціна 3 зл., для членів 1'50 зл.

О. Степанів: На передодні великих днів. Ціна 2 зл., для членів 1 зл.

На пресовий фонд Літопису Ч. К. зложила прогулька Учительських Курсів 18'54 зол.

УКРАЇНЬКА ВІЙСЬКОВА ЛІТЕРАТУРА*) 1914—1923**)

Зладив: сот. Корній Купченко

I. Службові правильники

„Правильник піхотинців, Розділ 1. „Впоряд“. Бібліотека Січових Стрільців ч. 1. Накладом Укр. Січ. Союзу — Львів 1914.

„Правильник піхотинців“ 2 видання — Київ 1919.

„Мобілізаційні закони і розпорядки“ — Львів 1915.

„Прикази до впоряду піхоти ЗУНР.“ Військові правильники ч. 1. Накладом ДСВС. — Станиславів 1918, 8°, ст. 23.

„Кіннозаводство“. Київ 1918.

ВИДАННЯ ВІДДІЛУ НАВЧАННЯ ВІЙСЬК ГОЛ. УПРАВЛІННЯ ГЕНЕР. ШТАБУ

„Муштровий статут для піхоти“. Камянець 1919, 16°, ст. 200+5, ц. 8 гр.

„Статут внутрішньої служби.“ Камянець 1919, 8°, ст. 195, ц. 20 гр.

„Муштровий статут для легкої пушкової і гавбичної артилерії“. Ч. I. Навчання при гарматі (з коротким рос.-укр. словарцем). Камянець 1919, 8°, ст. 55+3, ц. 15 гр.

„Програм навчання молодих козаків піхоти, кінноти та артилерії“. Камянець 1919.

„Керування батареєю“. Збірник команд підчас руху та підчас стріляння легкої пушкової та гавбичної батареї. Камянець 1919, ст. 28, ц. 7 гр.

„Військовий карний статут (?)“ 22-га книга (з рос. укр. словником правничих термінів). Камянець (?) 8°, ст. 180 (?).

„Дисциплінарний статут“. Видання Генер. Штабу УА. Камянець 1919, ст. 28, ц. 1 гр. 60 ш.

„Дисциплінарний статут“. Видання друге Управи статутів і навчання Голов. Управління Ген. Штабу. Перемишль 1920, 8°, ст. 16.

„Зкорочений курс навчання кулеметному ділу“. Накладом 2-ої кулеметної бригади. Товмач (Галич) 1920, ц. 50 м п.

„Обовязки рангів кулеметної сотні“ Товмач (Галич) 1920, 16°, ц. 50 гр.

„Правила честигідного поступовання для української Бригади.“ (Літогр.) Н. Яблінне (Чехи) 16°, ст. 16.

„Закон про поступовання в штабних судах“. Варшава 1920.

„Статут польової служби“. Видання управи навчання військ ген. штабу. Перемишль 1921, 8°, ст. 292,

„Правила стрільби для батарей“, озброєних трьохдюймовими гарматами російського зразку 1902 р. з 37 зарисами в тексті. Переклад з рос. Видання I. Видавництво фахової літератури. Калуш 1927, ст. 64, ц. 210 м. п.

II. Книжки іншого військового та воєнного змісту

Байків А. „Підготовка народу та війська до захисту батьківщини“. Під редакцією і з передмовою С. Петлюри. Видання Т-ва „Сас“. Київ 1918, ст. 225.

Білозерський О. Пл. і Романченко Д. „Порадник для національно-освітніх інструкторів в війську.“ Видання укр. військ. місії в Польщі. Перемишль-Ланцут 1920, 8°, ст. 32.

Боберський І. „Українські Січові Стрільці в Карпатах“. Бібліотека „Укр. Боевої Управи“ ч. I.

Богун сот.: „Утримання війська і удержання його бовездатности“. Реферат. Літогр. видання як вище. Стрілково 1920, 4°, ст. 10.

Бородаевич Е.: „В чотирикутнику смерті.“ Причинки до трагедії У.Г.А. на В. Україні. З воєнного записника 3-ої бригади. Видан. укр. накладні „Нове Життя“ ч. I. Київ-Львів 1921, 8°, ст. 86.

Бурчинський Др. Андрій: „Підручник для переносників ранених.“ Відень 1921.

Гнатевич, Богдан пор. УСС.: „Правильник науки в метанню ручними гранатами“. Бібліотека ЦУУСС. ч. 5. Накладом Центр. Упр. Укр. Січ. Стр. Відень 1919, 16°, ст. 38.

Гнатевич Богдан: „Пархи у коней і їх лічення“. Заходом і накладом Дер. Секр. Військ. Справ. Станиславів 1919, 8°, ст. 18.

Горко, сот.: „Елементарна тактика“. Часть I. Пер. з польського, 15 прим. на папірографі. Видання як вище. Стрілково 1921, 4°, ст. 100.

Горко, сот.: Волохівщина в історії боротьби за українську державність. Літогр. видання таборового журналу „Аванс“. (?) 1921.

Давний Р. „Про Січових Стрільців“. Народня Бібліотека „Чорногора“. Відень 1921, 8°, ст. 79.

Давний Р.: „Статут всеукр. спілки військових інвалідів УНР.“ Вид. цієї спілки 1200 пр. Тарнів 1921, ст. 28.

Дольницький Мирон, Кузьмів Ярослав, Божик Степан: „Між молотом і ковалом“. Спомини. (При-

*) Тут увійшли лиш ті видання, які не відмічені в „Списі жерел до історії української визвольної війни 1914—1919 р.“ А.К. друкованим в „Літописі ЧК.“ ч. I—III. 1929 р. і I—VIII. 1930 р.

**) Серед моїх паперів знайшовся цей бібліографічний показчик укр. військової літератури від 1914 до 1923 рр., зіставлений ще 1923 р. Це була спроба подати відомості про те, що з обсягу військового знання до сего часу було надруковано нашою мовою на українських землях та поза їх границями. В цьому огляді навів я ті новопояви фахової літератури, про які міг я тоді на еміграції довідатися і вдячний буду всякому, то доповнить так щодо вгорі зазначеного періоду, як і по сьогоднішній день. Цей показчик ще й тим невичерпаний, що годі було мені довідатися про видання стисло військового змісту друковані укр. мовою на Радянській Україні. Затратився мені на малъ III-ій розділ, в котрому були вичислені періодичні видання військового змісту. Немає либонь ще досі такого зіставлення й тому вельми пожадавим було-б, коли появивсяби також огляд нашої військової преси, куди належить зачислити Вісники військових міністерств, фронтів, запільні, таборів і ін. часописи.

Авт.

чинки до історії Укр. Армії). Видав. „Червона Калина“. Львів-Київ 1920, 20×14 ст. 89.

Ентельберт Евген, кап: „Піша застава“. Переклав з поль. пор. В. Верхола. Видання культ.-просв. відділу 3-ої дивізії. Накл. 300 прим. Каліш 1921, м. 8^о, ст. 21.

Зиблікевич Евген: „Зі споминів січовика“ (1914—1919). Вид. „У. Прапору“. Відень 1921, 16^о, ст. 11.

Зубенко І. „Наші лицарі й мученики“. Збірка перша. Видання культ.-освіт. відділу 3-ої запас. дивізії. Друкарня культ.-освіт. відділу 3-ої зап. дівіз. Каліш 1922, 8^о, ст. 28.

Ільницький А.: Північно-американська війна в 1861—65 (за відділення). Реферат по военній історії, частина 1. Видання як вище. Стрілково 1921, 4^о, ст. 28+мапа.

Ірчан М.: „Хто такі УСС.“ Рівне 1919.

Капкан, підполк.: „Скорочена муштрова наука“. Тимчасове видання укр. військового генер. комітету. Київ 1917.

Капустянский М., тен.-штабу генерал хорунжий: „Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 р.“ Короткий воєнно-історичний огляд. Часть I. II. з 23 кольоровими схемами-шкіцями і документами в додатках. Матеріали до воєнної історії. Книга перша. Друк. вид. спілки „Діло“. Львів 1921, 8^о, ст. 88. Часть III. з 25 кольоровими схемами-шкіцями і документами в додатках. Матеріали до воєнної історії. Книга друга. Накладом видав-а „Червона Калина“. Львів 1922, 8^о, ст. 128.

Капкан, підполк.: „Скорочена муштрова наука“. Тимчасове видання укр. військового генер. комітету. Київ 1916, 16^о, ст. 63.

Кобринський, пор.: „Опис американського скоростріла типу Louis.“ Рівне 1919.

Кобринський, пор.: „Переклад виразів з гарматного вряду“. Видання Польового Штабу Ч. У. Г. А. Балта 1920.

Крипакевич Іван др.: „Українське військо“. Короткий історичний нарис з малюнками. Накл. Союзу Визвол. України. Львів 1916, 8^о, ст. 154.

Левицький Осип: „Галицька Армія на В. Україні“. Спомини з часу від липня до грудня 1919. Україн. мемуари. Відень 1921, 16^о, ст. 194. (Далі буде).

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

З ч. 7—8 вислали ми всім передплатникам почтові складанки з проханням вислати залеглу передплату і біжучу на третій чвертьрік. А що не всі передплатники це виконали, то просимо їх по раз другий прислати передплату зараже по отриманні цього числа.

Пошукую дікаря **МИХАЙЛА ГАВРИЛОВИЧА ВАСИЛЬЧЕНКА**, що в 1920 р. був інтернований в Польщі з полком Фролова. — Кому відомо, де він знаходиться, прохаємо заслати вістку на адресу: „Червона Калина“, Львів, вул. Руська 18/III.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 9. / Вересень 1930.

З М І С Т

	Стор.		Стор
* * *		Отаманщина	
Микола Матіїв-Мельник	2	Михайло Середа, полк. Армії УНР.	14
Маківка		Нарис історії XIV бригади У.Г.А.	
З нагоди Свята на Маківці 1930 р. — Ол. Бабій	2	(Продовження) — пор. Карло Аріо	16
Граф Михайло Тишкевич	2	Забута могила	
Польова пошта У.Г.А.		Да	18
Микола Секретар, б. упр. польових пошт У.Г.А.	4	Могила Героїв в Борщовичах	
Балаяда		Андрій Качор	19
Анатоль Курдик	9	Спомини генерала Брусілова	
Лицарські сни		Віктор Приходько	20
Юра Шкрумеляк	9	На Яцка горі	
„Гусаківський мішок“		Василь Горбай	21
Чет. Мирон Баленко	10	Матеріали і документи	
Причинки до монографії отамана Волоха		Перші дні листопада в Східній Галичині	22
Полк. Армії У.Н.Р. Дубовий	12	Бібліографія	
Деякі українські пам'ятники в Парижі		Українська військова література — сот. Корній	
і під Парижем		Купченко	23
М. О. (граф Михайло Тишкевич)	13		

Редагують: Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький

Друкарня ОО. Василян у Жовкві

Відповідальний редактор: Петро Пасіка

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

Що виходить в 1930 р. під тою самою редакцією.

ЛНВ виходить точно в кінці кожного місяця в обемі шести аркушів.

ЛНВ, як і досі, буде виразником ідей, боронених від 1922 р.: »літературний імперіалізм« — в краснім письменстві, творчій субективізм — в критиці, енергетизм — в філософії, волонтаризм — в політиці.

ЛНВ поборюватиме, як і досі, старий провінціалізм і нове »всесвітнянство«, де б вони не виявлялися. Поборюватиме »обективність« в трактованні зявищ життя, за якою криється трусість думки і хворість волі.

ЛНВ міститиме, як і досі, твори українських авторів, що вносять в нашу дійсність творчі ідеї завтрішнього дня, і тих, що відсвіжують традиції нашого великого минулого.

ЛНВ принесе в 1930 р. м. и. твори: О. Бабія, Ф. Дудка, Н. Королевої, А. Крижанівського, Вол. Кучабського, Н. Лівницької, Галі Мазуренко, Е. Малавюка, М.

Матіва-Мельника, У. Самчука, В. Стефаника, О. Стефановича — в белетристиці і поезії, М. Іванейка — в філософії, І. Гончаренка, В. Дорошенка, Л. Луцтва — в літературній критиці, Ю. Колляра, А. Крезуба, ген. В. Петрова, В. Приходька, гр. М. Тишкевича — в мемуаристиці, Ст. Смал-Стоцького, М. Тершанеця, В. Біднова, С. Сіронолка, М. Галушницького — в науці, Д. Донцова — в публіцистиці і критиці.

ЛНВ присвячуватиме увагу пекучим питанням українського життя на цілій нашій території, області економічній, культурній, церковній і політичній. Знайомитиме з новітніми національними рухами. З духовим життям великих народів окциденту. Старатиметься виховувати суспільність в душі властивого західній культурі активізму.

ЛНВ пильну увагу уділить інформованню про життя Великої України, міститиме оригінальні і передруковані праці зазбручанських авторів.

Передплата виносить: місячно 2·50 зол., піврічно 14 зол., на рік 26 зол., для заграниці 4 америк. долари річно.

Адреса Редакції і Адміністрації: Львів, вул. Руська ч. 18. III. пов.

Редагує: Комітет. За ред. відповідає: Петро Постолок. Видає: Укр. Видавнича Спілка.

ЧИТАЙТЕ!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

„ЗИЗ“ — одинокий український сатирично-гумористичний журнал, який вдатно ілюструє з правдивим гумором події нашої буденщини.

Чвертьрічна передплата 3·50 зол.

Адреса: „ЗИЗ“, ЛЬВІВ, ВУЛ. РУСЬКА 18. III. п.

„ВІДРОДЖЕННЯ“
(давніше „МИ МОЛОДІ“)

ілюстрований орган укр. протиальк. і протинікотин. руху, виходить раз у місяць.

Адреса: Львів, Гродзіцких 4. III.

„ВІДРОДЖЕННЯ“ коштує в передплаті для членів Тов. тільки зл. 3. а для нечленів зл. 3·60 річно. Для заграниці 1 дол. ам.

УКРАЇНСЬКІ ХЛБОРОБИ: Читайте часописи та книжки Видавництва

Краєвого Господарського Товариства **„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“:**

одинокий господарський двотижневик **„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“**,
одинокий пасічний місячник **„УКРАЇНСЬКИЙ ПАСІЧНИК“**,
місячник **„СТІННИЙ ЧАСОПИС СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“**,
Та **ГОСПОДАРСЬКІ КНИЖКИ** з бібліотеки Товариства.

Тямте, що лише дорогою науки поліпшите свою господарку та збільшите дохід з неї. Тямте також те, що весь гріш, який Ви видали на книжки та часописи „Сільського Господаря“, іде на Вашу організацію і сільсько-господарську освіту народу.

В ж е в и й ш о в

Сп і ш і т ь з з а м о в л е н н я м !

**І С Т О Р И Ч Н И Й
К А Л Е Н Д А Р -
А Л ь М А Н А Х
„ Ч Е Р В О Н О Ї К А Л И Н И “
н а 1931 р і к .**

- Нова мистецька обгортка!
- Богатий зміст!
- Цікаві ілюстрації!
(Оригінальні світлини, цикл воєнних малюнків
арт. Е. Перфецького).
- Ціна 3 зол., з пересилкою 3·50.
- Дістати можна Істор. Кал. Альм. „Червоної Калини“ по всіх
українських книгарнях в краю і за границею або у
ВИДАВНИЦТВІ „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ —
Руська 18/III.

АНТОПИНА

ЧЕРНОТ

КАЛИНИ

1 9 3 0

X

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата 13.— зол.
 Піврічна » 7.— »
 Чвертьрічна » 3.50 »
 Для членів «Червоної Калини» 3.— »
 Ціна поодинокого числа 1.20 »
 В Румунії: річна передплата . 360 лев
 піврічна 190 л., чвертьр. 100 л.
 Для інших країв 2 \$ річно.

За кордоном приймають передплату на «Літопис Червоної Калини» та впис членів:
 В Сполучених Держ. Північної Америки:
 The Ukrainian Legion, P. O. Box. 578, Philadelphia, Pa. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box. 2121.
 / Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest IV., Delea Veche 45.

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III.

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрин 320 стор. і 16 ілюстрацій 8 зл. 4 зл.
 Ціна для нечленів членів

Федір Дутко: Глум. Оповідання, ст. 52

Д. Дорошенко: Мої спомини про давнє минуле. Частина I.-IV. 8.40 « 4.20 «

Богдан Лепкий: Слота. Поезії 90 « 45 «

От так собі. Мініатури, стор. 129 . 1.50 « 75 «

Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79 . . 1.50 « 75 «

Ст. Левинський: Від Везувія до пісків Сагари. Сторін 84 3.25 « 1.70 «

Халіда Едіб: Вогні. Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234 . . 4.50 « 2.25 «

Василь Софронів: Грішник. Нариси. Сторін 104 1.50 « 75 «

Микола Голубець: Львів. Сторін 179 3.— « 1.50 «

А. Вільшенко: Життя і пригоди Цяпки Скоропада. Сторін 267 4.0 « 2.25 «

Роман Купчинський:
 I. Курилася доріженька / тор. 208 4.— « 2.— «
 II. Перед навалою. Сторін 192 . . . 4.— « 2.— «

Федір Дудко:
 I. Чорторий. Сторін 192 3.50 « 1.75 «
 II. Квіти і кров. Сторін 192 4.— « 2.— «
 III. На Згарищах 4.— « 2.— «

Ген. Всеволод Петрів: Спомини з часів укр. революції. I—III. Част. по зол. 3.50 « 1.75 «

Юра Шкрумеляк: Чета крилатих. Сензаційна повість 17 аркушів друку 5 зл. 2.50 зл.
 Ціна для нечленів членів

Др. Степан Шухевич: Спомини. (Причинки до історії УГА, на підставі записок та власних переживань)
 I—V. Частина по зол. 4.— « 2.— «

Богдан Лепкий: Зірка, пов. з пововного життя 4.— « 2.— «

Володимир Лопушанський: Перемога — повість з визвольної війни.
 I і II. Частина по зол. 3.— « 1.50 «

Максим Брилинський: Хресний вогонь. Воєнні нариси 2.50 « 1.75 «

Т. Г. Масарик: Світова революція. 13.50 « 6.75 «

Др. Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів) 4.50 « 2.25 «

Др. Ганс Кох: Договір з Денкіном 1.80 « 0.90 «

М. Галаган: З моїх Споминів
 I і II Частина по зол. 4.— « 2.— «

Микола Матій-Мельник: На чорній дорозі (новелі) 3.50 « 1.75 «

Богдан Лепкий: Вадим, повість з княжих часів 4.50 « 2.25 «

А. Чайківський: Чорні Рядки. Спомини 3.— « 1.50 «

Олена Степанівна: На передодні великих подій 2.— « 1.— «

АДРЕСА: ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III.

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. Річник

ЧИСЛО 10. *

ЖОВТЕНЬ

* 1930

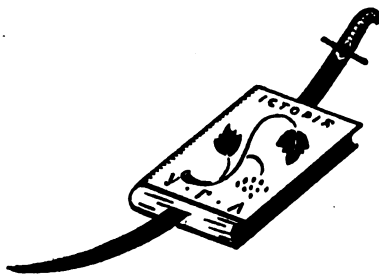
Полк. Сірко — повстанець
З воєнних портретів В. Перейноса

Я, що непохитно...

Переклав: *Жирон Заклинський*

Я, що непохитно і в спокою стою серед природи,
Володар, або володарка над усім,
стою твердо посеред річей,
Одуховлений, як вони, пасивний, вразливий
і як вони мовчки,
Помічаю, що мої заняття, убогість, слава,
хиби моєї вдачі,
злочини, не такі важні, як я думав;
Я, над мексиканським морем, чи в Маннагатті,

чи над Тенессою,
чи далеко на півночі, чи в глибині краю,
Як річний, чи лісовий промисловець,
чи як хуторянин, який у цих державах,
чи з побережа, чи з над канадійських озер,
Де лише проживаю своє життя: нумо держатись
у рівновазі супроти можливостей!
Опіратись ночі, бурі, голодові, глузуванню, нещастю,
невдачам, як опирається дерево і звірина.

Зберігаймо історичні цінності

Найбільший скарб кожного народу, це його народна традиція. На ній опирається його сучасна сила і слава, від неї залежить його єдність і національна свідомість, розвиток його культури, штуки і науки. Навіть найменший чисельно нарід став могутнім і загально відомим, коли збережену свою мінувшину дає другим пізнати, коли перед цілим світом голосить свої змагання та славу своїх великих діл і своїх досягнень. Про нього знає світ, за ним вминається, не дає йому загинути навіть у найтяжчих хвилях. Найліпшим доказом цього стоять нам сьогодні перед очима живі образи Чехів та Сербів. Навпаки і найбільше чисельний нарід западає в непамять, коли він не зберіг своєї традиції. Його пориви, його надбання навіть між своїми йдуть в забуття, а всі зусилля переходять марно, без ніякого відгуку...

Кожний нарід сам собі кує свою долю!

Ця велика правда повинна особливо нам стояти заєдно і на кожному кроці перед очима. Наших змагань, наших досягнень, довгих і кривавих зусиль не сміємо пустити в непамять. Ми мусимо їх в цілій їх величі як найвірніше зберегти. Зокрема творців минулої великої історичної доби кличе обов'язок — взиває до списання всіх цих стремлень, всіх подвигів, злиднів і радощів, щоб тим способом зібрати в одну велику скарбницю все це, що в майбутньому стане невичерпаним жерелом самосвідомости, стане національним евангелієм для грядучих поколінь.

Вже від довшого часу говориться і пишеться у нас про збирання історичних матеріалів і накликається до

списування воєнних споминів, однак ще дуже мало в тім напрямі зроблено. Тільки дуже мало відповідальних провідників та учасників великого минулого списало досі спомини чито своєї особистої діяльності в тому часі чи з переживань своєї частини, чи з поодиноких важніших подій. „Літопис Червоної Калини“, якого досі вийшло всього 12 чисел, бореться вже в браку матеріалів, головню відчувається брак коротких історичних статей і коротких споминів про поодинокі важні події і переживання. А списання таких споминів коштує чейже найменше труду. Видавництво „Червона Калина“ завжди в готове видавати довші історичні праці та спомини з наших визвольних змагань, а всетаки і такі матеріали приходять дуже пиняво.

Спомини може писати кожний, хто тільки вмів писати. Всетаки всякий фахівець знає найліпше справи свого фаху і тому при описуванні різних подій найкраще вийдуть зпід його пера ті справи, на яких він визнається. Тому фронтівик повинен описувати події з фронту, організатор запілля про організацію етапу, інтендант про постачання і т. п. Дуже бажаним є, щоб статі і спомини були ілюстровані шкідками, рисунками чи світлинами, які по використанню будуть зложені в „Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка“.

Подаємо на цьому місці під розвагу учасникам деякі теми з історії З.У.Н.Р. і У.Г.А., які дозволюємо собі навести за відозвою Культурно-просвітного Кружка Українського Табору в „Йозефові“.

- 1) Українські Січові Стрільці від початку їх основання до І. ХІ. 1918;
- 2) переняття влади в Галичині;

- 3) військова організація в Галичині по проголошенню З. У. Н. Р.
- 4) поворот наших земляків по розпаді Австрії із всіх австр. фронтів;
- 5) збірні станиці поза Галичиною;
- 6) мобілізація в Галичині й поза Галичиною;
- 7) кожночасна реорганізація армії в полі й запіллям по всяким галузям, як піхота, кіннота, артилерія, технічні і летунські відділи, санітарні й ветеринарні заведення, залізнодорожні частини, полева почта, суди, духовенство, кур'єрська й розвідча служба, охорона мостів, шляхів і держ. границь, табори полонених й інтернованих, державна й полева сторож, організація штабів (можливо з кожноразовою обсадою), Державний Секретаріят Військових Справ, його команди і т. п.;
- 8) наддніпрянські частини в допомозі УГА;
- 9) галицькі частини на Придніпрянщині підчас боїв УГА в Галичині;
- 10) експедиція на угорську Україну;
- 11) окупація Покуття Румунами;
- 12) Гірська Бригада;
- 13) офензива генерала Грекова;
- 14) заняття і евакуація Києва Галичанами;
- 15) спосіб ведення війни в Галичині і на Придніпрянщині (стратегія і тактика);
- 16) опис поодиноких боїв або офензив і історія поодиноких частин;
- 17) бовві звіти (по можности з заподанням дат і чисел операт. приказів);
- 18) геройські епізоди (з заподанням імен);
- 19) некрольоги;
- 20) біографії героїв;
- 21) характеристика командантів;
- 22) польська офензива на Придніпрянщині весною 1920;
- 23) військово-політична й тактична розвідка й пропаганда;
- 24) галицькі частини в складі радянської армії від мая 1920;
- 25) жидівський пробоевий курінь в УГА;
- 26) дисципліна в армії і пожиття вищих з нижчими і на оборот;
- 27) генеральна булава УГА;
- 28) іменування і відзначення в УГА;
- 29) однострій і дистинкції в армії;
- 30) дезерція і звільнення з армії;
- 31) не — Галичани і не — Українці в УГА;
- 32) Галичани в Дієвій Армії УНР від 1917—1918; характеристика їх діяльности і впливу;
- 33) санітарні відносини в армії;
- 34) епідемії в армії — можливо статистично;
- 35) духовенство в армії;
- 36) жінки в армії;
- 37) історіографія УГА (писання про армію в ній і поза нею);
- 38) гумор в армії (пісня, жарти, анекдоти);
- 39) психічний стан в армії підчас поодиноких переходів;
- 40) духовна праця в армії (оповідання, статті, вірші і т. п.);
- 41) культурно-просвітна праця в армії для неї самої і для населення (преса, відчити, театр, архів і т. і.);
- 42) злочини і гешефтарства в армії;
- 43) технічно-військова самопоміч;
- 44) підпольна робота і провокація ворогів в армії;
- 45) доповнення армії на фронті людьми, кіньми, воєнним матеріялом;
- 46) зброя і муніція в армії;
- 47) варстати і склади;
- 48) спроба заснування муніційної фабрики в Коломиї;
- 49) перевозові відносини в армії (обози, підводи, залізниці, самоходи);
- 50) перебрання майна від Австрії і посилки з Придніпрянщини;
- 51) прохарчування і заосмотрення армії у всі потрібні засоби;
- 52) замовлення матеріялів поза Галичиною;
- 53) грошеве заосмотрення армії;
- 54) реквізиції;
- 55) полонені і воєнна добыча;
- 56) становище галицького, придніпрянського й закарпатського населення до УГА і навпаки;
- 57) відношення населення Галичини (українського, німецького, жидівського і польського) до ідеї державности ЗУНР і його заховування в часі українсько-польської війни;
- 58) взаїмні відношення Придніпрянців і Галичан в нутрі армії і між обома арміями;
- 59) відношення населення Придніпрянщини до кожночасної тамошної влади;
- 60) становище галицького й придніпрянського духовенства до ідеї української державности;
- 61) повстанчий рух на Україні, його добрі і злі сторони;
- 62) Жиди в Галичині й на Придніпрянщині у відношенню до української ідеї й до УГА;
- 63) національно-освідомлюючий вплив УГА на широкі маси народа на Придніпрянщині;
- 64) УГА а шкільництво в Галичині й на Придніпрянщині;
- 65) життя галицьких Українців в полонях підчас існування ЗУНР;
- 66) життя в полоні;
- 67) описи втечі з полону;
- 68) життя на еміграції: Нім. Яблінне, Ліберець, Йо-зефів, роб. відділи;
- 69) військові студенти на еміграції.

Як писати спомини, цього ніхто авторові накидати не може. Кожний описує події — як їх переживав або чув від очевидців. А коли автор вибере собі якусь сцену чи картину з переживаних подій і опише її у формі новелі, етюда чи вірша, то і це буде дуже пожаданим.

Українське Вільне Козацтво та його З'їзд в Чигирині 3.Х. 1917.

Яків Водяний. Зі спогадів.

Організація Українського Вільного Козацтва мала свій початок в Звенигородським повіті на Київщині. Гурток патріотичної націоналістичної інтелігенції, між котрими згодом оказались найбільш помітними брати Шевченки (стриєчні онуки поета) та п. Гризло (згодом полковник Вільного Козацтва Звенигородського полку), що був першим ініціатором і організатором Вільного Козацтва і то не тільки у себе на Звенигородщині а і по всій Україні.

Повернувши на Україну з політичної еміграції з Австралії з початком серпня 1917 р., я застав організації рух В. К. в повнім розгарі. Осівши у своїх батьків в м. Смілі Черкаського повіту та відпочавши з пару днів від майже двомісячної подорожі, я кинувся у вир організаційної праці, тимпаче, що обставини тоді тому сприяли.

В Черкаським повіті організацією Вільного Козацтва займався мій товариш, тодішній повітовий комісар Гриць Сочавський разом з своїми двома помічниками п. п. Хіміченком та Мельниченком: я обзнайомившись з метою і системою організації, щиро взявся їм допомагати, тимпаче, що околичні села м. Смілої знали мене ще з першої революції 1905 р.; моя робота пішла жваво і успішно.

Статута свого тоді ще Вільне Козацтво не мало, а тому ми організатори та проводарі руководились при організації знанням нашої історії козаччини з часів Хмельниччини, узглядняючи при тім революційну хвилю нашого віку.

Не зважаючи на те, що Вільне Козацтво було майже чисто військовою організацією, всетаки воно не було організоване на зразок сьогочасних військових формацій, що починали свою організацію від головних штабів. Ми ще тоді своїх штабів не мали і почали організацію з низів. По селах організувались сотні Вільного Козацтва, по волостях, що мали в собі кілька сіл (часом і по 10 сіл в одній волості), організувались куріні і врешті повіт організувався в полк.

Сотні організувались переважно самі і рідко коли приходилось їхати до села для організації сотні Вільного Козацтва, бо обїхати 139 сіл Черкаського повіту при обмеженій кількості організаторів було технічно неможливо, зате до організації куріня треба було ксмусь їхати.

До Вільного Козацтва члени вступали тільки добровільно. Сотні складались переважно

з молоді, але молодших як 18 літ не приймалось. Чимало було зате старших дядьків, а часом то бували і сиві діди. Одного такого сивобородого козака я знав в с. Тернові, що часто приїздив до штабу Черкаського полку у Смілу і приймав участь у всіх боях з большевиками.

Кількістю сотні бували різні, це залежало від свідомости і патріотичности, а часом і кількості села; а траплялись сотні, що налічували 48 душ (це, як я пригадую, була котрась найменша сотня), а бували і по 150 душ; а траплялись села, що мали по дві сотні; так наприклад с. Велика Яблунівка мала дві сотні. Сотенну старшину вибирала кожна сотня вільними голосами. Їх було пять душ: Сотник, писар, скарбник, хорунжий і бібліотекар. Каса сотні складалась із вступних вкладок і місячних внесків. Не пригадую собі, які були вступні вкладки і місячні внески, досить того, що з початку організації вони були в кожній сотні різні, а згодом по виборі полкової старшини місячні внески унормувались однакові для всього полку т. е. повіту. Після організації полкової канцелярії половиною внесків з сотні відходила до курінної канцелярії, котра з свого боку одну половину залишала для себе, а другу відсилала до полкової канцелярії, то значить, що полкська канцелярія діставала від сотні четвертину місячних внесків. Сотня за свої гроші утримувала канцелярію, справляла собі прапор, та за ті гроші заводила у себе бібліотеку.

Курінну старшину вибирали всі сотні, що входили в склад куріня даної волости: тут так само, як і в сотні, вибиралось пять душ: Курінного отамана, писаря, хорунжого, скарбника і заступника курінного отамана. Обовязки між ними були розділені в той спосіб, що курінний як і сотник були повними господарями, а решта були їх дорадчими, заступник курінного був курінним старшиною і заступав курінного на час його відсутности. Хорунжий завідував майном та зброєю, а решта виконували свєі функції після свого призначення: завідували скарбницею, канцелярією та бібліотекою.

Найближчою метою Вільного Козацтва було підтримувати здобутки революції: — Вільне Козацтво виконувало службу горожанської міліції, охороняло бувші панські маєтки від всякого бандитського елементу та від переходячих з фронту дезертируючих російських частин. Вільне Козацтво ви-

З воєнних портретів В. Перебийноса — Козаки Чорноморського Коша, Київ 1918 р.

знавало тільки українську владу Центральної Ради і мало тільки її наказів слухати. Черкаський полк Вільного Козацтва свою ближчу мету виконав цілком аж до большевицької окупації; зате свою дальшу мету — оборону Центральної Ради, оборону батьківщини — виконав тільки частинно та коли не міг зробити більшого, то цьому були винні тодішній уряд Центральної Ради та повітові земельні управи, на чолі котрих стояли люди, що не були виховані в державницькій ідеології.

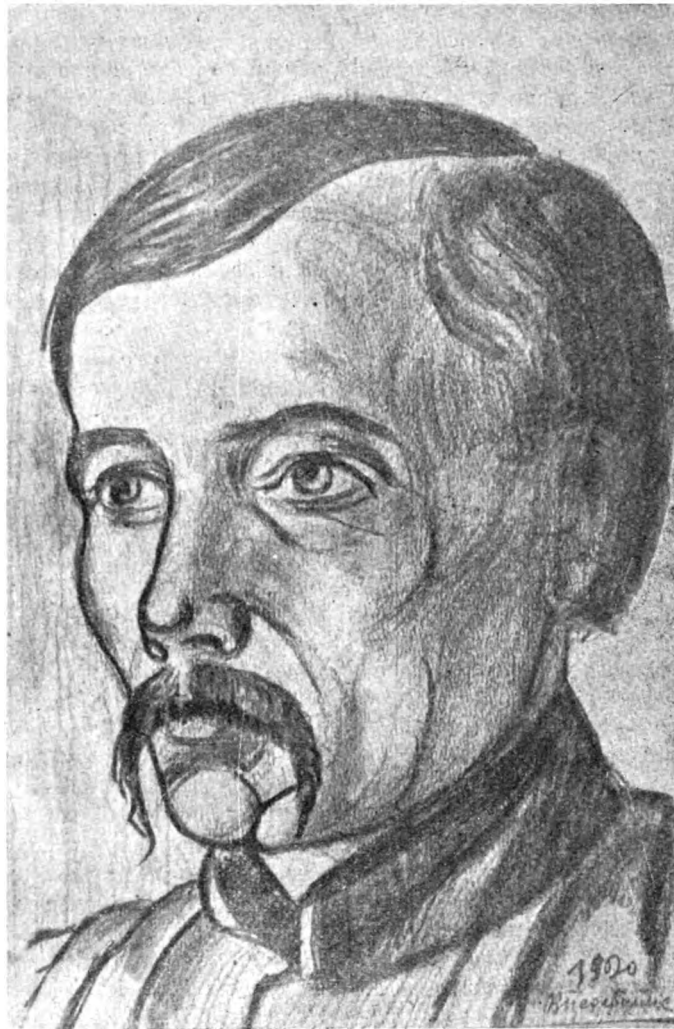
З кінцем вересня 1917 року Черкаський повіт одержав повідомлення від ініціативної групи по організації Вільного Козацтва з Звенигородка — що 3 жовтня в м. Чигирині відбудеться Всеукраїнський Зїзд Вільного Козацтва, на котрому має бути вибрана Генеральна Старшина Українського Вільного Козацтва. Вповідомленні згадувалось, що на зїзд кожний полк Вільного Козацтва має прислати по двох повновластників, вибраних полковими зборами. Таке нагале скликання Всеукраїнського Зїзду Вільного Козацтва заскочило Черкаський повіт ще не цілком зорганізованим і не підготованим, бо Черкаський полк ще сам у собі не сформувався і фактично не існував, а тому повітовий комісар Сочавський як ініціатор організації Вільного Козацтва в повіті мусів виявити всю свою організаційну здібність, щоби заступити Черкаський полк на зїзді в Чигирині 3 жовтня.

Не гаючи скликано нараду при повітовому комісаріяті в м. Черкасах, на котрому ухвалено негайно розіслати наказ по всіх сотнях в повіті, прибути до міста*) Смілої в неділю 1-го жовтня на годину 10 рано для вибору полкової старшини і двох делегатів на Всеукраїнський Зїзд Вільного Козацтва в Чигирині.

Ухвалу до виконання доручили повітовому комісареві і вона на другий день була виконана через верхівців, що були до послуг майже на кожному фільварку.

На 1 жовтня в неділю після Служби Божої запрошено всіх трьох священників зі Смілої відправити молебен на великому майдані в середмісті. І вже з 8-ої години рано почали сходитись сотні Вільного Козацтва а до 10 години майдан був заповнений величезним здвигом Вільного Козацтва з повіту. До шість тисяч переважно молодих селян стояло під своїми прозорчними прапорами у величезному колі, вишикувані

*) м. Сміла в організаційному відношенні відіграло тоді першорядну роль в повіті, тому що лежить в середині повіту.

З воєнних портретів В. Перебийноса — Сот. Л. Балицький, командант І. курія полку Чорних Запоріжців

в кілька лав, а за цим величезним колом зійшовся величезний до 10 тисяч натовп сміленських горожан. По середині кола був поставлений стіл, тут розташувалась повітова влада та організатори Вільного Козацтва. — О год. 11 загули дзвони у всіх трьох церквах, а згодом показала із Спаського Собору, що стоїть на другім кінці майдану, церковна процесія з трьома священниками в ризах в оточенні множества хоругов. Розпочався святочний молебен.

По Службі Божій один із священників сказав тепле слово з приводу організації та вибору полкової старшини. Церковна процесія віддалилась; настала коротка перерва, може на 10—20 хвилин; а тимчасом я зауважив, що по козацьких лавах розійшлись з близьких від м. Смілої сотень сотники зі с. с. Гречківки, Яблунівки, Тершівки, Копетянтинівки, Балаклея. Сотники ходять поміж лавами козацькими та щось жваво розказують, видно було, що про щось поучають; я підозрівав, що то агітація, бо такеж саме я зауважив ще перед молебнем підчас розташування козаків у лави. На це я звернув увагу Грицькові Сочавському. Нам обом пригадались козацькі часи: вибір кошового на Січі.

Скінчилась перерва; на столі показався повітовий комісар Сочавський; в козацьких лавах все знов вишикувалось і затихло.

Комісар Сочавський в гарній палькій промові пригадав козацькі часи, Запорожжя, Хмельниччину, згадав Мазепу і нашу трагедію під Полтавою, далі пригадав двісталітню московську неволю, та перейшов до сучасного моменту — вибору полкового Отамана Черкаського полку та решти полкової старшини. Після нього виступили його два помічники — Мельниченко та Хімиченко, які поставили як

кандидата на полкового Отамана Гриця Сочавського. Після цих промовців виступив я підтримуючи цю кандидатуру.

Однак після того на трибуну виступив один із сотників Велико-Яблунівської сотні і поставив кандидатуру стального промовця начальника міліції Якова Водяного, себто мою. В лавах заворушились і я зрозумів, який напрямок мала агітація перед і після полудня. Мені зробилося ніяково перед моїм товаришем Грицьком Сочавським, я йому це тут же сказав, а сам рішив зрезигнувати з так високої для мене чести.

Бесідників більше не було. Повітовий Комісар оголосив знов десятихвилинну перерву. В лавах знову

заворушилось і загуло: — Волимо Водяного на полковника!..

До гори полетіли тисячі козацьких шапок.

Не помогла моя резятнація і те, що я, як міг, відмовлявся. Я мусів вкінці прийняти вибір, щоби вгамувати розбурхані збори.

Після виголошення відповідної промови, я обняв провід зборів, та запропонував зборам вибрати наказного полковника, а згодом і решту старшини.

Вибрано двох наказних полковників: курінного Яблунівського куріня Кириленка та заступника повітового комісаря Хіміченка. Полковим судією вибрано комісаря Сочавського.

Погідне осіннє сонце уже добре повернуло на захід, а ще декого з полкової старшини треба було вибрати і багато справ ще треба було вирішити, котрі між іншими мала рішити полкова конференція по 2 представники від кожної сотні. Мені дуже залежало на тому, аби решта полкової старшини не була вибрана випадково, не бажана для національної роботи, і тому я рішив решту виборів полкової старшини перевести на конференції. Для цього я, мотивуючи пізнім часом та далекою дорогою сотень до дому, за згодою козацтва, замкнув нараду, запропонувавши кожній сотні вибрати зараз-же по двох своїх представників на полкову нараду для вирішення дальших справ.

На четверту годину була призначена нарада полкової конференції.

На конференції зійшлися представники переважно всіх сотень в повіті, це була уже не безкритична товпа, а передові діячі кожного села; крім сотників, тут було чимало інтелігенції з повіту, отже було з кого вибрати решту старшин. Вибрано — полкового писаря, осаула, двох хорунжих та полкового скарбника. Крім цього вибрано двох делегатів на Всеукраїнський Зїзд Вільного Козацтва в м. Чигирині: полкового отамана Якова Водяного та козака Константинівської сотні Борща.

Конференція обговорила справу охорони повіту від анархії переходячих частин большевиченого російського «воїнства», що добровільно кидає південно-західний фронт, та сунув на схід та північ везучи з собою військове майно українського фронту. Народа ухвалила обезброювати та відбирати майно від усіх частин, що кидали фронт прямуючи до Росії; але, для переведення такої ухвали Вільне Козацтво не мало зброї, а тому нарада доручила полковому Отаманові постаратись про зброю та з цею метою поїхати до військового Секретаря України Симона Петлюри з проханням видати для Черкаського полку певну кількість зброї для охорони ладу в повіті. Делегація до військового Секретаря мала поїхати та сама, що була вибрана на Всеукраїнський Зїзд Вільного Козацтва.

Пізно вночі полкова конференція скінчилась, а на другий день рано, — я з козаком Борщем виїхали через м. Черкаси на пароплаві Дніпром до м. Чигирини.

* * *

В короткій але приємній подорожі на покладі пароплава до пристані Буясин я познайомився з масою делегатів, що теж як і ми їхали в низ по Дніпрі прямуючи на чигиринський зїзд.

В Буясині ми висіли біля полудня, де підводи з села Буясин уже чекали на нас. Ми винайняли селянського воза і поїхали мурованкою 19 верств до Чигирини. Я розглядався навкруги, пригадуючи собі ту саму пісчану околицю, котрою я проходив пішки 11 років

тому ще в 1906 році, коли спішив на Чигиринську конференцію скликану партією соціалістів-революціонерів, котра мала вирішити питання про розз'ючання селянського повстання з Чигиринського повіту. А тепер я їхав вибрати провід може над будучим повстанням, провід, котрий може мав колись стати на чолі будови нашої Держави.

До Чигирини прибули над вечір 2 жовтня і застали уже масу делегатів, що прибули зі всіх кінців правого і лівого боку Дніпра; але як пізніш я довідався, всеж не зі всіх повітів України були представники на Чигиринським зїзді. Було слабо заступлене Поділля, а ще гірше Волинь, де ще не скрізь на той час організувалось Вільне Козацтво.

Між прибуєшими я зустрів кількох старшин в козацьких історичних одягах з кривими шаблями і пістолями за поясом. Це були полковники Звенигородський Гризло, Полтавський полковник (прізвища не тямлю), та ще кількох невідомих мені сотників. Між ними звертав на себе увагу молодий старшина у однострою кубанського козацького війська. Пізніш на засіданнях зїзду я довідався, що то був п. Полтавець з доточенням до цього псевдонімом «Остриця», син учительки удовиці з с. Балаклея біля Смілої. Він був значковим генерала Скоропадського, котрий тоді командував здається 36 корпусом, що згодом українізувавшись переіменувався в 1 український корпус.

О годині 11 рано 3 жовтня 1917 року у найбільшій шкільній селі зібрались делегати на перший зїзд Українського Вільного Козацтва.

Збори відкрив Звенигородський полковий отаман Гризло та запропонував на голову братнього внука Тараса Шевченка; Ананію Шевченка з села Кирилівки. Делегати однодушними оплесками повітали стрункого, молодого, років 30—32 чоловіка без руки. Нововибраний голова зборів запропонував вибрати на заступника голови полковника Гризла, а на секретаря Полтавця, на що збори одногосно згодились. Оголосивши збори відкритими голова запропонував виробити порядок нарад, головні пункти яких склалися: — Привітання з місць, сучасний мент, та вибори генеральної старшини і звіти з полків.

Багато років з того цікавого моменту минуло, а тому я багато позабув назвищ визначніших делегатів, а рівнож і позабув зміст промов, але важливі моменти зїзду у моїй пам'яті всеж залишилися.

Після привітань з місць, я не міг вийти з дива — що на зїзді не було представника уряду Центральної Ради. Ігноранція Урядом так важної і популярної тоді військової організації, організації, котру, як я знав, всеж підтримували урядові чинники, мені була тоді цілком не зрозуміла.

Секретаріят Центральної Ради, на чолі котрого стояв В. Винниченко, своїм знехтованням першого зїзду Українського Вільного Козацтва спричинився до того, що головним отаманом Вільного Козацтва вибрано для уряду небажаного генерала бувшої російської армії Павла Скоропадського.

А я пригадую, що зїзд так патріотично і прихильно був настроєний до Центральної Ради, що колиб на зїзді був представник Уряду, то певно провадивби зборами так, як було би це потрібне Урядові і на Генерального Отамана бувби вибрав бажаного для Генерального Секретаріату — кандидата.

Мушу тут знов пригадати, що підчас промов над «сучасним ментом» певна група на чолі з Полтавцем підтримувала думку вибрати гетьмана, але ця група

була скоро збита тільки поміркованими елементами і згодом балачки на цю тему затихли.

Коли приступили до вибору Генеральної Старшини, сразу забрав слово п. Полтавець і в своїй довгій промові став восхваляти славний старинний гетьманський рід Скоропадських, а зійшовши в своїй промові до генерала Павла Скоропадського і виставляючи його кандидатуру на генерального отамана Вільного Козацтва, хвалив його як свого шефа, зробив з нього соціаліст-самостійника, широкого демократа і народника, та заявив, що генерал Скоропадський ще в перших днях революції зрікся з своїх маєтків на Чернігівщині в користь селян. — На генерального писаря Полтавець виставив генерала Кочубея, про котрого не забув запевнити збори, — що цей нащадок Василя Кочубея змие ганебну пам'ять св. го прадіда своєю працею для нової України. За Полтавцем виступали Гризла та А. Шевченко, — підтримувати кандидатури Скоропадського та Кочубея, не перестаючи вихваляти Скоропадського як широкого патріота і першого українзатора 36 корпусу.

Інших кандидатів на Генерального Огамана та писаря ніхто не виставляв, бо ж люди зіхались зі всієї України і один другого не знали. Ніхто навіть не заікнувся, що і Скоропадський і Кочубей на зборах не присутні, а згодом свого вибору можуть не прийняти.

Приступили до голосування. За Скоропадським вся селя підняла свої руки. — Хто проти? Нікого. — Хто зтримався? Я один підняв свою руку до гори.

І так при абсолютній більшості, вибрали Павла Скоропадського генеральним отаманом Вільного Козацтва.

При голосуванні на генерального писаря за ген. Кочубеем піднявся знов цлий ліс рук. — Хто утримався? З моєю рукою піднялося ще шість рук.

Генеральним осаулом зїзд вибрав Полтавця, а генеральних осаулів було вибрано кількох, першого з них Гризла полковника Звенигородського, а решту тепер не пригадує.

Скільки було делегатів на першому зїзді Вільного Козацтва? На це питання точно не могу відповісти. Може було двісті, може триста... Не кожний полк, як наш Черкаський, вислав два делегати, бо Звенигородський їх вислав біля двох десятків і тому Звенигородщина проводила зїзд після свого бажання.

Збори закінчились над вечір біля години четвертої, по чому делегатів запрошено на перекуску, котру улаштували на майдані біля школи з ініціативи здається повітової Управи. Перекуска з вечерею затяглась до пізнього вечера і більшість делегатів розіхалась з Чигирина аж на другий день.

Нарис історії III-го куріня

24-го полку піхоти ім. Гетьмана Петра Дорошенка

Між 10-15 грудня зорганізовано при 2 п. п. в Коломиї з першого запасного куріня III похідний курінь. Курінь складався із трьох сотень: 7., 8., 9. та відділу скорострільів. Командантом куріня був поручник Найдя (Буковинець), його прибічником хорунжий Марущак. Команданти сотень були: 7-ої четар Петро Кривоносюк, 8-ої четар Михайло Гуменюк, 9-ої четар Василь Юрченко, скорострільної чети четар Володимир Феданків, обозним хорунжий Василь Максимець. Кожна сотня складалася із трьох чет. Команданти чет були: 7. сотня: I. чета підхорунжий Данилюк, II. чета підхорунжий, котрого імени не тямлю, бо він по трьох днях пішов до лічниці, III. чета старший десятник Гувар. 8. сотня: I. чета четар Гура, II. чета хорунжий Сербинський, III. чета десятник Василь Ілащук (Буковинець). 9. сотня: I. чета четар Мановський, II. чета підхорунжий Фодчук, III. чета підхорунжий Матрук. Рахункові були: десятник Стефанців (7. сотня), старший десятник Гура (8. сотня), однорічний вістун Вівчарук (9. сотня), наборовий підстаршина вістун Кукуруда. Справниками були: 7. сотня десятник Павлюк, 8. сотня старший десятник Манищук, 9. сотня старший десятник Грабовецький. В скорострільах старший десятник Кузьменко.

В неділю дня 15 грудня в 8-ій годині рано відбулася в Коломиї на ринку після патріотичної промови окружного команданта Примака присяга III куріня, посвячення крісів та почетний хід перед Окружним Командантом.

Дня 16. грудня в 3-ій годині по обіді виїхав курінь до Городенки. На двірці мав промову тодішній

командант полку сотник Тінкль. В Городенці стояв курінь до 18. грудня, а вечером на 18. грудня виїхав курінь на Львів і 19-го приїхав та висів в Старім Селі. З Старого Села рушив курінь через Давидів до Жиравки. Через Давидів мусів курінь йти по роямі то гусаком, бо Поляки наступали на Солонку Велику, а над Давидовом кружляли їхні літаки та кидали бомби.

Вечером прийшов курінь до Жиравки і розташувався в районі школи. Тут заночував. В ночі посилала кожна сотня стежі в напрямі Солонки Великої.

Дня 20-го грудня рушив курінь вперед та обсадив Солонку Велику, виставляючи полеві сторожі від Сокильник, а то: першу на шляху, що веде із Солонки Великої до Сокильник, другу у Солонцькім цвинтарі коло церкви, третю на краю Солонки Великої між другою сторожею а старим цвинтарем, четверту на старім цвинтарі фронтом до Сокильник і Малечківський ліс. Перші сторожі виставила 8. сотня. Сторожі виставлювано до 26. грудня.

Дня 26. грудня вечером дістає курінь приказ наступати 27 грудня на Сокильники в слідуючім порядку: 7. і 8. сотні перейдуть ще в ночі до Малечківців, а 9. сотня остане в Солонці, звідки почнуть сотні наступ, як тільки артилерія зачне обстрілювати Сокильники. Ще вечером вирушили 7. і 8. сотні і цілу ніч ішли до Малечківців. Дорога була утяжлива, бо сніг був по коліна, а ще й новий падав. Над ранком прийшли обі сотні до фільварку, що лежить між Малечківцями і Сокильниками і тут яких 10 хвилин ві-

діткнули. Звідси мусіли знов йти під Соکیلники гусак, бо була тільки стежка і ціла дорога була завіяна.

Коли сотні вийшли з фільварку і почали йти гусак, то у фільварку почав горіти якийсь будинок і освітлював вогнем цілу околицю, так що обі сотні не то що можна було видіти, але навіть почислити, кілька людей іде. Це був здається знак, який давали фільваркові посіпаки, щоб в Соکیلниках бачили, що ми йдемо. Десь коло 8-ої години почали сотні наступ, не чекаючи, аж артилерія почне обстрілювати Соکیلники. Наступ початково вдався і сотні вдерлися в Соکیلники. Але це зробили обі сотні на власну руку; а інші частини чекали аж на підготовку артилерії і не наступали. Це використав противник і рушив у протинаступ. Сотні якийсь час держалися і билися завзято. Однак по яких двох годинах 7. сотня відступила, а на 8 натиснув противник цілою силою і оточив її в селі, а ще й цивільні мазури помагали.

8. сотня пробилась і відступила, але страти мала великі, бо стратила два скоростріли, около 40 стрільців та хорунжого Сербинського у забитих. Було коло 15 ранених, між ними справник Манищук. 7. сотня мала менші страти, коло 30 стрільців. Обі сотні відступили і зібралися в Солонці Малій.

Такий то був перший день загального чи генерального наступу на Львів. 9. сотня остала в цілості, бо вона не наступала. На другий день 28. грудня перейшов курінь знов до Солонки Великої і повиставляв полеві сторожі на давних місцях. Вечером прийшов приказ, щоби окопуватися і 8. сотня почала збирати лопати по селі. Десь коло 11-ої години прийшов бережанський курінь, а третій курінь відійшов до Зубри. Зубру заняли були перед вечером У. С. С. Курінь йшов майже до рана, заки прийшов до Зубри, бо йшов попід фронтом і цілий час гусак. Снігом курило страшенно, а під ногами сніг, болото й вода. В Зубрі розташувався курінь аж під лісничівкою, а 9. сотня обсадила зубрецький ліс від Соکیلник.

Дня 29. грудня змінила половина 8-ої сотні з десятиником Ілащук 9-ту сотню, котра вернулася до Зубри. Перед вечером заняв Соکیلники „Гайдамацький Загін“ (поручник Фарановський). Вечером відійшов II курінь до Козільник. Козільники були заняті день перед тим іншим коломийським курінем (поручником Букшованим). Курінь остав в Козільниках, а 8. сотня на 30 грудня наступом заняла фільварок Глинцівку. При наступі поляг старший десятник Кузь-

менко (з Печеніжина). 7. і 9. сотня обсадили міжним залізницю під Сиховом і праве крило Козільник. 8. сотня зробила ранком 31. грудня наступ на Перзенківку. Наступ не вдався. Сотня мусіла відступити зі значними стратами.

Противник вислав парламентарів і осма сотня також. Заключено півгодинне перемир'я, щоб позбирати ранених та убитих. З нашої сторони переговорював четар Кривоносюк, а з тамтої ротмістр Абрамович. Ранених позбирано, а забитих не всіх.

Від 31. грудня курінь остав в Козільниках і на Глинцівці. Почав копати окопи. Починалась війна позиційна, бо курінь дуже змалів. 7. і 8. сотні мали по яких 40 стрільців, а 9. була ще в повнім складі, бо вона була все в резерві. Десь коло 1. січня захорював поручник Найда і відійшов до лічниці. Захорював і хорунжий Марущак (адютант куріня) та відійшов. Команду куріня перебрав командант 7. сотні четар Кривоносюк, а команду 7. сотні четар Гура

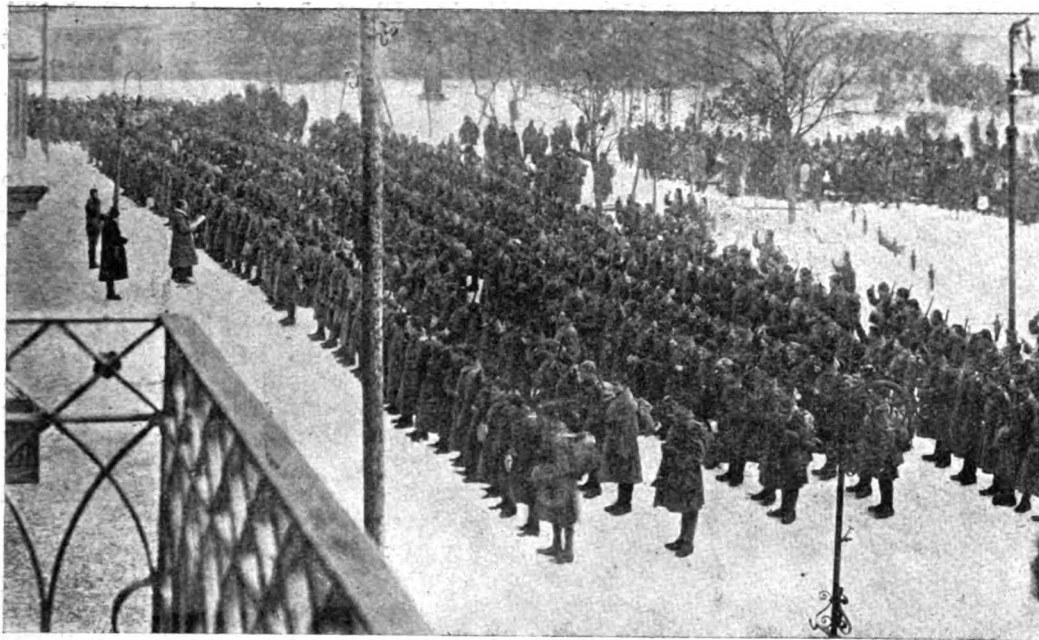
Десь коло 4-го січня прийшов новий командант куріня поручник Мацуський Володимир, четар Кривоносюк остав як адютант. Курінь працював над окопами дуже пиняво, бо технічних приладів не було, а Козільники то чисто мазурське село і його населення всі лопати поховало. Треба було копати полевими лопатками. Земля там рідка, все повно було в окопах води та болота. Щодня, як не падав дощ, то падав сніг з дощем. Була одна велика баюра. До того стрілянина день і ніч без перестанку. За тих кілька днів курінь замножив страшне робацтво. Як день так ніч треба було бути все готовим, навіть не можна було розперезатись, а кожний лягаючи спати на кілька хвилин, лягав разом з крісом, обмотуючи ремінь кріса навколо руки. На декотрих стрільцях сорочки були за той час погнили та ровлі-

лись, бо курінь при відїзді з Коломиї біля не дістав, бо не було. І так кожний мав лиш по одній парі біля, яке приніс з дому. Стрільці були перемучені фізично майже цілком, держались тільки духом.

І так незаметно навіть надійшов святий вечер, день радости і мира. Але в нас було радости не багато, а мира ніякого. Це вже був пятий святий вечер в окопах від 1914 року, тільки що цей не в австрійських, а в українських окопах. Це одно давало трохи радости. З Коломиї приїхали були гості до куріня: інтелігенція і селяни зі святочними дарунками та бажаннями. Артилерія віддала в честь гостей кілька стрілів на Перзенківку і запалила електривню та кілька інших домів. Думали цей момент викори-

Окружний командант коломийської округи сот. Теодор Примак і його адютант Ів. Данищук

Присяга одного з коломийських курінів перед відходом в поле на ринку в Коломиї

стати і 9-та сотня почала наступати на Перзенківку та заняла була кілька хат, але під натиском польського протинаступу відступила назад. Тоді виставлено в наших окопах подвійні стійки, бо надіялися польського наступу. Смерком приїхали кухні та привезли борщ, кутю, вареники та сушені грушки. Почалась свята вечера, а по вечері роздавано святочні дарунки, які збрала Коломийщина. Кожний стрілець дістав дарунок. Зміст дарунку був різнородний. При кожному дарунку був долучений календарик і картка з святочними бажаннями: „Веселих Свят“, а замість адрес на картках були написи „Борцєві за волю України“, „Героєві столиці Льва і Данила“, „Стрільцєві Соколикові“, а крім „Веселих Свят“ написи „Борітєся — поборєтє“, „Не плачєм а мечєм“, „Не ридай — а добувай“, „Ти Боже поможи, а ти небоже не лежи“. А під тим підписи: „Дівчата Покуття“, „Коломийські дівчата“.

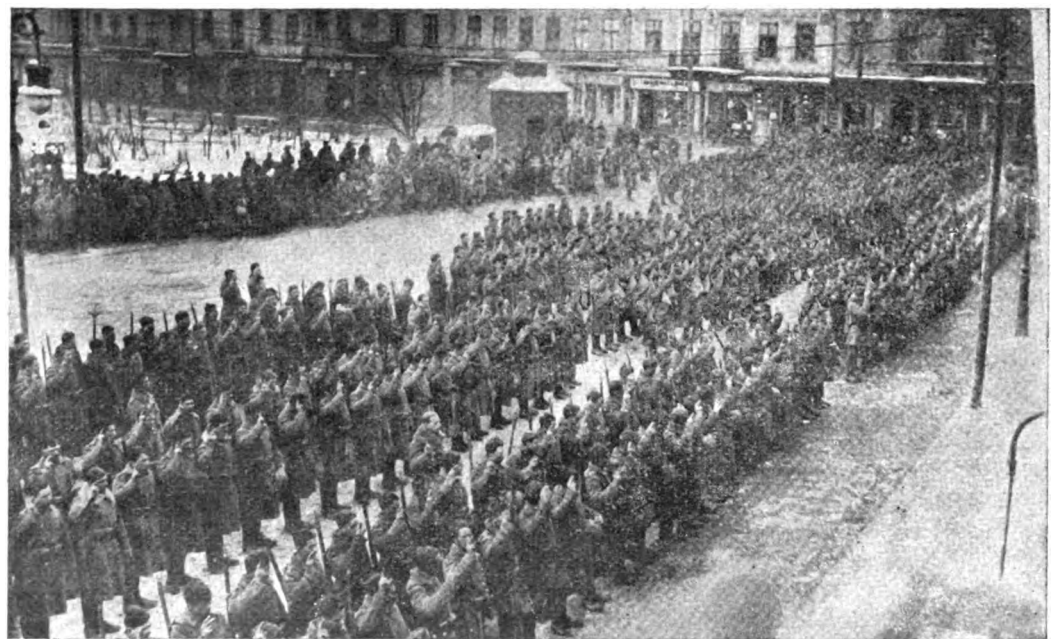
На саме Різдво прийшло доповнення до куріня з Коломиї. Курінь прийшов трохи до себе. На свята було також кілька підстаршин піднесених до вищого степеня, а кількох стрільців до степеня підстаршин. Так сходив день по днєві на фронті куріня, аж до 12. січня у вечер.

Вечером 12. січня противник почав готувитися до наступу. Його артилерія відкрила барабанний вогонь на Козільники. Курінь заалармовано і обсаджено окопи в такім порядку: 7. сотня залізницю під Сиховом, 8. сотня Ко-

зільники, а 9. сотня фільварок Глинцівку. Стрільянина була від 1/8 до 10-ої години і не переставала. Противник стріляв на Козільники, а притримуючи курінь в поготовлі, повів наступ на Боднарівку на 1/24 курінь. Але і там йому не повелося і мусів завернути.

Коло 10-ої години стрільянина втихла. Командант 8-ої сотні четар Гуменюк спитався, хто йде добровільно на стежу під Перзенківку. Треба було одного підстаршини і двох стрільців. Зголосився старший десятник Ілащук і взяв зі собою стрільців Розвадовського і Семкова. Пішов аж під Перзенківку. Через півгодини повернувся і зголосив, що нема нічого нового і що на Перзенківці видно тільки

польські стійки. В наших окопах осталися тільки стійки, а решта стрільців вернула на квартири. Але заки стрільці прийшли на квартири, мусіли знову бігти до окопів. Стрільянина почалась на ново й тревала якої пів години. Потім все втихло. І знов розійшлися стрільці на квартири, а командант 8-ої сотні четар Гуменюк задержався ще з деякими старшинами в садку, коло команди куріня. Сюди несподівано заблукалася полька куля і поцілила четара Гуменюка в уста. Він повалився на землю. Останні його слова були: „Пращай Україно!“, а до свого справника старшого десятника Ілащука сказав: „Возьміть собі мого карабіна, та не покидайте його і дбайте про сотню“. Потім закінчив життя. Ще вечером відвезено його до обозу, а звідти до Коломиї, де й похоронено.

Святочна хвилина присяги

Страта команданта сотні відбилася на стрільцях дуже, а найбільше ще й тому, що в сотні не було більше ніодного старшини. Сотня осталася тільки зі справником та підстаршинами.

23. січня рано противник рушив до наступу на Боднарівку і Глинцівку та заняв їх. Курінь мусів з Козільник відступити, а обози і артилерія мусіли поспішно виноситись із Зубри. Осталася тільки одна батарея на лісничівці, яка загрязла в болоті і здалася на волю Божу. Коней відвели пушкарі аж до Жиравки, а обслуга далі стріляла на Перзенківку та Козільники. Положення ставало чимраз гірше і якби не недобитки з осмої сотні, противник занявби і Зубру. Справник з осмої сотні не тратив голови, а здержав останки осмої сотні та обсадив зубрицький ліс. В лісі прилучився до сотні четар Слюсарчук, котрого вислано зі Станиславова до 3/24 куріня і він йшов вже до команди куріня та прийшов якраз на лісничівку, а до куріня не встиг дійти. Стрільці не довіряли йому, одне, що не знали його, а друге тому, що був одягненим в чорну куртку і вони думали, що це може бути ворог. Противник, що наступав, мав також чорні куртки. То був якийсь там полк „Варшавяків“.

Міжтим противник заняв вже і фільварок в Козільниках, та з фільварку почав обстрілювати ліс двома скорострілами та посуватись на ліс. Але на яких 200 кроків перед лісом привитала його осма сотня сальвами і вони вернули назад до фільварку. Потім пробували ще кілька разів посуватись на ліс, та сотня кожний раз їх завертала. Так тягнулося майже годину. Тоді з'явився коло сотні отаман Микитка і спитав: „Де ворог?“ Приказав сотні держатися, кажучи, що прийде поміч, а сам відійшов. За якої пів години прийшла так звана залізна сотня. І осма сотня скріплена „залізною сотнею“, а власне обі сотні разом почали наступ на Козільники. За якої пів години вигнали противника як з фільварку так і з Козільник та взяли кількадесять полонених і 2 скоростріли. Одна часть його тікала просто на Перзенківку, а друга на фільварок Глинцівку. Справник з осмої сотні і стрілець Доцин пустилися бігти за ними та кричати що сили, а добігаючи до фільварку почали стріляти у фільварок. Між противниками було таке замішання, що вони не дивлячись, хто кричить і стріляє, втікли з фільварку. У фільварку знайшли вони оба тільки одного польського вояка, який скрився у кузні в скриню.

Сотні вигнали противника на Перзенківку, аж III/24 курінь прийшов назад до Козільник на свої старі становища. Тоді обі сотні вернулись також до Козільник. На Перзенківці не могли сотні остатися із стратегічного огляду.

На другий день вечером (14/1) перебрав команду осмої сотні четар Слюсарчук. Курінь поліпшує окопи та снує дротяні загороди, бо знову почалася позиційна війна. Сотні роблять в окопах службу на переміну. Відтинок куріня тягнеться від Сихова аж до Глинцівки. Робота коло окопів і дротів йде дуже пиняво, бо всяких технічних приладів майже зовсім нема. Працювати можна тільки ночами. Ще й погода була дуже перемінна. Як не дощ, то сніг, як не сніг то заверуха. Коло 10 лютого прийшло знов доповнення з Коломиї. Хоча війна була позиційна, то курінь мав щодня страти в ранених, а часом і забитих, бо стрілянина як день так ніч не переставала.

І так минав день за днем. В лютім дочекався курінь ще й нагоди, що міг у Давидові у тимчасово

зладженій купальні трохи викупатися та біля виміняти. З кінцем лютого було триденне перемир'я. Під час перемир'я прийшло доповнення, яких 100 людей і 3 старшини (четар Альбота, хорунжий Гарас, хорунжий Мудрак, всі Буковинці). Кожна сотня дістала приділених по 30 стрільців і по одному старшині, сема сотня четара Альботу, осма сотня хорунжого Гараса, а дев'ята хорунжого Мудрака, а крім того по два скоростріли в обслугою. Першого березня перемир'я скінчилось, а війна та сама продовжувалась даліше. Осма сотня крім роботи в окопах будувала ще й цвинтар. Позбирала всіх убитих, які були позакопувані на цілих Козільниках і знесла їх на одно місце. Були то стрільці і підстаршини як з III/24 так і з інших курінів, які впади в перших боях. Всіх було коло 16, між ними і один поручник Роман Голяк, однак годі було довідатись, чи свій чи чужий. Був родом з Ходорова і знайдено при нім український молитвенник. Робота коло цвинтаря йшла таки досить помалу задля браку матеріалу. Але з початком квітня цвинтар був вже готовий, обведений березовим поручам та обитий дротяною сіткою. На кожному гробі хрест з берези з написом на таблиці. Написи всі вимальовані. Крім того по середині цвинтаря в лийкий трираменний хрест вбраний в сосновий вінець. На хресті велика таблиця з вимальованим написом кирилицею „Борцям за волю України. 8. сотня Дорошенка“. Це тому, що осма сотня занялася поляглими сама, заохочена своїм справником. Іншим сотням було все байдуже. Крім того у осмій сотні був найліпший дух.

В березні пробував противник ще кілька разів щастя та все їм не вдавалося. Вдалося їм раз прогнати заставу семої сотні в Глинцівки на яких дві години. В березні ще раз курінь викупувся. З початком квітня організовано було ще і один піонерський рій при куріні під тактичною командою осмої сотні. Зближався вже помалу Великдень, але в куріні ніхто занадто не тішився, бо на фронті було страшне напруження і кожної хвили можна було чогось сподіватися. Повітря видавалося якимсь густим. Сотні спали тільки по трохи в день, а в ночі всі ішли до окопів. Тягнулось воно так аж до 4-ої години ранком у Великодню неділю 20. квітня.

В неділю ранком відкрила ворожа артилерія барабаний вогонь по цілих Козільниках та Сихові, а також і Сокільниках. Артилерійський вогонь тревал яких чотири години. Десь коло осмої години почав противник наступати в чотирох розстрільних. Спершу на Сихів і на Сокільники, а Козільники оставив покищо в спокою. III/24 мав одинокий наказ держати свої окопи. Коло дев'ятої години противник заняв Сокільники, а десь коло десятої години почав і на Сихові наш фронт подаватися взад. Тоді щойно зачався ворожий наступ також в трьох розстрільних з Перзенківки на Козільники, а крім того із Сокільник через зубрецький ліс противник зайшов в Козільники зааду. Одні увійшли в село, а другі обсадили зубрецький ліс. Тих, що наступали з Перзенківки, курінь відбив мабуть чотири рази. Але як побачив, що вже окружений залишив окопи та почав відступати на Зубру, хоч дорога була замкнена. Вже в селі треба було біля школи перебиватися. Пробивалася тільки осма і дев'ята сотня, бо сему сотню післано на Сихів до помочі і вона через Сихів відступила на Пасіки Зубрецькі. Потім мусіли ще обі сотні пробиватись через зубрецький ліс та аж до половини Зубри.

В половині Зубри курінь затримався і зробив нібито позицію, але тільки на дуже короткий час, бо на ліво в Соکیلниках противник був вже далеко по заду. Курінь держав цю провізоричну позицію може годину.

В тім часі справник з осмої сотні взяв зі собою стрільця Дмитра Старчука та стрільця Степана Горука та пустився з ними в село в напрямі Поляків. Командант осмої сотні здержував його, але він уперся кажучи, що йде покушати свяченого; додав притім, що ворогів в селі багато нема, та що треба з ними поговорити в очі. Противник підсунувся був в тім часі з одним скоростріло на яких 200 кроків перед курінь та почав обстрілювати курінь, який лежав на чистім полі. Нараз ворожий скоростріл замовк. Ніхто не знав, що сталося. Думали, що ворог знов підсувається. Але нараз вернувся справник з обома стрільцями. Всі три цілі обваляли болотом. За собою тягнули скоростріл „Максім“ і несли один німецький кріс, „Газмаску“ та вели одного нашого стрільця. Цей стрілець був і шестої сотні другого станицлавівського куріня. Його зловили в Соکیلниках в полон і він мусів тягати скоростріл. Це був той скоростріл, що перед хвилиною острілював курінь.

Курінь зробив тоді наступ і підійшов був аж до фільварку в Зубрі. Але мусів знов відступати, бо на лім крилі зачався натиск на гуцульський курінь поручника Голинського і він подався взад. Курінь відступив на долішний кінець Зубри та тримався там до вечера.

Вечером прийшов приказ відступати аж до Кротошина. Курінь відступив та заняв там нові позиції. Вечером полився дощ так, що курінь змок до самої шкіри. Страти куріня були поважні. Сема сотня стратила четара Альботу, поляг під Зуброю а Пасіками Зубрецькими, перешитий двома кулями. Хорунжий Мудрак був забитий ще у великодну п'ятницю в Козільниках, а хорунжий Гарас в той сам день тяжко ранений в ліву руку. Командант осмої сотні поручник Слюсарчук захорював знов і маючи 39 степенів

горячки, мусів відійти до лічниці. Команду сотні обняв тимчасово поручник Феданків.

В Кротошині знов прийшло доповнення до куріня яких 80 людей та четарі Кирилович, Бородайкевич та Арсенич. З тим доповненням прислано між стрільцями якогось Осипа Сулятицького, котрий був родовитим Поляком десь з під Коломиї здається з Коршева. Він був засуджений на 3½ року в'язниці, а що зголосився добровільно до українського війська і присягнув українській державі, вислано його на фронт. Але команда осмої сотні відіслала його назад до Коломиї.

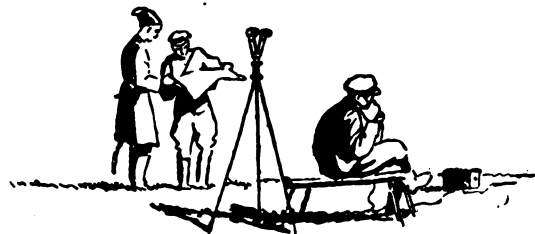
В Кротошині стояв курінь до кінця квітня. А з кінцем квітня змінений четвертим станицлавівським ку-

Перегляд одного з коломиїських курінів перед відходом в поле. На переді стоять: сот. Примак, сот. Бемко

рінем відійшов до Вовкова на відпочинок. На відпочинку був курінь до 9. мая. Підчас відпочинку ходив курінь купатися аж до Підмонастиря. Першого мая прийшло знов з Коломиї доповнення на кожду сотню по 36 людей. Одержала також того дня кожна сотня по 15 пар черев'ків, по 50 пар штанів, по 12 верхніх сорочок (гімнаст'юрок), по 10 шапок та по 8 кг. мила. Десь коло 4 мая обняв команду куріня поручник Данило Бізанц, а поручник Мацуський відійшов до бригади.

Осмого мая вечером відійшов курінь назад до Кротошина та змінив другий станицлавівський курінь. В Кротошині остав курінь аж до 1. мая. Міжтим вернули з лічниці поручник Слюсарчук та четар Брінг. Поручник Слюсарчук обняв команду семої сотні на місце четара Арсенича, а четар Брінг зістав приділений до девятої сотні, де бракувало одного старшини, бо четар Кумановський вже давніше відійшов до лікарні.
(Далі буде).

В посольстві до гетьмана

(Уривок із щоденника)

Написав: Др. Мирон Кордуба

I.

Керма української національної політики на Буковині була від 24 жовтня 1918 р. в руках Буковинської Делегації Національної Ради (до котрої членів і я належав), доповненої десяткома кооптованими громадянами. Так утворена корпорація прибрала назву «Краєвого Комітету». Зараз в перших днях падолиста 1918 р. після розвалу Австро-угорської монархії положення Краєвого Комітету стало дуже клопітливе м. ін. через те, що в часі коли в цілій Європі, а особливо в сусідній Галичині і на Наддніпрянщині, події розвивалися зі шаленою швидкістю, Чернівці, відтяти через перерву комунікації від решти світа, не мали ніяких певних відомостей. Що хвилини виринали і ширилися найдивоглядніші поголоски, часто одна одній зовсім суперечні, а перевірити їх не було ніякої спромоги. Комітетові ходило особливо про скоординування своєї діяльності з діяльністю Національної Ради у Львові, про ведення одиоційної національної політики, про порозуміння в справі вирішення цілого ряду дуже важних справ, які Комітет не хотів вирішувати на власну руку, а вкінці про автентичні відомости про загальне положення української справи.

Тому вже на засіданню 4-го падолиста рішено вислати делегатів до Львова і Київа. До Львова, щоби навязати взаємини з Галицькою Делегацією Національної Ради, перебрати інструкції від тамошнього українського правління і наладити спільне кореспонденційне бюро, до Київа, — для виснення обосторонних відносин та залагодження деяких харчевих справ. На делегата до Київа зголосився Др. Теодор Галіп, соймовий посол, що й прийнято, на делегата до Львова зголошувався я, але Краєвий Комітет рішив вислати нотаріального кандидата Др. Миколу Дрогомирецького, вважаючи мою приявність на місці в краю необхідною. Але з огляду на перерви в залізничім руху і непевне положення на шляхах подорожування було під ту пору доволі складним та ризиковним підприємством і намічені делегати мимо принаглювання не вирушали в дорогу, а вкінці по кількох днях зреклися своєї місії. Тому 8-го падолиста на ранішнім засіданню Комітет рішив вислати до Львова і Київа четаря Семена Галицького, співредактора часописи «Буковина», надіючися, що він як військова і молода людина швидше дасть собі в дорозі раду. Але цьогож самого дня около 3-ої години з полудня появилася над Чернівцями румунський літак і кинув на місто жмут лєтючок, друкованих в румунській мові. Була це проклямація до населення Буковини, що заповідала окупацію краю королівським румунським військом, «щоби положити кінець пануючій в нім анархії і забезпечити майно і життя мирних горожан*»). Ця лєтючка викликала велике вражіння, а в деяких кругах і переполох. Під цим вражінням відбувалася вечірна сесія Краєвого Комітету, на кот-

рій м. ін. рішено вислати до Львова письмо з представленням справи і просьбою про дипломатичну інтервенцію галицького правління в Ясах та притягнення до спільної акції гетьманського уряду в Київі. Письмо це завезти до Львова піднявся залізничий урядовець Модест Левицький й. Висилку Галицького до Київа поки-що припинено, до повороту Левицького зі Львова і до отримання сподіваних відтам вказівок та інформацій. Пізно у вечір після засідання я ще остав в Народнім Домі, щоби уложити письмо, з котрим М. Левицький зараз на другий день досвіта мав вибратися до Львова.

Та день цей приніс нову несподіванку. Виявилася, що Румунія приступила до виконання своєї погрози швидше, ніж хтонебудь сподівався. Уже в полудне 9-го падолиста відділ румунського війська під командою ген. Задіка переступив буковинську границу коло м. Серету і в полудневих годинах обсадив с. Глібоку менш-більш в половині дороги між Серетом та Чернівцями. Це збільшило переполох серед наших і тих чужинців, Німців та Жидів, котрі вже погодилися з нашою владою. Краєвий Комітет на черговім засіданню цього дня вечером прийшов до переконання, що висилка Левицького стала недоцільною, бо з огляду на швидкий хід подій годі вижидати на інтервенцію і посередництво галицького уряду, котрий, як всі знали, був тоді абсорбований боротьбою з Поляками, Меч румунської окупації, що вже завис нам над головою, спричинив м. ін. рішення, вислати двох репрезентаційних делегатів з необмеженими повноваженнями, котрі мали-б спершу удатися до Львова, там спонукати галицьку делегацію Національної Ради до спільного з буковинським Краєвим Комітетом протесту проти румунського насильства, а відтак негайно переїхати до Київа і домагатися від гетьмана дипломатичної і збройної помочі. Делегатами вибрано одногласно учителя Оси па Безпалка, провідника української соціал-демократичної партії на Буковині, пізнішого міністра праці в уряді Директорії, і мене, взявши від нас приречення, що не дамося ніякими труднощами відстрашити від виконання вложеної на нас місії, Доки ще ворожої армії не було в Чернівцях, ми оставали на місці, стараючися утримувати бодай який-такий лад серед загального безголов'я і утечі. Але коли в понеділок 11 падолиста в саме полудне румунське військо увійшло в Чернівці через Семигородську вулицю і ген. Задік зі своїм штабом примістився у величавій митрополичій палаті, ми оба з Безпалком рішили, що наша приява в Чернівцях вже не конечна, що тепер наспіла пора приступити до виконання порученого нам Краєвим Комітетом посольства. Треба було спішитися, заки румунська влада запорядить контролю руху та заки піchnуться арештовання. Тому по короткій нараді постановили зараз завтра рушити в дорогу.

Хоча слідуємого дня ми оба в умовлений час, о год. 10-ій, явилися в Народнім Домі, то видання ще деяких заряджень і пошукування за фірою затримали нас до самого полудня в місті. Зразу плянували їхати фякром через Цецин до Стрілецького Кута і там переправитися через Прут, бо сподівалися, що черновецький

*) Порівн. мої спомини п. заг. «Переворот на Буковині», Літературно-Науковий Вістник, 1923 кн. X-XII,

міст обсаджений румунським військом і боялися, що нас туди не перепустять. Фякер хотів за перевезення 300 корон і коли ми з ним торгувалися, трапилася мужицька фіра, що вертала до Лужан, і за 70 корон газда обіцяв нас взяти до Мамаївців. Не довіряючи, чи румунська сторожа на мості перепустить фіру з двома інтелігентами, ми виправили її наперед з нашими клунками під дозором мого 15-літнього сина Романа, а самі пустилися пішки за нею. Перед мостом військова сторожа перетрясала всі фіри, отже і нашу, але нас піших не зачіпала. На самім мості стояла друга сторожа з машинним крісом, а залізнична станція в Жучці, по північній боці Прута зараз за мостом, була також сбаджена румунським військом. В сю пору відгравала вона немов ролю мостового причілка, бо румунська окупація на разі зупинилася на Пруті і поза ріку на північ не висовувалася. Перебравшись таким чином щасливо через сторожу на мості, ми сіли на фіру і рушили підтюцем в дорогу. Під Мамаївцями заступила нам дорогу величезна хмара людей. Се були російські салдати, що з австрійського полону вертали до дому. Залізниця підвезла їх до Лужан, дальше потяг не їхав, боячися наскоку румунського війська, проте дальшу дорогу на схід, на Новоселицю, мусіли перейти пішки. Густю лавою залягали цілий гостинець так, що наша фіра тільки з трудом пробиралася між ними. Було їх яких 4-5 тисяч люда; може з пів години переходили попри нас сі збіджені, винужденілі, обдерті нещасники, тупо споглядаючи наперед себе. В селі населення з ляку позамикалося в хатах, боячися нападу і рабунку; тай і нам було моторошно на душі, щоби кому з товпи не прийшло на думку запоментися нашими клунками, одежею та грішми: між переїздили саме через область, де під ту хвилю не було ніякої державної влади, ані охорони, де царило цілковите *interregnum*. Але полоненим, видно, не до нападів було, минали нас мовчки, байдужно. Коли останні ряди вже перейшли, мужик, що віз нас на своїй фірі і цілий час переходу мовчав, похмуро споглядаючи, зітхнув — скинув шапку і голосно перехрестився, немов збувся грізної небезпеки.

В Мамаївцях ми розплатилися з нашим візником і поступили до повітового інспектора Канюка. Він угостив нас перекускою, а в розмові дуже розкритикував діяльність Краєвого Комітету, ляв всіх і вся за брак досвіду і безрадність. Колиж ми намавляли його, щоби поїхав до Кіцманя, куди перенеслися останки буковинської Національної Ради і там поміг своїми радами, вимовився браком часу, бо саме пише якусь популярну брошуру. Від Канюка ми довідалися, що попереднього дня переїздили через Мамаївці посли Семака і Спиноул, утікаючи до Відня. Не діставши в Мамаївцях фіри, пустилися ми в дальшу дорогу пішки і так зайшли аж поза Лужани. Вже стемнілося, стало небезпечним йти самітно. В Лужанах всюди розпитували за фірою, обіцяючи добру заплату, але ніхто не хотів під ніч їхати, боячися рабунку і стрілів. І справді кругом довкола нас лунали вистріли — се парубки випробовували рушниці, стріляючи, куди попало. Щойно 2-3 кілометри за Лужинами стрінули ми шипинську варту добровольців, котра дала нам підводу і нею ми заїхали до Бергомету над Прутом, де в учителя Андріяшук а заночували.

Андріяшук угостив нас, як тільки міг, щиро і щедро і на другий день рано кіньми свого батька відослав до Неполоківців. Під Неполоківцями ми бачили власними очима, як ізза цілковитого безладдя марно про-

падали засоби міліонової вартости. Австрійський уряд побудував тут величезні комплекси бараків, що творили немов ціле місто, улаштоване на тимчасовий побут виселенців, котрі вертаючи найдуть свої газдівства і села поруйнованими. Був се т. зв. Heimkehrerlager з магазинами різних припасів, шпиталами, купальнями, аптками, навіть церквою. Тепер з цілої околиці десятки фір зіхало сюди; люди ладували припаси з магазинів на вози, розсипаючи добро по дорозі, розбивали сокирами бараци, забирали дошки та платви і все везли до себе, як цінну добичу. Коли ми переїздили, вже добра половина будинків була в сей спосіб розібрана і розкидана. Коли ми на залізничім двірці в Неполоківцях дожидали нагоди дістатися до Снятина, дали нам знати, що запов'джено спеціальний потяг з галицькими делегатами, висланими з Коломиї у Чернівці на переговори з генералом Задіком. І справді незабаром надїхав потяг, а в нім суддя Рожанковський і Д-р Гординський, відпоручники коломийської військової команди. Ми оба з Безпалком увійшли до вагону, коротко повідомили делегатів про події останніх днів та теперішній стан річей та поручили їм в Чернівцях порозумітися з Д-р Аген. Артимовичем і Д-р Волод. Залозецьким, як осталими на місці членами Національної Ради (Краєвого Комітету). Відтак фірою, доставленою нам хорунжим Лепким, заїхали до Снятина.

II.

Так от вкінці після півтораднєвної дороги ми стали на території своєї незалежної української держави. Вражіння, яке викликав у нас вид своїх урядів, свого війська, повіваюча зі снятинської ратуші синьожовта хоругва, було надто сильне та глибоке, щоби пробувати виразити його пером. Місто представляло доволі звичайний вид, не було помітно слідів яких руйнацій, лише рух на вулицях був дуже слабкий, богато склепів було позачиняних. Тут ми пообїдали в якійсь жидівській харчівні за дорогі гроші (за юшку і кусок вареного мяса заплатили по 10 корон) і зараз вибралися на залізничий дворець, віддалений доволі далеко від міста. Приїхали вже добре з полудня і в кімнаті стаційної військової команди стали дожидати потягу. Тоді Снятин був кінцевою стацією, до котрої пересічно раз на добу доходили мішані тягарово-особові потяги, але про час приїзду і відїзду нігде не можна було дізнатися наперед, бо він залежав від богато різних обставин. Хто хотів їхати, мусів розтаборитися на стації і дожидати. В часі нашого дожидання прийшло до стаційної команди телефонічне повідомлення з Неполоківців про сутичку українських добровольців з румунським військом. Румунський відділ, около 50 жовнірів з кількома скорострілами на моторових колесах, висунувся з Чернівців на північне побережжа Прута аж до Лужан. Тут коло залізничних магазинів стрінувся з відділом буковинських добровольців, що признавали владу »Національної Ради« і числив коло 35 люда. Вивязалася перестрілка, в котрій вбито кількох Румунів, 6 жовнірів і три скоростріли дісталися нашим в руки. Опісля обг' сторони подалися взад: Румуни в напрямі Жучки, наші добровольці до Кіцманя. Діставши таку відомість, снятинський командант Індишевський взяв 40 стрільців і два скоростріли на тягарові авта, сам з кількома старшинами сів до особового авта і вже при сумерку виїхали »на розглядини«. Румунську військовою сторожу стрінули між Лу-

жанами і Мамаїчцями і після переговорів спонукали їх податися назад до Чернівців.

Ми в Снятині не діждалися повернута Індишевського, бо міжтим вечером відіхали до Кисломиї, куди наспіли на саму північ. Тут знов треба було переривати по-дорож, бо потяг, котрий нас привіз, дальше не їхав. Переночували на двірці, в двірцевій команді дов'далися про вислід виправи снятинських стрільців на Буковину і в четвер, 14 падолиста, о 11 рано рушили в дальшу дорогу. До Станіслава зацьопали аж на 2:30 з полудня, так поволі волікся потяг. Були зовсім перемерзли, бо вагони не топлєні, а до сього всі шиби у вікнах повибивані; на дворі був мороз і від вчєра падав перший сніг. В Станіславові завдяки невірній інформації на стаціній команді пропустили потяг, котрий йшов у напрямі до Львова і мусіли заночувати в готєли. Такого подорожування з безнастаніми перешкодами ми всеж таки не надіялися і воно дуже пригноблювало. Бути три дні в дорззі і добитися тільки до Станіслава, це пригадувало середновічні часи! Коли так дальше буде — приходимо на думку — то до Києва прийдєтьсє їхати хоч зо три тижні!

В Станіславові застали життя доволі нормальне, тільки всюди докучав холод ізза браку вугля, а навіть дров, котрих не було чим підвєзти. Вечєром зайшли до каварні, де грала музика, було по-но людей, всі місця обсажені. В каварні і на вулицях міста бачили чимало польських офіцерів, все ще у військових австрійських мундурах, тільки без шаблі і відзнак. Мимоволі приходило на думку трівожне питання, чи вдержалася наша влада, колиби всі вони зорганізувалися до спілки з залізничою службою та робітниками-Поляками і, як у Львові, чинно виступили проти української державности...

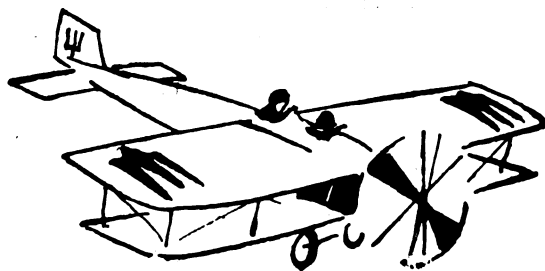
Хоча урядник руху заповів нам, що найближчий потяг в напрямі до Львова відіде на другий день аж в по-полудневих годинах, то я, навчений досвідом, в п'ятницю 15-го, зараз по сніданню, вибрався на залізничий дво-рець на розвідни. І добре зробив, бо саме ладився потяг до відїзду. Треба було мерщій спішити до готєлю за Безпалком і клунками. Та коли прийшли оба до бюра руху, довідалися, що зовсім несподівано трапля-єтьсє ще лїпша нагода до їзди. Інжїнер Мирон, що був тоді в галицькїм правлінню державним секретарем залізниць і член Національної Ради Д-р. Макух ви-биралисея бензиновою дрезиною до Львова і згодилися забрати нас зі собою. Їзда йшла куди швидше ніж по-тягом, хоча ми зупинялися на кожній стації, бо се-кретар Мирон всюди переводив контролю, розв'дував про конєчні роботи, персонал, місцеві відносини і т. п. В Ходорові в залізничій харчівні зїли за 4 кор. зна-менитий обід, куди краший ніж в Снятині за 10 кор. і на 4-ту год. з полудня були вже в Старім Селі під Львовом. Се була остання стація, куди доїздили потяги і куди взагалі можна було безпечно доїхати. Тут стояв відділ стрільців під командою мойого доброго знайо-мого Осипа Навроцького, котрого загально на-зивали «Юном». Мирон і Макух ще зі Станіслава телефонічно замовили фіру до Львова і на них дожи-

дала вже маленька повозка, в котрій для нас вже не було місця. Прийшлося дождати, поки найшли і для нас підводу, котрою ми відіхали аж коло 6-ої год. коли вже добре стемніло. Їхати просто гостинцем, було не-можливо, бо попалиб просто Полякам в руки; отже ходило о те, щоби пільними і лісовими доріжками попід Львів виїхати на Личаківський гостинець, бо тільки туди можна було зовсім безпечно дістатися до Львова. Але зараз за Старим Сєлом ми заїхали на якийсь цвинтар, де зломали дишель. Виязилося, що провідник, якого нам в Старім Селі дали, сам зовсім не визнаєтьсє в околици. Орієнтуєчися на загал на північно-східний напрям (я на щастя мав при годин-нику компас), ми їхали серед чорної темряви лісами та дебрами, що хвиля сподіючися нападу яких оприш-ків або мардерів. В додатку віз почав розлазитися, ручиці терли об колеса, візник сплювував, кляв дорогу, а в духу певно і нас. Вкінці дотьопалися якимсь чу-дом до Винник, де на військовій стації бодай дістали лїпший віз. Тут нічну службу виконували два гімна-зійні ученики, лїт 14—15, дуже бадьорі і енергійні хлопці. Змучені і перемерзли доїхали вкінці дєсь коло 10-ої вночі до Личаківської рогачки у Львові.

Зараз коло рогачки ми злізли з фіри, щоби ходом загрїтисє, і йшли вже дальше пішки. Львів зробив на нас вражіння зовсім вимерлого міста, перемиєного у военний табор. На вулицях було зовсім темно, навіть по домах нікуди не видно було світла, крім доволі частих стеж не стрїнули ні одного прохожого, з ріж-них боків доходив густий ляскїт стрїлів. Одна зі стеж остерегла нашого військового поводатора, щоби був обережний, бо «там дальше цивілі бунтуютьсє і мають стрїляти з вікон». Тому ми з Личаківської вулиці скрутили на Куркову, а відтам попри II-гу (ні-мецьку) гімназію дїбралися до будинку Ставропігїї, де находилася канцелярія Національної Ради. Поводато-рови і візникови ми хотіли дати на чай, але браві хлопці не прийняли грошей. В канцелярії дождало нас кілька осіб, приготували навіть для нас вечеру, бо пп. Мирон і Макух заповіли наш приїзд. Нічліг ми дістали в ставропігїйській бурсі.

Цїла субота 16-го падолиста зїйшла на нарадах. Зараз рано були ми у премєра Ради Секретарів (правління) Д-ра Костя Левицького, котрому передали на-ші повновласти і виложили ціль нашої місії. Відтак я сам пішов до Секретаріату Заграничних Справ на нараду зі секретарем Д-ром В. Панейком, де за-став також і його помічника Д-ра Т. Секретаріат За-граничних Справ примістився в будинку Намісництва на першїм поверсі в дуже догідних і достаточнo уме-бльованих кімнатах. Др. Панейко вислухавши мое звї-домлення, заявив, що вважає справу дуже важною і на засіданню Ради Секретарів буде старатися, щоби на-ділено нас повновластями також і від Галицької На-ціональної Ради, що піднесе наш авторитет у Києві і сильно допоможе справі, яку заступаємо. Навпаки його помічник дуже скептично ставився до нашої поїздки до Києва і рішучо відраджував туди їхати.

(Далі буде)

Отаманищина

Написав: Михайло Середа, підполковник Армії УНР.

Отаман Юрко Тютюнник

В кімнаті, в якій траплялося замешкувати Тютюннику, над бюрком поруч із дзеркалом він завше надвішував у бронзовій оправі півметрового розміру портрет Наполеона I-го.

Підчас праці, аупинивши очі на дзеркалі, Тютюнник порівнював будову свого обличчя з обличчям французького імператора. Дзеркало мало якусь чарівну прикмету залишати його в переконанні про деяку подібність між ним і Наполеоном. Коли дзеркало зраджувало, він кликав свого джуру Василя.

— Скажи, Василю, тільки кажи правду, на кого я подібний? — запитував він джуру, пильно стежучи за виразом його очей.

Вишколений і вправлений на подібних запитах Василь знав, як відповісти.

— На того енерала, що маєте на стіні. Подивляюсь оце на вас і на енерала, то ніби близнята. І що то воно за чудасія така!

— Гмм... Буває — таємниче усміхався задоволений отаман. І щось помисливши, додав:

— Добрий з тебе вояка, Василю. При нагоді я підвищу тебе в старшинську рангу.

Одного разу він мав необережність заговорити на цю тему зі своїм помічником полковником Шраменком:

— Яка різниця між мною і Наполеоном? — запитав він полковника.

— Звичайно яка, — відповів здивовано Шраменко — То був Наполеон, а ви — Юрко Тютюнник.

До Української Армії Тютюнник прибув у літі 1919 р під Жмеринкою, покинувши отамана Григоріва, з яким провадив повстанчу працю. С. В.

Отаман Юрко Тютюнник

Кавалеристи групи от. Юрка Тютюнника

Петлюра призначив його на високе становище командуючого Київською селянською групою, яку він мав сформував. Високе призначення людини, котра в Українській Армії була цілком невідомою, без військового стажу і бойової слави, було наслідком того глибокого вражіння, яке він викликав у С. В. Петлюри і у вищого командного складу і своїм апломбом, і розмахом проєктів до своєї майбутньої бойової праці, і тим оптимізмом, тою незломною вірою в перемогу, яку давно вже втратив наш командний склад. Правда, С. В. Петлюру також вражала широка його популярність в селянських колах і досвід з минулої повстанчої праці, який Головний Отаман гадів використати на випадок загибелі регулярної армії.

Тютюнник був людиною зі складною душею, в якій бренили струни різного тембру і тону. Часами він був безумно-хоробним воякою, а ніколи тим боягузом, що в армії складають почесну когорту дезертирів. Його товариші пригадують такий епізод з ним. До повстанчої групи отамана Григоріва, у якого Тютюнник значився начальником штабу, прилучився Одеський червоний матроський полк. Полк розташувався в околицях Херсону і з місця учинив декілька жидівських погромів. На наказ Тютюнника про повернення населенню пограбованого майна, матроси відповіли ляконічно:

— Пиши, говори...

Нікому нічого не кажучи, Тютюнник осідлав коня і наказавши двом ординарцям слідкувати за ним,

поїхав до штабу червоного полку. Командант полку справляв в оточенню штабових матросів гучний банкет і навіть з місця не підвівся на привітання отамана.

— Чому не виконаний мій наказ? — підступивши до нього, запитав Тютюнник.

— Твій наказ! — зірвався з місця червоний від гніву, як буряк, командант полку. — Ах ти, мати....

Він не докінчив своєї лайки: стрілом з бровнінга отаман звалив його з ніг. Другим, третім і четвертим стрілами він примусив ще декого з матросів назавше покінчити з марнотами людського життя. Решта матросів розбіглась. Тютюнник наказав полкові вишикуватися на мійській площі. Ординарці винесли труп команданта і поклали його на землі перед полком коло ніг отамана.

— Бачиди! гримнув на них Тютюнник. — Кожного чекає теж, хто відважиться не виконати мого наказу!

Полк мовчав ніби набрав у рот води. Отаман повернув коня і відїхав, навіть не попрощавшись з ними.

Проте в бою під Савчином в 1920 р., коли армія Омеляновича-Павленка вертала з зимового походу і в другому бою під Міньками, коли в листопаді м-ці 1921 р. він відбував свій відомий повстанчий рейд на Київ, він втратив звичайну присутність духа, і блідий, безпорадний, з поширеними від жаху очима перший кинувся тікати з поля бою.

Мав він одну вдачу, яка так характерна для Наполсона I: він був черствим немилосерним егоїстом і для задоволення свого хоробливого честилюбства не жалкував ні козацької крові ні людських сліз. Однак його палка любов до Батьківщини, його національне „вірую“, його широкі пляни і провкти до звільнення території від ворога, його незвичайна енергія і залізна воля, з якими він силкувався побороти всі труднощі для осягнення наміченої мети, примушували навіть його ворогів забувати про негативні риси його характеру і вважати його за справжнього героя.

Він мав певні ознаки авантюриста, але розумного, з неабиякою головою і великого знавця козацької душі. Бог то знає, певно і Наполсон, і Гарібальді, і Мусоліні, наколиб не мали перемоги, так би і лишилися в історії людства звичайними авантюристами, яким лишився Тютюнник.

Київську групу Тютюнник сформував в короткий час, виявивши свої великі адміністративні здібности. Рішучий, упертий і непохитний там, де справа йшла про послух та чесне виконання наказу, він налагодив у своєму війську дисципліну і примусив не одного забути про революційний час. Упертих та визначених своїм непослухом він лікував по отаманськи — канчуками. Карав канчуками частенько і старшин. Командному складові його групи не раз доводилося бачити його револьвер у себе під носом. Командант 9 дивізії Залізничного корпусу полк. Шраменко мав наказ про відрядження технічного куріня до Київської групи. Цього наказу з причин від нього незалежних, в термін він не виконав. Отаман Тютюнник викликав його в Ярмолинці. Ледви Шраменко переступив поріг його хати, як Тютюнник схопив зі стола револьвер і підніс його під ніс полковника. Шраменко, не менше рішучий за нього, упередив його своїм револьвером, надавши йому бойове положення.

— Чому не виконаний наказ? — несамовито закричав отаман, виписуючи в повітрі револьвером загрозливі кола.

— Буду відповідати, коли сховаєте свій револьвер. Отаман заспокоївся, кинув на підлогу револьвер і запросив Шраменка сідати за стіл.

В Любарі, в якому погромлена Денікінцями Українська Армія одержала завдання виступити в запілля ворога для повстанчої праці, Тютюнник був призначений заступником командуючого армією Омеляновича-Павленка.

В запілля, в тяжких несприятливих обставинах безконечної подорожі і безупинних боїв він знаходив час і для літературної праці — широких інформацій та. протибольшевицької агітації серед селянства. Стиль і форма його відозв нагадують відозви Наполсона: тіж короткі, енергійні, змістовні речення, просякнуті глибоким почуттям і непереможною вірою у свої сили.

Для ілюстрації — одна з його відозв, що була оголошена ним на повстанню:

Селяне!

I. Ми воюємо за те, за що і зразу воювали — за право українського народу порядкувати на своїй землі, за народну владу.

II. Йде весна, гуртуйтеся. Будемо випроваджувати непроханих гостей. Рушниці мусять бути прочищені і змазані.

III. Не піднімайте самі дрібних повстань. Організуйтеся і чекайте наказу. Наказ буде даний скоро Головним Отаманом Петлюрою.

IV. Підчас повстання ні один ворог не повинен утікати з України. Вся зброя, забрана у ворога, мусить бути в руках українського народу.

V. Міняйте хліб тільки на сукно, мануфактуру, сіль, цукор. Не беріть совітських грошей, за які нічого не купите, тому, що вони скасовані Правительством Української Народньої Республіки.

VI. Земля тому, хто на ній працює. Геть дармоїдів! За хліб, який здобуваєте працею, вимагайте у наших ворогів крам, а не паперові гроші.

VII. Ні з добровільцями, ні з комуністами не миримся до того часу, поки вони не визнають нашого права на вільне життя.

VIII. Засівайте землі. Хліб збере той, хто посівав!

IX. Вся влада мусить бути в руках українського трудового люду. Геть від влади чужинців, спекулянтів і жуликів!

X. Україною будуть правити люди, яких вибере народ.

З наказу Головного Отамана і Правительства Української Народньої Республіки повідомляю.

Заступник Командуючого Військами Української Народньої Республіки Отаман Юрко Тютюнник.

По зимовому поході армія Омеляновича-Павленка приєдналась до армії Петлюри, яка підпорядковувалась тепер польському командному складові.

Тютюнник, визнаючи, що єдиним фактором для нашої перемоги лишається спроба на повстання, цілком не поділяв надій С. В. Петлюри на регулярну армію і гостро критикував його, яко вожда і державного мужа. Казав:

— То не вояка, котрий жар загібає чужими руками.

В липні місяці, підчас його постою в с. Чернокінцях, він дав зарядження своїм частинам про арешт С. В. Петлюри. Командний склад довідався про його намір і перешкодив йому, змобілізувавши проти нього юнацьку шкоду.

На деякий час Тютюнник притих.

В місяці листопаді, коли армія наша евакувалася в Польщу, Тютюнник надіслав до Уряду проєкт грандіозного повстання, котре мав він роздути на Україні, запевнивши Урад солідними доказами про доцільність цього чину.

Уряд погодився і, склавши йому добрі обставини для організаційної праці, забезпечив його матеріально. На протязі літа 1921 р. Тютюнник з незвичайним запалом метушився на кордоні Польщі, налагоджуючи звязки з повстанчими відділами і гуртуючи бойові сили в запіллю ворога.

Місяць, другий, він провадив конспіративну працю ніби в певному контакті з Урядом; однак на третій місяць до Уряду дійшли чутки, ніби в проєкті отамана про майбутній устрій визволеної України Урядові призначалася нагорода подібна до трьох пальців зложених в дулю. Треба було рятувати свою повагу, і Уряд окружив Тютюнника своїми повстанцями, зобов'язавши їх особистими завданнями і дорученнями.

Підготовчу працю Тютюнник мав покінчити на весну 1922 р., але з чужої волі він примушений був виступити в похід в листопаді 1921 р. Під Міньками він одержав від большевиків страшенну поразку. Уважаючи себе скомпромітованим, він мав намір реабілітуватися в закордонній пресі за допомогою свого начальника штабу полк. генштабу Отмарштейна, який погодився оголосити за кордоном документи воєнної таємниці. Однак в своїй подорожі до кордону Отмарштейн був забитий невідомо ким в таборі Щепіорно, де зупинився проїздом на короткий час. Документи, котрі він віз зі собою, зникли.

Тютюнник вважав свої повстанчі акції не скінченими і, осівши на стиці Галичини з Румунією, вирядив відданих йому старшин на Україну з метою агентурної розвідки.

Одного з них, сотника Заярного спіймали большевики і він під загрозою розстрілу та заохочений грішми і тим високим положенням, котре йому обіцяли большевики, погодився видати їм Тютюнника з головою.

Повернувшись до Тютюнника, Заярний не пожалкував фарб для своїх теревень про численні повстанчі відділи, про легендарну популярність отамана серед селянства, яке, давно вже озброєне, будімо чекало на його заклик до виступу.

Вислухавши Заярного, Тютюнник і вуха розвісив. Сказав своїй штабовому старшині підполк. Добротворському:

— Зобачимо, кому з нас судила доля визволити Україну.

Натякував певно на С. В. Петлюру.

У недовзі він вирядив на Україну підполковника Добротворського ствердити правдивість інформацій, що подав сотник Заярний. Добротворський без пригледістався до Києва і дивувався: скрізь тільки і чув, що балачки про отамана Тютюнника. Зв'язкові доставили його до Святошинського лісу, де п'ятитисячна повстанча юрба зустрінула його гучним „слава“ і вигуками:

— Де подівся отаман Тютюнник? Час вже йому бути з нами для виступу.

Вислухавши Добротворського, Тютюнник майже з годину стояв перед портретом Наполеона, порівнюючи його обличчя зі своїм. Нарешті постукав пальцем на його чолі, потім на своєму і сказав:

— Вистарчить і в мене твого розуму.

Дав зарядження підполковнику Дишлевому запросити дєкого зі старшин, що відпочивали від праведної бойової праці на інтернаті в таборах, щоби простували до нього для переїзду на Україну.

В Калішському таборі Дишлевий залишився у полк. Шраменка, якого довго заохочував всіми правдами й неправдами до повороту на Україну. Полковник Шраменко, який побував в 1921 р. з отаманом Тютюнником під Міньками і мав нагоду відчутти на власній шкірі весь чар повстанчого життя, категорично відмовився від тих блискучих перспектив, які накреслив йому Дишлевий.

Дишлевий повернувся з порожніми руками, повернувся в той час, коли Київські повстанці вже стояли по той бік

Дністра і голосно викликали Тютюнника на побачення.

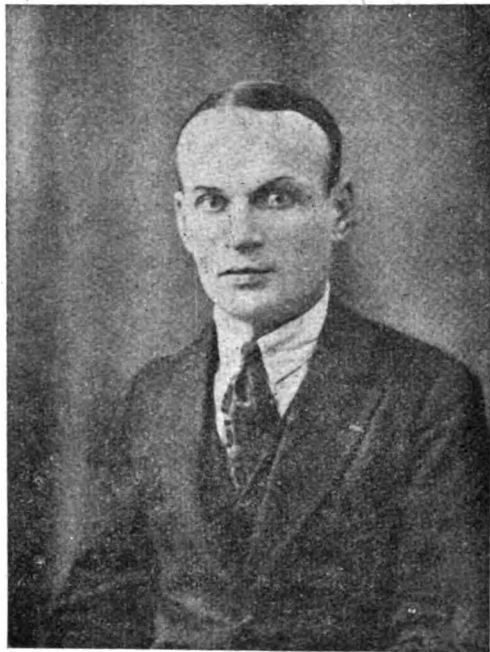
Палка любов повстанців і віра в свого вождя вразили отамана в саме серце. З портретом Наполеона і зі своїми старшинами підполковниками Пироговим, Добротворським, Дишлевим і поручником Стахівським він перейшов Дністер. Ставши ногою на беріг, сказав:

— Жеребок кинутий, Рубікон перейдений.

Хтось з повстанчої юрби вдарив його по голові залізним дручком. Коли він очунявся, побачив, що справа його безнадійна. Під загрозою розстрілу він і його штаб були примушені сказати правду про повстанчі акції, які переводилися в життя і які були ще в проєкті.

Для ліквідації повстанчих організацій большевики призначили Пирогова, Дишлевого, Добротворського і Стахівського на чекістів до Камінця, Умані, Чуднова і Бердичева.

Ліквідація тягнулася роками, а коли була закінчена, Тютюнника і його штаб розстріляли.

Полковник Шраменко, командант Бригади у Дивізії Юрка Тютюнника

Остання дефіляда

Написав: Сук, б хор. У. Г. А.

Команда 5-ої Херсонської Дивізії стояла в Городенці. У вечір 29. 9. 1920 р. зчинився між нашими старшинами якийсь рух. Тогож дня поїхав сотник Микитка і пор. Голота до села Ілушкова, де квартирували ген. Краус, блаженної пам'яті полк. Вольф, от. ген. бул. Льонер і сот. Ярій з булавою 2-го кінного полку. Два дні пізніше прийшли сот. Микитка і Карпат та заявили, що відїжджаємо в напрямі Заболотова. Причиною відїзду було те, що ми не маємо вже довше оставати в Армію У. Н.Р. Нашій делегації заявив полк. Павленко, що доля Галичини вже вирішена.

За годину були готові наші воєни. Ми вирушили на Ясенів, де ждав на нас 2-гий кінний полк з булавою, злучилися та приїхали в село Карлів, де залишено кінну заставу. Полк. Долуд, кмдт 5-ої Херс. Див. дізнався про наш відїзд і поїхав з от. Шепелем і 12-ма кіннотчиками нам на здогін. Наткнувшись на нашу заставу, виймив пістолу та приказав командантові застави негайно вернутися. Командант заявив, що знає тільки свою команду. Полк. Долуд вернув назад. Над ранком переправилися на і частини через Прут і в селі Княжу стали на короткий відпочинок. Дощ лив усю дорогу. Приїхали в село Джурів і там заночували. Як лише на світ благословилося, заряджено збірку. У ночі прибуло до нас багато частин, а саме: 2 гармати під командою сот. Зубр., перша й друга запасні бригади з Тишковець і Чернятина, дивізійна інтендантура та стрілецька бригада під ком. сот. Баковича. Рано вирушили до Рожнова, де і заночували. Мене приділено командантові 2-ого кінного полку за провідника. Ранком вирушило кількох старшин із кінного полку і сот. М. до Косова та зажадали, щоби польська залога Косова зложила зброю. Командант згодився та зняв заставу. Мені не хотілося довше ждати, тимбільше, що моя частина вже відійшла і я пішов у напрямі Косова. По дорозі стрінув я старшин, що вертали з переговорів, а сот. М. гукнув мені, що Косів здають без бою. Я пішов далі і побачив церкву в Старому Косові. Із бічної вулички вийшло трьох узбровних урядовців з крісами. Я гукнув на них, що Косів здається без бою. Вони повтікали. З нашого боку впав гарматній стріл, а рівночасно з тої самої вулички вийшло 7 вояків. Може 200 кроків із заду

їхали до Косова два наші кіннотчики. Я стріляв до ворожих вояків, ранив одного, а другі підхопили його і утікли. Один із кіннотчиків гукнув до мене, щоби я не стріляв. Вони поїхали далі. На закруті вулиці побачив я, що дорога забарикадована возами із сіном. У туж мить побачив я, що противник стягає кіннотчиків з коней. Я почав стріляти. Надбігла чета кінноти, яку ворог прийняв скорострілом. Відділи нашої піхоти здобули Косів і заняли кільканацять вояків у полон. Ми ночували в Соколівці. Рано 28. серпня вирушили до Жаб'я й там переночували. Рано помашерували на Ворохту та нажалі гори перед Ворохтою вже були обсажені. Ми вернули назад до Жаб'я та поїхали на Бистрець, бо боялися, що противник перетне нам дорогу. Того дня й половину ночі зробили ми більш, як 70 км. У Зеленим ночували та досвіта рушили на Дзємброню та Явірник і задержалися під горою Стіг чи Щавник. Харчі та стріливо навантажили на коні, а гармати розсадили. Полонені торували дорогу та рубали ялиці. Під вечір опинилися всі на горі, де на полонині переночували. Через ніч кіннота перетягнула свої вози. Рано поїхав бл. п. полк. Вольф із одним старшиною до найближчої чеської військової станиці та привіз відповідь, що ми можемо перейти до Чех. Рушили — сотня за сотнею. На боці стоїть ген. Краус зі старшинами. Остання дефіляда... Сотні проходять мов тіни. Ідуть бліді, потомлені, сльози на очах. Стільки жертв, стільки могил, стільки крові пролили — а все на марне. І не один жалів, що не положив своєї буйної голови в боротьбі за волю. Тепер мусіли ми віддати зброю чужим.

Ген. Краус утирає одною рукою сльози, а другою здорить сотні — а може прощає в останнє... Кожний з нас личе думками у рідні сторони. Північ. Доходимо до першого села Луги. Стоїть перша чеська сторожа. Вітер вив немов тужить разом з нами за рідною землею. Дзєнь... Дзєнь... Дзєнь... падають кріси, шаблі, багнети, ридає військо, хлипає, прощається з вірними товаришами, що не раз стали їм у пригоді. Один Гуцул старий, сивий ридаючи цілує свій кріс і говорить мов до рідного брата:

— Крісе мій, крісе, служив ти мені, не одного ворога післав у пекло! Прощай! — вдарив до каменя та зломив його.

М. Довган

*

*

*

Он небо усміхається. Цілує сонце хмари.
Вониж попещені летять десь в далечинь.
На землю кидають надії ясну тінь
І святости веселої примари,

Вітри гуляють вільними ланами,
Милуються, цілуються з орлами.
Вітри бушують, рвуться, завивають
В далекий шлях синів пращають...

Нарис історії XIV. бригади

Написав пор. Карло Аріо

(Докінчення)

V. З большевиками.

Загальна мілітарно-політична ситуація дійшла власне вже в той час до дуже скрутного кульмінаційного пункту, де треба було рішитись або-або!

Положення на денікінсько-большевицьким фронті було просто катастрофальне. Всім відомо про страшний відворот Добровольчої Армії. Добровольча Армія Лівобережя в головній своїй силі стягнулась в своїм відвороті на Крим; фронт стояв на Перекопі. Армія Правобережя відіхала почасти з Одеси кораблями на Крим, а остання частина — арвергард Армії під кмдою генерала Бредова, який заняв по нас Київ, стояв під той власне час, себто в перших днях лютого, в боях на схід від Ананіїва, то є лиш кілька-десять кілометрів на схід від нашого району. Тил нашої Армії, яка цофалась з району Жмеринка — Винниця, крив I-й Корпус, тоді ще найсильніша боєва одиниця нашої Армії. Однак большевики не дуже напірали на нас, головні сили кинули на відступаючу Добровольчу Армію, а це певно тому, що хотіли заскочити її ще в Одесі.

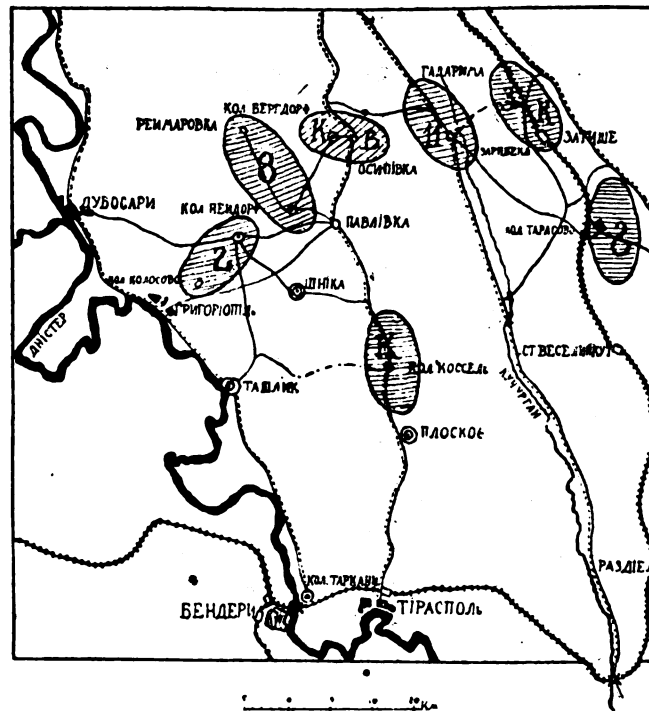
В цей критичний момент відбулась нарада воєнно політичного характеру в Одесі між заступниками Гал. Армії ген. Микиткою і ген. Ціріцом, заступником Добр-Армії і англійською місією, яка тоді власне прибула з головного штабу Денікіна. Головною темою наради було якраз пекуче питання — де подітись перед большевиками? Вислідом наради був намірений перехід до Румунії. За інтервендією місії мали Румуни обі армії пустити на свою територію.

По нараді вернули наші відпоручники негайно до постою Начальної Кмди, себто в Бірзулю. Негайно другого дня вийшов наказ до переходу через Дністер. Район для III-го Корпусу для переходу через Дністер був призначений поміж м. Григоріополем на півночі, а Ташликом на полудні.

Перехід мав відбутись через лід, бо Дністер був тоді покритий міцною верствою леду, який надавався до переходу.

Наперед були вислані з кожної бригади, а окремо зі штабу Корпусу старшини, які мали повідомити Ру-

муців в догичних районах про наш перехід, зглядно обговорити сам перехід і розміщення в перших днях на другій стороні, аж до дальших диспозицій із румунського боку. Напряв III-ого Корпусу був місто Кишинів. Оба другі Корпуси, Етап Армії і Начальна Команда переходили в районі Дубосари—Рибниця на північ від нас. Старшинам, які були вислані наперед, приділено малі відділи, які мали на місці при вомочи населення приготувати перехід через лід. Дня 6-ого лютого мали рушити всі частини Корпусу з місця, а 10 і 11 мав відбутись перехід.

Період Черв. Укр. Гал. Армії. Район розташування частин III. бригади бувшого III. корпусу

2. піхот. полк	11. піхот. полк	2. гарм. полк
8. » »	К. 3 кін. »	3. К. запас. кіш
		К. Б. команда бригади

14. Бригада ще першого лютого перейшла вповні до колонії Тарасова, недалеко залізниці, 10 км. на полудне від ст. Затише. Це була велика і богата колонія, люди прихильні, хати чисті, так що дсвшний побут був всім дуже бажаний і привмний. Цього самого дня, коли Бригада перейшла до Тарасова, відійшов я згідно з корпусним наказом до штабу Корпусу, де дістав приділення в оператив. штабі, як другий (адютант) оперативний старшина.

5. лютого прийшов наказ переходу через Дністер. Дня 6-ого рано Бригада рушила. Вечером прибула до українського села Осипівка, тут переночувала і на другий день прибула в колонію Гліксталь. Звідти Бригада, як було приказано, мала в м. Григоріополі перейти Дністер.

З Бригади вислані були на Дністер пор. Формажей і пор. Алексіввич, оба Буковинці і володіючі румунською мовою.

Однак, як відомо, мимо всяких приготувань, наказів, переговорів, пертракцій, надій і бажань, скінчилося на ніч, себто на тім, що Румуни заборонили всякий перехід, навіть поодиноким людям, і навіть загрозили, що ужиють зброї.

Лишилось одно — остати на місці. А що далі, це ясне було кожному; або перейти до червоних, або згинуті.

Ще перед опущенням міста Винниця лишилась там делегація з тих старшин Армії, які не бачили іншого виходу з цього мертвого колеса, як' лише в тім, щоб остатися і чекати на большевиків. Треба було ввійти з ними в порозуміння, треба було знайти дорогу, щоб дійти до зключення договору, який би нам був корисний і по можности відповідав нашим вимогам.

Дня 12. лютого заключено в Винниці договір, який підписали представники 12. сов. Армії, що була тоді в районі Київ—Винниця—Вапнярка і наша делегація. Пізніше дефінітивно в Києві підписала договір особня делегація, чи комісія нашої Армії, в якій були заступлені всі військові галузі.

Корпус лишився назагал в тім самім районі, який досягнув був до першої половини квітня. Саме розміщення Корпусу було таке:

Штаб Корпусу в кольонії Бергдорфі, 2. Бригада — кольонія Гліксталь, 8. Бр. — кольонія Найдорф, 11. Бригада — м. Захарівка, 14. Бриг. — з початку Гліксталь, потім Найдорф, а в кінці Гадарима. Бриг. кавалерія — кольонія Кассель. Артилерія — Тарасово. Інтендантура та інші корпусні установи, які були в вагонах — ст. Затише.

При Н. Кмді утворився негайно переходово „Червоний Штаб“ з усяких комісарів, які головню рекрутувались з цих старшин, які лишилися для переговорів з большевиками в м. Ринниці. Полк. Шаманек, який був Кмдом І. Корпусу, був покликаний на начальника штабу. Ген. Ціріца і ген. Микитку арештовано і передано большевикам. Невдовзі по тім наспіли прикази покищо інформативного характеру щодо поведінки сувроти червоних військ, щодо емблем, прапорів, титулів, відзнак тощо. Український прапор мусів уступити червоному, укр. емблема комуністичній п'ятираменній зв'язці, відзнаки мали бути скинені, а замість „пан“ мало увійти слово „товариш“ і т. д.

Рівнож наспіли прикази, як заховуватись супроти денікінської групи ген. Бредова, який перебивався вздовж Дністра на Ямпіль з тим, щоб перейти до Поляків. Около 15. лютого переходила згадана група через Найдорф—Гліксталь, а саме кавалерійська бригада ген. Шкуро. День перед тим звела бій з большевицьким повстанчим відділом Довбенка під Павлівкою і розбила його на прах. Через ніч станули в кол. Найдорф—Гліксталь. в Гліксталь розташувався також один полк піхоти. Кавалерія ця і піхота були авангардою величезної обозної кольони, яка тягнулася на 7 верстов вздовж Дністра. Авангарда ця ішла паралельно до власної обозної кольони і захищала праве крило і зад цієї кольони. В ночі перед тим большевицькі частини заняли Павлівку, Осипівку, частини були і в Бергдорфі. На другий день прийшло між відступаючими Денікінцями, а наступаючою тоді в тім районі 45. сов. див. 14. сов. Армії до боїв. В тих боях брала участь і 14. Бригада, головню артилерія, а також і 2. Бригада. Йшло про те, щоби Денікінців, які відступали з кол. Найдорф і околиці, не перепустити через кол. Гліксталь. Артилерія 14. Бри-

гади взяла під огонь розстрільну, яка виходила з Найдорфу і зближалася до Гліксталу. Артилерія з Найдорфу відповідала. Однак в короткім часі показалося, що це були большевики, які ішли на Григоріопіль, а Денікінці виминули Гліксталь так, що відступили перед наступаючими большевиками в Найдорфу просто полями через Реймарівку на річку Ягорлик і тут тривав бій між ними, а 45. сов. див. майже до вечора. Бій скінчився тим, що большевики понесли досить великі страти, а Денікінці пішли в дальший похід. Міжтим обозна кольона ген. Бредова безпечно переїхала на північ.

Слідуючого дня заквартирувався в Гліксталь сов. піхотний полк. Через те стало дуже тісно і 14. Бригада перейшла коло 17. лютого до Найдорфу. Тут осталася до кінця місяця. В другій половині лютого наспів зі Штабу Армії організаційний приказ. Штаб Армії в тому часі перемінився цілковито. На кмдта Армії прибув тов. Порайко, галицький русофіл з околиці Снятина, австрійський фрайтер. Начальником штабу став тов. Іванов, бувший рос. генерал, його заступником тов. Солодуб, а політичним комісарем Михайлик — жид з Бродів. Були і наші комісарі: бувший сот. Паліїв, Кондрацький і інші. Подібні зміни були і по Корпусах. Так на місце ген. Крауса обняв III. Бриг. сот. (тепер тов.) Станімір.

Організаційний приказ, який наспів, приказував переорганізувати Корпус на взір большевицький, себто після трійкової системи. Корпус в Бригаду, Бригади в полки з 3 курінями.

14. Бриг. як четверта з ряду не приходила більше під увагу як бова формація і тому згідно з організаційним приказом переформовано її в Запасовий Кіш Бригади. Всі старшини, себто, після большевицької титулятури „члени кмдного складу“ і решта товаришів (стрільців, підстаршин), як також коні, вози тощо перейшли як доповнення до 8-ої Бригади, зглядно полку. Назви частин звучали згідно з організаційним приказом так: III. Червона Галицька Укр. Бригада. 2. Червоний Гал. Укр. Полк. Кавалер. Бригада: 3. Кінний Полк III. Ч. Г. Бригади. Запас. Кіш ч. 3. Артилерію стягнуто з цілої Бригади в один полк з назвою: 3. гарм. полк. III. Ч. Г. Укр. Бриг. і т. д.

В перших днях марта перейшла 14. Бриг. вже як Запасний Кіш до с. Гадарини коло ст. Затише, 4 верстви на північ від неї при залізничім шляху. В Гадарині лишилась аж до від'їзду на північ себто на польський фронт в перших днях квітня 1920 р.

На тім уважаю нарис історії 14. Бриг. закінченим, а починається тут вже історія Запасного Коша III. Черв. Гал. Укр. Бригади. (Кінець)

Пращання

Пісня УСС. Р. Купчинського

На муж. хор арр. М. Тайворонський

Го - туй ме - ні абро -
Дай у - ста ро - же -

Moderato

Tenori I

Bassi I

p

Мм... Мм...

ю, го - туй ме - ні ко - - - - ня, бо я сер - цем
ві ще по - ці - лу - ва - - - - ти нім за - - гра - ють

mf

по - - - - хід
нім за -

по - хід чу - ю дів - чи - - - - нонь - ко мо - - - - я,
нам кри - - це - ві мо - сков - - ські гар - - - - ма - - - - ти,

f

чу - - - - ю дів - чи - - - - нонь - ко мо - - - - я, бо я
гра - - - - ють мо - сков - - - - ські гар - - - - ма - - - - ти, нім за -

rall.

сер - цем по - хід чу - ю дів чи - - - - нонь - ко мо - - - - я.
гра - ють нам кри - це - ві мо - сков - - - - ські гар - - - - ма - - - - ти.

Посмертні згадки

Сот. Роман Гузар

Дня 17 вересня помер сот. У.Г.А. Роман Гузар, урядовець Народної Торговлі. Покійний урод. в Завалові підгавцького повіту 1888 р. Покінчивши гімназію у Львові служив як однорічник при австрійським війську, опісля активувався залишаючись постійно старшиною при австр. армії. Підчас світової війни приймав участь у всіх жакливих боях, які велися на італійському фронті та був чотири рази ранений.

По розвалі Австрії зголосився 1 листопада 1918 р. до У.Г.А., де дістав приділ до начальної булави, з якою пережив всі гарні й важні хвилини аж до останку. Повернувши з війська з підірваними нервами і здорвлям не міг знайти спокою душі та зрівноваги серед невідрадних сірих буднів та ще в нових умовах бюрової праці, до якої не привик. В останніх часах хворів поважно на недугу нирок, яка й докнала свого.

Сот. Роман Гузар

Могила четара У.Г.А. Гардзілевича

В липні 1919 р. розстріляно в Бродях четара У. Г. А. Пилипа Гардзілевича. Покійний родився в Синькові новім, пов. Радехів. По скінченню народної школи в ріднім селі, а опісля школи виділової в Радехові, покінчив Він учительський семінар в Сокалі, де як Українець римо-католик перетерпів багато переслідувань від катехита і учителів.

По повороті зі всесвітної війни з італійського фронту вступив Він в ряди У. Г. А., був якийсь час командантом жандармерії в Радехові, а пізніше як командант сотні відійшов під Львів. Був це взірцевий командант сотні. Сотня Його була тоді одною з кращих в III курнії Групи Схід. Де був Гардзілевич, там команда курнія була певна, що все в порядку. Любили Його товариші, зверхники і підчинені, а особиста Його відвага скоро защепилась і в Його сотні.

В місяці травні 1919 р. дістав відпустку до Синькова, де захорів на тиф. Прихід Поляків застав Його в найвищій горячці. Покищо залишено Його на місці, а коли перейшов крізу, вивезено до Бродів. Там Покійний рішучо відмовився вступити до польського війська, що йому як римо-католикові пропонувано. Під замітом переслідування польського населення поставлено Його перед полевий суд, який засудив Його на кару смерті. Присуд виконано по тижневі від дня оголошення дня 6-го липня 1919 р. Розстріляно Його в лісі за кладовищем під пісковою горою, а опісля перенесено Його тліні останки на військове кладовище. Могила покійного не рїжниться від всіх інших опущених могил австрійських і російських вояків. В часі мого побуту в Бродях з великим трудом віднайшов я її. Дуже мала горстка навіть серед брідської інтелігенції знає про цю могилу. Д. Кур.

Під могилою чет. П. Гардзілевича в Бродях

Полк. М. Фролів

Підчас боїв в околиці Тульчина на Вел. Україні осіню 1919 р. чулося не раз про Фролова і Фролівців, з якими доводилось мати не раз до діла українським частинам, а які славились боевим завзяттям та справністю в партизанських наскоках.

Це був окремий партизанський загін 42-го полку Донських Козаків під командою молодого ватажка Фроліва, один з кращих боввих відділів армії Денікіна.

Та ніхто не міг тоді передбачити, що цей самий Фролів буде колись в рядах української армії і залишить по собі не лиш славу доброго вояка, але й пам'ять одного з перших піонерів змагань за незалежність Вільного Дону.

Полк. М. Фролів род. 13.XI 1897 р. в Новочеркавську, де його батько був директором гімназії. По скінченню середньої школи та школи старшин в Новочеркавську, вийшов у 1915 р. на війну, де виявив зразу небуденний талан у військовому ділі. Після революції 1917 р. полк. Фролів приймає живу участь в творенні окремої донської армії, з якою відбуває т. зв. степовий похід урудуючи тоді скорострільною сотнею. В 1919 р. дістає призначення на помічника команданта 42-го Донського Козачого Полку, а в травні стає командантом окремого партизанського загону цього ж пол-

Полк. М. Фролів

ку. Розвал Денікіна застає його в армії Бредова, яка перебивалась понад Дністер на захід до Польщі. Тоді то Фролов відлучується з цілим полком від Бредівців і переходить до Армії У.Н.Р., до 3. дивізії ген. Удовиченка.

Підчас останніх боїв армії У. Н. Р. з большевиками полк Фролівців мав свою окрему сторінку в героїських починах і поруч Чорних Запоріжців являвся найзавзятішою боевою частиною; кіннота Фроліва була справжнім пострахом для ворога.

Після війни, на еміграції, Фролов разом з іншими козацькими старшинами взявся горяче за пропаганду ідей Вільного Козацтва. Між іншим працював і в журналі „Вільне Козацтво“ та не достача потрібних грошових засобів для цієї політичної праці і безупинна боротьба з єдиноділимцями, які не могли виликуватись з психози величі єдиноділімої Росії путали ідейному працівникові руки на кожному кроці. В останньому часі полк Фролов не опускав ні одного українського свята, ні одних сходин еміграції та всюди підносили вагу братерського обєднання України й Дону для кращого завтра.

Смерть прийшла для цього ідейного молодого ще, бо 33 літнього діяча, ненадійно. Він їхав до Франції, де надіявся, що полудневе сонце виликує його з грудної недуги, та в дорозі захорів і до кількох днів помер в Літомишльській лікарні дня 11.VII. 1930.

УКРАЇНЬКА ВІЙСЬКОВА ЛІТЕРАТУРА 1914—1923

Зладив сот. Корній Купчанко

(Продовження)

Левицький Ю.: „Техніка в світовій війні“. Опис воєнних знарядів. Видання т-ва „Просвіта“. Львів 1918.

Мишута Л. др.: „Похід українських військ на Київ“. (Серпень 1919). Видання „Укр. Прапору“. Відень 1920, 16°, ст. 27.

Назарук Осип др.: „З кривавого шляху У. С. С.“ Львів 1916.

Назарук Осип др.: „Слідами У.С.С.“ Видання Союзу Визвол. України. Відень 1916; 8°, ст. 91, ц. 40 сот.

Назарук Осип др.: „Над Золотою Липою“. В таборах Укр. Січ Стр. Накладом Укр. Боевої Управи. Відень 1916. 16°, ст. 104.

Назарук Осип др.: „Військо й політика“. Кременець.

Назарук Осип др.: „Формальні проблеми укр. державности“. (Герб, монетна одиниця, військовий однострій і стяги). Київ.

Німчук Іван: „Українська військова організація у Відні в днях перевороту“. Причинок до історії бу-

дови укр. держави в Галичині. Накладом „Укр. Прапору“. Відень-Львів 1922, 16°, ст. 16.

Німчук Іван: „Жалібна книга“. Поіменний список поляглих членів У. Г. А. в визвольній війні. Вип. I. Видання „Союза Укр. Інвалідів“ Друк. Ставропіг. Інституту. Львів 1923, 8°, ст. 48.

О. Б.: „Масть коней“. Заходом і накладом Держ. Секр. Військ. Справ. З друк. укр. військ. команди в Коломиї. Станиславів 1919, м. 8°, ст. 14.

Олійник, сотн.: „Операція в 1796 р.“ (Журдан і Моро в Германії). Реферат. Видання як вище. Стрілково 1921, 4°, ст. 201+мапа і схема.

Подільський, пор.: „Поняття і зміст стратегії“. Реферат. Літогр. (15 пр.) Видання військ. факультету Укр. Нар. Університету в таборі Стрілково, 1921, 4°, ст. 16.

Подільський, пор.: „Війна й політика.“ Реферат по стратегії в 4 частинах. Видання військ. факультету

Укр. Нар. Університету в таборі Стрілково, 1921, 4^о, ст. 89.

Полтавець-Остриця, полк.: „Війна“. Стратегічно-політичний нарис. Зальцведель 1921, 8^о, ст. 24. ц. 1. м. 50 фен.

Пиль-ич, генерал.: „На пильну увагу укр. старшинам“. Рівне 1919.

Рафальський, підполк.: „Історія воєнного мистецтва“ — „Наполеонівська стратегія“. Реферати. Літ. видання таборового журналу „Наша Зоря“. Стрілково, 1921, 4^о, ст. 33.

Сальський В., тен. штабу генерал хорунжий.: „Наші воєнні завдання на майбутнє і воєнна наука“. Накладом автора. Тарнів-Львів 1920, 16^о, ст. 16.

Січарів В.: „Значіння та роля старшини в армії“. Видання культ.-освіт. відділу 3-ої дивізії. Каліш 1921.

Темницький В.: „Українські Січові Стрільці“. (Печатано також в пам'ятковій книзі Союзу Визвол. України. Відень 1917.) Відень 1915, 8^о, ц. 15 сот.

Тютюнник Юрко.: „Зимовий похід 1919–1920 рр.“ ч. 1. (політичний огляд). З документами в тексті і в додатках. Накладом вид-тва „Трембіта“. Коломия-Київ 1927, 24×16, ст. 99.

Угрин-Безгрішний Микола.: „Нарис історії Січових Стрільців“. І. частина. Вид во „Журавлі“ ч. 1. Друкарня Х. Школьника. Рогатин-Львів-Київ 1928, 16^о, 17×11 ст. 126+2.

Хомяк, підполк.: „Похід в 1792 р.“ Реферат. Літ. видання військ. факультету Укр. Нар. Університету в таборі Стрілково 1921, 8^о, ст. 12+мапа.

Хомяк, підполк.: „Револуція та інвазія“. Реферат. Видання як вище. Стрілково, 1921, 4^о, ст. 14.

Хомяк, підполк.: „Тактика заосмотрення військ німецьких“. Реферат. Видання як вище. Стрілково 1921, 4^о, ст. 42+мапа.

Хомяк, підполк.: „Збройна сила та її основи“. Реферат. Видання як вище. Стрілково 1921, 4^о, ст. 9.

Хомяк, підполк.: „Похід в 793 році“. Реферат. Видання як вище. Стрілково 1021, 4^о, ст. 8+мапа.

Хомяк, підполк.: „Підтримання воєнної боездатності“. Реферат. Видання як вище. Стрілково 1921, 4^о, ст. 18.

(Далі буде)

ВІД РЕДАКЦІЇ

Редакція „Літопису Ч. К.“ просить усіх, хто має якінебудь світлинки до історії 8. Бригади УГА., прислати їх до Редакції для зілюстрування нарисів історії цієї Бригади, яку будемо містити на сторінках нашого журналу.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

З цим числом посилаємо поштові складанки та просимо прислати ними передплату на останній чверть-рік 1930.

Залягаючих передплатників просимо вирівнати за леглу передплату обов'язково, бо інакше здержимо їм дальшу висилку „Літопису“.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 10. / Жовтень 1930.

З М І С Т

	Стор		Стор
Я, що непохитно...		Остання дефіляда	
Уот Уйтман — переклав Мирон Заклинський	2	Сук, б. хор. У.Г.А.	18
Зберігаймо історичні цінности	2	* * *	
Українське Вільне Козацтво та його З'їзд в Чигирині 3.Х. 1917.		Т. Довган	18
Яків Водяний. Зі спогадів	4	Нарис історії XIV. бригади (Докінчення) пор. Карло Аріо	19
Нарис історії III-го курія 24-го полку піхоти ім. Гетьмана Петра Дорошенка	7	Прашання	
В посольстві до гетьмана (Уривок із щоденника) — Др. Мирон Кордуба	12	Пісня У.С.С. Р. Купчинського — На муж. хор арр. М. Гайворонський	21
Отаманщина		Посмертні згадки	22
Михайло Середа, підполк. Армії УНР.	15	Бібліографія	
		Українська військова література — сот. Корній Купчанко	23

Редагують: Лев Лепкий і В. Софронів-Левецький

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві

Відповідальний редактор: Петро Пасіка

Запросини до передплати на рік 1930—1931.

З 1-го жовтня 1930 р. починається четвертий рік існування
одинокого українського популярно-наукового журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“.

На рік вийде 12 чисел. — Кожне число по 32 стор. багато ілюстроване.

Журнал подає знання з різних галузей науки й життя, вияснює всі важні питання науки й життя в загально доступний спосіб, подає звістки про найважливіші й найновіші досягнення, здобутки й винаходи в науці й техніці і є багатим джерелом для доповнення й поширення знання, для самоосвіти, для викладів і грімкого читання по читальнях і кооперативах.

Тому „Життя і Знання“ повинно знаходитися в кожній українській родині, кожній українській читальні й кооперативі — тому „Життя і Знання“ повинні передплачувати всі, що займаються освітньою й культурною працею посеред нашого народу, а перш за все наше Світле Духовенство і ВП. ПП. Адвокати, Лікари, Інженіри, Учителі, Промисловці, а також всі школи, Бесіди й Кружки як у краю так і за кордоном.

Передплата на рік виносить 18.— зол., на 6 місяців 9.— зол., на 3 місяці 5.— зол., поодиноке число коштує 2.— зол.

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ.

Адреса Редакції й Адміністрації:

ЛЬВІВ, РИНОК ч. 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“.

ЧИТАЙТЕ!

„ЗИЗ“

одинокий український сатирично-гумористичний журнал, який вдатно ілюструє з правдивим гумором події нашої буденщини.

Чвертьрічна передплата 3.50 зол.

Адреса: „ЗИЗ“, ЛЬВІВ, ВУЛ. РУСЬКА 18. III. п.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

„ВІДРОДЖЕННЯ“
(давніше „МИ МОЛОДІ“)

ілюстрований орган укр. протиналк. і протинікотин. руху, виходить раз у місяць.

Адреса: Львів, Гродзіцких 4. III.

„ВІДРОДЖЕННЯ“ коштує в передплаті для членів Тов. тільки зл. 3. а для нечленів зл. 3.60 річно. Для заграниці 1 дол. ам.

УКРАЇНСЬКІ ХЛИБОРОБИ: Читайте часописи та книжки Видавництва

Краєвого Господарського Товариства **„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“:**

одинокий господарський двотижневик **„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“**,

одинокий пасічний місячник **„УКРАЇНСЬКИЙ ПАСІЧНИК“**,

місячник **„СТІННИЙ ЧАСОПИС СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“**,

Та **ГОСПОДАРСЬКІ КНИЖКИ** з бібліотеки Товариства.

Тямте, що лише дорогою науки поліпшите свою господарку та збільшите дохід з неї. Тямте також те, що весь гріш, який Ви видали на книжки та часописи „Сільського Господаря“, іде на Вашу організацію і сільсько-господарську освіту народу.

В ж е в и й ш о в

Сп і ш і т ь з з а м о в л е н н я м !

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ на 1931 рік.

ЗМІСТ:

Л. Семиківський: Над Стрипою
А. Чайковський: Боже буде покровитель
М. Горбовий: Як згинув сот. УСС. Омеля Левицький
М. Матіїв-Мельник: Гей соколики
М. Заклинський: Перший раз на Великій Україні
В. Куровський: Зі споминів синьо-жупанця
М. Галаган: Делегація на Кубань
Др. С. Шухевич: За гетьманських часів в Одесі
Василь Горбай: Під Сокольниками
П. Магас: Святий Вечір
І. Рогатинський: Чортківська офензива
Юра Шкрумеляк: Повість про одну смерть

Невідомий: Знад Стрипи по Гнилу Липу
Др. Володимир Галаган: На Київ
Михайло Надманський: Полк іде
Леонід Чайка: Подія у Веселому Куті
Е. Якимів: Гостина Махна в Умані
Юрій Липа: Вартовий
Анатоль Курдидик: З вовчої пащі
Ірина Шмігельська-Климентевичева: Мігінг
Михайло Серета: Незабутня ніч
Сергій Даушков: Остання стійка
Вол. Заріцький: Нескінчена справа
Др. А. Шустикович: Втеча за Дністер
М. Буриадз: На українсько-румунському пограниччю
Петро Голшиский: Останні дні УГА.
Степан Венгринович: Весна 1920 р.

- **Нова мистецька обгортка!**
- **Богатий зміст!**
- **Цікаві ілюстрації!**
(Оригінальні світлини, цикл вовнних малюнків арт. Е. Перфецького).
- **Ціна 3 зол., з пересилкою 3·50.**
- **Дістати можна Істор. Кал. Альм. „Червоної Калини“ по всіх українських книгарнях в краю і за границею або у ВИДАВНИЦТВІ „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ — Руська 18/ІІІ.**

ЛИТОПИСЬ

ЧЕРНОГО КАЛИНА

E. КОЗАК.

1 9 3 0

XI

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата 13.— зол.
 Піврічна » 7.— »
 Чвертьрічна » 3.50 »
 Для членів «Червоної Калини» 3.— »
 Ціна поодинокого числа 1.20 »
 В Румунії: річна передплата . 360 леїв
 піврічна 190 л., чвертьр. 100 л.
 Для інших країв 2 \$ річно.

За кордоном приймають передплату на «Літопис Червоної Калини» та впис членів: В Сполучених Держ. Північної Америки: The Ukrainian Legion, P. O. Box. 578, Philadelphia, Pa. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box. 2121. / Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest IV., Delea Veche 45.

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III.

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928: Спомини та матеріали. Зладив І. Кедрин 320 стор. і 16 ілюстрацій 8 зл. 4 зл.
 Ціна для нечленів членів

Федір Дутко: Глум. Оповідання, ст. 52
Д. Дорошенко: Мої спомини про давнє минуле. Частина I-IV. 8.40 « 4.20 «
Богдан Лепкий: Слота. Поезії 90 « 45 «
 От так собі. Мініатури, стор. 129. 1.50 « 75 «
 Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79 . . . 1.50 « 75 «
Ст. Левинський: Від Везувія до пісків Сагари. Сторін 84 3.25 « 1.70 «
Халіда Едіб: Вогні. Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234 . . . 4.50 « 2.25 «
Василь Софронів: Грішник. Нариси. Сторін 104 1.50 « 75 «
Микола Голубець: Львів. Сторін 179 3.— « 1.50 »
А. Вільшенко: Життя і пригоди Цяпки Скоропада. Сторін 267 4.50 « 2.25 «
Роман Купчинський:
 I. Курилася доріженька Стор. 208 4.— « 2.— «
 II. Перед навалюю. Сторін 192 . . . 4.— « 2.— «
Федір Дудко:
 I. Чорторий. Сторін 192 3.50 « 1.75 «
 II. Квіти і кров. Сторін 192 4.— « 2.— »
 III. На Згарищах 4.— « 2.— »
Ген. Всеволод Петрів: Спомини з часів укр. революції. I—III. Част. по зол. 3.50 « 1.75 «

Юра Шкрумеляк: Чета крилатих. Сензаційна повість 17 аркушів друку 5 зл. 2.50 зл.
 Ціна для нечленів членів

Др. Степан Шухевич: Спомини. (Причинки до історії УГА. на підставі записок та власних переживань)
 I—V. Частина по зол. 4.— « 2.— «
Богдан Лепкий: Зірка, пов. з повоєнного життя 4.— « 2.— «
Володимир Лопушанський: Перемога — повість з визвольної війни.
 I і II. Частина по зол. 3.— « 1.50 «
Максим Брилинський: Хресний вогонь. Вовнні нариси 2.50 « 1.75 «
Т. Г. Масарик: Світова революція. 13.50 « 6.75 «
Др. Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів) 4.50 « 2.25 «
Др. Ганс Кох: Договір з Денкіном 1.80 « 0.90 «
М. Галаган: З моїх Споминів
 I і II. Частина по зол. 4.— « 2.— «
Микола Матієв-Мельник: На чорній дорозі (новелі) 3.50 « 1.75 «
Богдан Лепкий: Вадим, повість з княжих часів 4.50 « 2.25 «
А. Чайківський: Чорні Рядки. Спомини 3.— « 1.50 «
Олена Степанівна: На передодні великих подій 2.— « 1.— «

АДРЕСА: ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III.

ЛІТОПИС

№ 12. 13

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

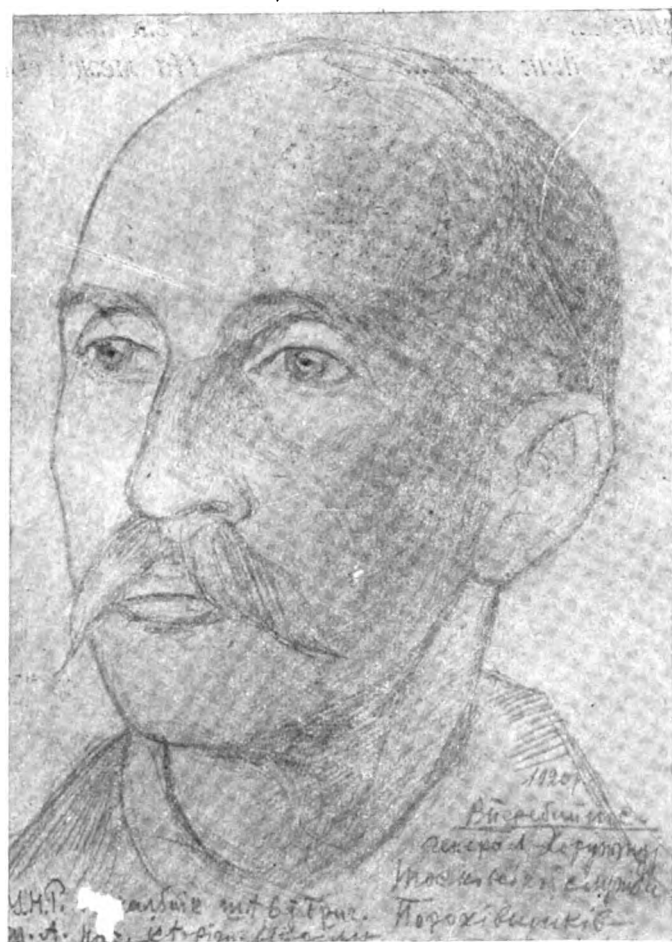
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. Річник

ЧИСЛО II. *

ЛИСТОПАД

* 1930

Ген. хор. Порохівщиків
начальник Штабу 6. Бригади У.Н.Р. — З воєнних портретів
В. Перебийноса.

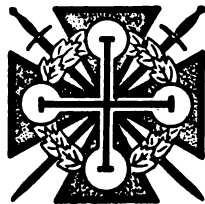
Листопад

Простоволосе,
Ходило рано сонце по росах, —
Світ золотило.
І банувало тихо за братом,
Та за ізгоєм
За Листопадом:
Звідкіля, —
З яких сторін, з якого пілля
Прийде Він в панцирі закутий?
Чи з хуторів-степів нам ждати,
Чи із Карпат?
— — — — —
Прийшов він тихо...
Без труб, без сурм — так тихо...

Без панцирів, дез збруї...
Лице хоч в гніві за образу,
Та в грудях стріли
Раз коло разу...

І від знемоги
Упав на соняшні пороги
У покровавлених одежах.

А сонце рани би гоїло, —
За зілечком пішло по межах,
Та знемоглося від печали
І спочивати
На межі сіло...

В посольстві до гетьмана

Написав: Др. Мирон Кордуба

(Продовження)

Вертаючи зі Секретаріату, зустрів я по дорозі свого шурина Д-ра Копача, котрий дізнавшись про ціль мого приїзду до Львова, запросив мене на квартиру до себе при вул. Личаківській, на що я радо згодився, бо майже всі готелі були близько боевої лінії, що дуже утруднювало доступ, а попри це ізза браку опалу нестоплювані. Як відомо, боева лінія ділила тоді Львів на дві часті, йдучи від горішньої вул. Пелчинської півперек вул. Коперника, Сикстуської через Єзуїтський город, півперек вул. Городецької і т. д. Апровізація української часті міста представлялася доволі корисно, значно ліпше ніж за австрійських часів, бо населення з підльвівських сіл мимо небезпеки воєнної очоche довозило засоби поживи. Для найбільшій часті населення улаштовано рухомі кухні, котрі обідали поодинокі квартали і роздавали по вулицях безплатні обіди. Велику кухню улаштовано також на вул. Вірменській проти Народного Дому, в котрій українські пані (Дарка Навроцька, Марія Заячківська і ин.) перебрали на себе варення і обслугу і де харчувалася майже вся інтелігенція. Члени Національної Ради діставали дуже обильний харч в Ставропігії за 10 кор. денно. Ходження по Львові навіть в день не належало до приємностей. З Високого Замку українська артилерія острілювала від часу до часу польську частину міста і тоді гранати з ревом перелітали понад головами. З польського боку в сей день не відповідали, мабуть забракло їм амуніції, але перед кількома днями, як мені оповідали та показували, дві польські гранати вдарили саме коло палати Намісництва. На боевій лінії йде безперервно густа крісова перестрілка так, що скрізь чути, немовби хто сипав камінці на бляху; нерідкий випадок, що заблукана куля засвище мимо уха прохожого навіть на вулицях подальше від боевої лінії. Однак населення видимо вже привикло до сього, бо на вулицях в день доволі живий рух, а перед skleпами з поживою купчаться, як за австрійських часів, цілі «хвості» дожидаючих свої черги.

Після обіду в Ставропігії я відбув конференцію з судовим радником Осипом Бурачинським, а одночасно Ос. Безпалко зі секретарем війни Дм. Вітовським. Бурачинський, що був членом Буковинської Делегації Національної Ради, але заскочений подіями остав у Львові, змалював мені докладно положення в Галичині і у Львові, повідомив, що два місця в Секретаріаті, а саме Секретаріат Судівництва і Просвіти, зарезервовано для Буковинців, при чім ми обговорили кандидатури на сі місця*), і заявив, що в найближчих днях думає поїхати на Буковину. Один з офіцерів подав мені офіціальну відомість, яка саме наспіла від снятинської команди, що румунська армія обсадила вже й цілу північну часть Буковини між Прутом і Дністром. Незабаром зібралася «Національна Рада» на чергове засідання. Було ок. 30 членів, проводив нарадам Др. Лев Ганкевич. Безпалко зreferував справу на-

сильної окупації Буковини і ціль нашого посольства, але ся справа не викликала особливого зацікавлення серед присутних. Далеко більший інтерес виявив збір «Національної Ради» до переговорів з Поляками, що їх вела окрема комісія, зложена з Мих. Лозинського, Др. Льва Ганкевича і Дра Перфецького. Над звідомленням комісії вивязалася довга і палка дискусія, після котрої, мимо горячих спротивів меншости, прийнято внесення Лозинського, щоби стреміти до заключення перемиря. По замкненню засідання «Національної Ради» відбулося в будинку Дністра засідання Ради Секретарів, на котре нас обох з Безпалком запрошено. Тут знова ми представили ціль нашої місії і Рада, на внесення Дра Панейка, дала нам ще від себе повновласти заложити в її імени в Києві протест проти румунського насильства і домагатися від гетьмана енергійної інтервенції в справі Буковини. Проти сього промовляв лише Др Т., висказуючи побоювання, щоби така інтервенція не втягнула Галичини до оружного конфлікту з Румунією; через се між ним і Безпалком, котрий закинув йому вузкий загумінковий егоїзм, прийшло навіть до гострої устної перепалки.

Слідуючого дня, в неділю 17-го, я зайшов до Секретаріату Заграничних Справ, щоби дістати там ухвалені вчора повновласти і документи. Др Панейко і його помічник виступили з проєктом, щоби до Києва їхав сам Безпалко, а мене вишлють на пересправи з румунським правлінням до Яс. На се я відповів, що їхати до Яс мені з двох причин неможливо. По перше тому, що проголошення Західно-Української Республіки, наскільки мені відомо, ще не нотифіковане румунській державі, отже румунське правління може просто не прийняти посольства і не впустити його до краю, а по друге тому, що мене, як горожанина окупованої ним Буковини, може просто затримати і увязнити, уважаючи висилку саме моєї особи за певного рода провокацію. Впрочім я дістав поручення від буковинського Краєвого Комітету удатися у відомій цілі до Києва, проте вважаю своїм обовязком се поручення виконати. На заяву, що моя поміч дуже їм здалася тут в Секретаріаті, я сказав, що після повороту з Києва готов віддатися до розпорядимости галицького правління. Бачучи мою рішучість, Панейко дальше не налягав на мене, лиш дав мені ще деякі окремі поручення до Києва, де я мавби в сих справах виступати спільно з Гр. Микетем, тимчасовим заступником Західно-Української держави у гетьмана. Отже в першу чергу просити гетьманський уряд о прислання окремої комісії до Львова, щоби обговорити умови, на яких Західно-Українська Республіка моглаб приєднатися до Придніпрянської України. Західно-українське правління свідоме того, що властиво воно повинно би таку комісію вислати до Києва, але тепер такі відносини, що кожна інтелігентніша людина необхідно потрібна тут на місці. Крім сього я мав просити о присилку кількох досвідніших штабових офіцерів для етапних та оперативних справ і замовити для Львова надавший апарат для радіостації. По дорозі з Намісництва до «Народнього Дому», де містився воєнний штаб, котрий мав

*) Після мого повороту до Чернівців Буковинська Делегація вибрала секретарем просвіти Др Агенора Артимовича, директора української гімназії в Чернівцях, а секретарем судівництва Бурачинського.

відати нам перепустки в дальшу дорогу, я стрінувся з Д-ром Луценком з Одеси і з полковником Захарієм, що саме приїхали до Львова. Між іншим оповіли, що на стації в Краснім бачилися з Др. Теод. Галіпом, котрий сказав їм, що їде до Києва. Ся відомість дуже мене здивувала. Що правда, Краєвий Комітет ще 4-го падолиста вибрав Д-ра Галіпа і Дрогомирецького делегатами до Києва, але вони після кількох днів надумки відказалися від сеї почеси. Щож тепер спонукало його до подорожі і в якій цілі?

В понеділок 18-го затихли зовсім стріли, бо вчора вечером заключено з Поляками дводневне перемир'я. Користаючи зі сього я зараз рано вибрався до свояків, що жили на Пелчинській вулиці, в близькім сусідстві боевої лінії. Застав всіх крайно зденерованих і перемучених, тільки малі діти бавилися безжурно, не здаючи собі справи з грози положення. В хаті було на-пів темно, бо вікна позакладано подушками для охорони від куль, довгі вечери проводили зовсім без світла, бо світити було небезпечно, по закупна харчів до міста треба було перекрадатися попід муrom з на-раженням життя. Тут оповіли мені, що у них знаходиться 277 тисяч карбованців бувшої австрійської військової каси, котрі зять газдині, австрійський офіцер, привіз зі собою з України, та примушений негайно перебрати службу в нашій армії не поспів передати грошей куди слід. Про се вже кілька разів давали знати до Секретаріату, але ніхто досі не приходив за грішми; міжтим вчора була крайна небезпека, польська стежа була вже під самим домом, могла впасти до мешкання, зробити ревізію і забрати гроші. Чуючи таке, я сказав, що довше годі зі сим вичікувати, найліпше зараз занести «скарб» до уряду. Разом з молодшою донькою газдині ми спакували банкноти в старі газети, зробили з них два клунки і пішли. При брамі кам'яниці зупинила нас наша стежа, але моя легітимація члена «Національної Ради» отворила нам дорогу. На поручення прем'єра зложили гроші в Гіпотечнім Банку в домі «Дністра» і отримали на се посвідку. Діставши відтак всі потрібні документи в Секретаріаті Заграничних Справ і перепустки в штабі ми оба з Безпалком вибралися зараз після вчасного обіду на стацію Підзамче в дальшу дорогу. До нас прилучився ще Вол. Дорошенко, котрий вибрався віддати свою рідню на Полтавщині.

На Підзамчу станули перед проблемою, куди нам їхати: на Броди, чи на Підволочиська. Головний шлях провадив, що правда, на Підволочиська, але по Львові ходили чутки, що в Підволочиськах зібралися величезні маси полонених, котрі там звалилися зі всіх усюдів і дожидають на відсилку дальше, що проте там дібратися на потяг дуже тяжко, а навіть небезпечно. В тих часах загального хаосу і браку сильної авторитативної влади на місцях наші дипломатичні посольські прерогативи мали тільки теоретичне значіння, про що ми вже досі переконалися і мали переконання ще не раз. На стаційній команді нам про се нічого певного не вміли сказати і ми рішили розвідати про се в Краснім. В Краснім, де прийшлося знова кілька годин дождати на новий потяг, радили їхати на Броди і ми так і зробили.

До Бродів приїхали вже пізно, коло 11-ої в ночі. Тут дожидала нас нова, не дуже приємна несподіванка. Начальник стаційної команди, почувши про причину нашого приїзду, заявив, що про подорож до Києва тепер тяжко й думати. В наслідок передання гетьманом керми москвофільському правлінню і проголошення

всеросійської федерації Петлюра підняв повстання проти гетьмана і наступає з військом на Київ. Серед таких умов пускатися в дорогу річ дуже ризикозна і безцільна, бо може вже в сій хвилі Київ обложений повстанцями і доступ до міста замкнений. Впрочім від нині рух особових потягів в цілій Наддніпрянщині застановлений. Заразом повідомив нас, що попереднього дня переїздила через Броди буковинська делегація до Києва, зложена з Дра Галіпа, інж. Ілька Поповича і учителя Недільського. В першу хвилю ми були мов оголомшені. Я не міг вийти з дива, що галицьке правління про такі важні події було зовсім не поінформоване, а зокрема в Секретаріаті Заграничних Справ, куди заходив ще нині передполуднем, нічого ісінько про се не знали. Також інтригувала нас отсе вже друга відомість про якусь «буковинську делегацію», котра нас випередила о цілу добу і могла нашу місію зробити безпредметовою. Але навчені досвідом не привязувати надто великої ваги до ріжних ширених в ті часи поголосок, що часто мимо найбільш рішучих запевнювань показувалися опісля зовсім безпідставними і брехливими, ми рішили завтра добитися бодай до Радивилова, сподіючися дізнатися там дещо певнішого. В справі нічлігу відослали нас до міської команди. Тут ми застали молоденького хорунжого, котрий сам вибрався з нами на пошукування по готелях. Ми обійшли, вже добре після півночі, здається всі брідські готелі, але всюди було переповнення, нігде ні одной вільної кімнати. Прийшлося з нічим вертати назад до міської команди, що містилася в будинку Австро-угорського Банку. Хорунжий розбив колодку від кімнати одного з офіцерів, що саме кудись виїхав і ми вкінці коло 3-ої год. могли покластися на спочинок.

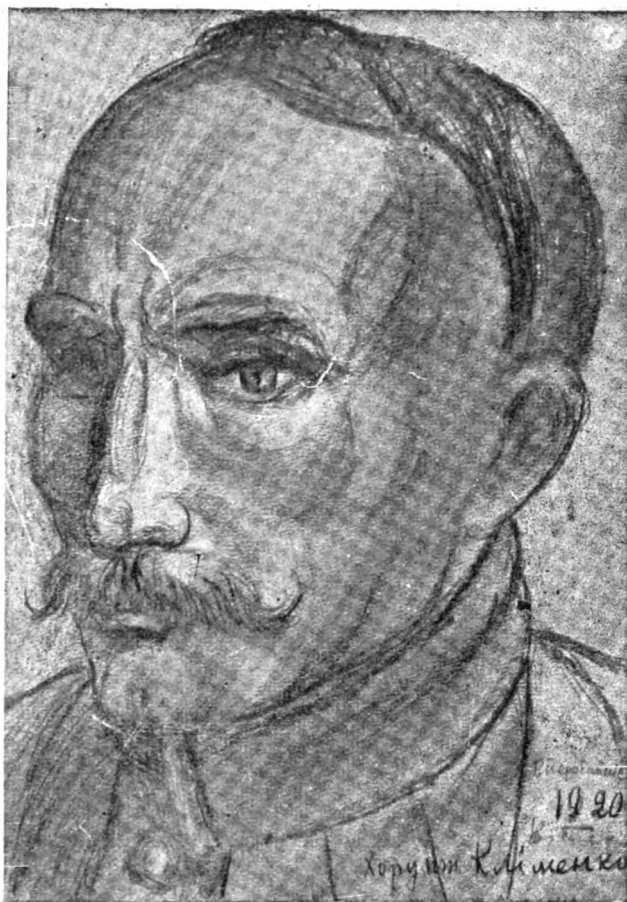
III.

З Бродів до Радивилова ми дісталися тягарівкою, що йшла зовсім порожня, бо полонені вибралися ще вчора пішки. Я пішов зараз до урядника руху і представився як посол західно-українського правління до гетьмана. Начальник відповів московською мовою, що особові потяги зовсім не курсують та порадив спробувати покористуватися санітарним потягом, котрий незабаром відійде до Здолбунова, але на це потрібний дозвіл команданта цього потягу. Я кинувся шукати за цим командантом, але не міг його найти. Взагалі відніс вражіння, що тут крайне безладдя і безголовля. На запити годі було добитися відповідей, а коли були відповіді, то суперечні і неправдиві. Міжтим Безпалкові удалося відшукати старшого кондуктора, що мав провадити цей санітарний поїзд. Він радив старатися в порозумінню з кондуктором дістатися на потяг, а з огляду на непевні відносини не зраджувати свого посольського характеру. Але переговори з кондуктором не довели до нічого: він давав нам місце в тягарівім возі і за переїзд до Здолбунова жадав 15 карб. Безпалко пробував торгуватися, чим так розсердив кондуктора, що, хоч ми вже й давали 15 карб. не хотів нас брати. Тоді я вернув до першого пляну і вкінці при помочи одной сестриці відшукав команданта потягу. Виявилось, що це не командант, а командантка, лікарка. Коли прочитала нашу посольську грамоту, заявила, що радо забралаби нас, але не має відповідного приміщення для панів послів. Я відповів, що зогляду на виїмкові умови, які тепер тут запанували, ми раді будемо денебудь приміститися. Нас попрохали зразу до лікарської ідальні, а відтак випорожнили для нас

переділ третьої класи (інших не було). Кондуктор, побачивши нас в потязі, счинив цілу авантуру, хочів нас викинути, але за дозволом начальника стації ми всежтаки остали у переданім нам переділі.

До Здолбунова заїхали аж на ніч. По дорозі гостили нас санітарським чаєм з листя суниць і прислали вечерю, за котру не хотіли брати плати; очевидно, прийшлося в двоє стільки дати обслузі «на чай». В Здолбунові повідомили нас, що потяг сстане тут до рана, бо положення дуже непевне, може до завтра вясниться. Не маючи іншого виходу, ми рішили заночувати в своїм переділі, але блощиці не давали нам заснути. Тут пристав до нас ще один добродій, залізничий урядник, Українець, котрий вертав до Київа до дому. Ми дуже радо прийняли його до свого гурту і добре на цім вийшли. Завдяки його обізнанню з місцевими умовами і людьми та зі залізничими «порядками» — чи радше «безладдям» — ми швидше добилися до своєї мети, ніж моглиб були це вчинити на власну руку.

В середу, 20-го падолиста, рано сказали нам, що положення всеще не вяснене, і прийшлося терпеливо дождати, що дальше буде. На дворі стояла погань, падав сніг з дощем, тому треба було сидіти в вагоні. Коло 10-ої заїхав якийсь другий потяг з противної сторони і ми вийшли подивитися. Серед людей, що висіли з потягу, замітили височезного директора Михайла Губчака, а коло нього Д-ра Дм. Левицького і кількох Січових Стрільців. Вертали з Київа і мали тут пересідати до потягу на Радивилів. Відомість про повстання проти гетьмана потвердили, оповідали, що воно дуже швидко поширюється, що до цього часу повстанці вже зовсім певно під самим Ки-

З воєнних портретів В. Перебийноса. — Хорунжий Клименко, ком. полку Чорних Запоріжців.

З воєнних портретів В. Перебийноса. — Полк. Броше, начальник штабу кінного полку Чорних Запоріжців.

івом. Намавляли нас, вертати з ними назад, бо до Київа однако не дістанемося; ліпше хочби й в Бродях підждати кілька днів, поки внутрішній заколот не перемине, поки справа сюди або туди не рішиться. Але ми порішили зовсім противне: пробиватися вперед, доки можна буде, а коли вкінці наткнемося на непереможну перешкоду, тоді вже підждати і промишляти, що робити дальше. На цім ми й розпрачалися. Коло полудня повідомила мене командантка потягу, що з огляду на все більше непевне положення коло Київа санітарний потяг дальше не поїде. Не лишалося нічого іншого, як піти за радою нашого нового товариша, залізничника і службовим потягом переїхати до Рівного в надії, що там швидше захопимо який потяг, що їхатиме на схід. І справді, ледви приїхали до Рівного, зараз пересілися на потяг, що саме відходив до Сарн, перемерзлі, бо під вечір почав брати мороз а вагони були неогрівані; темним вечером заїхали ми на велику вузлову стацію Сарни.

В Сарнах довідалися, що менш-більш за три години відіде звичайний особовий потяг в напрямі Коростеня. Тут ми трохи загрілися при буфеті і зіли незлу вечеру, котра не тільки нас нічого не коштувала, але за неї ще нам доплатили. Ця кумедна історія, можлива тільки на тлі неустійнених курсів різних валют, скоїлася ось як. Виїзджаючи на Велику Україну ми зміняли у Львові австрійські гроші на карбованці, платячи по дві корони за карбованець. В Сарнах по вечері платничий приніс нам рахунок, що виносив 30 корон. На запит, чому рахунок в коронах а не в карбованцях, відповів, що тут більше в ході корони, але

може прийняти і карбованці. Я дав йому банкнот на 100 карб., з котрого він незабаром приніс решту 220 кор. Думаючи, що це помилка, я спитав, по чому він рахує карбованці; на це дістав відповідь трохи ображеним тоном, що по тутешнім загально прийнятій курсі 2¹/₂ корони за карбованець. Ми переглянулися з усмішкою між собою, я дав платничому 5 кор. «на чай», а 15 корон доплати до дарової вечері сховав до кишені.

О 11-ій виїхали ми зі Сарн і цілу ніч їхали в нетопленим переділлі III-ої класи (інших не було) з повибраними вікнами та зіпсованими дверми, котрі раз-у-раз самі відчинялися. Очевидно про спання й мови не могло бути. Задубілі зі зимна і перетомлені до крайности приїхали в вечір 21-го рано до Коростеня. Всі подорожні були переконані, що потяг поїде далше в сторону Києва, бо так впевнював кондуктор і тому, коли потяг заїхав на стацію, не рухались зі своїх місць. Але наш товариш залізничий урядовець видко не дуже довіряв цим запевненням, бо вийшов на розвідини і по якімсь часі, вернувши, шепнув нам на вухо, щоби ми висідали. На дворі сказав, що цей потяг, котрим ми приїхали, остане на стації, а в цій хвилині відійде інший. Бігцем через шини і по-під стоячі по дорозі вагони ми ледви допали до тягарового потягу, що стояв на противнім кінці стації. Він в цій-же хвилі рушив в дорогу. Наш провідник примістив нас в службовім возі, де одно вікно було зовсім вибите, друге на противнім боці затулене дошками, але зі щілинами на кілька пальців ширини. Витворився страшний перетяг, що ледяною стужею пронизував до спіку костей. В службовім возі натовпилася така маса народу, що не то не було спромоги сісти, але хочби положити наплечники. Коли потяг рушив з місця, надійшов кондуктор і почав з подорожних стягати оплату за їзду по своїй самовільній таксі, не видаючи жадних білетів ані іншого рода посвідок. Нашого дипломатичного паспорту, на котрім зазначений був вільний переїзд залізницями першою класою (о гірка іроніє!), не хотів признати і казав заплатити за переїзд по 10 карб. від особи. Не маючи дрібних, я дав йому 50 карб., а він обіцяв за хвилю принести решту. Тільки його й бачили, хоч опіся на кожній стації шукали за ним. Коли минули кілька стацій, явився інший кондуктор і за 5 карб. від особи обіцяв дати ліпше місце. Таким чином дістали ми місце в тягаровім возі, де були зложені музичні інструменти якогось німецького оркестрального гуртка. Тут бодай не було перетягу і можна було завітися біганням та руханковими вправами. В Ірпеню німецькі вояки безцеремонно, не зважаючи на наші протести, викинули наші річі з воза і щойно на інтервенцію якогось цивільного панка-Німця дозволили нам знову зайняти давнє місце. Так їхали ми цілий день, не маючи спромоги завітися хочби шклянкою чаю, а тут чим близче вечера тим сильніше потискав мороз. Ми оба з Безпалком ще як-так трималися, але Дорошенко зовсім охляв, став зовсім байдужий і ми на силу розрухували його, боялися, щоби не замерз*). Коло 8-ої вечером заїхали ми на стацію Святошин, передостанню перед Києвом. Двірець і ціла стація були обсажені гетьманською «добровольческою» дружиною. Незабаром зявилася військова стежа, перевела ревізію всіх подорожних, при чім мимо поклику на посольську незайманність перетрясли і наші клунки та забрали мій револьвер. За якийсь час на-

* Зараз після приїзду до Києва Дорошенко занедужав на еспанку і перележав щось зо дві неділі,

дійшла нова стежа, котра переглядала документи, і забрала нас зі собою до команданта. Командант після короткого переслухання признав наш повновласти і перепустки за важні, але зброї повернути не хотів, обіцяючи вчинити це при наших повороті. Очевидно, стежі, командант, залізничні кондуктори зверталися до нас тільки в російській мові і через цілу дорогу ми з боку офіціальних осіб не почули ані словечка по українськи!

Нам сказали, що потяг, котрим ми приїхали, заїде на товаровий дворець, на Поділ, і радили підждати на інший, що незабаром надіде. Але дождати цього потягу прийшлося доволі довго, а положення ставало все більше неприемне. Ціла стація була густо обсажена військовими, що похмуро зпід лоба поглядали на нас «цивільних»; що хвилини перебігали вістові і стежі, на лицах і в руках старшин був замітний вираз якогось тривожного несупкою, нервового поспіху. До нас присватався якийсь тип, не-то дсбрыга, не-то провокатор, заговорив по українськи і почав пояснювати, що ціла отся залага збирається відкати, бо що хвилини сподіються нападу повстанчих відділів Петлюри. Отвиралася дуже приманлива перспектива попасти між дві воюючі зі собою сторони у сам осередок бою. Але яксь до цієї крайности не прийшло. Надіхав дожданий потяг і на 11-ту в ночі доставив нас на особвий дворець до Києва. Повечерявши і дещо завітисися на двірці, ми взяли візника, котрий за 20 карб. завіз нас до якогось паршивенького готелю на Столипінській вул. ч. 77, в котрім в двох зимних, зовсім неотоплених номерах, без теплого накривала і без світла, переночували і за сей нічліг мусіли заплатити 40 карб.

IV.

В п'ятницю 27. падолиста, ледви ми вийшли з гостинниці на місто, зараз таки на цій-же самій Столипінській вулиці стрінули зовсім ненадійно двох добрих знайомих, Боднарєнка і Бахталовського, що помагали нам у національно-просвітній роботі в таборі полонених Українців в Раштаті (в Німеччині). Сердечно звиталися і стали взаїмно випитуватися про життєві переходи за останні часи. Тут-же Боднарєнко шепнув мені, що ще нині в ночі буде переворот в Києві і гетьмана проженуть. Опісля ми розійшлися, Безпалко пішов з ними, а я повернув до будинку австрійського консуляту, де мав найти Гр. Микетєя. З деяким трудом відшукав його в паспортівім відділі консуляту, а у нього застав Д-ра Кушніра, секретаря Хлопецького, інжініра Гриніва, учителя Топущака з Буковини і ще кілька земляків з Галичини. Я передав Микетєєві письмо від Д-ра Панейка, а він прочитавши його подав під загальну нараду питання, чи акредитуватися йому тепер при гетьманським уряді, чи ні. Склалося так, що поручення перебрати заступництво інтересів Західно-Українських Земель при гетьманським уряді він дістав саме день після проголошення гетьманом федеративної Росії і вважав, що без окремого приказу зі Львова не може акредитуватися у держави о зовсім іншим характері, як була та, до котрої мав поручення. Тепер, з нагоди нашого посольства, мусів би виступити в офіціальній ролі, а до цього необхідно було постаратися о акредитацію. Гадки були поділені, за акредитацією живо промавляв Д-р Кушнір. В дискусію і я вмішався і висказав думку, що коли п. Микетєй досі не акредитований, то зовсім не ялося йому старатися про це саме тепер. Тепер, як бачимо,

є на Україні два правління, гетьманське і директорія, котрі взаємно кинули на себе опалу; акредитуватися саме в хвилю цього роздвоєння при гетьманським уряді, значило би, в імени Західно-Української Республіки признати гетьманське правління за легальне та поставитися проти директорії, за котрою стоять всі національно свідомі горожани. Це освітлення справи переконало сторонників акредитації і згідно вирішено занехати цю справу. Акцію проти окупації Буковини румунським військом рішили вести пів-офіційно через Д-ра Артима Галіпа, віцеміністра заграничних справ в гетьманським уряді, родовитого Буковинця, давного ученика II-ої черновецької гімназії, в котрій я тоді учителював.

Зараз з полудня оба з Безпалком пішли до Міністерства Загр. Справ і відбули конференцію з віце-міністром. Маючи перед собою своїх найближчих земляків і давних добрих знайомих, Д-р А. Галіп представив нам тодішнє положення зовсім широко і отверто, ні трохи не вжучися своїм урядовим становищем: Гетьман більше дурак, ніж перфідний. Коли Австрія розлетілася, а Німеччина капітулювала, чорносотенні русотяпи, котрих все доволі багато крутилося коло гетьмана, залякали його, що він пропав, коли не достроїться до нових обставин. Антанта стоїть за відбудованням давньої Росії. Коли він тепер підхопить сей клич і проголосить бодай загально російську федерацію, зрегабілізується в очах Антанти і вона простить йому його дотеперішнє германофільство. Гетьман піддався цим намовам і підшептам і, не порадившись з ніким з Українців, усунув українське міністерство, покликав нове, зложене зі самих Москалів, до котрого прийнято для декорації двох «українофілів» Любинського і Науменка, випустив універсал про будову всеросійської держави на федеративних началах, а начальну команду над військом віддав ген. Келлерові, одному з найзавзятіших чорносотенців. Келлер, діставши військо в руки, і міністер внутрішніх справ Ігор Кистяковський відсунули гетьмана зовсім на бік, захопили цілу владу і вони тепер фактично диктаторами. Їм вже й федерація не досмаку і просто та отверто стремлять до відбудови давньої централістичної Росії. Теперішній міністер заграничних справ, Афанасієв, глухий і дурний, а притім зажертий кацап. Перебираючи урядовання, святочно заявив, що першим і найпильнішим своїм завданням вважає ліквідацію українського Міністерства Заграничних Справ, як зовсім непотрібного, навіть шкідливого; рішучо відказується підписувати письма писані українською мовою, кажучи, що цієї мови зовсім не розуміє. Переходячи до діла, з яким ми приїхали, сказав Д-р Галіп, що в буковинській справі на гетьманський уряд жадних надій покладати не можна. Великим промахом було вже те, що українським послом в Ясах настановлено Дашковича-Горбачького, Поляка, котрий далеко більше дбав про відбудову Польщі і про посередництво між ріжними польськими дипломатами та румунським королівським двором, ніж про інтереси України. Є зовсім певні дані на те, що між Румунією та Польщею існує, коли не формальний союз, то бодай повне порозуміння проти України. Теперішнє положення гетьмана зовсім не завидне: він бачить, що його піддурили, але повернути вже не має сили. Помочі з Дону нема, обіцяної підмоги Антанта також не надсилає, Німці, на котрих досі спирався, тепер непевні, впрочім вони на відхіднім. Одинока сила, котрою ще тримається, добровольцька дружина, за слаба на довшу мету. І от він тепер надіється на Румунію, як на остан-

ну дошку ратунку. Тому не тільки й пальцем не рушить за Буковиною, але ще-й з половину Поділля віддаєби ненажерливим Волохам, коли-б тільки Румунія обіцяла його підтримати.

Після такого «експозе» ми обговорили питання, що можнаби взагалі зробити в буковинській справі. Остаточно рішили приготувати вичерпуючий меморандум-протест проти румунської окупації. Цей протест дасть Галіп перекласти на французьку мову та розішле представникам всіх держав, та одночасно треба буде повести кампанію на румунську нахабність в пресі. З іншими кроками треба буде підождати приходу Петлюри, котрий вже в найближчих днях мабуть заволодіє Києвом. Виготовлення меморіалу доручено мені.

З гостинниці, в котрій ми ночували першу ніч, я тимчасово перепровадився до Гр. Микетєя, котрий мав невеличку кімнатку в низькім партері будинку австрійського консульату. Вечером був я тут, але в іншій кімнаті, принагідним свідком дуже інтересної наради. Зібралися провідники тайної конспірації проти гетьмана, щоби обговорити ще останні подробиці пучу, котрий мав відбутися тоїж таки ночі. Під загальним проводом Капкана мали поодинокі відділи о 12-ій годині в ночі одночасно захопити найважливіші пункти в Києві, а рівночасно Петлюра зовні натиснути на оборонну лінію міста. Вкінці на настоювання Д-ра Давида рішили втаємничити Німців, щоби вони не гадали, що це які большевицькі заворушення і не вмішувалися в діло; мене, як «знавця німецької мови», просили уложити до них відповідне письмо, а Безпалко прилучився до делегації, котра пішла переговорювати з Німцями. Може в годину після закінчення наради прийшло до консульату кількох озброєних людей в мундурах т. зв. державної варті, тобто гетьманської поліції, шукаючи за «дядьком Дмитром» (псевдонім Капкана). Очевидно їм відповіли, що такого тут нема, і вони відійшли. Всеж таки це викликало деяку констернацію: одні побоювалися, що цілий плян зражений, що державна варта, знаючи, що Капкан має сюди прийти, зробила денебудь в сусідстві засідку на нього і роздумували, якимби чином його перестерегти, інші знову припускали, що це були свої люди тільки перебрані в мундури державної варті. Я перейшов до відступленої мені кімнати, пробував укладати меморіал в буковинській справі, але думки не вязалися, проте почав ладнати собі ліжко до снання. В той час зайшов до мене Капкан в товаристві Д-ра Давида і ще одного, незнаного мені особисто, товариша, передав мені свою записну книжку до переходу і сказав (було це о 11:30): «За пів години все рішиться». Погасивши світло, щоби не звертати ніякої уваги, я довго з напруженням наслухував, чи не почую гамору, стрілів, але, хоч північ вже минула, все було тихо. Вкінці перевтома взяла верх над цікавістю і я заснув.

Рано довідався, що з наміченого перевороту нічого не вийшло. Тільки деякі частини явилися у свій час на назначенім місці, а до того не було умовленого наступу Петлюри. Тільки на Подолі сильніший відділ повстанців захопив частину кварталу і тримався там цілий день (суботу 23-го), але не найшовши підтримки, мусів під вечір здатися. В околицях міста йшов бій і гуркіт гармат перемагав звичайний гамір великоміського руху. По місті розліплено прокламації ген. Келлера зі зазивом до населення вступати в добровольцьку армію спасати єдину неділимую Росію, бо «какъ есть только одинъ русскій народъ й одинъ русскій языкъ, такъ должна быть только одна Росія».

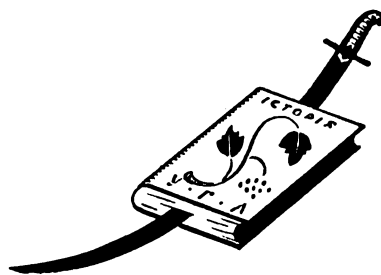
Ось до чого докотилася політика гетьманського уряду! Взагалі на всіх ділянках публичного життя і діяльності влади «Української Держави» замічується завзята нагінка на всі прояви української національності. «Галицько-буковинське Товариство» розв'язане, «Український Клюб» замкнений, а клубовий льокаль переданий на казарму для відділу добровольчеської армії, та вивішено на ній державну російську хорогву. Державні російські прапори повівають також на вербукових льокалях добровольчеської армії, котрих повно по всіх частинах міста. Всі старшини носять кокарди в державно російських красках. Цензура придавлює кожну свобіднішу думку, а в українських часописах можливі тільки реферуючі статті. Мені прийшлося особисто переконатися, до чого доходить нахабність москвських старшин в столиці України. Зайшовши на снідання в паштетну, сів я при свобіднім столику, а коло сусідного більшого стола сиділо 6 старшин з добровольчеської армії. Підійшла властителька, я замовив чай і тіста по українськи, вона зі замітним пересердем відповідала по російськи. Коли відтак переходила попри старшинський стіл, один зі старшин сказав до неї на весь голос, косячися при сім у мій бік: «Чтож, хазяюшка, не кончили українсько університета в Пархомовке!» При цім всі зареготалися. Так поводитися люди, котрим Україна вратувала життя, даючи їм захист перед большевиками!

Через цілий день (неділя 24-го) було чути сильний гук гармат, а від часу до часу навіть тараканне скорострільв. Очевидно боєва лінія знову підсунулася ближче, хоча часописи приносили бюлетени про безнастанні побіди військ гетьмана і впевнювали про близьку вже ліквідацію «банд Петлюри». Пополудні рознеслася серед націоналістичних українських кругів поголоска, що гетьманові вдалося приєднати, чи навіть купити, Німців. Ця поголоска не була безпідставна. Німецькі вояки, бачучи, що боротьба між гетьманом і повстанцями затягається і грозить відтяти їм поворот до вітчизни, занепокоїлися і отверто виявляли схильність допомогти гетьманові прогнати Петлюру зпід Києва. Безпалко ходив на нараду німецького совдепу і старався його стримати від цього нерозважного кроку, але переконування ледви чи що допоможуть, коли аргументам етики та розуму протиставляться «звінкі докази» з противного боку. Цього вечера появились надзвичайні видання часописів, що доносили про заняття цілого Львова Поляками.

В понеділок в полудне я зайшов до редакції «Нової Ради» і умовився з редактором в справі поміщення статті про окупацію Буковини державним румунським військом.*) В місті політична атмосфера ставала все більше невиносима. В Міністерстві Здоровля державна варта перевела ревізію, шукаючи за Петлюрівськими відозвами, які там були гектографозані, але не найшла нічого. Тут-же зажадала спису всіх урядовців, що походили з Галичини. Взагалі гетьманський уряд, переслідуючи всіх національно свідомих Українців, з особливою завзятістю звертався проти Галичан, вважаючи їх за найнебезпечніший для себе елемент. Ще в суботу я переселився на запрошення Дра Івана Рихла, секретаря міністерства здоровля, свого давного ученика з черновецької II-ої гімназії, на його квартиру на Вел. Підвальну вул. В ночі з понеділка на вівторок спала до нього ревізія державної варти. Розбудили й мене і питали за документами. Коли я показав посольську грамоту, оставили мене в спокою і не переглядали мого клунка. Рихлові перевернули всі р'чи і хоч нічого не найшли, всеж таки заявили, що він арештований і забрали його зі собою. Зараз в ранці я кинувся ратувати свого ученика і хазяїна з біди. Побіг до Міністерства Здоровля, але було це мабуть ще надто рано (9-та год.), тому не тільки міністра Любинського, але й нікого з вищих урядовців не застав, крім лікаря Гапона, котрого просив негайно звістити міністра про арештовання Рихла. Відтак написав лист до австрійського амбасадора кн. Фюрстенберга і просив Микетєя інтервенювати там в цій справі. Опісля поспішив я до Міністерства Заграничних Справ, розповів Галіпові, що сталося в ночі і просив його помочи. Галіп впевнив мене, що свого приятеля Рихла не оставить в біді і зробить, що тільки зможе. При цій нагоді я передав йому вже готовий меморандум-протест в буковинській справі, а він обіцяв зараз по зладженню французького переводу розіслати його куди слід і почати в російській пресі кампанію проти Румунії. Інтервенція показалася успішною, бо ще цієї самої днини о 10-ій вечером Д-р Рихло вернув свобідний до дому. Оповідав, що цієї ж ночі арештовано обох Дідушків, А. Хомика і взагалі цілу масу української інтелігенції, муштин і жінок; з них тільки його одного випустили на волю, всі інші остали в вязниці.

(Далі буде).

*) Вона була друкована в 224 ч. «Нової Ради» з 28 (15) листопада 1918 р. п. заг. «Події на Буковині» за підписом: «Буковинець».

Отаманщина

Написав: Михайло Серета, підполковник Армії У.Н.Р.

Отаман Козир-Зірка

Отаман Козир-Зірка

Коли жіноцтво м. Овруча зобачило на вороному коні струнку постать Олеся Козир-Зірки з чорними блискучими очима на блідо-рожевому обличчі і спіймало лагідний його усміх, з яким він витав населення, воно визнало, що С. В. Петлюра дійсно є талановита людина, котра розумів, кому доручити керування полком.

Не встиг отаман як слід розташуватися і відпочати після далекої подорожі, як був заатакований овруцькими валькіріями, котрі рішуче вимагали від нього негайного побачення в справах пильних і потребуючих великої таємниці. Отаман не претендував на ролю аскета, а з минулого мав на своїй совісті

уже не одне порушення проти шестої заповіді, — тому не було нічого дивного, коли пильні справи позбавили його відпочинку на всі зимові ночі.

На доклад його помічника Лапченка, що ворог посувається на Овруч зі ст. Калиновичі і загрожує місту несподіваним обходом, отаман відповів:

— Плюю я на ворога з високого дерева! Я маю справи більш поважні ніж ваш ворог.

Походив він з Катеринославщини, з родини, котра, згідно з большевицькою класифікацією, зачислена до рубрики „кулаків“. В російській армії він перебував в складі туземної дивізії великого князя Михайла Олександровича, яку покинув, почувши про формування українських частин. В складі кінного полку Костя-Гордієнка виконав відомий рейд на Крим, алеж трапилася історія, що примусила його накивати пятами з полку. А то було так: отаман Болбочан, відїздаючи до Києва, передав свої обовязки полк. Продьмі. Проти цього полковника підбурив козаків Козир-Зірка з міркувань, одному йому відомих. Заколот був зліквідований, а Козир-Зірка, наперекір своєму бажанню, опинився у свого дядька на хуторі. Дядько його був людиною грамотною, навіть був передплатником двох російських чорносотенних газет „Света“ і „Кіевлянина“. Він тримався поглядів,

що „благородному человеку“ пристойно розмовляти виключно російською мовою, а зодягатися тільки на взірць столичних панів.

Почувши від небожа про якусь українізацію, він довго чухав потилицю, щось міркував, нарешті сказав:

— Я розумію письменника Толстого, котрий зодягнув селянську сорочку та юхтові чоботи. У нього маєток, дай Боже мені мати. В його положенню я ходивби зовсім без штанів. Алеж тобі, у котрого на прибутку про чорний день одні воші, дивуюся чимало. Замість того, аби вийти в люди, ти мрієш про кар'єру, яку без зусиль осуягнув мій чабан Опанас.

Ці дискусії набрали такого гострого характеру, що дядько відписав до німецького командування, яке на той час окупувало Україну, ніби його небіж є небезпечний анархіст і терорист. Відважний небіж забив дядька і подався до Білої Церкви, де знайшов притулок серед Січових Стрільців. В дні протигетьманського повстання Стрільці доручили йому сформувати кінну партизанську сотню. Козир-Зірка сотню сформував і в боях з гетьманським відділом під Мотювилівкою виявив себе хоробрим воякою і дотепним сотником. Підчас облоги Києва він з власної ініціативи потрощив під Червоним Трактиром гетьманців, в складі яких були Сердюки і Лубенський кінний полк, що добровільно перейшли на бік повстанців.

Пізніш у Києві Козир-Зірці наказано навантажити свою кінноту в ешелони і відїхати до Овруча, де, розгорнувши сотню в полк, мав захищати підступи на Овруч з боку ст. Калиновичі.

В Овручі його зустріли лагідно з тою самопожертвою жінок, яка далася так в знаки його начальника штабу. Большевики тримали себе ввічливо і в перші дні прибуття отамана не турбували його своїми виступами. Однак Покалевська волость, яка переховувала большевицький жидівський курінь, що був сформований в Овручі до приїзду отамана, трималася іншої думки. В кінці грудня прибула делегація від Чорнобильського повстанчого полку, що був ніби сформований Покалевською волостою, запрошуючи отамана на побачення до полку кудись у далекий ліс. На низку запитань штабових старшин делегація подала безладні відповіді. Штаб насторожився і доручив агентурі висвітлити справу. Делегація призналася, хто вони і з якою метою прибули до отамана.

Почувши про укарання на смерть своєї делегації і Покалевська волость і жидівський курінь вирушили зі значними силами на Овруч для покарання отамана. Козир-Зірка залишив місто і відступив до Коростеня, де знайшла його допомога з Житомира від отамана Палівка. З Коростеня Козир-Зірка рушив на Овруч і погромив жидівський курінь, рештки якого відїшли на ст. Калиновичі. Озлоблення козаків проти жидів не можна було усмирити ані проханням ані репресіями. Вони то і улаштували той погром, що вкупі з Проскурівським, послужили для ворога претекстом для обшуривачення С. В. Петлюрою.

У скорому часі до Овруча прибув зі своїм загonom отаман Точило-Гурський. Чисельна залога Овру-

ча примусила большевиків мовчати і покищо про себе не подавати жадних чуток. Однак Точилю-Гурський не довго висидів в Овручі. Сказав Козир-Зірці:

— Моя душа ніби орел, шукає широкого простору і горячої крові, а тут вона поросла мохом. Прощайте і не гнівайтесь на мене!

Почувши про відїзд Точилю-Гурського, большевики надїслали Козирю-Зірці таку депешу зі ст. Калинов'чі:

— Скидай штани собачий сину та оголяй с... На цьому пергаменті ми гадаємо написати клинописом історію наших подій для пам'яті ваших нащадків.

Правду кажучи отаман не мав нахилу до жертвенності на користь майбутніх археологічних розвідок і довідавшись про появу ворожого бронепотягу перед Овручем, зв'язав з своїм полком до Коростеня.

В Коростені він одержав телеграму про пересунення його полку до Ніжина, куди він і прибув в середині січня 1919 р. В Ніжині він за допомогою Чорноморського полку боронив околиці від Таращанської дивізії. Таращанці мало покладалися на свою зброю, вважаючи за кращу зброю агітацію, яку вони ширили серед слабодухих Чорноморців. Трапилося так, що одної ночі Чорноморська сторожа покинула місто і перейшла до большевиків, залишивши Козиря - Зірку в критичному положенню. Кіннота його не в силі була стримати ворога і відійшла на Київ, з Києва на Калинівку. Командант ст. Калинівка полк. Аркас був завчасно упереджений штабом Дієвої Армії про обезбрення Козиря - Зірки на випадок його появи в околицях Винниці.

Отож ешелон отамана, не передбачаючи для себе лиха, прибув на ст. Калинівку з помпою — з оркестрою, з прапорами, з веселими співами. Люди з ешелону досить були здивовані, побачивши на пероні скоростріли та гармати, що своїми дулами задивлялись на площадки вагонів. На запит Козиря-Зірки, як розуміти подібну декорацію, полк. Аркас відповів, як колись Олег Аскольду і Диру:

— Ти не є законний вожд і не маєш від уряду жадних уповажень! Мусиш здати зброю а головне своє майно на мої руки і ждати рішення щодо твого призначення надалі.

Зброю прийшлося здати, і опинився Козир-Зірка в положенню, з якого почав свою кар'єру. Однак йому підвезло. Большевики розкололи армію Директорії на двое: одна половина рушила на Проскурів, друга на Одесу. В тій метушні, яка повстала в армії в наслідок несподіваної евакуації, Козир-Зірка почув

себе, ніби риба у воді. Знайшлися його люди, коні і зброя і, як колись, на чолі кінно-партизанського полку він відступав в напрямку Одеси. На ст. Бірзулі його стрінув отаман Божко з давонами в літаври і з булавою в руках. Божко пильно обміряв його своїми гострими очима з голови до ніг і запитав:

— Якої ти думки про Мати-Січ та про мою боюву працю?

Козир-Зірка добре розумів, на що натякав Божко і знав, як відповісти:

— Шаную Січ за її запорожські звичаї і лицарські вчинки. Вірую у тебе, яко славетного репрезентанта колишніх козацьких героїв Сагайдачного та Сірка.

Відповідь Козиря - Зірки сподобалася Божкові.

— Бачу, що від серця ти сказав, товаришу. Українська Армія потрошена і розпорошена завдяки тому, що не трималась нашого уставу. Зі своїми товаришами надумав я зібрати рештки армії Петлюри під Січові прапори, під якими поведу її на звільнення Запоріжжя від ворожої навали.

Сказав і призначив Козиря - Зірку на команданта кінноти при Запоріжській Січі.

Божко не жартував, згадуючи про рештки армії С. В. Петлюри: військові ешелони, що мали нещастя зупинитися на ст. Бірзулі, він роззброював і прилучав до Запоріжської Січі. Козир-Зірка йому допомагав, роззброюючи кінні відділи. Не завше ешелони були слухняними і траплялося, що їх команданти не виконували розпоряджень отаманів. З подібними протестантами Козир Зірка полагджував при допомозі козиної ніжки, кажучи:

— Я караю вас бичем, а позаду мене чекає на вас отаман, котрий почастиє вас скорпіонами.

Коли начальник постачання Запоріжського корпусу полк. Мум одержав від отаманів наказ про здачу для Січі биків та коней, він так сказав післанцеві:

— Не знаю і не бачив ваших отаманів. Однак мавш їм переказати: хай вони поцілують мене в с...

Післанець був людиною пунктуальною і переказав Божкові дослівно, що чув від полковника Мума. Божко поглянув на Козиря, Козир на Божка: обом від здивовання і від гніву відібрало язика.

— Чув? — нарешті вицідив зі себе Божко.

— На жаль, бо маю вуха, — пожалкував Козир-Зірка.

Не пройшло й години, як полк. Мум був представлений на очі Божка.

— Довідався я, — спокійно, як то розмовляють лікарі з пацієнтами — казав Божко полковникові —

Отаман Козир-Зірка. — Січень 1919 р.

що ти мавш армянську хворобу. Отож я приписав тобі ліки, що твому здоров'ю не пошкодять, а розум твій збільшать.

Повертався полковник з передбаченої гостини рачки. Бог знає, на чому скінчилосьби таке переформування Української Армії, тільки наскочили большевики і Запорізька Січ примушена була в Тираспіль пересунутися, де мала перейти через Дністер на румунський беріг. На горі Румуни призначили командантом залізничного мосту через Дністер полковника Аркаса. Козир-Зірка і Божко мали перед полковником свої провини. Отамани мали тепер розв'язати складне питання: по-перше перебраться якось через міст, по друге уникнути зустрічі з Аркасом. Мент вимагав щось видумати: Божко переодягнувся на в'їрець Тараса Бульби, коли він з жидом заїхав до варшавської цитаделі; Козир-Зірка надягнув бріль і свитину, нагадуючи своїм виглядом тих, хто ярмаркував по чужих кишнях. Перейшли вони через міст щасливо.

Після великих митарств та невеселого переходу через Румунію Козир-Зірка опинився в Галичині, де був арештований і відставлений до Кам'янецької в'язниці. Його обвинувачили в Овручському погромі.

В осені 1919 року надійшли денікінці, і Козир-Зірка несподівано опинився на волі. Скинув капелюха, перехрестився, взяв в руки палицю і сказав:

— Нема дурних в друге ризикувати своєю головою. Тогож дня бачили його, як він простував в напрямку ворожого стану.

В 1924 році, повернувся з Катеринослава в Польщу з розвідки підхор. Х..., який оповідав, що на Катерининському проспекті він наскочив з розгону на Козиря-Зірку. Козир-Зірка ввічливо йому вклонився і ніби то сказав:

— Далеко занесла тебе чортяка: колиб не зламав ти шиї. — У той час він був у складі місцевої чрезвычайки.

Анатоль Курдидик

Стрільці йдуть

*Ранком сонце на батнетах,
в вечір на батнетах.
Цілий день несуть на плечах
— — Сонце!*

*Дорогою крізь поля,
дорогою крізь нивки,
Цілий день поля, поля,
кланяються колоски...*

*І ще пісня:
З нами хлопче приставай!
Будь здорова, рідна мати,
жди, дівчинонько кохана!
Руку дай!
...Позіхає на заході сіра даль,
Їдуть у ритмі ніби в танку.
Чвірка,
Чвірка,
Чвірка,
Чвірка,*

*без устанку.
На розпутьтях — десь Розп'яті
усміхаються: Верніть!*

*...сонце білі хмарки ловить
У золоту сіть —
сонце моргає весело:
Поверніть!*

*А шоломи всі зелені,
а обличчя — мідь.*

*Спів у мязах, спів у ритмі.
...сонце моргає весело:
Поверніть!*

*Десь покрай вузького поля
женці жнуть.
„Мамо, мамо, подивися!
Стрільці йдуть“!..*

Львів, 17.VII. 1930.

Нарис історії III-го куріня

24-го полку піхоти ім. Гетьмана Петра Дорошенка

(Продовження)

Дня 14. мая ціла II. Коломийська бригада була змінена бригадою Українських Січових Стрільців, а з нею III/24 курінь. Курінь відійшов ще вечером до села Підмонастиря, а 17/5 курінь відіхав, завагонувавшись в Підмонастирі, на Дрогобич. При переїзді через Ходорів на стації витав курінь та мав промову до нас генерал Павленко. В неділю вечером 18. мая прийшов курінь в Дрогобичі на ринок та мав йти до наступу. Однак до наступу вже не прийшло, бо фронт вже відступав і перші відступаючі частини вже доходили до Дрогобича. Курінь почав здержувати відступаючі частини, щоб обсадити та держати Дрогобич. Одні частини здержались на ринку, другі, входячи від церкви на ринок, відкрили на тих, що стояли на ринку, огонь, думаючи, що це Поляки. З III/24 куріня зістав тільки один булавний старший десятник Василь Ілащук ранений в ліву щоку та вспів ще останнім потягом відіхати до запілля. Однак Дрогобича не вдержано і курінь відступав далі на Стрий—Калуш і то в скорім темпі. Найдовше задержався був курінь під Калушем, де створений був новий фронт. Тут держався курінь через два дні, як і цілий фронт. Тут же спало на курінь таки й своє рідне нещастя. Сема сотня, в котрій вже і під Львовом замічалось якесь невдоволення, з невідомих причин збунтувалась та відказалася від участі в бою. Сотню розоружено та розділено по різних курінях. А на місце семої сотні прилучено до III/24 куріня якийсь розбитий курінь У. С. С., з котрого зроблено дві сотні, сему і десяту, так що III/24 курінь мав чотири сотні. Курінь відступав далі на Жидачів, а в Галичі перейшов Дністер. Перейшовши Дністер відступав курінь вниз Дністром, а 3. червня прийшов до села Сверхківці, повіт Заліщики. Тут стояв курінь до 6. червня та виставляв сторожі над Дністром, бо далі вже не відступалося. Всюди було помітне велике пригноблення, а стрільці нераз говорили зі сльозами в очах: „мавмо ще 1^{1/2}, морга Галичини“; то був гіркий стрілецький дотеп. Тут вернувся до куріня ранений в Дрогобичі булавний старший десятник Ілащук, котрий втік з коломиїської лічниці по двох днях перед приходом Румунів до Коломиї в суботу рано 24/5. В Сверхківцях впорядковано курінь в той спосіб: Командант куріня поручник Бізанц, адютант поручник Кривоносук, сема сотня поручник Струць, осма сотня поручник Слюсарчук, дев'ята сотня четар Юрчейко, десята сотня четар Балицький, а крім того був у десятій сотні ще один четар, котрого імені не могу собі пригадати, то був Українець з Закарпаття. Скоростріли обняв знову поручник Феданків. Було ще більше старшин командантів чет, яких не могу поіменно подати, бо вони дуже часто мінялися. Обоз і канцелярії осталися як перше. З Сверхковець перейшов курінь 6. червня до села Ниркова. Тут остав курінь до 9. червня і тут приділено курінь до VIII. бригади. Перебуваючи через три дні в Ниркові позбирав курінь в цілій околиці дезертирів та поприділював їх до всіх сотень.

Дня 8/6 прилапала осма сотня польського шпіона, родом зі Станиславова. Сотня похоронила його на нирківським цвинтарі. Крім того розстріляла осма сотня одного дезертира, родом з Ниркова, котрий за українських часів вісім разів дезертирував та не давав людям дороги перейти. Його розстріляно коло керниці, де майже всі люди беруть воду та поставлено таблицю з написом: „Розстріляно за дезерцію. З дні не вільно його рушити.“

На 9/6 перейшов курінь до села Хмелеви, де розстріляв ще двох дезертирів, родом з Сверхковець. Розстрілювання вимагало тодішнє положення. Дня 10/6 ранком вирушив курінь з Хмелеви на Жнібороди до наступу. Вирушило всьо, і обози і артилерія разом. Не хотілось вірити, що з наступу щось буде.

Зпід Жнібородів викинули противника, якби там його і не було, так само із Дулібів загнали його в Стрипу, а потім пігнали в брід через Стрипу аж до Скоморох. В Скоморохи входив курінь аж смерком. Всюди було чути: „А ми тую червону калину...“ В Скоморохах переночував курінь, а на другий день пішов далі переслідувати противника аж до Бариша, куди прийшов вечером. З Бариша перейшов курінь 12. червня до Порхови, а 13. червня з Порхови до Новосілки коропецької, а 14. червня до Комарівки. В Комарівці остав курінь до 16/6, а 16/6 перейшли знов осма і дев'ята сотня до Новосілки коропецької, а сема і дев'ята осталися в Комарівці.

Десь коло 10-ої години почався наступ VIII-ої бригади на причілок моста під Нижнею, сема і дев'ята наступали з Комарівки, осма і дев'ята з Новосілки коропецької. Поляки ставили початково опір, однак не довго, бо, коли куріні і сотні VIII. бригади наступали на фронті, підіхала з Монастириськ на алярм зроблена панцирка та заїхала аж недалеко моста Полякам за плечі і відкрила на них вогонь із шістьох скорострільів. То викликало між Поляками замішання і вони почали втікати, а навіть і польська артилерія почала стріляти на свої становища. Але скоро польська артилерія зорієнтувалася і відкрила вогонь на панцирку. По кількох стрілах була панцирка поцілена, мала трьох забитих та відіхала назад до Комарівки. Поляків викинено міжтим аж над сам Дністер. Осма і дев'ята сотня обсадили вже були залізну дорогу. Опір ставило ще тільки ліве польське крило, на котре наступала сема і десята сотні. Однак Поляки відперли сему і десяту сотню та почали вже робити протинаступ, а з Нижнею почали переходити польська відділи через міст. Положення ставало чимраз скрутніше. Поручник Слюсарчук дав приказ осмій і дев'ятій сотні держатись за всяку ціну, а сам післяв сотенного вістового стрільця Василя Мандзюка на праве крило, де була команда куріня, щоби сема і десята сотні йшли знов до наступу, бо інакше осма й дев'ята сотня будуть мусіти очистити залізну дорогу. Вістовий прибіг до команди куріня і впав на землю та тільки руками показував, а говорити вже не міг. Команда куріня дала приказ до нового на-

І-ший Пробовий Гуцульський Курінь чет. Голинського.

ступу. Тоді рушили осма і дев'ята сотня через залізницю. Поляки не витримали і зачали втікати, остався тільки якийсь „баталіон смерці Абрагамовича“ в ліску на горі над самим мостом, але і той довго опору не ставив, бо осма сотня його окружила і приступом забрала його.

Поляки побачили, що не вдасться їм здобути попередні окопи і висадили міст в воздух. Вони мали значні страти в трупах, крім того багато їх витопилося в Дністрі, коли пробували перепливати не вспівши вже втечи через міст. Курінь мав кількох ранених стрільців і четаря Фодчука. Забитий зістав тільки стрілець Василь Будник (Кіліків, пов. Снятин), з осмої сотні. Захоплено 5 скорострільів та около 300 скриннок набоїв від скорострільів.

На вечер зістав курінь змінений якимсь курінем, правдоподібно III/36 і відійшов на нічліг до Комарівки. Осма сотня дістала похвальне призначення, а деякі стрільці і підстаршини були подані на відзначення „Тризуб“ III. і IV. класи.

Ранком 17. червня перейшов курінь з Комарівки до Делієва. По дорозі був обід на ринку в Устю Зеленім. Після обіду прочитано в куріні всі військові правила, підписані вже генералом Павленком та заборонено вживати у службі слова товариш. Також відбулося проголошення Диктатури. Роздано також між стрільців відозви від Диктатури. Тут розстріляв курінь п'ять стрільців і одного старшого десятника, всіх родом з Петрилово, повіт Товмач. Стрільців розстріляно за те, що більше їх як 50 при першій відступі повтікало до дому. Їх тепер припроваджено і здештовано. Старшого десятника розстріляно за те, що намовив їх до утечі. Вечером 19. червня вирушив курінь з Делієва на Гнилу Липу та обсадив окопи під Болшівцями. Окопи обсадили сотні осма і дев'ята, а сема і десята остали в Медусі. Перед вечером 22. червня викинули обі сотні противника з Болшівців. Найдовше держалися Поляки в кляшторі, де були бетонові, ще німецькі окопи. Але і звідси викинено їх.

Вечером 23. червня прийшла до Болшівців четверта самбірська сотня, а осма і дев'ята сотня відійшли до Болшева. Ранком повів курінь наступ на залізницю Рогатин-Галич та заняв її. Поляки і тут початково ставили опір, але лиш кілька хвилин. Тут багато по-

магало населення села Болшева. Воно збирало, перевязувало та носило до седа ранених. Притім одна дівчина була навіть забита. Курінь пішов вслід за ворогом відділами понад Дністром. Всюди, куди курінь переходив, виносило нам населення сіл молоко солодке й квасне та хліб, а оклики „Слава“ не переставали. В селі Різдянах обкидано курінь квітами та пороблено привітальні

брами з квітів. Це причинялося дуже до піддержання духа між стрілецьством. На вечер прийшов курінь до Тенетник, де заночував. На 26/6 поїхав курінь на підводах до села Залужа, коло Рогатина. При переїзді через Пуків виносили малі діти набої та давали стрільцям.

На 26. червня перейшов курінь з Залужа до села Руда за Рогатином, звідки 28. червня повів наступ та прогнав противника із Підкаміня. Однак скоро мусіли ми Підкамінь опустити, бо Поляки прорвались на правім крилі між I. а II. Корпусом і заломили цілий фронт. І знов несподівано почався другий відступ, котрий скоро перемінився у відворот. Курінь мусів знову щось три рази пробиватись, при чім поніс досить значні втрати. Першого дня відступив курінь аж до Мужилова коло Підгаєць. З Мужилова перейшов до Білокерниці, звідки на 1. липня перейшов під Підгайці та обсадив їх. Тут бився курінь до 2. липня, однак мусів уступити. Потім дня 3. липня бився ще курінь над Стрипою між Бобулинцями—Кійдановом—Зарваницею. Тут скупалася трохи осма сотня в Стрипі, а поручника Бізанца та Феданкова присипали гранати. Курінь відступив знад Стрипи до села Ласківці, звідки дня 4. липня відійшов до Озерян на реорганізацію та відпочинок.

Дня 7. липня перейшов курінь з Озерян до Товстого, а 9. липня з Товстого до Криволуки на фронт. В Криволуці бився курінь з перемінним щастям аж до 14. липня.

Дня 14. липня мусів курінь знову відступати, бо здержати Поляків було годі в порожних руках. Стрільці мали по 10—20 російських набоїв до австрійських крісів. Осма сотня була знов напів окружена

Відділ української кінноти в Куликові 14.XII. 1919 р.

під Ягольницею і мусіла пробиватися. Курінь відступив аж до Улашковець.

Дня 15. липня бився знов курінь під Борщевом, а переночувавши в селі Вовківцях коло Борщева, перейшов дня 16. липня 1919. року ріку Збруч коло села Тульчина на північний захід від села Гермаківки та обсадив окопи на лівім березі Збруча. Вже за Збручем був забитий польською кулею ще один вістун з осмої сотні Івасків. Курінь складався тепер знов із трьох сотень, бо десяту сотню розділено ще в Криволуці поміж тих три сотні. Всіх крісів мав курінь около 290. Вночі змінив нас перший гуцульський курінь (поручник Голинський), а ранком 17. липня прийшли ми до села Федорців, подільської губернії, звідки вечером перейшли до села Нагорян. Там виставив курінь сторожі над рікою Жванцем. Населення тут було якесь недовірчive, вороже та пискате, що відчували найбільше стрільці. З харчами було також але, бо від переходу Збруча хліба не було. В куріню одинока осма сотня стояла з харчами ще найліпше, бо трохи у неї було муки та фасолі і консерви. Мала вона ще й мішок жита та змолоти було годі, бо в млинах було завізно, хочай ніхто нічого не молів. Осма сотня спомогала і тих дві сотні, сему і дев'яту, як тільки могла. Так само помагав осмій сотні її справник булавний старший десятник Ілашук, котрий вмів дядьків та мамунь за Збручем своїми словами пере-

конати, але не політично або національно, тільки реалістично та любовно до ближнього.

З Нагорян перейшов курінь 20. липня до Камянця Подільського, а 21. липня з Камянця до Китайгороду. Деякі підстаршини і стрільці при відході з Нагорян до Камянця по дорозі повтікали. По дорозі з Камянця до Китайгороду дня 21. липня, значить на п'ятий день від переходу Збруча, одержав курінь перший раз хліб по 250 грамів на душу на половину із соломою та половою. З Китайгороду перейшов курінь 22. липня до Привороття, а 23. липня цілий день дощем до Пісця, де стояв на фільварку до 26. липня. Перед вечером 26. липня перейшов курінь до Нової Ушиці. При вході в Нову Ушицю відбувся почесний хід перед генералом Крзвсом, тодішнім командантом III. Корпусу.

В Новій Ушиці переіменовано сотні в слідуочий спосіб: замість 7. 8. і 9. прийшли числа 9. 10. і 11., а курінь був вже не III/24 тільки III. курінь VIII. бригади. Тут відбулася в неділю 27. липня також Служба Божа для III. куріня, на котру цивільні з початку дивились як на яке чудовище, а при кінці і самі помагали співати. Служба Божа відбулася під голим небом. Тут виплачено й першу зазбручанську заслуженину. Кожний стрілець одержав по 110 гривен на 10 днів. Однак всетаки ліпше було дістати в Галичині 30 гривен на 10 днів.

(Докінчення буде).

Поможіть Інвалідам У.Г.А.

Листопад місяць Українських Інвалідів

Українське Т-во Допомоги Інвалідам у Львові є обов'язане виплачувати щомісячно ренти для одної тисячі зареєстрованих інвалідів.

УКТОДІ, як виразник волі й національного обов'язку нашого Громадянства, мусить це завдання виконувати. Але воно може цей обов'язок сповняти тоді, якщо Громадянство дасть потрібні фонди.

Дати жертву на ренту для інвалідів, це самозрозумілий обов'язок Громадянства, яке так само зрозуміло вимагало від цих інвалідів жертви крові і здоровля.

І коли стрілець свій обов'язок виконував і виконав, то має сьогодні право домагатися від Громадянства допомоги й опіки.

Ренти наших інвалідів є дуже малі в порівнянні з державними рентами. Але й на виплату цих малих рент брак грошей.

Місячні видатки на інвалідські ренти виносять 1500 доларів.

Останнє чвертьріччя 1930 р. виказує 2000 доларів недобору.

Цей недобір мусить бути покритий, а крім цього мусить бути засилений фонд на дальші місячні ренти.

Часи важкі, то правда, але живий інвалід також хоче жити, а змогу цього нужденного прожитку мусить дати Громадянство.

В імені 1000 зареєстрованих інвалідів, яким належить місячна рента, просимо наше Громадянство виконати свій національний обов'язок та доказати інвалідам, що заспокоєння їхніх потреб це перше наше завдання.

Гроші слати: долученими до української преси чеками, або на адресу: УКТОДІ, Львів, вул. Руська 3, II. Головна Рада УКТОДІ.

Листи з хирівського фронту

(З листів стрільця Степана Венгриновича)

САМБІР 3. XII. 1918.

Вчора вечером приїхали до Самбора — приїхало нас усіх з Турки 250 хлопців. Як виїздили, як нас працювали, як сотник Турко говорив на стації промову, це все розкаже Вам Галя, а певно вже і розкавала.

В Самборі нашого війська, де тільки глянеш.

А найпарадніші то Козаки з України, в сивих шапках, у кожухах і чоботах, а декотрі в таких валянках, як мої.

Чотири сотні їх вже відійшло на фронт, три піхоти, а одна кінниці.

Ідуть десь на Устрики, але туди на Старий Самбір, мають Поляків оточити й ударили на Хирів зі заходу. Посада Хирівська вже в наших руках, але сам Хирів мають ще Поляки.

За Козаків дива розказують, такі забіяки...

У місті великий порядок. —

— От і мене тепер вчором був би вартовий не перепустив, як би я випадково по дорозі не був довідався клича. „Перемишль“. Відповідь: „Самбір.“

Між цими 250-ма в нас трицять невійськових, хочуть нас післати до Стрия, до вишколу, та я не хочу, бо більше — як знаю, мене певно не навчать.

Кріс ладувати й стріляти вмю, а більше здається там не будуть учити.

Я сказав сотн. Туркові, що не хочу йти до вишколу, але з найближчою „маршкоупацією“ в поле. —

Нині я довідався, що завтра їдуть батарея: три гармати на Перемишль і мій Лазор також іде з нею.

Пішов до Лазора, пізнав там самого команданта батареї сотн. Гозу (давнього мого професора), а цей написав „Службовий листок“ до сотн. Турка, що: „Степан Венгринович приділений до батареї ч. 4. і завтра відходить“.

Так моя мрія сповнилась би. Завтра вечером маємо відїхати, сказано на Перемишль, але куди, якою дорогою, цього не знаю.

Це вже певно остання вістка від мене, тепер вже загублюся на якийсь час — як крапля в морі, аж

може за який місяць надам телеграму з Перемишля: „Я здоров і поводитьсь мені добре“.

P. S. На Львів іде така наша сила, що вже не довго йому стояти. Що тільки в найліпшого, гармати — машинові кріси, усе туди висилають. —

ГОРОДОВИЧІ. (Між Хировом, а Фельштином) 21. XII. 1918.

Нині іде один ст. десятник до Спаса, то й передаю через нього цю вістку до хати.

З культурно-освітньої праці У.С.С. на Україні в 1918 р. Драматичний гурток „Просвіти“ в Арнаутівці та Мясляниківці біля Єлисавету при участі У.С.С. (Гуцульська сотня). Дали вистави: „Перехитрили“, „Невольник“.

Ще передучора стояв я на горах перед Ніжанковицями й оглядав „шеренфернрором“ (такий далеко-вид на трьох ніжках) Засання в Перемишлі, а нині ми вже поза Хировом.

В однім дні опустили Нове Місто, Добромиль, Хирів. І то так — можна сказати — без одного стрілу.

Поляки дістали більшу поміч з Королівства, а наші були якось зле розставлені, так що Поляки вдарили на село Передільницю, де не було нашого ані одного вояка, лише я з пор. Лазором був там на „зірній“ —

Почався відступ. А щоб зі Старяви нам не перетяли лінії, то прийшов наказ опустити й Хирів.

І так в однім дні ми з під Перемишля опинились за Хировом.

Тепер дістали ми свіжі сили зі Стрия, дві нові батареї гавбіц (6 гармат), та правдоподобно на само польське Різдво поженем Поляків знову аж до Перемишля.

В однім дні стратили, в однім можемо назад добути.

Якось не можу писати. Вчора було спокійно, а нині бє на нас гарматами в панцирки, яку поставив на стації в Хирові і машиніві кріси тиркочуть довкола по горах, то й годі спокійно думки зібрати.

Гарно було йти вперед і вперед.

Добули Хирів тому два тижні, потому Добромиль, вже тяжче пішло з Ніжанковицями, але і звідтам мусіли Поляки уступати.

Ми вже тішились, що ще день — два і ми в Перемишлі... тимчасом... (От розірвалася перед хатою шрапнеля).

Прикро було відступати. Хати горіли, а хлопці і старші чоловіки на конях, з коровами, втікали зі сіл... тягнулись за нами.

До війська біда не хотіли йти, аж тепер може підуць, як хату їм ворог спалить... худобу збере.

Ріжно було. Часами добре поводилось, а часами марші цілими днями і ночами, або служба на зірній з далековидом, на слоті — морозі.

Але я вдоволені і дуже й сам прошу, щоб не давали дармувати, щоб висилали денебудь... давали заняття. Роблю, що прикажугь. Часами при телефоні, а вчора іменованій адютантом команданта групи — не знаю ще, що то буде за заняття.

Не потрібно мені нічого, до хати також перед кінцем війни не хочу йти, аж з Перемишля попрошу відпустку на кілька днів.

Бідн нам робить та польська панцирка. Зробили її з двох возів від нафти (цистерн), якось до купи сполі, усталили дві гармати й чотири машиніві кріси. Наші хлопці дуже її бояться.

Ми також маємо подібну, але якась не така справа. На нашій командантом є німецький старшина.

Я ані трохи не трачу надії. От говорив наш головн. командант Кравс, — що з України йде велика поміч для нас.

Вже вернув команд. групи сотн. Сенечко, дуже строгий, кричить... але нам таких як найбільше треба.

Мушу кінчити.

В Переділці був у о. Годького, там звичайно грівся й їв обід, як на горі перемерз.

ГОРОДОВИЧІ 26. XII. 1918.

Вчора було польське Різдво. В ночі о 12 г. післали ми їм дарунки до Хирова — сальву з усіх наших батарей, а я глядів, як кулі розривались над монастирем.

Тепер другий день свят, у нас спокій, тільки ночами стежі перестрілюються і гармати стріляють.

Вчора хотіли Поляки направити шини між Хировом, а Самбором, та ми почали на них стріляти й видко не могли, бо панцирка не їде.

Я роботи маю багато, так що і на світ показатись часами нема коли.

Став адютантом команданта групи артилерії, пишу прикази і усі службові листки, а командант тільки підписує. Роблю викази до виплати заслуженини. За доволений з мене, бо проваджу йому все добре, відривовую мапи. —

А я також вдоволений, бо роблю те, що вмію, до чого надаюсь і тіш ть мене, що не дармую, що і я чимсь причинюся до великого діла.

Хирів моглиб легко добути, та нема приказу, видко інші є пляни, а ми маємо держатись на місці і ждати.

Є мабуть плян вперед добути Львів, а тоді Поляки самі відси уступлять.

Був вчора в нас сотн. Цапак, казав, що в Стрию старшини з паннами собі їздять — вечерниці уряджують. Мав їх трохи лаяти, що замість на фронт іти, бавляться за плечима других.... Вислід був такий, що такі кількох зголосилось до поля.

У нас їде чим раз краще. Приходять що хвилини нові старшини, дезертирів менше, бо зорганізовано полеву жандармерію.

Маємо вже три сотні „Пробового куріня“; хлопці ті не знають, що то втікати. А їх отаман Паньків, то лиш дивитись на нього. Жене на коні — завсігди чвалом, з револьвером у одній, а ручним гранатом у другій руді і кличе: „хлопці за мною“, а хлопці за ним у огонь скочилиб... Він сидить у резерві та муштрує своїх хлопців, а тільки в крайній потребі йде зі своїми сотнями на поміч і все проганяє ворога.

От одної ночі напали Поляки на село Вовче, заняли його, а наші втікли. Тоді завізвали його, прийшов і в одній годині село було знову в наших руках.

Сиджу в жидівській хаті, де наша станиця. Мій командант Сенечко, ходить по кімнаті, заложив руки поза плечі. Коло мене сидить телефоніст — держить при усі апарат, який лучить нас з зірною. Зірна є в першій лінії і зорець доносить нам про рухи ворога. Другий телефон лучить нас з начальн. вождом Кравсом — у Глибокій.

Я сиджу й пишу. Дістаю 60 к. на 10 днів, та нема де їх видати, хібаж нині передав собі до Самбора, щоб купили мені бльок і олівець до рисовання, бо в тут гарні руїни якоїсь палати, варта відрисувати.

Вчора в ночі один польський гранат влучив у нашу гармату, перебив щит і зарився в землю... до тепер лежить не розірвавшись. —

ГОРОДОВИЧІ 31. XII. 1918.

Прийшло нині в приказі від Кравса, щоб оголосити стрільцям, що від 1. I. 1919. впроваджується полеву пошту. Тому я сів і пишу, щоб вже завтра міг відійти від мене перший лист до хати своєю полевою поштою.

У нас все ще спокій. Ні Поляки, ні наші не наступують, головне рішається тепер під Львовом.

Вчора в ночі напала наша стежа на Нове Місто, кидала ручні гранати.

Поляки думали, що це великий наступ і втікли. Наші привели 10 полонених. То лиш тільки боротьби в нас, що стежі одні — других полошать і звичайно та, на котру нападають — перша втікає.

От нині, вимацав Поляк, де стоять наші гавбіци і ціле рано бив на нас, але такими маленькими кулями — з гебїрки, що ми не дуже їх боїмося.

Знов у ночі, наше праве крило робило млий нзпад на село Полянну (2 км. від Хирова), де були Поляки.

Ми побудилися, гармати гремлять, кріс машинівий тиркоче... аж рано довідались, що це наші добули село і 5 ворожих вояків зловили.

Я вчора мав багато роботи — писав легітимації для всіх людей нашої групи.

Привезли мені зі Самбора бльок і олівець, то й рисував я руїни палати якогось дідича.

Нині ходив — оглядав город — парк його. Такий гарний нині день, здавалося, що вже весна починається, сонце гріло... я сидів на якихсь боронах на дворі та грівся до сонця. А що був схований за муром, то й безпечно глядів, як кулі свистали і земля тріскала від них на всі боки.

Парк коло цієї розвалені палати чудовий; які тут мусіли бути колись алеї, альтанки, старезні дерева, живоплоти.

По середині ставок і замерале човно серед леда.

Ми перейшли через лід до острова й так як діти, тишилися весною... Оглядали кернички, співали... Є нас тут трьох Степанів — однорічних, то й уклали нагробну промову, яку один на труною другого мав би виголосити. От жартували.

Я дивився в сторону Турки, там навіть якісь верхи було видко, начеб наші Тарнавські.

Вчора прийшли свіжі сили, цілий курінь з Гуцульщини. Хлопці, що варто на них подивитись. Робили дефіляду перед Кравсом, він промовляв до них по українськи, а опісля вони на площі співали й гуляли гуцульські танці.

Вони від нас на правому крилі; ходить поголоска, що якраз праве і ліве крило мав іти в наступ. Я певний, що вдасться.

Кіш Січових Стрільців

(Причинки до його історії)

Написав А. Крезуб

Історія формации кївських Січових Стрільців взагалі, а зокрема поодиноких її частин мало опрацьована і мало відома українському громадянству. Короткі нариси історії цієї вельми заслуженої частини Української Армії, що появилися досі, не дають про неї повного образу. Ще менше, як історія боєвих частин формации С. С., відома історія коша С. С., хоча і тут кипіла праця, кувалися нові цінности під розбудову Великої Самостійної Соборної України.*)

Нажалі документів до історії формации С. С. не залишилось по всій правдоподібности майже ніяких і її історію приходиться писати виключно зі спогадів і заподань колишніх старшин, підстаршин і стрільців. Звичайна річ, що спогади і заподання після кількох літ мають великі прогалини і документальних даних вони заступити не можуть. Але і вони в деякій мірі сповнять свою задачу. Понижча стаття, це також спогади і то писані з пам'яті без використання яких-небудь записок і документів. Її ціль скромна: дати принайменше побіжний огляд праці в коші С. С. в 1918/1919 і спонукати тих товаришів, яким судилося колинебудь працювати в ньому — доповнити її.

Початок існування коша Січових Стрільців припадає на початок вересня 1918 р. Створено його як відділ при „Окремому Загоні С. С.“ в Білій Церкві. Кіш до повстання проти гетьмана Скоропадського не мав надто великих і складних завдань. Охотників до Загону голосилося доволі мало, а старих стрільців, що повертали з блуканини по Наддніпрянщині до своєї матірної формации, приділювано відразу до сотень. Діяльність коша тим робом обмежувалася до припинення і вишколу охотників, які ще в новій армії не служили, а що таких, як сказано, було до-

волі мало, то й „рух“ в коші був назагал невеликий. В день вибуху повстання то в 15. листопада 1918 р. стан коша виносив всього двох старшин і біля двадцять стрільців-новобранців. Командантом коша був тоді сот. Домарадський.

Однак з виступом Директорії УНР. проти гетьмана і з виходом Загону „в поле“ картина змінилася наче в казці. До білоцерківських бараків (Загін був приміщений в бараках, що за російських часів служили воєнним шпиталем) почали напливати з доколических сіл селяни-повстанці лавами.

Про вишкіл всіх тих охотників, а навіть про довший їх побут в бараках не могло бути мови. В бараках для тисячів напливаючого люду не ставало місця. Тому з охотників тут-же формовано сотні, приділювано старшин, узброювано і вислано на фронт під Київ. Команда коша з цим завданням справлялася всетаки доволі справно і небаром Загін, що вийшов з Білої Церкви всього з чотирма сотнями, розрісся до полку, двох, а вкінці розвинувся в дивізію.

В грудні сот. Домарадський передав команду коша, здається, сот. Бісикові, а сам обняв команду одного з курінів 1 п. п. С. С. Чи по заняттю Директорією Києва, вислав сот. Бісик ще які поповнення стрілецькій дивізії, цього не знаю. Оскільки собі пригадую, при кінці січня 1919 р. стояли в Білій Церкві якісь частини зорганізовані наступником сот. Домарадського і ці пізніше обороняли Білу Церкву перед збільшеними в міжчасі відділами от. Зеленого, що осів в своїй „столиці“ Трипільлю.

З залишенням Армією УНР. Києва мусів і кіш опустити Білу Церкву. На весні 1919 р. опинився він в Проскуріві, що тоді саме приходив до себе по строгій карі от. Семесенка за бунт проти влади УНР. і збройний виступ проти українських військових відділів. Тут кіш не задрів довго місця, перейшовши з корпусом С. С. нову одисею та в половині квітня приблизно осів в м. Крем'янци.

Тут команду над кошем перебрав полк. Іван Чмола. З питомою собі енергією і розмахом забрався новий його командант до праці. В коші закипіло. В короткому часі зорганізовано в ньому Школу Старшин, Школу Підстаршин а далі команда коша взялася за творення поповнень для фронтових частин свого корпусу. Та плодів праці і енергії вкладених в це діло полк. Чмолою, корпусові С. С. зібрати не до-

*) Загальних нарисів історії формации С. С. появилось досі всього чотири, а саме: 1) В. К.: Січові Стрільці. Їх історія і характер. Нарис. (Львів 1920); 2) Р. Давний: Про Січових Стрільців. (Відень 1921); 3) Полк. Е. Кововалець: Причинки до історії ролі Січових Стрільців в українській революції. („Розбудова Нації“, Прага, 1928, Ч. 3—6). Найповніша історія цієї формации знаходиться в Альманасі С. С. „Золоті Ворота“ [Січові Стрільці. Воєнно-історичний нарис. Написали: I частину — Василь Кучабський; II частину — ген-штабу ген-хор. Марко Безручко], що в 1923/1924 був напечатаний в Берліні заходом вид-а „Українське Слово“. Та нажалі згадане видавництво попало в фінансові труднощі і друкарня задержала майже весь наклад цього цікавого збірника та продала його як „Altpapier“. Від загинелі уратувалось, як мені відомо, всего кілька примірників і то здається неповних.

велося. Большевицький напад на Кремянець в дні 10 травня знищив цей відділ цілковито. Відновляти його в Кремянці ізза походу Армії УНР. на південний схід було безпредметним; працю треба було начинати в інших умовинах і в іншому місці.

Після катастрофи коша в Кремянці, штаб корпусу С. С. доручив дня 10 червня авторові одих рядків сформувати його на ново. Тим разом завязок коша повстав в м. Чугані (Теофіполі). Початки його були не світлі. Після наказу штабу корпусу, мав я зорганізувати, і то в короткому часі, запасний курінь складений з чотирох сотень, школу підстаршин, лічнищу для ранених і хорих нашого корпусу, але засоби, які мені дано до розпорядження, а ще більше загальна ситуація Української Армії не давали можливости виконати це завдання навіть в четвертині. Та про те дальше, тут згадаю тільки, що „на початок“ приділено кошеві біля 30 стрільців - виздоровців, два вози, дві пари, сходованих на коросту, як в цілій Українській Армії, коней, видано біля 20 крісів і дещо харчів. Скільки видано для скарбниці грошей, цього точно не памятаю, але пригадую собі, що з такою сумою самостійної господарки не можна було зачинати.

Із приділених кошеві 30 виздоровців створено наразі запасну „сотню“, над котрою команду обняв сот. Королюк, zarazом майбутній командант запасного куріня. Курінним адютантом став значк. Олекс. Катамай, а адютантом коша працюючий і боевий старшина, що прибув до Корпусу С. С. із У. Г. А., „стара воїна“ з італійського фронту значк. Микола Білоус.

Попри вище згадану працю кошеві доручено також перевести в теофіпольському районі побір новобранців і набір тих річників запасників (резервістів), які на основі наказів українських військових властей були обовязані до військової служби. Ці чинности означувано на Україні загальним словом „мобілізація“. Значиться кіш мав в теофіпольському районі „мобілізувати“, то є притягнути під зброю всіх, що до цього були зобовязані. Для цієї ціли приділено кошеві „спеца“, одного російського полковника (назвище забув), бувшого „воїнського начальника“.

Звичайне діло, що парібкам-новобранцям і запасникам, бувшим російським салдатам з великої війни, мимо десятків мобілізаційних наказів як Штабу Дієвої Армії так і інших військових команд, а навіть Петлюри та Директорії і не снілося самим добровільно голоситися до своїх найблизчих українських військових команд, отже мобілізація мала переводитися силою. Але цієї сили в коші було всього тільки двадцять виздоровців з крісами (інші без крісів), а і з тих — деякі по перебутому тифі воліклися як тіни.

Плян нашої праці в загальному передбачував таке: з перших мобілізованих створиться запасний курінь, а дальші по якомусь часі перебування в Коші відійдуть на поповнення стрілецьких частин на фронті.

Дня 12 або 13 червня кіш виїхав з Теофіполя до села Олійників. Сільський голова щоправда не відмовився від оголошення, щоб в означеному дні зявилися до його обовязані до військової служби, але робив він це не скриваючи своєї іронії: „не такі, мовляв, нас мобілізували і нічо не вдіяли, піймайте облизня й ви“. І дійсно в означений день зібралося перед сільським збором кількасот люда, але не для того, щоб вступити в ряди своєї армії, а так більше задля цікавости і щоб при тій нагоді поставити мені „вопрос“, чого власне Січовики прийшли в їхнє село.

На тому і скінчилось, а власне ні, не скінчилось. Агітація місцевих мудрагелів, яких вся мудрість заключалася в виголошуванню демагогічних промов, прикрашених стеоретипними, склевними ще на фронті в 1917 р. большевицькими фразами, довела в кінці до того, що місцеве населення почало явно провокувати старшин і стрільців.

Про те, щоби силою мобілізувати Олійниківців, авичайно не було що й говорити. Воно було тим більше неможливим, що кіш стояв не в запіллоу, де міг би спокійно працювати, а за фронтом, звідкіля долітав звук гарматньої стрілянини а деколи й приглушений стук скорострільів. В таких умовинах зробити щонебудь було важко. Олійниківських військово-обовязаних вже ізза цього самого, що вони за кілька чи кільканацять годин могли опинитися під новою владою, ледві чи наша сила була в стані змусити до послуху десяткові призивів і мобілізаційних наказів. Деякі з їх візливо посміхаючись розповідали нам різні новини з недалекого фронту в роді того, що червоні забрали в „плен“ буцімто велику масу „Петлюрівців“, або що завтра „товариші“ загостять в Олійники.

При такому настроєві Олійниківців було ясним, що з мобілізації нічо не вийде. Правда в крайньому випадку я міг звернутися на фронт за допомогою і одною сотнею стрільців змусити олійниківських парібків, на скількиб вони не поскривались в сусідніх селах, вступити в кіш, але з їх певно стільки булиб ми мали потіхи, що з минулорічного снігу. За кілька днів вони булиб і так розбіглися на всі вітри. До речі говорячи, колиб кіш зібрав навіть пару сот люда в таких обставинах, то не був би в змозі їх навіть прохарчувати.

На четвертий день нашого побуту в Олійниках фронт „подався“ і кошеві прийшлося мандрувати дальше. Куди то йти і де осістися, щоби знову шукати щастя з мобілізацією, ізза браку звязку з 1 п. п. С. С., якому кіш наразі підчинявся і звідки одержувався зглядно мав одержувати харчі, це було питання, яке команді коша приходилося самій вирішувати. Щоб не відбиватися від своїх, тобто від корпусу, порішено „тягнутися“ за його штабом. В цей спосіб йдучи, як то кажуть, собачим нюхом за командою корпусу, кіш перекочував в с. Колки, звідтіля по двох днях в м. Базалію, далі в Купіль, а в кінці в м. Чорний Острів.

Таке хождение по п'ятам штабу корпусу вишло кошеві остільки в користь, що його вилучено в кінці зі складу 1. п. п. С. С., а підчинено безпосередньо корпусній команді. З цюю вдержати звязок було вже не трудно. Від корпусної команди одержував від те-пер кіш вказівки, кудю йти і щиро говорячи, міг довідатися в час про це, коли треба пакувати свої манатки та манджати дальше на разі з надією тільки, що фронт вкінці спиниться денебудь і кіш в спокійних обставинах зможе взятися знову поважно за працю. Тинятися за полком на фронті такому відділові як кіш, відділові з трьома десятками виздоровців напів одітих і зморених до крайности не мало ніякого змислу. І команда корпусу відлучивши його від 1. п. п. С. С., а підчинивши безпосередньо собі, зробила дійсно розумне діло.

З Чорного Острова перейшов кіш, як це сказано було мені в команді корпусу, „на стало“ до с. Водички. Тут розмістився він в бувшій економії. По надходячим з фронту відомостям здавалося, що аж тепер ми вже зовсім певно будемо мати змогу взя-

тися за працю як слід. Скептично задивлявся на положення тільки сот. Королюк: „Десь недалеко замикають двері (що в нашому жаргоні означало гарматню стрілянину) — говорить він одного дня — завтра певно прийдеться нам „зі стратегічних оглядів пересунути ся дальше“. І дійсно в 24. несповна години після цієї розмови, по триденному постою в Водичках, кіш мусів знову відступати аж до Ярмолинців. Тут щойно перебув він доволі довго, бо майже цілих два тижні.

В Ярмолинцях збільшився кіш о яких 25—30 випущених з лічниць стрільців і приблизно стількиж старшин. Для дальшого нагляду за виздоровцями і хорими надіслано тоді зі штабу корпусу лікарського помічника (родом з Катеринославщини, в перших місяцях революції на Україні незвичайно діяльного і енергічного організатора Вільного Козацтва в Криворізьському рудничному районі) Олександра Ананієвича Співака. Про сформовання запасного куріня і школи підстаршин, як і передтим, годі було говорити. Кількадесят мобілізованих з околиць Ярмолинців, що їх вдалося стягнути до коша, по кількох днях розбіглися і — працю треба було починати на ново. Тимчасом прийшов новий відступ нашої армії і кіш перейшов в м. Балин, звідтіля по двох днях до Ляцкоруня, а вкінці до с. Кадієвиць. На цьому новому місці, щойно коли підійшла Українська Галицька Армія і фронт, який вже наближався до Камянця, відсунувся, стала можливою хоч сяка-така нормальна праця. З приходом в Кадієвці я передав команду коша знову полк. Чмоли і став його помічником.

В коші тимчасом назбиралося вже кілька десятків стрільців-виздоровців і з них створено першу сотню, з якої дотепер фактично існувала тільки перша чета. Так само зросло число старшин; з них утворено старшинський відділ. Завдяки заходам полк. Чмоли в постачанню корпусу, кіш одержав потрібні гроші на виплату заслуженини, коні, обоз, а також дещо з одягу — словом кіш розпочав самостійну господарку. Створення запасного куріня мимо того, що справа була пекучою, було не здійсненим і зі заходів в цьому напрямі не вийшло нічого.

З віддаленням фронту на схід кіш перейшов в серпні до Дунаївець, де під цю пору перебувала здається Начальна Команда Української Галицької Армії або команда котрогось з її корпусів, дві чи три галицькі військові лічниці та один курінь піхоти. Тут остаточно полагоджено як слід адміністрацію коша. Управа його розмістилася в просторому партерному домі, опущеному якоюсь багатою жидівською сімєю. Запасна сотня начала заняття.

В тому часі на фронті корпусу С. С. перейшов на наш бік якийсь большевицький курінь, складений в більшості з Українців і його відставлено в розпорядження коша. Частину козаків цього куріня виділила команда коша і приділила до запасного куріня, решта осталась на положенню полонених. Що зроблено опісля з цєю другою частиною, не пригадує собі, знаю тільки, що в початках вересня при переході коша з Дунаївець в Староконстантинів полонених в ньому вже не було. В Староконстантинові пробув кіш аж до катастрофи Армії УНР. то є до кінця падолиста.

(Докінчення буде).

„Гаврило“

Написав Михайло Островерха

Це ім'я в час наших визвольних змагань було знаменне не тільки в Х Бригаді У. Г. А., звідкіль походило, а знали його й інші бригади нашої армії, з якими приходилось нам у боях сусідувати. Оце й „Гаврило“ — це одна батарея гармат. Гонила й ревіла по фронті, мов розрада, душа стрілецтва. Де лиш було круто — в телефон: „Гальо! „Гаврило“ там і там — пальніть! бийте!“ І за хвилину падали стрільна пишно вимірені. Радість, сміх! Хлопці, які перед хвилею сумували з притаєними за пасипом землі головами, пострілюючи з кріса, — на гук „Гаврило“ зривались і бігли на ворога, який перед тим здавалось був непокошений.

З „Гаврилом“ у перше я познайомився у квітні 1919 р. на большевицькому фронті в Підволочиськах. Стрінув я його в оперативному штабі відтинку в сот. Губера. Русявий, струнка постать, ясно-сині очі, що сміялись — дихали запалом до життя, гарно закроєні уста, над якими пишався рівний ніс. Літ йому було тоді біля 24—26. Йому я представився — тоді старший стрілець — і вчув його прізвище: поручник Іван Балешта. Отсе то був славний „Гаврило“!

Про „Гаврило“ розкажу фрагментами:*) бо він був гарматчик, а я піхотинець — далеко від нього. Понад мою голову в розстрільній пролітало зі свистом регочучись стрільно, яке цільно падало між ворога:

ось так ми завжди стрічались. Іноді по бою стрічав я його в штабі нашого V-го потім III-го куріня, якого курінний поруч. Михайло Дацків був його шкільним товаришем із тернопільської гімназії. Але таких стріч не було багато. Знаєте, що гарматчик, то не піхотинець і навпаки: оба бють ворога та кожний на свій лад; але рідко стрічаються, хіба на військових парадах.

При кінці місяця квітня 1919 року наша півсотня Старшинської Школи була на фронті у групі Схід отам. Ляєра в Підволочиськах. Становища нашого війська були: Староміщани, деревляний міст, залізничний міст — оба на р. Збруч —, Заднишівка, Мислова. Перед нами находились досить сильні відділи большевицького війська.

Одної ночі в останніх днях квітня — біля деревляного мосту знялась сильна стрілянина: гармати, скоростріли, міномети, кріси. Большевики хотіли робити „нальот“. (З нашої сторони спеціаліст „нальотів“ на большевиків був сьогоднішній комуніст Я, тодішній поручник, командант чи не самбірської сотні. Такі наскоки улаштовував він охотником, без відома штабу). Тієї ночі з моїми кулеметами я мав службу при самому залізничному шляху по лівій сто-

роби тифу в Тульчині в 1919—1920 р., другі в залізничній катастрофі — в бою з большевиками під Чорним Островом у 1920 р. Тому — все переповідаю з пам'яті й тільки те, що докладно пригадує собі. Все ж таки — якби вкларась якась помилка в датах, то прошу мені вибачити й справити помилку.

*) Не належу до тих щасливців, що переховали всі свої записки з боїв. Усі мої щоденники пропали: одні в часі моєї хво-

роні, як охорона залізничного мосту. Хорунжий Іван Ханек телефонічно алярмував цілу боеву лінію: большевики завзято острілюють його заставу. А далі: „Гальо „Гаврило“! трета хата на право від дерев'яного моста над рікою — відтіля стріляють мінами“. Ледве проминуло кілька хвилин — уже „Гаврило“ одною гарматою гатив у міномети; іншою — у ворожу панцирку-поїзд. Стріляв швидко, влучно. Примусив большевиків утихомириться. Такі большевицькі випадки були чи не щодня й щоночі: як „Гаврило“ брався до діла, то ми на фронті були спокійні, бо при його такій важкій допомозі ми завжди відпирали наступ ворога. Та все це були позиційні бої. Ми бачили „Гаврила“ і в наступках.

Відступаючи під напором польських військ — перший відступ у травні 1919 р. — на Гусятин, Сидорів (наша група Схід) „Гаврило“ не зміняв свого імені.

Всю героїчність пор. І. Балешти ми бачили аж у наших протинаступних боях за відзискання нашої Галичини. Перший його гарматний бій, у якому брав участь увесь гарматний полк отамана Карася (ідеальний старшина, Наддніпрянець, у „нальоті“ большевиків на Проскурів у місяці серпні 1920 р. зістав зарубаний большевиками ж нічю при гарматах на становищі: шлях Проскурів - Камянець Подільський. Зарубаний зараз за містом Проскурівом), був за с. Іванівку біля Теребовлі. Наш наступ відбувся від сторони с. Мшанець. (В першій половині місяця червня 1919 р.) Пригадую собі добре, що „Гаврило“ зближався на близьку віддал від ворога, щоб приспішити нашу виграну ще того ж дня: бо сонце заходило, а нам спішилось іти вперед. По заході сонця ворог у переполосі відступив. До останку був переслідований „Гаврилом“.

У здобутті дуже важких становищ с. Березовиця біля Тернополя — усе те в червні — участь у сильному барабанному вогні брало багато гарматних батарей і цей бій тривав усю ніч. Світало, як наша розстрільна наступом прорвала ворожий фронт. Зі сходом сонця ми входили в с. Березовицю. Штаб нашого — тоді V-го — куріня находився в останній хаті по лівій стороні при шляху на Тернопіль. Ми ждали дальших оперативних наказів, які не надходили. Курінний Мих. Дацків нетерпеливився: ворога, який відступав, треба було дальше переслідувати. Тоді приїхав був до нашого штабу куріня пор. І. Балешта — на гнідому чудової раси коні. Стрільці загомоніли: „Є „Гаврило“ — то й ходім у наступ!“ По короткій нараді таки на дорозі — пор. Мих. Дацків, його адютант В. Стрільчик, пор. І. Балешта і ще був хтось із наших сотених — постановили: дальший наступ на м. Тернопіль. Почався наступ. „Гаврило“ закопався таки зараз за селом з правого боку при шляху на Тернопіль. Розстрільна йшла бадьоро вперед. Понад виспівував то реготавсь своїми стрільнями „Гаврило“. Не зверталося уваги на гарматний вогонь польських гармат. Бородатий четар Федір Мучій прижмурював задоволено очі й зі своєю сотнею йшов уперед. Його четовий хор. Осип Типкевич У. С. С. навіть не дуже то похилений — перед градом ворожих куль — на-суплений, своїми чорними очима сверлюючи ворожі далі, йшов за своїм сотенним, а за ним його чета. Шляхом зі своїми кулеметами йшов я, а таки зараз за мною у розстрільній наш курінний — пор. М. Д. — йшли ми наче на весілля. Перед самим Тернополем на віддалі яких 1000 метрів хлинув зливний дощ та заслонив нам і ворога і місто. В той мент причвалав

на коні пор. І. Балешта з одною гарматою і став на дорозі — в розстрільній піхотинців — кажучи з запалом: „...о! знаю дуже добре місто й не дам їм утечи, прикриваючись дощем!“ І став бити поза дощеву стіну за ворогом, що відступав. Наша бойова лінія, як учула, що „Гаврило“ є з нами в розстрільній, кричучи „гура!“ бігла вперед. За якої чверть години наш курінь входив у місто Тернопіль, а населення витало нас квітами.

Зараз же на другий чи на третій день трапилось нашому куріневі таке. Наступаючи на село Гнідаву, ми ніяк не могли були зломити спротив ворога, який займав знамениті австрійські старі становища з добрим дострілом для кулеметів. Ще й до того всього — сонце при заході літнім промінням опиралось у наші очі. Бій затягався на довше. Наші становища не були лихі — в лісі. Та нам спішилось: ми мусіли по наказу здобути назване село. Самі стрільці сердились, що не йде. Четар Василь Костюк на всі лади продумував випадки на ворога. Не вдавалось — ворог успішно боронивсь. Сонце висіло над небосхилом. Вечір був недалекий. Довкруги шуміли колосисті лани і бігли гомоном у далі. Аж тут зараз за розстрільну приїхав пор. І. Балешта з одною гарматою і зблизька — ревнув „Гаврило“. І в цім же моменті розстрільна загомоніла, ожила. Ворожий кулемет притих. Наша розстрільна зірвалась і під згуки „Гаврила“ подалась бігом вперед, Поміж крики „Слава!“ „Гурра!“ чулись вигуки „Гаврило!“

Ще сонце останнім промінням простягалось по ланах, по лісі, а ми були вже в селі Гнідава.

На другий день, здається І. курінь — сот. Клямкевич — під прикриттям барабанного вогню наших гармат здобув с. Манаїв.

Весь час ішли ми вперед. Із „Гаврилом“ у боях у нашій Галичині ми більше не стрічались. Остання телефонічна розмова з ним була згід пам'ятника Маркіяна Шашкевича, щоб „Гаврило“ стріляв до ворожого панцирника, нащо він відповів: „... не маю нічогосько амуніції.“ Взагалі — гарматний вогонь-своїх гармат це для піхотинця певна запорука виграної у бою. Для нас „Гаврило“ був у бою найкраща запорука успіху в наступі. Аж тут — „Гаврило“ ж без амуніції. Ми зрозуміли, що діла йдуть лихо. Так і сталось: з браку амуніції — головна причина — ми відступили за Збруч.

Тут ми знову мали „Гаврила“ з нами. Здобуття Винниці. Завзятий бій за Калинівку, яку за 9 годин важкого бою здобуто. „Гаврило“ ожив, бо мав амуніцію. Це ми бачили по усміхненому обличчю пор. І. Балешти. Короткі бої: під Курдилівкою, під Н. Н. (— те містечко, що стоїть на шляху Махнівка-Бердичів: у тім містечку помер на тиф Німець пор. Рудольф Кетнер), під містечком Червона, с. Зарубинці, містечка Андрушівка, Ходорків, Криве, Корнин, Брусилів. І врешті перед Київом останній рішучий бій під м. Ружин. Звідсіль наш курінь перейшов у с. Купилово. В усіх цих боях „Гаврило“ брав живу участь.

Останній раз я бачив іще „Гаврила“ в Бердичеві на Лисій Горі, як президент Є. Петрушевич робив перегляд війська. Потім як отворилась чорна, безнадійна сторінка нашої Армії на Україні, то ми вже більше „Гаврила“ не почули, не побачили: не було його вже між нами живого. Захворів на п'ятнистий тиф і помер. Похований мабуть у селі Білалівка під Козятином.

Ось стільки знаю про поручника Івана Балешту.

УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВА ЛІТЕРАТУРА 1914—1925

Зладив сот. Корній Купчанко

(Докінчення)

- Целевич В.: „Військові причинки“.
Цивинський, полк.: „Який повинен бути старшина“.
Камянець 1919.
Цивинський, полк.: „Український летун“. Камянець.
Цьокан І. др.: „Від Денікіна до большевиків“.
Фрагмент споминів з Рад. України. Укр. мемуари.
Вид. „Укр. Прапору“. Відень 1921, 16^о, ст. 19.
Чижевський, полк.: „Коротка історія 3-ої залізної дивізії 1919-1922“.
Вид. культ.-просвіт. відділу 3-ої зал. дивізії. Наклад. 500-700 прим. Каліш 1922, 8^о, ст. 56.
Ярема Я., сот.: „Україна в таборі“. Огляд культ.-просв. діяльності в таборі української бригади від червня 1919 р. до червня 1920 р. З ілюстраціями.
Н. Яблінне 1920, ст. 44, ц. 5 кч.

Деякий матеріал з обсягу військоознавства, а головне цінні джерела для budouчого дослідника історії українських армій містять в собі військові календарі, як:

„Книжковий ювілейний календарик (У. С. С.) „Самопал“ на 1924 рік. Видавництво „Журавлі“ в Рогатині. 1923, ст. 128.

З музичної літератури, крім поодинокі виданих стрілецьких пісень, з'явилися: „Сурма“, воєнний співанник. Вид-во „Червона Калина“. Львів 1922.

Князь Усусу: „Підручний Співанник“. 28 найкращих пісень з ілюстраціями. Видав-во „Журавлі“. Сконфіскований.

ВИДАННЯ ПО ТАБОРАХ ІНТЕРНОВАНИХ ВОЯКІВ АРМІЇ УНР.

Зладив: Прижмуренко

ТАБОР (6. 4. дивізії) В АЛЕКСАНДРОВІ

1. „Зірниця“. Часопис кооперації, культури і освіти. Видання табору. Друковано на шапірографі з малюнками. Число має 30—60 сторін. Ціна 15—30 марок. Наклад 40 примірників. Вийшло 7 чисел. Перестав виходити в червні міс. 1920 р.
2. „Нове Життя“. Неперіодична газета 6 стр. дивізії. Друкована до 39 числа на шапірографі, далі на американці. Видає кул. освітній відділ 6 стр. дивізії. Виходить двічі на тиждень. Наклад 180 прим. Вийшло 96 чисел. Ред. сот. Битинський. Ціна 5 марок, з числа 93 по 10 марок.
3. „Український Стрелець“. Військовий журнал. Видає громада старшин 6 стр. дивізії. Неперіодичне видання. Друковано на друкарській машині. Вийшло 3 числа (жовтень 1921) 75 стор. в 16^о. Ціна 150 марок. Редагує пор. Липовецький. Почав, виходити з травня 1920 р. Перше число вийшло в Бердичеві, друге в Києві, третє в таборі в Польщі.
4. „Промінь“. Гумористичний журнал. Видає гурток стрільців 6 дивізії. Виходить з літа 1921 р. Друковано на шапірографі. Вийшло 7 чисел по 8 сторінок. Редагує юнак Кухарський. Ціна 20 марок.
5. „Окріп“. Сатир. гумористичний журнал. Видає культ. освіт. відділ. 4 київської дивізії. Виходить неперіодично. Друковано на шапірографі. Вийшло 9 чисел по 20 сторінок. Багато образків. Ціна 25—50 марок. Редагує Левицький.
6. „Характерник“. Карикатурний журнал 5 стр. дивізії. Виходить неперіодично. Друк. на шапірографі. Вийшло 7 чисел. Останнє число 3. VII. 1920. 12 стор. в 16^о. Ціна 25 марок. Редактор сотник Гладкий.
7. „Український Стрелець“. Військово-культурно-освітний часопис. Видає культ. освіт. відділ 6 стр. дивізії. Виходив неперіодично. Друков. на друк. машині. Вийшло 2 числа, 24 стор. іп. 16^о. Ціна 4 марки.
8. „Комар“. Гуморист. сатир. тижневник. Видає культ. освіт. відділ 4 дивізії. Виходив неперіодично. Друковано на шапірографі. Вийшло 1 число і сконфісковано (28 грудня 1920). 20 стор. друку іп. 16^о з образками. Ціна 100 марок.
9. „Гримаса“. Літучий таборовий гумористичний журнал. Видає ініціат. група 4 дивізії. Вийшло 1 число. Друк. на шапірографі. З образками. Ціна не виставлена.
10. „Вісти“. Листок виходив в 1920 р. з червня місяця, підчас відвороту. Друков. на шапірогр. в 20 прим. Вийшло 18 чисел. Редаг. сот. Гладкий.
11. „Збірка українських пісень“. 3 репертуару хору 6 стр. дивізії, 24 пісні з нотами. Видання співочої секції. Друк. на шапірографі. 40 стор. іп. 8^о. Ціна 250 марок.
12. „Маленька збрка пісень для українського козака“. Ч. I. Видання культ. освіт. відділу 6 стр. дивізії. Друк. на шапір. в 50 прим. 16 пісень на 28 сторінках. Ціна 15 марок, Видруковано в Замостю 1920 р.
13. „Наша Батьківщина-Україна“. Короткий курс українознавства для козаків. Вид. культ. освіт. відділу 6 стр. дивізії. Підручник з образками, ма-

- пами, діаграмами і таблицями 116 стор. Друковано 2000 прим. Ціна 200 марок.
14. »Статут громади старшин« 6 стр. дівізії. Друк. на машинці. Ціна 20 марок.
 15. »Порівнююча граматики укр. мови, з українсько-російським словничком Модеста Левицького«. Видання громади старшин 6 стр. дівізії. Друк на друкарській машині. 40 стор. Ціна 125 марок.
 16. »Армія, якої нам треба«. Брошурка. Вид. громади старшин 6 стр. дівізії. Переклад з французького сот. Герліта. Друк. на шапірографі в 25 прим.
 17. »Культурно-освітня праця в армії — Людендорфа«. Переклад з німецького хор. Соловчука. Брошурка в 32 стор. Вид. Культ. освіт. відділу 6 стр. дівізії. Друкована на шапірографі в 30 прим.
 18. »Релігійно-науковий вістник«. Неперіодичний журнал. 1921 р. 28 стор. Ціна 60 марок. Наклад 370 прим. Друк. на машині. Редагує о. Білон, Волохів, Михалкін і Солодецький, при участі проф. Біднова.

ВИДАННЯ БРАЦТВА СВ. ПОКРОВИ ПРИ 6 СТР. ДІВІЗІЇ.

19. »Літургія Івана Золотоустого«. 78 стор. Ціна 300 марок. Друк. на шапірогр. 25 прим.
20. »Вечірня і рання«. 24 стор. Ціна 50 м. п. Наклад 90 прим. Друк. на шапірографі.
21. »Вечірня і рання«. Псалми для дяка. 1921. р. 10 сторін. Ціна 50 мар. Друковано на шапір. 90 прим.

(Далі буде).

Найновіші видання „Червоної Калини“

1. Ол. Бабій: Перші стежі.
2. М. Галаган: Спомини III. том.
3. А. Крезуб: Партизани I. і II, том.
4. І. Максимчук: Кожухів.
» Доля старшин УГА вивезених до Архангельська і на Сол. Острови.
5. Масарик: Світова революція II. том.
6. І. Калічак: Записки четаря.

ВІД РЕДАКЦІЇ

Редакція „Літопису Ч. К.“ просить усіх, хто має якнебудь світлини до історії 8. Бригади УГА., прислати їх до Редакції для зілюстрування нарису історії цієї Бригади, яку будемо містити на сторінках нашого журналу.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

З числом 10. за жовтень вислали ми усім передплатникам поштової складанки з проханням вирівнати залеглу передплату за попередні квартали і біжучу за останній квартал цього року. На жаль не усі передплатники це виконали, а тому просимо вдруге прислати тим разом конечно відвотною поштою всю належну передплату до кінця цього року.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 11. / Листопад 1930.

З М І С Т

	Стор.		Стор.
Листопад		Поможіть Інвалідам У.Г.А.	
Е. Козак	2	Листопад місяць Українських Інвалідів	16
На переломі		Листи з хирівського фронту	
Спомини 16-літнього хлопця. — Василь Горбай	2	(З листів стрільця Степана Венгриновича)	17
В посольстві до гетьмана		Кіш Січових Стрільців	
(Продовження) — Др. Мирон Кордуба	5	(Причинки до його історії) — А. Крезуб	19
Отаманщина		Гаврило	
Михайло Середа, підполк. Армії УНР.	11	Михайло Островерха	21
Стрільці йдуть		Бібліографія	
Анатоль Курдидик	13	Українська військова література (докінчення) — сот. Корній Купчанко. Видання по таборах інтернованих вояків Армії У.Н.Р. — рижмуренко	23
Нарис історії III-го куріня 24-го полку піхоти ім. Гетьмана Петра Дорошенка	14		

Редагують: Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький

Відповідальний редактор: Петро Пасіка

Друкарня ОО. Василян у Жовкві

Запросини до передплати на рік 1930—1931.

З 1-го жовтня 1930 р. починається четвертий рік існування
одинокого українського популярно-наукового журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“.

На рік вийде 12 чисел. — Кожне число по 32 стор. багато ілюстроване.

Журнал подає знання з різних галузей науки й життя, вияснює всі важні питання науки й життя в загально доступний спосіб, подає звістки про найважливіші й найновіші досягнення, здобутки й винаходи в науці й техніці і є багатим джерелом для доповнення й поширення знання, для самоосвіти, для викладів і грімкого читання по читальнях і кооперативах.

Тому „Життя і Знання“ повинно знаходитися в кожній українській родині, кожній українській читальні й кооперативі — тому „Життя і Знання“ повинні передплачувати всі, що займаються освітньою й культурною працею посеред нашого народу, а перш за все наше Світле Духовенство і ВП. ПП. Адвокати, Лікарі, Інженіри, Учителі, Промисловці, а також всі школи, Бесіди й Клуби як у краю так і за кордоном.

Передплата на рік виносить 18— зол., на 6 місяців 9— зол., на 3 місяці 5— зол., поодинокі числа коштують 2— зол.

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ.

Адреса Редакції й Адміністрації:

ЛЬВІВ, РИНОК ч. 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“.

ЧИТАЙТЕ!

„ЗИЗ“

одинокий український сатирично-гумористичний журнал, який вдатно ілюструє з правдивим гумором події нашої буденщини.

Чвертьрічна передплата 3.50 зол.

Адреса: „ЗИЗ“, ЛЬВІВ, ВУЛ. РУСЬКА 18. III. п.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

„ВІДРОДЖЕННЯ“

(давніше „МИ МОЛОДІ“)

ілюстрований орган укр. протинальк. і протинікотин. руху, виходить раз у місяць.

Адреса: Львів, Гродзціцких 4. III.

„ВІДРОДЖЕННЯ“ коштує в передплаті для членів Тов. тільки зл. 3. а для нечленів зл. 3.60 річно. Для заграниці 1 дол. ам.

УКРАЇНСЬКІ ХЛІБОРОБИ: Читайте часописи та книжки Видавництва

Краєвого Господарського Товариства **„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“:**

одинокий господарський двотижневик **„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“**,

одинокий пасічний місячник **„УКРАЇНСЬКИЙ ПАСІЧНИК“**,

місячник **„СТІННИЙ ЧАСОПИС СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“**,

Та **ГОСПОДАРСЬКІ КНИЖКИ** з бібліотеки Товариства.

Тямте, що лише дорогою науки поліпшите свою господарку та збільшите дохід з неї. Тямте також те, що весь гріш, який Ви видали на книжки та часописи „Сільського Господаря“, іде на Вашу організацію і сільсько-господарську освіту народу.

В ж е в и й ш о в

Сп і ш іть з з а м о в л е н н я м!

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ на 1931 рік.

З М І С Т:

Л. Семиківський: Над Стрипою
А. Чайковський: Боже буде покровитель
М. Горбовий: Як згинув сот. УСС. Омелян Левицький
М. Матіїв-Мельник: Гей соколики
М. Заклинський: Перший раз на Великій Україні
В. Куровський: Зі споминів синьо-жупанця
М. Галаган: Делегація на Кубань
Др. С. Шухевич: За гетьманських часів в Одесі
Василь Горбай: Під Сокольниками
П. Магас: Святий Вечір
І. Рогатинський: Чортківська офензива
Юра Шкрумеляк: Повість про одну смерть

Невідомий: Знад Стрипи по Гниду Липу
Др. Володимир Галаган: На Київ
Михайло Наддиманський: Полк іде
Леонід Чайка: Подія у Веселому Куті
Е. Якимів: Гостина Махна в Умані
Юрій Липа: Вартовий
Анатоль Курдидик: З вовчої пащі
Ірина Шмігельська-Климкевичева: Мітинг
Михайло Середа: Незабутня ніч
Сергій Даушков: Остання стійка
Вол. Заріцький: Нескінчена справа
Др. А. Шустикевич: Втеча за Дністер
М. Бурнадз: На українсько-румунському пограниччю
Петро Голинський: Останні дні УГА.
Степан Венгринович: Весна 1920 р.

- Нова мистецька обгортка!
- Богатий зміст!
- Цікаві ілюстрації!
(Оригінальні світлини, цикл військових малюнків арт. Е. Перфецького).
- Ціна 3 зол., з пересилкою 3·50.
- Дістати можна Істор. Кал. Альм. „Червоної Калини“ по всіх українських книгарнях в краю і за границею або у ВИДАВНИЦТВІ „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ — Руська 18/III.

ЛИТОПИС

ЧЕРНОТ КАЛИНИ

1 9 3 0

XII

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата 13.— зол.
 Піврічна „ 7.— »
 Чвертьрічна „ 3.50 »
 Для членів »Червоної Калини« 3.— »
 Ціна поодинокого числа 1.20 »
 В Румунії: річна передплата . . . 360 леїв
 піврічна 190 л., чвертьр. 100 л.
 Для інших країв 2 \$ річно.

За кордоном приймають передплату на »Літопис Червоної Калини« та впис членів:
 В Сполучених Держ. Північної Америки:
 The Ukrainian Legion, P. O. Box. 578, Philadelphia, Pa. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box. 2121.
 / Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest IV., Delea Veche 45.

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/ІІІ.

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. ІІ. 1928. Спомини та матеріали. Зладив І. Кедрин 320 стор. і 16 ілюстрацій 8 зл. 4 зл.
 Ціна для нечленів членів

Федір Дутко: Глум. Оповідання, ст. 52

Д. Дорошенко: Мої спомини про давнє минуле. Частина І-ІV. 8.40 « 4.20 «

Богдан Лепкий: Слота. Поезії 90 « 45 «
 От так собі. Мініатури, стор. 129. 1.50 « 75 «

Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79 . . . 1.50 « 75 «

Ст. Левинський: Від Везувія до пісків Сагари. Сторін 84 3.25 « 1.70 «

Халіда Едіб: Вогні. Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234 . . . 4.50 « 2.25 «

Василь Софронів: Грішник. Нариси. Сторін 104 1.50 « 75 «

Микола Голубець: Львів. Сторін 179 3.— « 1.50 «

А. Вільшенко: Життя і пригоди Цяпки Скоропада. Сторін 267 4.50 « 2.25 «

Роман Купчинський:
 І. Курилася доріженька Стор. 208 4.— « 2.— «
 ІІ. Перед навалою. Сторін 192 . . . 4.— « 2.— «

Федір Дудко:
 І. Чорторий. Сторін 192 3.50 « 1.75 «
 ІІ. Квіти і кров. Сторін 192 4.— « 2.— »
 ІІІ. На Згарищах 4.— « 2.— »

Ген. Всеволод Петрів: Спомини з часів укр. революції. І—ІІІ. Част. по зол. 3.50 « 1.75 «

Юра Шкрумеляк: Чета крилатих. Сензаційна повість 17 аркушів друку 5.— « 2.50 «

Др. Степан Шухевич: Спомини. (Причинки до історії УГА. на підставі записок та власних переживань)
 І—V. Частина по зол. 4.—зл. 2.—зл.

Богдан Лепкий: Зірка, пов. з повоєнного життя 4.— « 2.— «

Володимир Лопушанський: Перемога — повість з визвольної війни.
 І і ІІ. Частина по зол. 3.— « 1.50 «

Максим Брилинський: Хресний вогонь.
 Воєнні нариси 2.50 « 1.75 «

Т.Г. Масарик: Світова революція, т. І. 13.50 « 6.75 «
 т. ІІ. 8.— « 4.— «

Др. Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів) 4.50 « 2.25 «

Др. Ганс Кох: Договір з Денкіном 1.80 « 0.90 «

М. Галаган: З моїх Споминів
 І, ІІ. і ІІІ. Частина по зол. 4.— « 2.— «

Микола Матієв-Мельник: На чорній дорозі (новелі) 3.50 « 1.75 «

Богдан Лепкий: Вадим, повість з княжих часів 4.50 « 2.25 «

А. Чайківський: Чорні Рядки.
 Спомини 3.— « 1.50 «

Олена Степанівна: На передодні великих подій 2.— « 1.— «

І. Максимчук: Кожухів — доля старшин УГА, вивезених до Архангельська і на Сол. Острови 2.80 « 1.40 «

А. Крезуб: Партизани — спомини з життя повстанців — ч. І. і ІІ. по 4.— « 2.— «

АДРЕСА: ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/ІІІ.

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. Річник

ЧИСЛО 12. *

ГРУДЕНЬ

* 1930

Ген. Омелянович-Павленко

Головнокомандуючий Армією У.Н.Р.

Портрет кисти арт. мал. Магалецького

Wyciąg z protokołu wspólnego z dnia 7/XI 1930 r.

Sąd Okręgowy Wydział VI karny we Lwowie w sprawie konfiskaty Nr. 11 czasopisma p. t. «Litopys Czerwonoi Kalyny» z daty Lwów, listopad 1930 r. do Sygn. VI. 1. Pr. 304/30 na posiedzeniu niejawnym w dniu 7. listopada 1930 r. po wysłuchaniu zdania Prokuratora Sądu Okręgowego we Lwowie postanawia: uznać za usprawiedliwioną dokonaną dnia 31. października 1930 r. przez Prokuratora Sądu Okręgowego we Lwowie konfiskatę czasopisma p. t. «Litopys Czerwonoi Kalyny» Nr. 11 z daty Lwów, listopad 1930 r. zawierającego w artykule p. t. «Na perelomi» w całości znamiona zbrodni z §. 65 a/uk. i występku z § 305 uk., zarządzić zniszczenie całego nakładu i wydać w myśl § 493 p. t. zakaz dalszego rozpowszechniania tego pisma drukowego. Zarazem wydaje się odpowiedzialnemu redaktorowi tego czasopisma nakaz, by orzeczenie niniejsze umieścił bezpłatnie w najbliższym numerze i to na pierwszej stronie. Niewykonanie tego nakazu po-

ciąga za sobą następstwa przewidziane w § 21 ust. druk. z 17/12 1862 Nr. 6 cx 1863 p. t. zasądzenie za przekroczenie na grzywnę do 400 zł.

Uzasadnienie: Ogłoszenie drukiem wymienionego wyżej artykułu ma na celu szerzyć wzgardę i nienawiść przeciw jednolitemu związkowi Państwa przez wysuwanie hasel separatystycznych, jakoteż zmierza do wywyższenia sprawców zamieszek lat 1918/1919, a więc pochwałać czyny karygodne, co odpowiada znamionom zbrodni z § 65 a/uk. i występku z § 305 uk.

Według §§. 487, 489, 493 pk. oraz § 36 i 37 ust. pras. jest zatem powyższe postanowienie uzasadnione.

Na oryginalne właściwe podpisy.

Za zgodność

Lipanowski

Starszy sekretarz

О. Олесеви

(З нагоди ювілею)

*Поете казки золотої,
Поете мрійної краси,
Весни бентежно молоді
Чудовий промінь ясний.*

*В якій надземній таємниці
Твій дух стихіями зроста,
І від якої чарівниці,
Твої заогнилися уста?*

*І де твій зір прозоріває,
Міражі-дива яснояв,
Коли перецвітаєш з маєм,
В хорали соняшних купав.*

*Твої незмріяні мрії,
Зцвілися в соняшний кортеж,
Ти серцем скорбної Марії
Смієшся, плачеш і цвітеш.*

*Як буйно бе у квітній рими,
Шовковим полум'ям вода, —
В Твоїй душі неугасимій,
Шумить Україна молода!*

*Блисни-ж, степів великій сину,
Розцвітом тенія блисни,
О, заясни свою країну,
Палючим сонцем заясни!*

Останні дні збройної боротьби

(21. XI. 1920 р. — 21. XI. 1930 р.)

(З приводу десятиліття української наддніпрянської еміграції)

Подав: М. Середа

Коли польський уряд почав в Ризі переговори про перемир'я, гол. от. Петлюра дістав повідомлення, що після опанування ним лінії р. Збруч, а польським військом лінії Кремінець—Дубно—Рівне, військам УНР. доведеться провадити надалі боротьбу самим і без спільника. В порозумінню зі своїм рядом от. Петлюра дав зарядження Головному Командуванню негайно форсувати р. Збруч і опанувати лінію р. Бога, де намірено дати армії відпочинок, поповнення та матеріальне забезпечення. Армія виконала свій обов'язок чесно: на 10. листопада вона розгорнула свої сили по фронті: Яруга-Шаргород-Винниківці-Літинка-Летичів-Купель. Сили її складала 8.968 багнетів і 3.250 шабель при 95 гарматах і 687 скорострілах.

Фронт був поділений на 3 групи: 1) права (ген.-хор. Удовиченка) — 3.511 багнетів і 663 шабель; 2) центральна (ген.-хор. Безручка) — 2.006 багнетів і 158 шабель і 3) ліва (ген.-хор. Базильського) — 588 багнетів і 1.253 шабель. Права група складалася з 1-ої

Скорострільної і 3-ої Стрілецької Залізної Дивізії. Центральна — з 5-ої Стрілецької Херсонської Січової Дивізії. Ліва група — з 1-ої Стрілецької Запорізької і Окремої Збірної Козачої Дивізії осаула Яковліва. Армійську резерву складали Київська, Волинська і Окрема Кінна дивізії.

На початку листопада в районі Волочиська були скупчені частини російської добровольчої армії, що мали провадити спільно з нами бойові акції в силу порозуміння нашого з Російським Політичним Комітетом, на чолі якого стояв у той час Борис Савінков. То були армія генерала Перемикіна — 1.500 багнетів і 800 шабель і Окрема Збірна Козача Дивізія осаула Яковліва — 800 шабель.

В ніч на 10. листопада штаб Дівої Армії, що перебував в той час в м. Городку, розіслав шифрованою телеграмою командантам груп бойовий наказ про наступ, якого вимагали і політичний мент і закріплення нашого запілля.

С. В. Петлюра не поділяв віри в перемогу нашої армії. Він сказав*): — „фактично від менту наших самостійних операцій наша Армія не мала досить набоїв, і колиб навіть перші кроки сутичок з большевиками були для нас щасливими, все одно, дальший вислід боротьби з ворогом, значно переважаючим нашу Армію, бувби для нас лихим“. Однак збройну боротьбу вважав він необхідною навіть при її негативних наслідках. Справа в тому, що в акті визвольної боротьби С. В. Петлюра вбачав дві сторони: суб'єктивну, себто її ідею, її зміст, і об'єктивну — ті матеріальні і технічні обставини, в яких визвольна ідея переводиться в життя. Зміна таких обставин не тільки не шкодила цій ідеї, навпаки ширила простір для її популяризації в гущавині несвідомих мас. Такий світогляд дає можливість зрозуміти оптимізм Петлюри в його листуванні до Лівіцького: „...оцінюючи безсторонно змісл військових подій, що закінчилися нашою невдачою, я кваліфікую їх не як ліквідацію нашої державности, не як ліквідацію наших державних зусиль, а як ліквідацію одної з мілітарних спроб з окупанською владою України. Ідейно і психольогічно не тільки наше українське населення, але і національні меншости були з нами“.

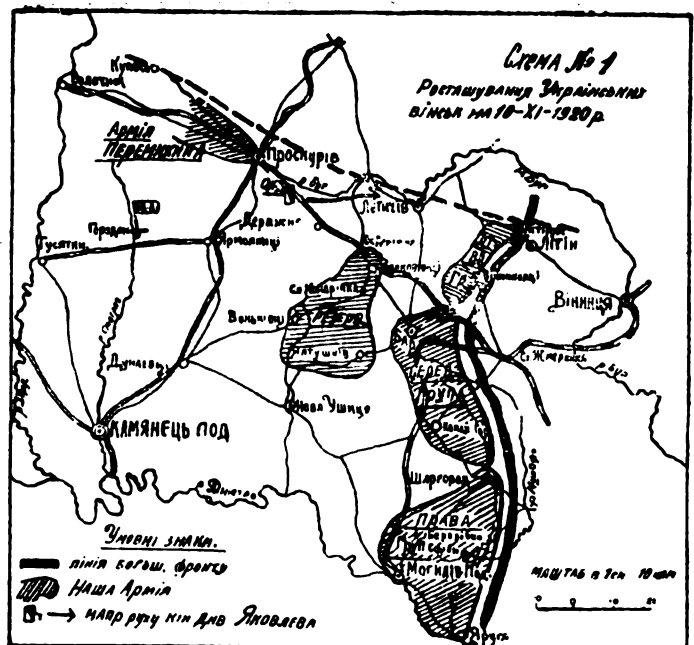
10-го листопада генерал Удовиченко скликав в Могилів командний склад на нараду для обговорення бойового наказу Штабу Армії. Ворог, який був добре поінформований через свою агентуру про відсутність

*) Голова Директорії
Головний Отаман Військ
Української Народньої
Республіки
28 листопада 1920 року
ч. 34 п.
м. Тарнів.

Ташмо.
До Пана Голови Ради
Народніх Міністрів А.
Лівіцького.

Командант правої групи листопадового фронту ген. Удовиченко (X). — Зліва на право: ген. Загородський, ген. Удовиченко, ген. Кузьма. (На еміграції).

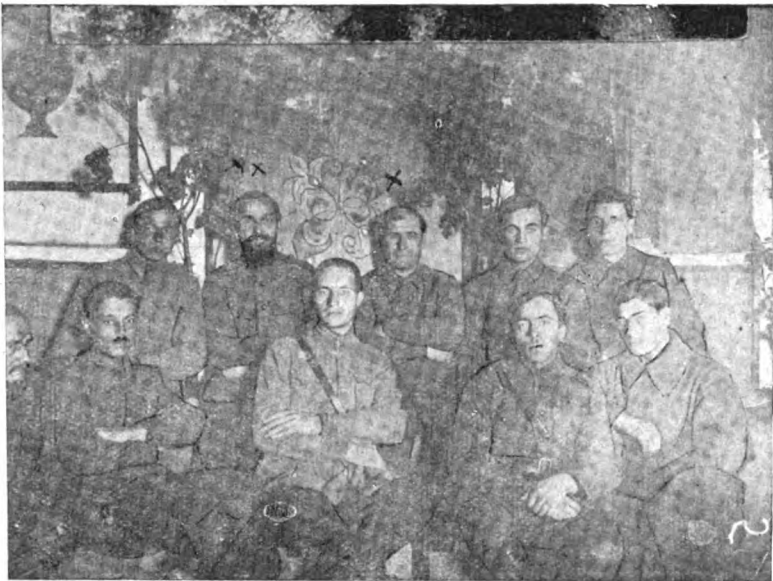
Розташування українських військ на 10.XI. 1920 р.

на українському фронті старших начальників, перейшов 10-го листопада між 7—8 год. в протинаступ. Сили його складали XII. і XIV. армії, Башкірська Кінна Бригада і Кінна Бригада Котовського — 24.000 багнетів, 4.000 шабель при 120 гарматах і 5 панцирках. Атака червоних на нашому фронті була такою несподіванкою, ніби сніг в літі. Після короткої гарматної підготовки, червоні прорвали фронт 3-ої Залізної Дивізії між Чернівцями і Берізкою, знищили 7 бригаду, вийшли на Шендерівку, де виривали 24-ий курінь 8 бригади, та примусили 5 Херсонську Дивізію покинути свої позиції і відійти на лінію Обухів—Копайгород—Гальчинці.

Штаб Дієвої Армії дізнався про поразку 10. лист. о 21. год. від старшини для доручень при Головному Отаманові підпол. Низівенка. 10. листопада Командуючий Армією генерал Омелянович-Павленко відїхав до Проскурова і керування операціями провадили з його імені начальник штабу генерал Ліпко і І-ий генерал-квартирмейстер генерал Куш.

Дня 11. листопада ворожа кіннота примусила нашу праву групу відійти вдовж р. Дністра. 21-ий курінь 3-ої Дивізії і 2 куріні Скорострільної Дивізії перейшли в районі с. Лядова в Румунію. Решту атакував ворог на висотах м. Яришева. Для правої групи це був трагічний мент. Спас положення генерал Пузицький, який, зорганізувавши сотню зі старшин і козаків, що знайшлись під рукою, кинувся з ними на ворога і примусив його звільнити шляхи на захід. Центральна група перейшла в атаку і захопила ворожі позиції, однак заатакована башкірською кіннотою відійшла в Комаринці і Верхівку. Окрема Кінна Дивізія, що перебувала в армійській резерві, виступила чвалом на допомогу відступаючим частинам. В районі м. Сніткова вона стрінула 60 большевицьку пішу дивізію. Червоні дістали нечувану поразку: дивізія була цілковито знищена; до нашого полону попало 600 людей, 2 гармати і 6 скорострільів.

Штаб Армії, боючись за ініціативу, що в большевицьких руках загрожувалаби нам катастрофою, вдруге нагадує групам виконати основний наказ про наступ.

Командант центральної групи листопадового фронту ген. Безручко (×) зі своїм штабом. Нач. штабу ген. Зміякко (××).

Центральна група — 6-а Січова і 5-а Херсонська дивізії 12. листопада силкуються виконати наказ. Дивізії повели наступ в напрямку Копайгорода і нанесли большевикам поразку; однак, одержавши певні відомости про погром 4-ої Київської Дивізії, відійшли на Ялтушково-Підлісне. Київську Дивізію заатакував ворог в лісі, що на північ від с. Берлинці. Вона понесла тяжкі втрати і певно булаби знищена, колиб своєчасно не з'явився в передніх лавах генерал Юрко Тютюнник зі своєю штабовою сотнею: він заатакував і потрощив ворожу кінноту, звільнивши для дивізії шляхи на Воньківці.

Ліва група — Запорізька Дивізія перейшла в наступ одночасно з центральною групою. Наступ був щасливий; після впертого бою Запоріжці захопили ворожу лінію с. Почапінці-Майдан Почапінський. 25-а кінна Башкірська Дивізія, що обійшла Запоріжців в напрямку Лишіна, примусила її відійти назад.

Права група відійшла на Нову Ушицю.

Наша поразка 12-го листопада переконала С. В. Петлюру, що на цей раз ми втратили всі можливості для перемоги.

Дня 13-го листопада в 24. годині він скликав в Кам'янці на своє мешкання командний склад, що перебував в той час в Кам'янці. З'явилися начальник генерального штабу генерал Сінклер, генерал-квартирмейстер Капустянський, командант резервових військ

генерал Никонів, начальник юнацької школи генерал Микола Шаповал, командант кордонного корпусу генерал Пилькевич і автор цієї статті. Симон Василевич, як і завжди, був спокійний, азислений, зі всіма лагідно погоджувався. Погоджувався він і з генералом Миколою Шаповалом, що проєктував скласти опір большевикам силою юнацької школи, і з командантом резервових військ генералом Никонівим який мав захищати підступи до Кам'янця, і з генералом Пилькевичем, який намагався створити ударний корпус з кадрів, що перебували в Кам'янці.

Тютюнник Юрко, згадуючи в своїх спогадах про спосіб Петлюри зі всіма погоджуватись, був того переконання, що Петлюра в складних питаннях військового характеру не мав своєї думки. Тютюнник не розумів, що на військовій нараді в Кам'янці, всі проєкти, які були подані С. В. Петлюрі, не мали під собою жадного реального ґрунту. То були ілюзії людей, котрих боротьба цікавила лиш своєю об'єктивною стороною. Для Симона Василевича кожна з таких ілюзій мала свою вартість, поскільки вона надавала життєздатности ідейному факторові цієї боротьби.

Взагалі, на військових нарадах С. В. Петлюра нагадував фельдмаршала Кутузова, як його розумів Л. Толстой підчас Бородинського бою (Війна й мир). Кутузов погоджувався зі всіма своїми генералами і з такими рухами, ніби хотів сказати: робіть, що

знаєте. Толстой доводить, що Кутузов був розумніший за своїх генералів: він знав, що смертний вирок Наполеону вже підписаний незалежно від наслідків Бородинського бою тими легіонами, назва яким — „нація“. Учасники Кам'янецької наради не звернули уваги на цей рух С. В. Петлюри.

Наш нарід залишився з нами, а ми з ним! сказав він свої останні слова на нараді, на якій ухвалено захищати Кам'янець місцевими силами.

Голодна, роздягнута, під дощем і снігом, по коліна в багні відходила наша армія до Збруча. Відходила вона організовано, боездатно, як той ранений звір, що не дається спіймати голими руками. Там, де большевики осмілювались наблизитись до наших арієргардів, козаки нагадували їм, що є ще порох в порохівниці. Дня 14-го листопада під Стодутьцями Кінний Мазепинський Полк і Окрема Залізнична Сотня потрощили 533 совітський полк, захопивши сотню полонених. 16-го листопада Мазепинці розбили большевиків під ст. Богданівкою. Команданта большевицької бригади відомого Шинкаря козаки забили підчас бою. Чорні Запоріжці заатакували під. с. Галузинцями бригаду

Командант лівої групи бойового фронту ген. Базильський (×) з Запоріжцями (на еміґрації)

Котовського, яка понесла тяжкі втрати — 300 полонених, 4 гармати і 25 скорострільів.

— Вони або святі або божевільні, — висловився про наших воєнків англійський старшина, який випадково був свідком нашого відступу до Збруча.

20-го листопада ворожа кіннота, скориставши з відходу польських військ з Волині, прорвала фронт нашої лівої групи в районі м. Миколаїв, загрожуючи обходом лівого крила нашої армії. Штаб Армії скликав представників від дивізій, які мали вирішити намір Командуючого Армією Омеляновича-Павленка прорвати ворожий фронт з метою виходу в запілля ворога для повстанчої праці. Делегати поставилися до проєкту командарма негативно в переконанню, що зміни, які повстали в далекому запілля, не дадуть можливості здійснити проєкт Командарма.

21-го листопада о 2. годині Штаб Армії оголосив наказ про переправу обозів через р. Збруч.

Державні і запільні інституції, що завчасно евакуювалися з Кам'янця, 19-го листопада розташувалися в м. Волочиська. Штаб Петлюри зв'язався телефоном з польським командуванням і розпочав переговори про дозвіл переходу через Збруч. Перспектива пожити на положенню інтернованого так хвилювала кожного, що генеральний штаб збирався навіть озброїти урядовців і вирядити їх на фронт. 20-го листопада польське командування дало згоду на наш перехід. 21-го листопада наш уряд і армія опинилися на терені Польщі.

Дня 21-го листопада Уряд У. Н. Р. скінчив збройну боротьбу з більшовиками на рідному терені. Вожди нашої армії вважають цей день за день національного смутку, ніби український нарід лишився в цей

день збройного захисту на провесні державного відродження. Гадати, що ми змогли в 1920 році побороти ворога збройно, без союзника, без матеріальної і моральної допомоги Європи — то була ілюзія тих чинників, що були захоплені об'єктивною стороною боротьби. Щастя наше, що більшовики погромили нас поблизу польського кордону. Колиб це

Головний отаман Симон Василевич Петлюра (X) зі своїм штабом 1918 р.

сталося поблизу Київа, чого можна було сподіватися, напевно наші репрезентанти високої визвольної ідеї давно були занесені на сторінки помяників. Однак наша збройна боротьба, наша поразка в місяці листопаді 1920 р. не пішла на марно. Вона лишила нам факти, покроплені кров'ю тих, що полягли за Батьківщину, ті факти, які переконали С. В. Петлюру, що о нарід е з нами, а ми з ним*).

*) Схема і цифрові дні подані полковником генерального штабу Савченком.

Моя службова поїздка до Рибниці

Звіт сот. Артура Губера

1. Дня 5. лютого 1920 адміністративний штаб I. Корпусу в Балті доручив мені писемний наказ команди I. Корпусу в Чечельнику, підписаний полковником Шаманеком; наказ цей стараюся переповісти можливо як найвірніше:

„Після наказу Нач. Команди, Гал. Армія посувається відворотним рухом в напрямі Дністра, через який — як українсько-румунську границю — має та-ж Армія переправитися.

Для зрекогноскування переходів через Дністер відходить сот. Губер з технічним референтом Корпусу до Рибниці і можливо найскорше подасть свої звіти через 9. Бригаду в Слобідці, а то:

Рекогноскування залізничного моста в Рибниці;
рекогноскування інших можливих переходів через Дністер;

потрібні технічні роботи;
осягнене порозуміння з румунським командантом відтинка.

Технічні сотні відходять негайно в район Слобідка, звідки диригується їх даліше у відповідний район Рибниці.

Відхід сотника Губера зголосоить адміністративний штаб Корпусу ще сьогодні“.

2. Ще перед моїм відходом наспіло на адресу команданта гарнізону в Балті (отам. Ціха) телеграфічне завізвання від кмдта совітської дивізії, що оперувала в поблизу Балти, з закликом припинити непотрібний пролив крові і вступити з совітськими військами в переговори.

3. Прибувши 7. II. 1920. до Рибниці, застав я там лише розвідчу станицю Нач. Команди; ані технічних відділів, ані рекогноскуючих органів Нач. Команди там до згаданої пори не було, хоч — як я про це довідався — мала перенестися туди Нач. Команда дня 8. II. 1920.

4. Загальний вислід мого рекогноскування такий: Залізничний міст так зірваний, що його відбудування в цілі перевезення наших транспортів — з огляду на брак потрібного часу і матеріалу на місці — виключене.

Деякі можливості переходу (через лід) на полудне і північ від моста.

Зрекогноскування грубости льоду було можливе лише по укр. стороні, бо по румунським боці тому перешкоджувано (навіть стрілянина). По румунським боці лід навіть рубано.

Лід надавався своєю грубістю навіть для перевезу найтяжчої артилерії, однак треба було підготовчих робіт, які вимагалиб найменше 2—3 дні часу, як прим.: будівання рамп або поправлення вже існуючих, скріплення в деяких місцях сили льоду, усунення горбків на леді через виложення соломкою, подиванням водою ітд.

Подрібний звіт з переведеної рекогноскації пересилаю телеграфічно через адміністр. штаб Корпусу в Балті.

5. Трудніше було вступити в переговори з Румунами. Переговори ці вели різні особи, між іншими також денікінський генерал Стойкін, який приїхав до Рибниці рівночасно з Нач. Командою Гал. Армії дня 8. II. 1920.

Переговори велися через кілька днів (2—3 рази денно) переважно на леді, а дуже рідко на румунським березі.

При всіх переговорах я не був присутний, однак про хід цих переговорів я одержував як найточніші інформації від хор. Савчука, який як перекладчик рум. мови був обовязково присутний при кожночасних переговорах.

Звіт про хід цих переговорів подав я також телеграфічно.

Поодинокі фази переговорів були такі:

Румунський військовий повновласник заявляв, що румунське правительтво повідомлене органами антан-ти про перехід Гал. Армії на румунську територію, однак кордонні відділи ніяких інструкцій щодо цієї справи до цієї пори не одержали.

Мимо представлень, які роблено Румунам, що натиску большевиків можна сподіватися з кожним днем, що через те стратиться багато воєнного матеріалу і майна загалом, — прибирав перебіг переговорів чимраз менше бажаний оборот, як прим. одного дня давали можливість переходу лише старшинам, другий раз лише Нач. Команді, третій тільки вужчому штабові Нач. Команди, а вкінці загалом не годяться на перехід згл. перепущення. Нач. кмдт генерал Микитка предкладав Румунам навіть віддачу всього майна за ціну дозволу переходу, однак це продження остало без ніякого успіху.

6. Мої особисті враження і спостереження:

Всі старшини Нач. Команди вірили, що частини всіх корпусів машерують за Нач. Командою.

Відтак розповсюджувала Нач. Команда вісти, що большевики розоружили II. Корпус, а деякі його частини цілковито знищили.

Настрій старшин і стрільців був загально пригноблений, а то з причини, що всі мали перед очима можливість ограблення через Румунів. Зрештою було між ними багато таких, що навіть на випадок дозволу на перехід на рум. територію, рішилися остати на українській території.

Перетягання переговорів і чутки, що большевики зближаються, причинилися до ще більшого зденервування.

Супроти такого положення, висловили деякі старшини погляд, що слідби утворити свій Ревком, що відтак зроблено. Підносилися вже голоси за арештуванням Нач. Команди.

Рівночасно появився в околицях Рибниці повстанчий елемент большевицької орієнтації.

Вужчий штаб Нач. Команди вірив аж до останньої хвилі в корисне полагодження справи переходу, а то на основі реєстрованого акту щодо згаданої справи, антантською місією а Румунами.

7. По пересланню згаданих звітів, одержав я інструкції від полков. Шаманека:

„Весь ширший штаб, війська, застави і поодинокі відділи повідомити, що всім належить вернути згл. зібратися в районі Слобідка, звідки поодинокі команданти зголосояться телефонічно по дальші прикази у полк. Шаманека в Чечельнику.

Окрім того, належить доложити всіх старань, щоби

уможливити вужчому штабові Нач. Команди перехід через Дністер”.

У зміслі інструкцій полк. Шаманека інформував я згадані частини неофіційно. Старання поодиноких осіб, щоби уможливити перехід поодиноким членам вужчого штабу на рум. територію, припізналися, згл. відїзд поодиноких осіб тогож штабу був унеможливлений через арештовання заряджене власним Ревкомом.

10. II. 1920. арештовано ген. Микитку, ген. Ціріца, ген. Стойка і всіх приналежних денікінській армії.

8. Відсилка транспортів зачалася негайно і стацію Рибницю евакуовано дня 12. II. 1920.

Я рівночасно з розвідчим перзоаналом Нач. Команди остав у Рибниці як командант контррозвідки.

Ліберець, дня 20. вересня 1920.

Сотня скорострільців з коша У.С.С. перед відходом з Косиковець в грудні 1919 р.

Останній відступ

(Спомини М. Андруска)

З днем 3 листопада 1920 р. мали забратися військові частини УНР з території Східної Галичини за Збруч. У звязку з тим препроводжувався також звільна уряд УНР зі Станиславова до Камянця. Найпізніше подалися на Схід вагони з українською державною скарбницею; як охорону для неї приділено чету з кулеметної сотні Камянецької Пішої Юнацької Школи з двома скорострільами. Поїзд задержався якийсь час в Чорткові, опісля в Гусятині; щойно 10 листопада уряд УНР, впевнившись, що вдержиться в подільським закутку, перевіз державний скарб до Камянця.

Побувши ще день у вагонах на стації у Камянці, перевезли ми на підводах скарбницю до будинку міністерства скарбу. В часі перевозування я зачув, як один візник до другого говорив з іронією: „Навіщо вони це перевозять, щоби за пару днів знову назад везти“. До цих слів ніхто з нас юнаків вартових при скарбниці не прикладав великої ваги; адже з подаваного штабом Армії УНР звіту виходило, що наші козаки захоплять на днях Жмеринку та Винницю.

Після перевезення державного скарбу наша кулеметна чета прибула до станиці Юнацької Школи в будинку духовної семинарії. Настрій в Камянці був скрізь бадьорий; не було тут вже частин союзників, тільки виключно українські війська. Ця хвилева „еманципація“ УНР від союзника вплинула на мене в тім напрямі, що я відступив від свого попереднього рішення звільнитися з Армії УНР. Ще в Станиславові подався я до звіту в справі звільнення мене як Галичанина з війська, тому що я хочу вчитися в гімназії, що я перервав в попереднім році, відходячи з Гал. Армією за Збруч; з причини нашої евакуації щойно в Камянці розглянено мое прохання. При куріннім звіті сотник Немоловський заявив мені, що мене не задержують, одначе я не повинен звільняти-

ся з української армії в момент війни; тепер Галичани повинні забути про попередні сусідські союзи УНР, тепер тільки сама УНР бореться за самостійність українського народу. Це вплинуло на мене і я рішив залишитися на Забручанщині.

Заряджена в той час мобілізація на звільненій від большевиків території давала надію на сформування Армії УНР на міцніших підставах. Транспорти полонених большевиків свідчили про деякі успіхи на фронті так, що ніхто з урядовців та військових УНР в часі нашого приїзду до Камянця не сподівався свіжої евакуації. — Одначе вже по двох днях мого побуту в Камянці прийшла вістка про те, що большевики прорвали фронт біля нової Ушиці та вдерлися на зади ген. Удовиченка. Для задержання звязку з фронтними частинами вислано з Камянця 1 пішу сотню та чету кулеметчиків юнацької школи під проводом сотника Немоловського. Цей відділ пробув два дні біля с. Калинна, одначе вислані стежі не могли навязати звязку з іншими військовими частинами. Тому, що не було певности, чи перед нами в ще які українські частини, рішено завернути до Камянця.

Зближаючись під вечір до передкамянецького села Мукші, довідалися ми від селян, що Камянець в большевицьких руках. Супроти того завернули ми на південь і в ночі перейшли ми в с. Панівцях на південь від Камянця р. Смотрич. Машерували ми з великим напруженням так, що рано були ми вже в м. Ориніні, на північний захід від Камянця. На диво ніде близько не було ні уенерівських ні большевицьких частин. Тільки в одному селі залишилося дещо ранених наших козаків; серед населення був лямент з боязні перед большевиками. Від населення довідалися ми, що наші військові частини відійшли в північним напрямі. Туди подалися й ми.

Пізніше наш провід дістав вже конкретні відомости, що головні сили УНР групуються біля Волочиськ, а Юнацька Школа (начальником її був в той час ген. Микола Шаповал) подалася на Гусятин. З'ясувавши, що в Гусятині не буде іншого виходу крім зложення зброї з руки Поляків, порішено йти в напрямі Волочиськ.

До Сатанова не стрічали ми ніяких військових частин. Щойно в Сатанові застали польський відділ, що, користаючи з хаосу на території УНР, переправився через Збруч і забирає з сатанівської цукроварні цукор. Значну частку його перевезено за Збруч. Зближаючись до Тарноруди, почули ми стріли; це — як ми довідалися — стріляли вартові до утікаючих полонених большевиків; кілька їхніх трупів лежало на полі.

21 листопада прибули ми на станцію Фридрихівку біля Волочиськ. Тут щойно було можна відчувати, що це війна. У Волочиськах і на Фридрихівці були військові частини УНР та балаховичівці. На Сході чимраз більше було чути стріли; говорено, що бій іде під Чорним Островом. Пізно вечером прибув до нас полковник Хилецький та забрав свого сина-юнака; було видно, що ситуація досить грізна. На другий день прибула до Волочиськ також Юнацька Школа (себе то 2. і 3. піші сотні, решта кулеметчиків, кінна та гарматна сотні), що не могла дістатися зі зброєю через Збруч в Гусятині. — Одніч і тут не було вже іншого виходу, як перейти Збруч та зложити зброю в руки Поляків. Большевики вже зближалися до Во-

лочиськ. На шляху, що провадив через надзбручанський міст до Підволочиськ, стовпилися маси унепрівського війська й обозів та балаховичівців. Сумно, з похиленими головами складали козаки зброю після переходу через міст та машерували далі на Захід.

Вже смеркало, коли ми перемащерували через підволочиські вулички й опинилися на захід від місточка. В той час дався чути крик та стріли зі східної сторони Підволочиськ; серед неозброєних козаків пустив хтось чутку, що большевики перейшли Збруч. Пізніше ходили чутки, що большевики забрали від польської сторожі зложену частинами УНР та балаховичівцями над Збручем зброю; не знаю, скільки в цім було правди.

О півночі прийшли ми до с. Хмелиськ в Скалатщині; там квартирувала Юнацька Школа майже тиждень. Сюди прибуло кількох юнаків, що залишилися за Збручем і попали в руки большевиків. Большевики забрали їхній однострій, а дали їм червоні кошуки та „лапті“ і вел'ли їм служити у себе. Це вплинуло на деяких Придніпрянців у наших відділах так, що вже тоді дехто виявляв охоту вертати домів. Протягом тижня розбрилися по домах всі Галичани-юнаки.

Я прибув разом з своїми придніпрянськими товаришами долі й недолі до с. Острова біля Тернополя. Звідси удалася Юнацька Школа до станції в Тернополі, щоби відіхати на відпочинок за дрого; а я перебраний в селянський сірак перекадався до рідного села тим шляхом, яким в травні 1919 р. відійшов я ще з надією на кращий поворот.

З'їзд Української Стрілецької Громади в Злучених Державах Америки

Написав Володимир Галан, голова У.С.Г.

I.

Завершенням річної діяльності Стрілецької Громади — яка об'єднує бувших вояків укр. армій (а не лише У.Г.А.), розкинутих тепер по всій території Злучених Держав — являється Річний Стрілецький З'їзд, звичайно в місяці травні

З'їзд замітний тим — що на ньому переглядаємо свою річну працю, робимо плян праці на будучий рік та відновляємо своє побратимство. Друге вельми важне завдання З'їзду, це те, що на Стрілецький Вечер, устроєний для прибувших делегатів, запрошуюється теж всіх представників наших організацій, де вони мають змогу хоч неофіційно обговорити біжучі питання нашого життя.

Діяльність Стрілецької Громади за минулий рік треба поділити на кілька груп.

II.

Внутрішня організація Громади переводилася і в минулому році в Стр. Гуртках, яких в дотепер 8 в З. Д., а саме: Філадельфія ч. 1., Нью Йорк ч. 2., Скрантон 3., Блумфілд 4., Пітсбург 5., Шікаго 6., Дітройт 7., Клівленд 8. Гурток оснований там, де живе не менше як 5 членів Громади.

Діяльність Гуртків змаліла значно в минулому році — а Гуртки в Блумфілд і Скрантон майже перестали існувати. В інших Гуртках прийшло до непорозуміння на полі політичнани.

На мою думку причина занепаду діяльності Гуртків лежить в занедбанню чи незрозумінню Гуртками головних основ стрілецької організації; через вмішування посторонних людей в діяльність Гуртків та присилування їх до чисто партійної роботи. Як відомо, основою організації Громади є продовження традиції укр. державної Армії та повна політична і релігійна толеранція серед її членів. Кладучи організаційні основи Громади ми вважали, що члени У.С.Громади повинні бути взірцем для наших політичних партій так відносно політичного вироуміння, як і національно-державної карности.

III.

Перший стрілецький З'їзд в Н. Йорку 1926 р. визначив загальні напрямні Громади такими словами: „Узнаючи, що причиною упадку Укр. Держави була військова, політична і господарська невідготованість нашого народу, стрілецтво — як та частина української мольді, яка з крісом в руках перейшла школу держав-

Члени Головної Управи Української Стрілецької Громади 1929/30.
З ліва до права: Г. Грицишин, Д. Перчак, Др. В. Галан, Т. Свистун, Др. П. Дубас.

ного виховання — повинна вести працю так, щоби грядучі події не застали нас знов так неспідготованими. Зачинаючи однак таку працю, ми в першу чергу мусимо подбати про матеріальне забезпечення Інвалідів укр. армії, котрі в обороні У. Держави склали все найдорожче. Так головним завданням Громади в першому році її існування було спопуляризувати думку допомоги Інвалідам і будови для них Дому. Одержавши потрібні інформації і кошторис дому, ми видрукували 10.000 посвідок та розіслали їх по Злучених Державах і Канаді. Рівночасно звернулись ми з пропозицією до всіх організацій і преси, в один час повести спільну акцію на Дім Інвалідів та видати спільний заклик до американської еміграції. Щойно в другім році збірки, тільки зі С. Громади в Канаді вдалось нам зібрати підписи до спільного заклику.

Наслідки цієї кооперативної праці були незвичайні, датки на Інвалідів збільшались, — до сьогодні на Дім Інвалідів зібрано приблизно 30.000 доларів себто в трое більше, як був початковий плян.

Досі однак будови дому не розпочато, бо Краеве Товариство змінило свій плян. Наше становище є таке, що дім мусить бути збудований як найскорше і це ми заявили Краєви.

IV.

Вважаючи справу Дому Інвалідів на укінченню, З'їзд доручив Управі зайнятися другою черговою справою, якої складовою частиною було видання Військового Альманаха. До співпраці в ньому запрошено наші найкращі військові сили і кожному доручено обробити окреме питання. Як цілість Військовий Альманах мавби дати відповідь на всі питання військової політики Укр. Держави. Досі одержано 4. статі та згоду 9. інших авторів.

V.

Ніхто інший як члени Української Армії мали нагоду перекона-

ти, яку ролю відіграв народне господарство у визвольних змаганнях народу.

Ми були свідками, як хорі стрільці лежали на кінськім гною; цілі куріні піхоти йшли в наступ босими ногами; валюта Держави знівечена; народ і Армія голодна, без стрільна — в конвульсіях тифу — словом найбагатша країна в світі доведена до повної господарської руїни.

Щоби звернути увагу народу на господарські питання, ми вислали від Громади 50 долар. на Рідну Школу, з тим, щоби їх призначити

як конкурс для учителів і учнів Рідної Школи на працю, що відповідалаби на одно із слідуєчих питань:

- 1) Значіння України в міжнароднім господарстві.
- 2) Як розвинути народне господарство.
- 3) Чи Укр. Школа причинюється до піднесення добробуту українського народу.

Згодом звищено нагороди на 75 дол. так, що перша нагорода виносить 50,

друга 15, третя 10 дол. Працю судитимуть наші краєві економісти.

Даючи відповідь на військову політику держави — годі було поминути народне господарство, коли хотілиб ми мати цілість нашого життя. Виринула думка, щоби подати кілька статей на господарські теми у Військовім Альманаху. В цьому господарському збірнику візьмуть участь наші найкращі наукові сили з поля народнього господарства. Тому, що це булаб перша праця

цього роду для ознакомлення світа з господарством України, запропоновано видати її теж в англійській мові.

VI.

Вважаючи пластову ідею як незвичайно корисну у вихованню нації, ми і в минулому році вислали 16

Стрілецький гурток у Дітройт.

Жіноче Товариство при Укр. Стр. Громаді. (П-ні Галан голова, п-ні А. Свистун секретарка, п-ні К. Дубас скарбничка).

дітей до літніх пластових таборів, до чого причинилось і Жіноче Товариство — висилаючи від себе 50 дол. на висилку дітей сиріт по бувших членах укр. армії.

Для помочі у виконанні завдань Громади зорганізовано при Громаді Жіноче Товариство.

В Філядельфії Жіноче Товариство зробило гарні поступки в праці — своїми публичними виступами — а зокрема підготовленням Стрільцького Вечера на Зїзд Громади. За це належить Жіночому Товариству найширша подяка.

Стрільцький гурток у Філядельфії.

VII.

Реасумуючи те все, мушу сказати, що У. С. Громада сповнила частинно своє завдання, а саме:

1. Відновила стрільцьку традицію і стрільцьке побратимство.
2. Поширила стрільцьку ідеологію і основи нашої організації на інші краї.
3. Поширила серед нашої еміграції думку про забезпечення інвалідів, а зокрема перша видвигнула будову Дому Інвалідів у Львові.
4. В своїх зносинах з другими організаціями все

пропагувала ідею товариської виврозумілості і народної дисципліни.

За короткий час зроблено, що мож було зробити при наших засобах.

Мушу згадати, що всі наші члени Громади працюють зовсім безкорисно. Дуже часто приходиться подивляти їх витревалість і охоту до праці, мимо їх тяжкого заняття. Зокрема мушу згадати діяльність першого секретаря Громади тов. В. Петрусика, який мимо 8-10 годин тяж-

кої праці все найшов час на совісне сповнювання обов'язків секретаря та організатора. На місцях гарну роботу вели т. С. Курман в Шікаго та т. О. Луцейко в Дітроїт, де завдяки їх старанням зорганізовано Гуртки.

На загал можна поділити наше стрільцтво, як це було і в Армії, на: боввиків і запілля. Боввики більше активні несуть весь тягар праці — а запілля здає лека приглядається.

Треба надіятися, що цей поріг в скорому часі зникне і всі спільно візьмуться до праці — якої так багато перед нами.

Ф. Кевестюк

*

*

*

*Сумовито гляджу на німі могилки,
Що самітно стоять там у полі;
І дивлюся, як вітер жене десь листки,
І як тужать високі тополі.*

*І ніхто не прийде до німих могилок,
Ні святочно вінка не складає,
Тільки вітер часом кине жовтий листок,
Що з калини повільно спадає.*

*Тільки в полі пустім сумно крячуть галки,
По полях ходить осінь дрімуча
І журливо склонилася на могилки
У задумі береза плакуча.*

В посольстві до гетьмана

Написав: Др. Мирон Кордуба

(Докінчення).

Залагодивши таким чином все, що серед даних умов можна було зробити в справі Буковини, я рішив вертати додому і в середу 27. падолиста почав робити старання, щоби видістатися з Київа. Але це показалося зовсім нелегкою справою. Очевидно, про нормальний залізничний рух й мови не могло тоді бути, треба було промишляти над яким іншим способом. Була звістка, що на днях вибирається з Київа санітарний потяг Українського Червоного Хреста. Але і в бюрі Червоного Хреста і в Міністерстві Здоровля на запити дістав я ту саму характеристичну відповідь: неізнано! Навіть поміч Д-ра Рихла не була в силі вяснити справи. В Міністерстві Здоровля радили зголоситися до Святошина до табору виселенців і дождати враз з ними транспорту. Очевидно, що я зігнував цю пораду, бо це значилоби відложити відїзд *ad calendae graecas*. Не лишалося іншого виходу, як від Начальної Команди австрійської армії домагатися т. зв. *Offenen Befehl'u* і при помочи цього документу дістатися на військовий потяг, котрим відвозили німецьких жовнів додому. Помогти в цій справі обіцяв мені поручник Білінський.

Цьогож дня добилася вістки до Київа мітична буковинська делегація, котра поперед нами переїздила, як я вище згадував, через Красне і Броди, а опісля десь загубилася. Показалося, що вони цілий тиждень пересиділи в Рівнім, дождаючи потягу на Сарни і були за той час під трьома ріжними правительствами. Д-р Теодот Галіп, запитаний про ціль приїзду, відповів, що приїхав до брата (Артима, віцеміністра) і думає остати в Київі до Різдва, а інж. Ілько Попович заявив, що його вислав батько (Омелян, президент української часті Буковини), в справі Буковини, думаючи, що ми оба з Безпалком остали у Львові.

Міжтим серед київської громадки знайомих розійшлася відомість про мої старання виїхати з Київа. Зараз зголосився Д-р Роман Ярославич, лікар зі Станиславова, давний посол до австрійського парламенту і просив забрати його зі сином та залізничного урядника Устіяновича зі собою. За чим Ярославич зі сином приїздили до Київа, не знаю; щодо Устіяновича, то його вислав секретар залізниць Мирон, вербувати залізничників до служби в Західно-Українській Державі. В четвер в бюрі Начальної Команди австрійської армії прийняв мене ген. Спанокі, докладно розпитав про положення справ в Галичині і на Буковині і обіцяв видати *»Offenen Befehl'«* для мене і пяти осіб посольського почоту (крім шойно згаданих 3-х осіб мав їхати ще Безпалко і інж. Гринів), якщо гетьманський президент міністрів Гербель не матиме нічого проти нашого виїзду. Я хотів його відмовити від думки питати про це президента міністрів, але він рішучо обстоював, що це необхідне. Спанокі просив зайти до нього зараз завтра пополудні, тому, що завтра о 9-ій вечером відїздить також австрійська місія на Ковель до Відня, проте нам буде найдогідніше прилучитися до неї.

Через цілий день доходили до міста дуже голосні відгуки гарматних стрілів, які після полудня ще біль-

ше зміцнилися і деколи робили вражіння барабанного вогню. Загально пояснювали це тим, що Німці покинули свою дотеперішню неутральність і що німецька артилерія помагає гетьманцям обстрілювати повстанців. Часописи принесли дві сенсації: гетьманське зарядження про усунення ген. Келлера від командування військом і передачу начальної команди кн. Долгорукову — та заяву ген. Келлера, що він зложив команду над гетьманським військом з власної волі, бо радо жертвує своє життя за «єдиную недїлимую Росію», але боротися за федерацію зовсім не думає. Одночасно Келлер видав відозву, закликуючи охотників записуватися до «сїверно-русской» армії, котру організує і з котрою вибирається йти на Псков. Туди йому й дорога!

В п'ятницю (29-го) зайшов я до Чикаленків. Застав тільки батька, Евгена; син Петро, мій колишній помічник в національно-просвітній роботі в таборі полонених Українців в Зальцведелю, ще не вернув з Царгороду. Є. Чикаленко, з котрим я був знайомий ще з часів свята Котляревського в Полтаві (у вересні 1903 р.), розбалакався і переказав дещо інтересного. М. ін. оповів, що перед проголошенням Скоропадського гетьманом німецькі кермуючі чинники зверталися до нього, щоби, як представник поміркованих елементів (хліборобів), перебрав начальну владу в свої руки та розігнав «Національну Раду» та її правління, котре виявилося зовсім неспосібним до утримання ладу в державі і зовсім не рахується з реальними відносинами. Заразом дали йому до пізнання, що колиб він відказався, мають вже наміченого іншого кандидата, котрий буде менше догідний для українських націоналістів. Чикаленко, отримавши таку пропозицію, прохав кілька днів часу до роздумання, нараджувався з близькими собі і довіреними громадянами, по цілих ночах не міг зі жури заснути, але остаточно таки відсунувся, не вважаючи для себе можливим виступити проти Національної Ради. Тоді Німці висунули Скоропадського. Відтак я спитав про Кистяковського, яким чином він попав у чорносотенну компанію. Чикаленко оповів, що це колишній спільник відомого адвоката в Москві Муромцева. Коли Муромцев став президентом першої думи, Кистяковський перебрав адвокатську канцелярію на власний рахунок і в короткім часі нажив великі гроші. Опісля звинув канцелярію, бажаючи відограти політичну роль. З вибухом революції переселився до Київа і став крутитися коло Українців. Чикаленко все обстоював за тим, щоб його приєднати для української справи, бо це дуже спосібна і метка людина. Великим прогріхом було, що при передостанній переміні габінету Українці рішучо настояли, щоби його усунути з міністерства; це його штовхнуло в обійми явних ворогів українства і він тепер мстить. З дальшої розмови я виніс вражіння, що мій співбесідник всеж таки більше схиляється своїми симпатіями на сторону гетьмана ніж Винниченка і Петлюри, котрих вважав демагогами. Дуже рішучо накинувся також на Мих. Грушевського, закидуючи йому, що окружався

самими молодиками, котрих робив економічно від себе залежними і котрими кермував деспотично, відсо-вуючи всіх самостійно думаючих людей на бік. Згадав про свої кількоразові інтервенції в Товаристві ім. Шевченка у Львові в користь Грушевського, заявляючи, що тепер жалув цього. Я, хоч не зо всіма цими поглядами погоджувався, не дуже перечив, щоби не дратувати видимо переденервованому хазяїнові. На прощання подарував мені дві свої брошури: »Промову« і шесте видання »Бесід про сільське хазйство«.

Від Чикаленка я зайшов ще до Матюшенка, секційного шефа в Міністерстві Здоровля, з котрим познайомився ще давніше в Чернівцях з нагоди його переїзду на якусь-там конференцію до Відня. Він був повний надій на близьку перемогу Петлюри, по боці котрого симпатії всіх свідомих Українців, але зазначив з жалем, що в повстанчій війську виступають чисто большевицькі способи боротьби, що брак там карності, і оповів про замордування селянами поміщиці — української письменниці Березиної-Василевської, котра підписувалася »Дніпрова Чайка«. Про Кистяковського висказався дуже неприхильно. Про мій і Безпалка приїзд вичитав в київській »Мысль«, де про нашу подорож були подані такі небелиці, що я реготався, слухаючи, як Матюшенко мені їх перечитував.

Сьогодні у всіх київських часописях появилася оголошення про перемир'я, заключене між повстанчими військами і Німцями на умові, що повстанці не будуть підступати ближче як 20 верстов від осередка міста, а гетьманські війська не будуть виступати з Києва. Заразом повстанці зобов'язалися свobodно перепускати потяги з вертаючими домів німецькими вояками. В українських ворожих до гетьмана колах запанувало загальне обурення на Німців, котрі своїм вмішанням причиняються до продовження внутрішньої війни і не допускають до ліквідації гетьманщини. Горячіші відгрозуються, що ні одна німецька нога не вийде ціло з України.

О 5-й год по полудні я зайшов, як було умовлено, до ген. Спанокі. На жаль, потрібного до їзди документу не дістав, бо генерал був двічі у президента міністрів Гербеля, але не застав, а без його відома таки не хотів дати письма. Після довгих пересправ вкінці згодився устно поручити майорові Пройсові і поручникові Максіві, котрі мали провадити австрійський транспорт, забрати й нас зі собою. Уже о 8-й вечером я був на залізничім двірці. Безпалко в останній хвилині рішився остати в Києві. Д-р Яро-севич і Устیانович прилучилися до якоїсь місії, що цим самим потягом їхала до Мюнхена, тому мені було можливо забрати зі собою Боднаренка, Тарасовського і ще одного їхнього товариша, котрі хотіли видістатися з Києва, щоби пристати до Петлюри. На двірці був страшний натовп німецького і австрійського війська. Ледви з тяжким трудом вдалося відшукати Макса, котрий вказав нам місця в однім спільнім переділі. Ледви ми примістилися, надійшов німецький фельдфебель і давай нас викидати, бо цим потягом мають право їхати тільки австрійські Німці, а не Слов'яни. Всякі відклики на поручника нічого не помогли і ми мусіли висісти. На щастя надбг пор. Макс і яось пригласкав сердитого Тевтонка. Ще опісля від часу до часу переходили через наш переділ різні німецькі впорядчики і кожний допитувався, що ми за люди. Щойно коли о 10-й потяг рушив

з місця, ми відітхнули свobodніше. За Святошином стежа Петлюрівців перевела ревізію потягу і тоді Боднаренко з товаришами зникли з вагону.

V.

Цілу ніч і цілий слідуючий день потяг волікся до Рівного. Їхати було дуже недогідно, бо німецькі вояки зовсім не церемонилися і брутально поширювалися коштом мого місця. Взагалі німецьке військо не оставило по собі на Україні доброї слави. Вже не згадувати про карні експедиції на села і безпотрібне вмішання в боротьбу між гетьманом і Директорією, але само їхнє відношення до місцевого населення було просто скандальне. Чуючи силу за собою вони вважалися панами і господарями краю, а на його справжних горожан дивилися з погордою, повсидилися з ними мов зі своїми рабами, при кожній нагоді виявляючи свою некультурну брутальність. Мені нераз доводилося в Києві чути вискази від земляків, що тепер розуміють, чому цілий світ повстав проти Німців. В Рівнім треба було висісти, бо потяг йшов дальше на Ковель в Польщу. Тут разом з д-р Яро-севичем і Устیانовичем ми сіли у службовий поїзд, котрий саме відходив до Здолбунова, радуючися, що так добре зложилося. Але наша радість не тревала довго. В Здолбунові застали залізничий дворець завалений галицькими вояками, котрі вертали з України і вже дзі доби надармо дожидали на потяг до Радивилова. Від начальника стації ми дістали вияснення, що нині ніякий потяг в сторону Радивилова не відіде, а що до завтрішного дня — то »неізнестно«. Прийшлося заночувати в брудній жидівській гостинниці, де крім сінника і подушки ніякої постелі не було.

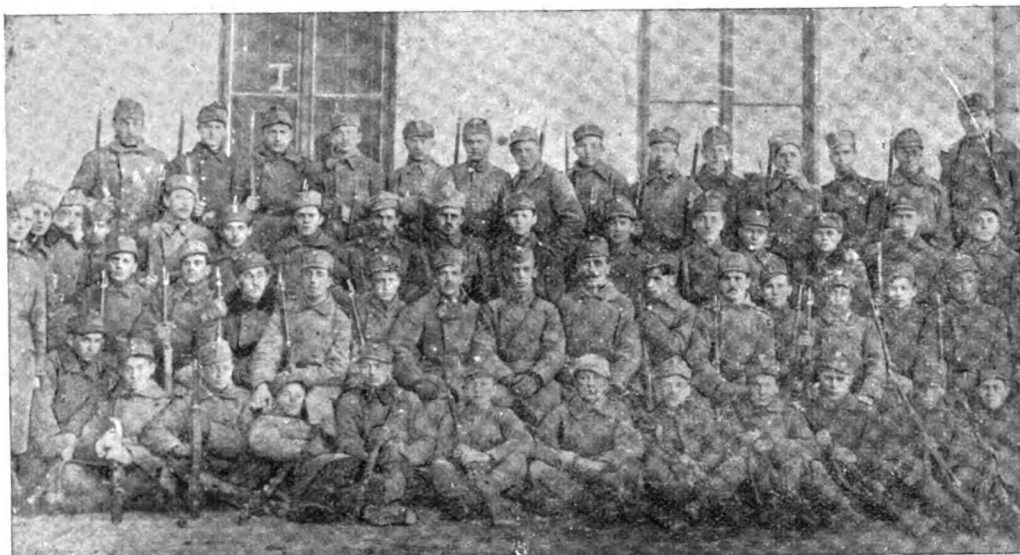
Ранок не приніс вияснення положення. Була це неділя 1-го грудня. На двірці ми зазнакомилися з двома молодими австрійськими старшинами Українцями і ще якимсь військовим, що пристав до них в дорозі. Один з старшин Мельник, вертав з Царгороду, другий Кривоносюк, з Одеси, і таксамо як і інші вояки, дожидали потягу. Мельник телефонував до німецького команданта стації в Рівнім і довідався від нього, що всі потяги спрямовується тільки на Ковель. Колиж замітив, що тут, в Здолбунові, дожидає потягу кілька сот Українців зі Східної Галичини, котрі не можуть їхати на Ковель, бо там Поляки їх інтернують, дістав дуже знаменну відповідь: »Die Ukrainer können weiter zu Fuß gehen.« Стало ясным, що годі марно тратити час на дождання потягу, треба кінцями відбути решту дороги. Нас було 8 осіб, бо оба старшини мали по чурі, проте наняли двоє саний і о 2-й з полудня пустилися в дорогу. За перевезення до Дубна (40 верстов) прийшлося заплатити по 140 карб. за одні сани, проте випало по 35 карб. на особу. Їзда була дуже прикра, ніхто з нас не мав шуби, тільки звичайні плащі, котрі прошибав сильний вітер, що дув зі заходу нам майже просто в обличчя і падав сніг з дощем; був сирий, проникливий холод. До Дубна заїхали ми вже пізнім вечером. Заїхали до гостинниці, випили по кілька склянок горячого чаю і зараз поклялися спати з постановою рано встати, щоби завчасу вибратися в дальшу дорогу. Ледви поспіли задрімати, коли розбудив нас крик і стукіт. До наших кімнат вдерлися німецькі вояки з револьверами в руках і приказали негайно одягатися і йти з ними на команду. Я показував їм свої посольські документи, старшини покликувалися на свій однострій та військові

легітимації, але вони й дивитися не хотіли, заявляючи, що ми арештовані за рабівничий напад і будемо поставлені під военний суд. Не було ради супроти брутального насильства. Коли вийшли з гостинниці, обскочив нас другий відділ Німців, розставлений довкола дому, щоби не дати нам втечи через вікна. Нас вісьмох провадило около 20 вояків озброєних багнетами і револьверами; усталили нас в двійки, окружили довкола і погрожуючи застріленням при найменшій пробі утечі, темними вуличками по розмоклій грязюці завели до якогось будинку на противнім кінці міста. Що це був за будинок: команда, чи тюрма — годі було серед п'ятни розібрати. Там перешукали кожного за зброєю, старшинам відібрали шаблі і ладилися посадити нас під арешт. Я запротестував енергічно, покликуючися на свою посольську незайманність, і зажадав, щоби мене негайно повели до самого команданта; також оба старшини запротестували, називаючи поведіння німецької військової влади грубою некультурністю. Ця енергічна постава трохи збентежила фельдфебля, котрий переймав арештованих. Мене і обох старшин оставив в канцелярії, а інших велів замкнути під ключ, заявляючи, що постається зараз вияснити справу. За якої пів години надійшов німецький старшина, оглянув наші документи, розпитав, звідкіля і куди ідемо, чи бачили нас в Здолбунові на стачійній команді і на наші нові протести заявив, що зараз телефоном провірить наші зізнання. З нами остав якийсь інший фельдфебель, дощо інтелігентніший від попереднього, котрий старається оправдувати наше арештування теперішніми виїмковими обставинами, бо німецький гарнізон тут зі всіх боків zagrożений, мало не що днини мусить зводити боротьбу з «Петлюрівськими бандами», от і цей ніч сподівається нового нападу, тому і ми тут ліпше захищені ніж в гостинниці, де моглиби нас ограбити або й помордувати. Я з пересердям подякував за таку опіку і сказав, що влада в культурнім світі поводитьсь зовсім інакше. Коли вже мали яке підозріння проти нас, могли з відділом війська вислати яку інтелігентну людину, котра провірилаби наші документи на місці, в гостинниці, та не витягала би нас в ніч з ліжок і не провадила під конвоем мов злочинців через ціле місто. Надійшов ще якийсь тип, мабуть дедектив, котрий говорив по московськи і по німецьки, і почав нам яркими красками змальовувати пануючі тут в околиці відносини: що тут кругом повно розбишацьких банд, котрі нападають на купців, подорожних, не ошаджуючи навіть вертаючих домів полонених, і рішучо відраджував нам пускатися в дальшу дорогу. Свою політичну орієнтацію виявив впевнюванням нас, що «Петлюрівські банди» не хочять нічого чути про Україну і домагаються обновлення давньої Росії. Десь коло півночі вернув старшина і заявив, що справа вияснена і ми вільні. Я зажадав, щоби нас відпровадили до нашої гостинниці, бо не знаємо міста

і не хочемо наразитися на нове арештування якою переходною стежою. Старшина провів нас сам зі своїм фельдфеблем і по дорозі масенько перепрошував за «прикру помилку». Я коротко відповів, що такі «помилки» ніяк не дадуться оправдати і заповів внесення зажалення до компетентних властей.

Опісля оповів мені д-р Ярославич, що в камері, до котрої його замкнули, сидів провідник одного «бунтарського» відділу, котрому перед кількома днями вдалося розоружити німецьку залогоу Дубна, але відтак Німцям надійшла підмога з Рівного і захопила цілий його відділ. З розмови з цим ватажком д-р Ярославич відніс вражіння, що цей відділ, хоч утворився зовсім самочинно, мав зовсім цю саму ідейну програму, що й ціле повстання Петлюри.

Вчасним ранком на нанятих в Дубні підводах ми вибралися в дальшу дорогу. За перевіз до Бродів (60

Старшинська школа в Самборі. — Березень 1919 р. (в середині чет. Дм. Кульчицький і хор. Яцків).

верстов) заплатили по 200 карб. від саний. Та й тут не обійшлося без невеличкої пригоди. Зараз за містом залубні, на котрих я їхав, пішли на скруті в затоку, гримнули боком об твердий набій і ціла санка розторошилася. Прийшлося позичати інші сани, що вдалося тільки з великим трудом і забрало багато дорогого часу. До цього наняті коні від давна не бачили вівса і були дуже виснажені, а їхні хазяїни зраджували непоборну охоту зупинятися перед кожною більшою коршмою по дорозі «на попас». Зате з розбишацьких банд, котрими нас так полохали, ані сліду, всюди спокій і нормальне життя, хоч влада «блюстителів ладу», Німців, не сягала поза межі Дубна. До Радивилова приїхали вже добрим сумерком, а що наші газди самі відраджували запускатися під ніч в прикордонну смугу, бо там всіляке може статися, прийшлося заночувати під самим порогом Галичини, у звичайній мужицькій хаті, де крім нас вісьмох спала ще хазяйка з дитиною в колісці і її підросток-хлопець. Очевидно, в короткім часі в кімнаті запанувала атмосфера, в якій, як то кажуть, зависає сокира.

У вівторок 3. грудня зараз вранці рушили ми в дальшу дорогу. По дорозі на західнім кінці Радивилова поступили до команди «республіканського» (Петлюрівського) війська за перепусткою. Тут познайомилися з командантом Боровим і його осавулом

Бараном, дуже симпатичними парубками, свідомими українськими націоналами. Без труду дістали бажану перепустку, але ледви переїхали кількасот метрів, зупинили нас два вартові і, не зважаючи на перепустку, конче намагалися зрєвідувати наші клункочки. Щойно погроза, що зараз завертаємо до команданта пожалуватися, що нехтують його перепустку, спонукала їх оставити нас в спокою. На самій границі, де проводила контролю якась інтелігентна людина, ми не стрінули вже ніяких труднощів.

В Бродях не забавилися надто довго і службовим потягом наспіли на полудне до Красного. Тут прийшлося дождати потягу в сторону Тернополя, куди переселилося західно-українське правління після виїзду зі Львова. Дождати треба було до 7-ої вечером. Нам дали два переділи 1-ої класи, але неоплені і без світла; обиття зі сиджень було здерте, занавіси побривані, лише стріпці теліпалися з боку, але нащастя шиби були цілі. Був тріскучий мороз, а потяг мов на злість волікся черепашиним ходом і на кожній стації безконечно довго вистоював. До нашого потягу дочеплено два вози з польськими в'язнями з під-львівських околиць, щось — як нам казали — около 70 осіб. Вояки зі сторожі, що провозжала ув'язнених, в дорозі вдерлися до наших переділів, зовсім не зважаючи на наші протести, і обсадили їх так щільно, що замість 4-ох осіб їхало в кожнім переділі по 12. Не то спати, але й ворухнутися годі було. Що правда, стало через це трохи тепліше, але повітря стало неможливе. Ціле поведення вояків було грубе та неохайне і вказувало на занепад військової дисципліни.

До Тернополя приїхали в середу о 4-ій рано. В цій порі годі було йти на місто шукати гостинниці, на це треба було окремої нічної перепустки, якої ми, очевидно, не мали. Проте підждали на стаційній команді, поки розвидніло і тоді четар Косаревич з ще одним незнайомим мені військовим запровадили нас до міського військового шпиталю, де ми обмилися і дістали тепле снідання. Я найшов собі кімнату в Подільській гостинниці, але без опалу, бо опалова криза в столиці безлісного Поділля була гостріша як денебудь інде. Заходив до будинку гімназії, де примістилося правління, але нікого з державних секретарів не застав. На обіді зійшовся я з премієром д-р К. Левицьким, Ос. Бурачинським, Дм. Вітовським, Бандрівським і ін. і від них довідався, що Секретаріят зараз пополудні їде окремим потягом до Станиславова, куди скликано загальний зїзд повітових комісарів. Очевидно, що я обіруч хопився цієї нагоди дістатися до Станиславова, обіцюючи по дорозі здати звіт про дії своєї місії в Києві. Панейка не застав в Тернополі, мені казали, що поїхав до Яс інтерв'ювати в справі Буковини і деяких пограничних спорів, але пізніше, вже в дорозі, я довідався від д-ра К. Левицького, що його вислано до Яс, але він поки що сидить в Стрию. Взагалі цілий тернопільський режим зробив на мене дуже пригноблююче вражіння. Між членами Ради Секретарів не було згоди, одні відказували на других, обвиняючи себе взаємно в нездарности, неробстві, а то й ще тяжчих прогріхах. Вітовський нарікав, що на найближчу декаду не має грошей на виплати для війська і з пересердя заявив, що дальше так йти не може. При мені при обіді порушено питання внутрішньої воєнної позички, але премієр лиш рукою махнув, кажучи, що перше треба відібрати Львів. Цілу надію покладали ще на 33 міліони кор., які австрійська ліквідаційна комісія при-

знала для Східної Галичини — але коли ці гроші надійдуть і чи взагалі надійдуть?

В четвертій год. пополудні окремим потягом ми виїхали з Тернополя. Перший і одинокий раз в цій далекій подорожі довелось їхати вигідно і з комфортом, як їздить справжній державний посольства. В мягко вистеленій, тепленькій і рясно освіченій сальонці зібралось нас п'ять осіб: Д-р Кость Левицький, Голубович, Вітовський, Яросевич і я. В дорозі я передав письма від Гр. Микетєя і зложив докладне звіт про старання в буковинській справі, про теперішнє положення і настрої на Придніпрянщині. Д-р Левицький оповів мені про свою втечу зі Львова, нарікаючи на крайне безголов'я військової команди. Зі штабу повідомили його критичного дня, що в 4-ій год. має бути готовий до виїзду. Але заповідженого авта в 4-ій не було і прийшлося перебути муки дождання і непевности, чи його взагалі не покинули. Вкінці в 1/3 5-ої приїхало авто, але старшина, котрий в нім приїхав, сказав, що виїздити не треба, бо небезпека вже минула. Четверть години пізніше прийшов новий приказ до втечі. По дорозі вступив до штабу поспитати, котрими вулицями їхати, але на це ніхто не знав нічого певного сказати. З Жовківської вулиці була відомість, що там небезпечно, бо падають густі стріли. Вислано самохід на пробу, показалося, що там ніяких стрілів не чути. На Підзамчу виринула нова проблема: чи їхати залізницею до Красного, чи автом до Жовкви. Виявилось, що стаційний командант навіть не казав перевірити, чи шини де не ушкоджені. Тому премієр рішився їхати автом до Жовкви, очевидно, не маючи певности, чи на Знесінню або в Малехові не впаде в яку польську засідку. Казав пустити автомобіль з найвищою можливою скорістю і якийсь часливо заїхав до Жовкви, звідтам до Золочева, а вкінці до Тернополя. Вітовський інформував мене про воєнне положення. Згадав, що вдалось придбати дуже спосібного сотника австрійського генерального штабу Ерле, котрий став тепер начальником штабу південної армії, що має завданням прикривати нафтовий терен та непокоїти лінію Львів-Перемишль. Останніми днями були деякі успіхи: вдалось захопити Городок і коло Браткович висадити міст в повітря. Велику потіху робить отаман Грицько Коссак, котрий не маючи військового образуння позує на українського Наполеона. В північній армії коло Сокала має провід полковник Захарійн. В арміях багато конечних річей бракує, але мимо цього до тижня сподіється відібрати Львів.

До Станиславова приїхали в четвер 5-го, грудня в 7-ій год. рано. В гостинницях не було ні одного місця свобідного, прийшлося покористуватися гостинністю д. Губчака. Пополудні відбулася нарада повітових комісарів. Було заступлених 22 повіти. Тут була найкраща нагода поінформуватися про загальне положення в краю, про настрої на місцях і саме з цєю метою я прийшов на засідання. Але перевтома з довгої дороги, невиспання, безнастанне нервове напруження викликали сильну реакцію. Я не тільки не міг слідити за ходом нарад, за бесідами промовців, але просто стоячки засипляв, при цім трясся мов в лихорадці. Це примусило мене покинути ці інтересні збори і піти на квартиру на супочинок.

В Станиславові перебував тоді президент української часті Буковини, Ом. Попович. Проте слідуєчого дня рано я вибрався до нього, щоби йому зложити звіт про дії своєї місії до Льво-

ва і Київа. Крім цього порушив ще одну справу, котру поперед обговорив Бурачинський зі мною в Тернополі. Румуни, захопивши Буковину, стали вимагати від всіх урядовців т. зв. службового приречення на вірність румунському королеві, а хто не хотів його зложити, того усували зі служби і не виплачували йому платні. В інтересі української державности безперечно лежить, не допустити до того, щоби наші урядовці складали таке приречення і таким чином поширювали зневіру в успішність української справи. Тому я, повернувши до Черновець, подам урядовцям вказівку, щоби всі усунені Румунами зі своїх посад переходили до Галичини, де великий брак інтелігентних сил, де кожний дістане роботу і плату. Але треба рахуватися з тим, що якась частина усунених урядовців з рідинних чи яких інших зглядів не зможе переселитися до Галичини. Зрештою булоб шкідливим визбуватися всіх інтелігентів з краю. Проте бодай частині урядовців треба буде виплачувати їхню пенсію з наших національних фондів. Гроші на це має Мик. Василько з ліквідаційної комісії для Буковини і

лист в цій справі до Василька передав Бурачинський на мої руки. Тепер треба вислати цей лист до нього якоюсь певною людиною, котра відтак привезла би від нього гроші. Як кандидата на такого посла я пропонував Мих. Губчака, котрий вже заявив охоту послужити в цій справі. Попович дав на це свою згоду, після чого ми ще умовилися щодо способу дальшого порозуміння зі собою.

О 4-ій пополудні я сів на потяг, що мав їхати аж до самих Черновець. До Коломиї їхав з кількома комісарами, котрі вертали з наради, а дальше вже сам. Мороз був лютий, але переділ, в котрім я їхав, був ще як-так опалений; в дальших возах було зовсім зимно. В Снятині наша погранична сторожа перевела дуже строгу ревізію подорожних документів і клунків. На слідуочій стації, в Неполоківцях переходили через потяг румунські жандарми, заглядали до переділів, але за документами не питали.

В суботу 7-го грудня, в 4-ій годині досвіта, я висів на черновецьким двірці.

В. А. Будій

Син Отамана

Як спалахнула Україна
Й котились бунти гураганом,
Нечай покинув жінку, сина
І був повстанців отаманом.

Залили степ полки ворожі,
Убили Нечая дружину,
А син його по волі божій
У хуртовині не загинув.

Як вмовкла вже стріла остання,
Тоді то аж Нечай завзятий,
Пішов зі сином на вигнання,
Покинув люд на хрест розпятий.

А одинак, синок Данило,
Мав років пять, або чотири.
Прощав він матери могилу,
Бо матір вбили безувіри.

Судилося в краю чужому
Зростати вигнанця дитині,
Носити в серці молодому
Свій тихий жаль по Україні.

І потішав Нечай все сина
В хатині бідній край Секвани:
— Ще рік, ще день, іще година...
Й ми вернемо у край коханий! —

Та лихо впарі ходить з горем:
Хоч був Нечай сильніший криці,
Зломився бодем, і над морем
Помер в чужій, сумній лічниці.

Остав Данило сам в чужині;
Пізнав, що голод, злидні, стужа;
Що й чужі ласки сиротині
На радість і добро не служать.

Неначе снилося хлопчині:
— „Десь там далеко, ген на Сході
Степи, Дніпрові хвилі сині...
І рідна пісня у народі...“

Гей, чи pomoже Бог ласкавий
Хоч раз побачить Україну?
Чи так у наймах, у неславі,
В куті чужому я загинув?

Весь вік прожить тут я несила,
Хоч і не тямлю краю свого,
Бо батько, що уже в могилі,
Забрав мене сюди малого.

Даремне спогаду хоч прошу!
Дитям я вийшов з мого краю:
І в серці спогаду не ношу;
Який мій край? Не памятаю“. —

І жерла туга серце кволе;
Камінням стали хліб і ложе:
— „Не бачити Дніпра ніколи?
Пісень не чути рідних? Боже!“

І щось мов кликало, манило:
— Вернись! Вернись на Україну!
Поглянь на матері могилу,
Хоч поклонись їй на хвилину! —

Ось так минуло літ багато,
Ні сну, ні втіхи юнакові.
Й на провесні, в велике свято,
Послухав голосу він крови.

Йшов босоніж крізь гори, доли,
Весь світ готов був пригорнути:
— „Чей, може Бог мені позволить
Дожить віку біля Славути! —“

— „Ще тільки день! Як зорі згаснуть,
Кордон побачу, річку нашу,
І землю рідну і нещасну,
Якій всю тугу й біль розкажу!

— „Якаж бо темна ніч сьогодні!
Пройду кордон, і хтоб доглянув?
Таж мої очі ось не годні
Побачити й ріку кохану!“ —

Та як ступав через границю,
Син вигнанця, Нечай Данило,
Хтось перед ним підняв рушницю,
Вояків двох його спинило.

— Стій! Ані кроку! Хто? Не наш ти! —
Його зловили у темряві,
І завели в тюрму до башти;
Прокльони впали злі, лукаві.

— Хто ти? — Нечай! — Тебе ми ждали,
Ти син повстанця, верховода,
Його ватаги бунт підняли,
Йому то снилася свобода! —

І суд вчинили санкюльоти,
Раби Москви. І без вагання
Сказали: „Нам відомо, хто ти,
Чому вернув ти із вигнання.

Тебе післали емігранти,
Що досі бродять чужиною.
Як батько твій, так нині сам ти,
Піднять народ хотів до бою.

І не побачив свого краю,
Лиш чув, конаючи у ранах,
Як хтось співав далеко в гаю
Про Нечая, про отамана...

(Листопад 1930)

— Шпіон! На смерть за злочин зради! —
І в пізній вечір, у понурий,
Його погнали без пощади
У темний льох, між башти й мури.

Закрили очі шалем чорним,
Не видно світу, ані неба:
— „Невже мене вже смерть пригорне?
Чи на кордоні вмерти треба? —

— „Судді мої, я вас благаю,
Хоч виведіть мене у поле,
Бож я не тямлю свого краю...
Його не бачив я ніколи!

Хай хоч за кратами не гину;
Умру спокійно і щасливий,
Як раз бодай я оком кину
На рідний край, село, на ниви.

Мене-ж зловили на границі
У ніч невидну, нічку темну,
І через крати із вязниці
Я бачив башту лиш тюремну“.

Суддів слова не сокрушили:
І зброя брязкнула лукава,
Упав наказ, гукнули стріли,
Додолу похилилась глава.

Помер Нечай, що аж до скону
Тужив за небом України,
Упав край рідного кордону,
На рідних межах батьківщини.

Кіш Січових Стрільців

Написав А. Крезуб

(Докінчення)

В цьому останньому місці свого осідку кіш мав всі дані для того, щоб в дуже короткому часі розвинути і цілковито виконати вкладені на нього завдання. Гарні муровані касарні, лічниця, будинки для старшин, бараки, стайні для хворих на коросту коней, дезінфекційний апарат, поблизкість залізничної станції, а головню відсутність позафронтної метушні, все це були умовини, про які давніше кіш не міг мріяти.

І дійсно на початку жовтня касарні коша були не тільки повні мобілізованих, але він успів вже вислати й деякі поповнення для котрогось з полків корпусу. Тепер військово-обов'язані староконстантинівського повіту не легковажили собі мобілізаційних наказів. Добре розуміючи і відчуваючи різницю між літаючим кошем чи радше кошником з літа, складеним з двох десятків напів хорих стрільців, а новим кошем зі ста-

лим осідком і ексекутивою в руках в формі сотні правої жандармерії під командою невтомного і коли треба рішучого значк. Шараневича. Українська влада в цій частині, зрештою дуже непевної Волині, закріплювалася на очах. Українська адміністрація зачала налагоджувати свій апарат, словом відчувалося, що державна праця на цьому принайменше клаптикові української території починається зовсім поважно.

Мобілізованих тимчасом стало прибувати в касарні коша щораз більше, так що в падолисті, колиб не катастрофа, з них можнаб було виставити вже один може не дуже чисельний, але доволі дисциплінований полк. Нажаль сталося інакше і праця вкладена в це діло пропала марно.

Тому, що корпус С. С. як врешті і ціла Армія УНР., терпів на брак одягу, засновано в коші майстерню,

в якій зі сільського полотна почато шити для стрільців однострої. Їх крашено рівночасно темно-синьою краскою. Несогірше працювала також шевська майстерня. Як одна так друга майстерня під управою і наглядом інж. Гриніва. Скільки в коші виготовлено полотняних одностроїв і черевиків, цього не знаю, пригадую собі тільки, що полк. Даньків, начальник корпусного постачання, говорив, що ще місяць, а він зможе убрати цілу дивізію.

Лічниця коша де містилося біля 400 ранених і хорих на тиф, хотіяй оставляла дещо до побажання, то всетаки під оглядом свого матеріального заосмотрення могла сміло конкурувати з найкращою лічницею цілої тодішньої Армії УНР. Одно, що давалося хорим відчувати при кінці жовтня, то був холод спричинений браком топлива. Та і цьому небаром зараджено. Полк. Чмола наказав порубку в доколичних лісах і селяни небаром звезли топливо до коша. Цим робом огріто принайменше кімнати хорих і неодного вирвано з рук смерти; касарні і старшинські помешкання одержували топливо „золотниками.“

Щодо вишколу новобранців і взагалі мобілізованих, то він, хотіяй не осягав рівня вишколу в колишньому Загоні в Білій Церкві, але для того, щоб його поставити на таку висоту, робилося все можливе. За цю справою слідив сам полк. Мельник, що тоді перебував, по причині хвороби адається, в Старокопстантинові. Вишкіл відбувався на основі „Правильника піхотинців“ переробленого ще в Києві в 1918 році полк. Чмолою. Кільканацять старшин, переважно Наддніпрянців, перейшло вишкіл У. С. С., яким кермував сот. Краснопера.

На початку жовтня (7 або 8) оглядав кіш Гол. От. Петлюра. В Старокопстантинів приїхав він з міністром О. Безпалком і інспектором армії підполк. Кедровським. При цій нагоді заприсягнуто ново-сформовані відділи. Відвідини Головного Отамана носила незвичайно врочистий характер, настрій поспувала тільки несмачна, виголошена до стрільців, промова мін. Безпалка, в якій він стоячого поруч отам. Петлюру називав генієм, українським Наполеоном, словом зробив з нього надчоловіка. І це все говорив він в присутности стоячого на ступеньках трибуни — отам. Петлюри.

Після паради Гол. Отаман, Безпалко і Кедровський взяли участь в старшинському обіді, на якому отам. Петлюра виголосив промову. З неї вбилося мені в тямку це місце, де він говорив про відносини з Польщею. По його думці українські армії не можуть воювати рівночасно з большевиками, Денініном і з Поляками. З котримись з тих противників треба замиритися. Найкраще з Поляками. „Але — говорив отам. Петлюра — коли ми упоремося з розбишацькими бандами большевиків і золотопাগонниками Денікіна, тоді поговоримо і з Польщею. Чи всі задивлялися так на цю справу, як отам. Петлюра, не знаю, але старшинський збір нагородив його промову грімкими оплесками...“

При коші, як вже згадано, існувала сотня полевой жандармерії. В ділі заспокоєння Старокопстантинівської околиці і припинення дезерції мобілізованих з коша, віддала вона незвичайно великі услуги. Дезерцію, між іншим, карав „Надзвичайний Військовий Суд при коші С. С.“ дуже строго; звичайно розстрілом.

Цікаве також те, що селяни почали в команді коша вбачати начальство зглядно таку його інстанцію, яка була компетентною полагоджувати все і вся:

всі спори, непорозуміння і т. д. не тільки селяни між собою, але і селяни зі своїми сільськими і волостними властями. Наприкінці побуту коша в Старокопстантинові ждальня його команди щодня була набита дядьками, що приходили сюди зі всякими справами, найчастіше з жалобами, для яких одиноко компетентною установою міг бути тільки суд. Один з дядьків жалівся на сусіда за переорану межу, інший на неправно наложений йому сільським збором чим там податок, ще інший шукав правди на свого сарливого зятя і т. д. Були випадки, що відсіл являлися в команді коша делегації з проханням звільнити їх від бешкетів і терору місцевих парубчаків бандитів, звичайно всяких підлитих большевицьким сосом завадіяк, що відвикши від праці займалися звичайною „грабіжкою“. В таких випадках команда коша ніколи не відмовляла своєї допомоги і негайно висилала туди свою полевую жандармерію. А перед нею всяке шумовиння мало неабиякий респект...

Пригадую собі один випадок, де селяни прохали забрати від них двох парібків бувших червоно-гвардійців, що за „советського“ режиму далися місцевому населенню добре в знаки. Це зроблено і оба герої станули перед Надзвичайним Військовим Судом. Тут виявилось, що за большевицької окупації оба червоногвардійці в своєму селі вирізали нічого цілу одну сімю, щоб поживитися її добром. На другий день після розправи обидва „маладци“ — спокуютували свою вину, а сільський збір ухвалив подякувати команді коша за звільнення села від цієї зморі.

Також і в Старокопстантинові самому, що все ще приходив до себе після недавнього большевицького раю, почало успокоюватися; життя поволі вертало в своє нормальне русло. Завдяки заходам полк. Чмоли, рівночасно начальника залоги м. Старокопстантинова, в городі привернено лад і порядок. Звичайний обиватель віддихнув свободніше. Тепер він не боявся виходити вечером на вулицю, а ночами не потребував затуляти віконницями своїх вікон, та в смертній тривозі надслухувати, чи не застукав до його дверей відділ товаришів з „ордером“ від Чеки на арешт або щонебудь в цьому роді.

З початком вересня, здається мені, осіла в Старокопстантинові також Пресова Кватира С.С. Від цієї пори також „Стрілецька Думка“, орган Корпусу С.С., появлявся також тут. До членів Пресової Кватири цього часу належали поет Олекса Бабій і сот. М. Опока, також богатонадійний письменник, розстріляний київською Губчекою в 1921 р. за спробу організації повстання проти „влади робітників і селян.“ В Старокопстантинівському періоді на чолі Пресової Кватири стояв сот. Заклинський. Вона складалася тоді з двох відділів: видавничого і культурно-просвітнього. Перший відділ зазначив свою діяльність попри видавання „Стрілецької Думки“ також випуском двох малих брошур, а то: „Кріс і його складові частини“ та „Наука стріляння.“ Хто кермував цим відділом, не знаю. На чолі культурно просвітнього відділу стояв Юрчик. Пресова Кватира мала своїх сталих „хронікарів“ при штабах обох стрілецьких дивізіїв і при декотрих полках. В коші була також доволі велика бібліотека, в ній російські книжки переважно військового змісту становили більшість. Бібліотекою завідував хор. Кобилка.

При коші від жовтня був також духовник о. Григорій Ковч, колись парох в с. Тинові (дрогобицького повіту). Як серед старшин так і серед стрільців о.

Ковч тішився великою симпатією. Ізза сусідства Тинова з моїм рідним селом відносився до мене о. Ковч з особливою приязнею.

Коли взяти назагал, то праця коша С.С. в Старо-константинівському періоді була чимала. Схема і методи її ведення мали багато схожості з Білоцерківськими, з цєю тільки різницею, що там жила в Стрілецьтві віра і надія на досягнення своїх мрій в короткому часі, а тут настрої і запал до праці вкривало мареву наближаючої вже катастрофи українських армій.

В сірі, понурі, важкі сумом і безнадійністю падолистові дні наблизився епілог величезної епопеї українського народу, якій на імя „Визвольна Війна“. Через Старо-константинів проходили різні, переважно малі і бідно зодягнені частини. Зморені і якісь апатичні до всього лиця переходячих козаків нагадували в дечому відхід наполеонівської армії в 1812 р. з Москов-

щини, тільки тут було без порівняння більше трагедії; наполеонівські полки вертали в свою батьківщину, а отця маленька армія готовилась покинути її.

До коша як до самотнього тепер центра Армії УНР., приїхав, кабінет міністрів і команданти груп, щоб взяти участь в скликаній от. Петлюрою т. зв. Державній нараді. На цю нараду, між іншими, мали доступ також старшини і стрільці. Я на ній не був нажалі і не можу передати цього незвичайно цікавого в нашій історії моменту. З оповідань тільки знаю, що от. Петлюра виголосив до стрільців промову і питався їх, чи будуть воювати даліше.

Вкінці зібралось в коші все Стрілецьтво і розійшлося звідтіля по світу, щоб кинувши на якийсь час кріса, іншими засобами продовжати свою працю для добра Соборної України.

Квітень 1929 р.

Отаманщина

Написав: Михайло Середа, підполковник Армії У.Н.Р.

Отман Ляхович

Хай легенько гикнеться полковнику Чоботаріву: в історії отаманського руху він лишив по собі світлу пам'ять. На жаль, ми зубожіли на еміграції і не маємо того золотого пера, яким достойно булоби накреслити його імя на сторінках історії. Дав йому Бог талан тих сирійських магів, які колись по зірці розшукали Христа. Коли треба було розшукати якогось отамана, полковник Чоботарів обов'язково було і без зірки розшукав, зпід землі було викопав і... заарештує.

В непролазних нетрах на Брацлавщині знайшли його хрестоносці отамана Ляховича, заарештували і привезли до Жмеринки в штаб Миколи Юхимовича Чоботаріва. Нічого не відповів в штабі отаман Ляхович, тільки роздягнувся. І те, що побачили присутні, огорнуло кожного холодним жахом. На ногах отамана, починаючи від бедра до Ахилевого тужня, була вирізана більшовиками шкіра, приблизно в 2—3 сант. ширини. М'ясо не встигло зарости і було вкрите тонесенькою масаковою оболонкою, що ширила навкруги смердючий запах. Тільки кремезна, жилава, зі сталевими мускулами велетенська постать отамана змогла побороти ті тортури, які заподіяли йому більшовики. В день він тримався бадьоро, алеж в ночі певно він відчував пекельні муки, бо несамоковитий його стогін лунав у шпиталі до самого ранку. Надсилаючи своїм катам прокльони, отаман казав:

— Шкодую, що немає такої гори, з якої побачилаби мене ціла Україна. На всю Україну гукнувши я: До зброї мої любі брати! Сунуть на нас розлютовані одвічною злобою семіти! Недалеко вже той час, коли вони приневолять вас покинути рідні оселі і тікати в світ за очі, до чужих людей.

Одного разу я сказав отаманові:

— Ви збільшувате сили семітів, по друге, одно-

боко розцінюєте жидівську націю, позбавляючи її більшість моральних підвалин.

Я бурсак, — відповів він: — Душа Юдея стала мені ясною і зрозумілою в семінарії з історії жидівської нації, якою фактично є біблія. Страшна для нас ця книжка, і не зле робило колись західне духовенство, коли забороняло читати її мир'янам. Кожна сторінка біблії оповідає про проляту кров, яку не і ніяк не упеться нею ненажерливий Єгова. Від початку до кінця кров. кров і кров. Люди, котрих вони вважають за побожних, патентовані кровопійці. Прикладом — Давид провокує Урія і забиває його, забиває свого сина; Соломон в скинії забиває чесного вояку Йоава, котрий шукав там порятунку, скопившись за роги жертвенника. В історії народів лише семіти додумалися скласти кривавий культ Молоха, забиваючи на його олтарі своїх дітей. Дві тисячі років, що величезною греблею лягли між кровю Христа і моєю, свідчать, що на первісні жидівські інстинкти не вплинули ані культура, ані безконечні репресії, що їм заподіяно...

...Отман Евген Ляхович походив з Брацлава з родини священника. Підчас війни покинув духовну семінарію і вступив до школи прапорщиків, по закінченні якої брав участь у світовій війні. Його родина по духу і вихованню належала до старосвітського українського духовенства, в якому „москаль“ і „московщина“ вже традиційно трактувалися як щось вороже до українського побуту і суспільства. В російському оточенні Евген розмовляв виключно по українськи, і в полку, в якому перебував на фронті, мав за свою мову опінію „чудака“ і „оригінала“.

В 1917 р. вернув на Брацлавщину, де брав широкую участь у культурно-освітній праці, що мала на меті піднесення національного почуття несвідомого громадянства. Коротка доба гетьманства переконала його, що на еволюцію, на яку покладалася місцева інтелігенція, не було чого надіятися, і з першим

закликом Директорії він формує на Брацлавщині відділ, з яким виступає в напрямку Вапнярки. То був час складної для населення політичної ситуації: траплялися випадки, що на протязі одного дня село вислухувало і добровольчих, і большевицьких, і наших агітаторів і нарешті тратило голову — хто бреше і хто каже правду. Неймовірно тяжка боротьба була з місцевими большевиками, яких обличча неможливо було розпізнати. Прикриваючись своєю прихильністю до Директорії, вони влазили в довіря військових відділів і, користуючись їх безпечністю, нищили їх при кожній нагоді.

В районі Вапнярки Ляхович розташувався був в жидівській корчмі. У ночі його оточили місцеві большевики і полонили, як то кажуть, голими руками. Роздягли його, звязали, знайшли у господаря ніж, яким колють свиней, і почали вирізувати йому на ногах лямпаси. Коли вірити отаманові Ляховичу, цією операцією керував молоденький жидок, котрий, наступивши йому ногою на груди, вигукував:

— Співай, петлюровська морда, інтернаціонал! Співай так, як оце я співаю!

І голосом що нагадував дуже лемент козла, якогось тягнуть за задні иоги, виспівував:

„Вставай прокляттям заклеймьоний“.

Раптом недалеко від корчми хтось почав кулеметну стрілянину. Большевики розсипались, хто куди і більше не вернулися. Так і не довідався отаман, кому він був вдячний за своє визволення з большевицьких рук. Три тижні лікувався отаман, переходячи у свого тестя, священника, однак рани не загоїлися. Махнувши на них рукою, отаман розпочав формувати „Загін Смерти“, змобілізувавши свідоме населення Сокильців і Печор. У Тульчині, Немирові, Брацлаві його агентура нищпорила на очах у большевиків, закликаючи населення до повалення радянської влади. То було у квітні місяці 1919 р., коли армія Директорії відбувала своє закордонне турне, вишукуючи засобів до свого визволення з досить прикрого положення. У цей час Брацлавщина була окупована радянськими військами, які почували себе не краще від Директорії, маючи під рукою такого доброзичливого приятеля, яким був отаман Ляхович. Отаман був чемною і вихованою людиною, тою, яку Англичане титулюють джентльменом: на початку червня він упередив місцевих червоних комісарів досить вічливим листом:

„Дізнався я від селян, що ви зловживаєте терміном гостинности. Нагадую, що вам час до дому, час і пора. Певен в тому, що лишаючи Тульчин, Брацлав, Немирів ви не заберете помилково чужих річей, як то роблять харківські ракли. Маю скласти вам почесний конвой в складі п'ятисот гайдамаків при десяти кулеметах.

4 червня 1919 р. Женья Ляхович.“

Комісар Тульчина надіслав до нього віршованого листа, в якому радив скласти зброю, обіцяючи йому повне відпущення всіх гріхів. Починався цей лист так:

Ей, атаман будет худо:
Поднесем тебе ми блюдо
І на ньом нагай.
Розлінеем, как по шнуру,
Отаманскую ми шкуру.
Зарубі і знай!

Отаман затримав відповідь, чекаючи на збільшення своїх сил. В недалекому часі до нього прибули

відомі повстанці Корчевський і Дідик з 22 старшинами і озброєними людьми. Якраз і армія Директорії нарешті вийшла зі свого інертного стану і простувала в напрямку Проскурова. Большевики примушені були зосередити свої сили проти військ Директорії, не сподіваючись для себе лиха на своєму запіллю, де отаман розгорнув свої сили і почав торощити большевиків у хвіст і в гриву. Тульчин, Немирів, Брацлав він захопив, не давши їм евакуювати навіть майна.

Алеж трапилася історія, яка підірвала престиж отамана в очах населення і причинилася до його трагічної смерті.

В липні місяці під Немировом його надогнали два кінні відділи.

— Що ви за люди і куди прямуєте? — запитав Ляхович начальників відділів.

— Ми не люди, а депутати, йдемо землі добувати, — відповів з усміхом один з них, що називався отаманом Козаковим, другий назвав себе отаманом Соколовим. І отамани і люди їх добре розмовляли по українськи і своїм зовнішнім виглядом не відрізнялися від людей отамана Ляховича. Тільки пізніше довідався Ляхович, що то були червоноармейці з Одеси. Денікінці, захопивши Одесу, примусли большевиків відійти на північ. Чисельні відділи червоних мали поважне завдання продертися через війська Директорії на сполучення зі своєю армією. Українські залоги, що на своє ризико і страх провадили бойові акції на території Директорії, уряд не реєстрував. Про це добре були поінформовані большевики, які під українським прапором і в гайдамацькому убранні порядкували, немов у своїй хаті, серед українського війська.

Отамани Соколов і Козаків висловили свою пошану до Ляховича і прохали його прийняти їх під свою високу руку. Ляхович радо погодився і прилучив їх до свого загону. Другого дня він одержав сумну відомість про нечуваний погром в селі Печори, який учинили Козаків і Соколов. Жидівське населення знищено, починаючи від грудних дітей і кінчаючи Жидами поважного віку.

— Я маю до Жидів свої жалі, — казав отаман своїм підручним Корчевському і Дідику: — до тих Жидів, що воюють проти нас чи то на полі чи то на катедрі. Однак вважаю для себе недостойним воювати з мирним населенням навіть і жидівським.

Доки Ляхович радився зі своїм штабом про покарання ініціаторів погромів, Соколов і Козаків учинили нову різню Жидів у Брацлаві і Немирові. Сполошене жидівське населення не знало, де шукати порятунку, покидало свої оселі і переходувалося

Повстанець Дідик в загоноу от. Ляховича (на еміграції).

в ярах, лісах, очеретах. Козакова спіймано, заарештовано і розстріляно. Соколів зник у невідомому напрямку, прилучивши до свого відділу людей Козакова. Репресивні заходи Ляховича проти погромщиків не врятували його імени від тої гучної слави, яка була поширена Жидами в закордонній пресі і в урядових колах. Директорія доручила полковникові Чоботаріву арештувати Ляховича і, розформувавши його відділ, поставити його перед воєнопольовим судом. Ляхович був арештований і привезений на ст. Жмеринку, де його запакували до арештів в бувших касарнях російського стрілецького полку.

— Отож, як бачите, — казав він старшинам з охорони Головного Отамана: — за мое жито та ще мене побито. Алеж маю порох у порохівниці. ще не вмерла козацька доля.

За 2-3 дні заарештували і привезли до Жмеринки його підручного Корчевського. Сумне було побачення двох отаманів, про яких жидівське населення Брацлавщини склало страшні легенди.

— Ото ви будете? — запитав Корчевський, немов не вірючи своїм очам, отамана Ляховича.

— Як бачите, — лядонічно відповів Ляхович.

— Добра нам подяка від Петлюри. Бачу, що живцем відсіля нас не випустять.

— Як кого... А собі я дам раду.

І дійсно, Ляховичу підвезло: Денікінці несподівано підкотилися під Жмеринку, і у тій метушні, яка виникла в українській армії підчас евакуації, Ляхович зник з поля гострого зору полк. Чоботаріва. Опинився він у Вороновичинському лісі на

Брацлавщині. Коли почули Жиди, що Ляхович перебуває в доброму гуморі і здоровлі і має завітати до рідних осель, вони вирішили продемонструвати колишній «ніхід своїх дідів з землі Єгипетської». Заможні верстви виасигнували велику квоту гошей на винагороду тому, хто здобуде голову Ляховича, яку вони прагнули побачити лише мертвою. Знайшовся такий чоловік, що погодився дістати цю голову за 260.000 царських карбованців. То був лікар з Тульчина, наш Українець Житкевич.

Одного дня перед очима Ляховича станув Житкевич і сказав:

Мене, яко буржуя, переслідують большевики. Шукаю твого захисту. Яко лікар, буду тобі потрібний, бо чув, що ти смертельно страждаєш на рани, які тобі заподіяли большевики.

Ляхович прилучив його до свого повстанчого штабу.

Минув тиждень, другий, і отаман так прив'язався до лікаря, що без нього ані кроку. Навіть спати лягаючи, клав його біля себе. Житкевич обрав мент, коли, підчас агентурної розвідки, він лишився з отаманом на самоті. Стрілом з браунінга у потилицю він заспокоїв неспокійного отамана на віки.

З тієї нагоди Жиди улаштували урочисте свято. На протязі тижня перевозили вони трупа „злосного бандита“ з міста в місто, зі села в село, відбираючи пять карбованців з тих, хто мав бажання побачити грізного отамана. Бачив його мертвого в Тульчині його підручний Дідик який звернув увагу на відрубаний палець отамана, на якому він носив золотий перстень з улюбленим самоцвітом „олександритом“.

Нарис історії III-го куріня

24-го полку піхоти ім. Гетьмана Петра Дорошенка

(Докінчення)

З нової Ушиці перейшов курінь на 31. липня до Берлінець лісних, звідки 5. серпня перейшов до села Івановець коло міста Бару. Населення коло міста Бару було більше прихильне та співчуваюче, бо большевики забирали усе там задармо, а ми тільки за гроші все купували. З Івановець відійшло кількох стрільців до бригади на курс піхотних пушок. Ранком дня 8. серпня перейшов курінь до міста Северинівки. А ранком 9. серпня вирушив з одною батареєю через Станиславчик до наступу на Жмеринку. При переході через Станиславчик виходили були дядьки та питалися, чи можуть іти жати. Стрільці відповідали: Миж на то йдем, щоб ви, дядьки, могли свій хліб спокійно збирати. Як пізніше показалося, большевики заборонили були збирати хліб з поля, бо мала прийти ранше комісія. За Станиславчиком вже майже під самою Жмеринкою стрінувся курінь з першим київським повстанчим полком, який лежав в розстрільній на полі під Жмеринкою та мав 6 легких гармат і яких 400 крісів. Стріча була дуже приязна й часто братерська. Командантами цього полку були якісь два полковники на конях. Коні під ними були гарні і сідла

не-аби-які, тільки з кропив'яного міха, а стремена з мотузків. Один полковник був родом з Київщини, як він сам казав і був в чоботах. Другий родом з Подільщини і мав на одній нозі чобіт, а другу обмотану онучами. Жмеринку заняв цей полк повстанців разом з третім курінем десь коло полудня. Тільки що повстанці наступали на місто, а курінь на двірці. На двірці захопив курінь 12 самих броневиків, багато різної амуніції, кілька сот порожних вагонів, та кілька тисяч порожних мішків, які вже були привезені большевиками для надходячих жнив, а крім того соли, цукру, тютюну та іншого майна. Курінь розташувався в районі двірця, а десята сотня обсадила була жмеринську границу. На двірці була з'явилася якась місія, здається румунсько-французька, бо було щось двох румунських старшин. Перед цією місією відбувся почетний хід повстанців. Потім з'явилася якась капеля, котра грала: „Ще не вмерла“, „Не пора“ і „Ми гайдамаки“. По відспіванню гимну сам капельник крикнув „Слава Україні“, „Слава Українській Армії“, „Слава Братям Галичанам“, „Слава повстанцям“. Всі, що були на двірці відповідали на кожний клич

танож „слава“, а найбільше відповідали вже самі повстанці для себе.

З Жмеринки перейшов курінь вечером 11. серпня до села Сьомаки 8 верств за Жмеринкою, а до Жмеринки прийшла XI. бригада. Відтам дня 13. серпня перейшов до Гніваня, де квартирував в цукроварні до 15. серпня. Дня 15. серпня перейшов курінь знов з Гніваня до села Стрижавки коло Винниці, а 17. серпня до села Котюжинці на Київщині. Тут нарід зовсім інший як на Подільщині. Щирий, приятний, гостинний. В Котюжинцях курінь тільки переночував, а 18. серпня ранком вирушив до наступу на станцію Голєндри (чеська колонія). Тепер діставав курінь вже трохи більше і кращого хліба тай купити, а декуди й даром можна було дістати.

Наступати на Голєндри куріневі вже не прийшлося, бо большевики завчасу втікли. До станції Голєндер прийшов курінь десь коло полудня. На станції захопив ще якусь добру машину та кілька вагонів та розпитувався за машиністами. Зголосилося двох залізничників, котрі казали, що можуть провздіти машину. — А що курінь мав приказ іти просто на Козятин, то зробив ужиток зі зложеного з тих кілька вагонів потягу та поїхав в напрямі міста Козятиня. Один наш броневик був вже на переді аж під Козятином. Так підїхав курінь яких 20 верств потягом. Бувби ще й далі їхав, та вже почались були розривати большевицькі шрапнелі над потягом. Потяг задержався. Курінь заліз з вагонів, а потяг вернувся назад до Голєндрів.

Висівши з потягу, курінь почав обходити місто Козятин з ліва. Обходження тревало аж до самого вечера. Треба було держатися яких 10 верств від міста, щоб не влізти в артилерійський огонь большевиків. По дорозі через села люди також і тут як і в Галичині виносили хліб та молоко. Вже смерком прийшов курінь під місто, де привітала його большевицька артилерія. Але скоро тільки озвалася артилерія VIII бригади, то большевицька відразу замовкла.

Зачав падати дощ, а курінь зайшов до залізнодорожної школи, щоб не змокнути. Школа лежить на яку верству віддалена від козятинської станції. Курінь виставив одну сторожу, від Козятиня і остався ночувати в школі. Сюди приїхали були також кухні та привезли обід. По обіді вислала 8 сотня одну стежу в сторону нашого броневика, який стояв на дорозі на яких дві верстви від школи, щоби броневик не стріляв часом на школу, бо там вже в третій курінь. На стежу ходив десятник Тафійчук з двома стрільцями. Другу стежу вислала осма сотня о другій годині в ночі на козятинську особову станцію. Друга стежа була сильніша і складалася із 6 стрільців і десятника Крехівського. До цієї стежі прилучився добровільно і булавний Ілашук. Коло третої години стежа вернулася та донесла, що останки большевиків в на товаровій станції, але й ті вже виносяться.

Ранком заняв курінь станцію і місто. На станції захоплено також багато вагонів і паровозів та кілька вагонів соли і цукру. Стрільцям дано годину віддиху на базарі, щоб могли собі дещо на снідання купити. Снідання було добре, хліб 25 карбованців, фляшка самогонки 70—100 карбованців. Можна було купити всього до сходу та тільки у нас не було грошей.

Коло десятої години прийшла ціла VIII бригада до міста, а третій курінь пішов на квартири. Місто Козятин подарувало VIII-ій бригаді гарний великий синьо-жовтий прапор. Курінь відійшовши на квартири

віддихав, а властиво святкував, бо то був 19. серпня день Преображення Христового. Курінь переночував і на другий день виплачено всю залеглу заслуженину. Деякі стрільці помагали своїм хазяїнам молотити.

На другий день то в 20. серпня заарямовано курінь о 11-й годині в ночі і курінь вирушив десь около 1/12 в напрямі міста Білополя, бо там було щось не ясно.

Ранком 21. серпня прийшов курінь на базар до Білополя. На дорозі під самим Білополем, стояли вкопані дві батареї з другої бригади, направлені на Білополе. Коли курінь увійшов в Білополе, то мешканці ще спали і в містечку був спокій. Тільки якась сотня жандармерії стояла в купі на базарі, а стежі ходили по вулицях. Курінь розквартирувався в самім центрі містечка. Приказано стрільцям заховуватися людяно, і спокійно, а в разі чогось підозрілого чи непевного безпощадно. В Білополі остав курінь до 22. серпня вечером. Перед вечером прийшов курінь до села Чорнорудки. Тут стояв аж до 23. серпня. Люди в Чорнорудках дуже приятні і жичливі. Ранком 24. серпня завагонувався в Чорнорудках II. бригада і відїхала до наступу на Фастів, а третій курінь й обоз та артилерія VIII бригади, завагонувавшись в полудне, відїхали також на Фастів. По дорозі був на станції Попельня обід, а курінь одержав приказ їхати далі просто до Фастова, який вже в полудне заняла друга бригада. Вечером приїхав курінь до Фастова.

Ввисівши в Фастові, курінь перейшов ночувати до села Ліщинка велика. До села входив курінь з гучним співом „Не пора“ та „Ой видно село“. Майже ціле село вийшло нам на стрічу. Населення села Ліщинки великої було нам дуже прихильне та жичливе. Курінь переночував, а ранком 25. серпня вирушив в напрямі Василькова. Десь около 2-гої години прийшов по обіді до села Султанівки великої. Тут остався курінь знов на кватирах. Десята сотня дістала приказ обсадити султанівський ліс від васильківської станції. Султанівське населення витало курінь дуже прихильно та раділо, що знов побачило Галичан. Бо воно їх вже бачило та називало Галичан „широю Україною“. Десята сотня, пообїдавши вирушила далі, щоб обсадити ліс, але це показалося непотрібним. З васильківської станції надїхав паровіз. На паровозі їхав сотник Тавчер, адютант VIII бригади. Він вертав вже назад з васильківської станції, куди поїхав в розвідку зі станції Мотиволівки, де стояла команда VIII бригади. (Сотник Тавчер це буковинський Німець, помер на тиф в Гнівані в листопаді 1919. року.) Сотник Тавчер побачив десяту сотню, здержав паровіз і зясував командантові Слюсарчукові положення: На васильківській станції большевиків вже не було, вони були аж в місті Василькові. Місто лежить яких 8 верств від станції. Крім того на станції стоїть український броневик Тоді командат десятої сотні рішився обсадити станцію, до якої було ще чотири верстви від ліса і сотня рушила на станцію.

Недалеко станції сотня стрїнула броневик, котрий їхав назад, але не відступав, тільки їхав по воду і то аж до Фастова, бо у Василькові збірника ще не було, а в Мотиволівці був збірник води здемольований. Броневик мусів їхати по воду аж до Фастова 60 верств взад. Був це броневик „Богунець“ з батьком Твардовським на чолі. Броневик був знаменито панцерований та мав 16 скорострілів й 12 лекших та тяжчих гармат. Сотня примістилася в хатках, які лежали одну

верству перед стацією, а на стацію вислала 1/2 чети. Уже був сумерк. Сотня мала тоді всего дві чети. В першій був командантом четар Балицький, а в другій булавний Ілащук. Як вже стація була обсаджена, вислала сотня вистового до команди куріня з донесенням, де сотня знаходиться. Коло 11 години вернувся „Богунець“ з водою, а булавний Ілащук пішов з другою половиною чети та змінив заставу на стації. На стації остала сотня до вечера 26. серпня.

Перед вечером приїхала на стацію кінна стежа з VIII бригади й донесла, що у місті Василькові большевиків нема. Большевики були у селі Каплиця, три верстви віддалені від Василькова та мали одну сторожу коло порохівні, що лежить на половині дороги Васильків - Каплиця. Сотня рішилася обсадити місто й ще таки перед вечером рушила зі стації через село Петрівку на Васильків. Вийшовши на край села Петрівки, сотня задержалася для кращої орієнтації. Звідси вже було видно большевицьку сторожу коло порохівні. Тут пристало до десятої сотні також 12 повстанців та один хорунжий Мишакін і сотник Стобуненко. Сотня хотіла подождати вечера і вечером увійти в місто.

Вже перед заходом сонця було видно, як большевицька сторожа почала поодинокі відходити до Каплиці. Зпочатку думали ми, що то може їх лучба та показалося, що сторожа стягалася на ніч від порохівні до села, бо так перейшло поодинокі до 20 большевиків. Ясно було, що то не могла бути лучба. Наша розвідка ствердила негайно, що большевики вицофалися також і з Каплиці.

З Каплиці пішли розвідчики просто до Василькова. Вже смеркало і через те вони думали, що будуть могли незамітно влізти до міста. При вході до міста стрінули розвідчики двох міщан з крісами й білими опасками на лівих раменах. Була то городська охорона. Від охорони довідалися, що большевики ще рано вибралися з міста та що управа міста зарядила зварити вечеру для війська, яке має прийти. Бо вже три дні говорять, що ідуть Українці, а ми не можемо діждатися — говорила охорона. Крім того сказала охорона, що на базарі якась кіннота вештається, але що за кіннота, ніхто не знає.

Розвідчики пішли ще й на базар. На базарі була вже знов та сама стежа, що була принесла донесення на стацію, а з нею також поручник Слюсарчук. Поручник міжтим зарядив вже був, що як прийде сотня, обсадити всі перехрести доріг, а кіннота має держати лучбу між всіми сторожами на перехрестях. Міській управі дав поручник наказ, щоб цілу ніч в місті світилося. Коли сотня надійшла, і повечерявши в городській управі, хотіла вже обсаджувати, як було заряджено, всі перехрестя, зявився курінний вистовий та доніс, що третій курінь машерує до Василькова і що в вже під містом. Нарешті почув я таки вже гучний спів. То співав третій курінь свою улюблену пісню „Не пора“. За хвилику зявився сотник Бізанц на коні з револьвером в руці, а за ним і цілий курінь. Поручник Слюсарчук здав сотникові Бізанцові звіт, і дав приказ, що дев'ята і одинацята сотні обсаджать місто, а десята може відпочивати. Курінь заквартирувався в торговельній школі. Так остав курінь в місті до 28. серпня, а коли прийшла до Василькова II бригада, відійшов курінь знова на стацію, де вже була решта VIII бригади.

Ранком 29. серпня викинули большевики сильним наступом II бригаду з Василькова. Третій курінь,

котрий міжтим перейшов був із стації до села Петрівки, мусів також відступати. Курінь відступив та вкопався в полі між Петрівкою та Васильковом і замкнув дорогу від міста. Перед вечером зробила VIII бригада з одної, а II бригада з другої сторони наступ і викинули большевиків з Василькова аж на стацію Гливаху. Десята сотня взяла кілька большевиків в полон, переважно Мадярів і Румунів. Курінь знов вернувся з Василькова та переночував в Петрівці.

Раненько на 30. серпня вирушив курінь на Київ. Перед відходом мав ще снідання на васильківській стації: чорну каву без хліба. Хліба не вспів обоз довести через те, що перед тим хвилевим відступом на 29. серпня з Василькова обоз також відступив. По сніданню рушив курінь в дорогу вздовж залізниці Васильків - Гливаху - Боярка - Київ. Стрільці були перетомлені, однак всіми силами старалися йти чимскорше наперед, бо ще тих 30 верств з Василькова і Київ буде наш. Хоч дорога була дуже утяжлива, бо до колін майже в піску, всі перли наперед, а навіть ще гармати помагали витягати, як де коні приставали. По дорозі в Гливісі надїхав був поїзд. З поїзду розкидав Головний Отаман Петлюра, стоячи на платформі, відозви з заголовками: „Стрільці Галичане і Буковинці“. Зміст тих відозв говорив, що стрільці Галичане і Буковинці повинні вперед помогти збудувати „Велику Україну“. Відозви були нотовані з 3. липня, як ще стрільці були в Галичині. Під Жулянами вже недалеко Києва привитали курінь большевицькі скорострільні гармати. Курінь розсипався в розстрільну і почав наступати, а артилерія почала шукати за большевицькими батареями. Курінь посувався чимраз ближче під Київ, а артилерія по кількох стрілах все то підїздила, то стріляла, а нарешті приневолила й большевицькі батареї до мовчанки.

Коло 3-ої години з полудня був вже курінь на передмістю Деміївці. На передмістю зроблено збірку і курінь рушив далі вже в колоні по Васильківській вулиці. За третім курінем і далі підїзджала артилерія. Нарешті надїхав командант VIII бригади отаман Гофман зі своїм штабом і поїхав на переді куріня. При вході до міста цікавіше населення вибігало на вулиці і питалося: „Хто ви є?“ — „Галицькі Українці“ — була відповідь. Чим далі посувався курінь по Васильківській вулиці, тим більше зявлялось на вулиці цікавого населення. А нарешті населення запевнившись, що це йдуть Українці, обкидало курінь цвітами, а деякі жінки повиносили навіть хліб. Нарешті дїбрав вже курінь охоти та хотів співати. Однак тільки перші слова „Не пора“ вилетіли з його уст. Дальший спів перервала якась стрілянина на переді. То стріляли большевики, яких був ще якийсь відділ на деміївськїм базарі, а штаб VIII бригади заїхав був мало що не між них.

До козаків, що їхали як передня сторожа, прискочило кількох большевиків з питанням: — Ви какой часті? А як козаки відповіли Українці-Галичане, то большевики відскочили набік і почали стріляти. Козаки відповіли вогнем з Люїсів, що мали на конях із собою. Курінь швиденько, як тільки почув стрілянину, розвинувся в розстрільну і пішов цілою силою із криком „Ура“ на деміївський базар. Большевики почали втікати в напрямі товарової стації Київ II. Дві сотні дев'ята і одинацята осталися кордоном на базарі, а десята сотня пішла в погоню за втікаючими большевиками та гнала їх аж до стації, по дорозі

в цукроварні взяла яких сто большевиків в полон, на жаль було між полоненими значне число Галичан.

На станції розігнала сотня скорострілами ще цілий транспорт большевиків, що був вже готовий до від'їзду і взяла в полон одного полковника. Полковник був походження мойсевового, мав грубий живіт та спав у вагоні, коли його заскочено.

Полонених відвели стрільці і передали команді куріня. Десята сотня осталася через ніч на двірці. Вислано також до моста на Дніпрі стежу, котра збурила коло моста залізницю.

Зі заходом сонця Київ був зайнятий. Большевики ізза Дніпра стріляли цілу ніч на Київ з тяжких гармат. Ранком 31. серпня прийшла на станцію II бригада, а десята сотня одержала приказ обсадити артилерійський склад коло Печерської Лаври. На двірці захоплено велику кількість муніції й іншого добра, а ще більше муніції знайдено в артилерійському складі; тут була також маса австрійських патронів, чим стрільці дуже раділи, бо кожний був жадніший патрона ніж хліба і тютюну.

Однак, як опісля показалося, ні на станції ні на складі ця муніція не була для нас, хоч ми її здобули. Сотня виставила в складі 7 стійок, а сама заквартирувалася в домику, що стоїть на площі коло Лаври, де була колишня поліційна вартівня. По заквартированню післала сотня одного вістуну, одного стрільця й одного повстанця, котрий знав Київ, до команди куріня з донесенням. Курінь знаходився коло Міської Думи, де збиралися наші частини до святкування здобуття Києва. Крім того вислала сотня в околицю Лаври стежі, які збирали ще большевиків, що розбіглися і крилися по печерських норах. Позбирано знов около 100 большевиків і відіслано до команди бригади. Провадили їх один десятник і десять стрільців. Міжтим приїхала вже і кухня з обідом та хлібом. А десь коло полудня зачали надходити ізза Дніпра Денікінці, піхота, кіннота, артилерія і обози. На стрілецьких обличчях можна було завважити стрівоження. Немов кожний прочував, що одного ворога щойно збувся і то ще не цілком, а вже другий пхавється. Булавний Ілащук пішов до команданта сотні, щоб запитатися, чи командант не мав яких вказівок. Однак і сам командант нічого не знав, і стиснувши плечима сказав: Приказів ніяких не маю, телефонічного получения з курінем також нема, посилати вістового до куріня також не могу, бо заки він зайде до куріня і назад, може бути запіано, в бій вдаватися не будемо, бо сотня за слаба, хиба що нас приневолять.

В таким напруженню минала хвилина за хвилиною та видавалася довгою в безконецність. Вже минула майже година, стрільці трохи успокоїлися, але все-таки держалися на обережності. А Денікінці тимчасом, уставившись на роздорожу над спуском до Дніпра, розкидали і роздавали свої проклямації. В Лаврі також заметушилося і всі попи вироїлися з Лаври та посунули витати Денікінців. Нас не витали, хоч ми вже від ранку були коло Лаври. Сотня здалася на ласку Божу, бо відступати не було куди тай приказу не було.

Однак скоро стало ясним, що зі сотнею станеться. Або все пропало або виратуються пробоем. Під дімок, де стояла сотня, прийшов відділ Денікінців около 250 людей і 20 кінних та два скоростріли з обслугою. Якийсь Денікінець, якого інші титулували „га-

спадін штабскапітан“, спитав за нашим командантом. А коли поручник Слюсарчук представився, він сказав: „Пожалуйста з нами в наш штаб“. Поручник пішов передом зі штабскапітаном, а позаду поїхало ще двох кінних Денікінців. І знов повстало ще більше стрівоження між стрільцями. Один другого питався, що буде з нами.

Коли Денікінці повели поручника зі собою в свій штаб, а сотня, осталась тільки ще з четарем Балицьким, вийшов зпоміж Денікінців якийсь вже другий штабскапітан, підійшов до четара Балицького і остро сказав: „По наказу нашого начальства імеете злазити ружьом!“ Четар Балицький відповів, що він не є командантом сотні та що не може, хочай би і ним був, виконувати накази чужого начальства. — Ми слушаем приказів тільки нашої команди — закінчив четар Балицький.

— „А як ваша команда скаже вам з нами драться?“ — спитав знову Денікінець.

— То будемо драться — сказав четар Балицький. По цих словах зачав Денікінець щось приказувати свому відділові. Відділ заметушився. Нараз почули ми стріли, кулі почали свистіти в вікна. Стрільці відповіли вогнем на приказ булавного „Бий!“ бо четар Балицький був на дворі. Якусь частину Денікінців, що стріляла з вулиці, розігнано, другу частину, котра заатакувала домок із задньої сторони, почали вже стрільці розганяти. Та коли та частина на задній стороні почала подаватися, передна, що була втікла, вернулася і почала спати скорострілом по вікнах, а Денікінці кинулись гурмою до бічних дверей, вломилися та почали видирати кріси з рук стрільців. Сотню перемогли, чого і треба було сподіватися. Сотня мала двох забитих стрільців, Миколу Кобру з села Петрилова, повіт Товмач і Петра Багрійчука з села Космач коло Косова. Це були перші страти за Збручем крім стрільця Бабяка Степана (десь з Коломиїщини), який був випадково ранений при заняттю двірця.

Розоружену сотню вхопили Денікінці як чорт грішну душу та повели перед свій штаб. По дорозі до штабу обдирали деяких стрільців, хочай вони й так голі були. Сотника Стовбуненка досить сильно побили, називаючи „мазепінець“ та хотіли розстріляти, але якось вдалося четареві Балицькому його виручити. Перед штабом привели до нас назад поручника Слюсарчука і ще якогось незнайомого хорунжого з II-ої бригади. Оба були також вже розбробні. Зі штабу вийшов якийсь капітан генерального штабу і сказав до сотні: „Нічево ребята, скоро пайдьоте домой“. Однак сотня відвернулася, не слушаючи його слів. Той сам капітан дав приказ і козацькі конвої відескортували сотню за Дніпро до Слобідки, де вона переночувала.

На другий день ранком 1. вересня стрінулася сотня в Слобідці ще і з іншими розоруженими галицькими частинами, між котрими були також і обі сотні III-го куріня, девята та одинацята. Третий курінь попався майже цілий в денікінський полон, крім свого команданта сотника Бізанца. Зі Слобідки переведено всіх розоружених Галичан ще тако того самого дня до табору полонених в Дарниці, 12. верств від Києва за Дніпром, чернігівської губернії. І так дня 31. серпня року божого 1919 закінчив III курінь тимчасом своє існування.

БІБЛІОГРАФІЯ

ВИДАННЯ ПО ТАБОРАХ ІНТЕРНОВАНИХ ВОЯКІВ АРМІЇ УНР.
(Продовження)

22. »Тексти для співів«. 10 стор. Ціна 50 марок. Наклад 90 прим. Друк. на шапір.
23. »Слово Івана Золотоустого на Пасху«. Переклад зі славянської мови. Друк. на машині. Наклад 400 прим.
24. »Статут брацтва св. Покрови і молитва за вітчизну«. Наклад 200 прим. 1921 р.
25. »Коротенький православний молитовник«. 46 стор. Ціна 25 марок. Друковано на машині. Наклад 150 прим.
26. »10 листівок Іконостасу похідної церкви« 6 стр. дівізії, Божої Матери, Покрови Божої Матери і др. Всіх 690 прим. Ціна 50 марок.

КАЛІШСЬКИЙ ТАБОР.

27. »Залізний стрілець«. Газета 3 стрілецької дівізії. Видає культ. освіт. відділ. 3 дівізії. Друк. на шапір. Вийшло 63 чисел. Ціна не зазначена.
28. »Око«. Літер. гумористичний журнал. Видає ініціят. група 3 дівізії. Друк. на шапір. Вийшло 22 числа по 20—24 стор. друку велик. фэрмат, як аркуш паперу.
29. »Сич«. Сатир. гумор. і літерат. журнал. Видає ініц. група 2 дівізії. Друк. на шапірогр. 3 образ-

ками. Вийшло 2 числа. (12. II. 1921) 28 стор. друку. Ціна не виставлена.

30. »За дротом«. Юмористична козака газета. Видає школа підстаршин 3 дівізії. 12 сторінок. Ціна не зазначена.
31. »Вова інтернований«. Брошурка В. Смутного. Вид. »Око«. Друк. на шапірогр. Ціна не виставлена. (Далі буде).

Найновіші видання „Червоної Калини“

1. Ол. Бабій: Перші стежі.
2. М. Галаган: Спомини, III. том.
3. А. Крезуб: Партизани, I. і II. том.
4. І. Максимчук: Кожухів:
> Доля старшин УГА вивезених до Архангельська і на Сол. Острови.
5. Масарик: Світова революція II. том.
6. І. Калічак: Записки четаря.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

Адміністрація просить ще раз усіх залягаючих передплатників, щоби хоч при кінці року з долни вирівняли передплату.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 12. / Грудень 1930.

З М І С Т

	Стор.		Стор
О. Олесеви		В посольстві до гетьмана	
З нагоди ювілею — Михайло Обідний	2	(Докінчення) — Др. Мирон Кордуба	11
Останні дні збройної боротьби		Син Отамана	
З приводу десятиліття української наддніпрянської еміграції — М. Середа	2	Ол. Бабій	15
Моя службова поїздка до Рибниці		Кіш Січових Стрільців	
Звіт сот. Артура Губера	6	(Докінчення) — А. Крезуб	16
Останній відступ		Отаманщина	
Спомини М. Андрусяка	7	Михайло Середа, підполк. Армії УНР	18
Зізд Української Стрільцької Громади в Злучених Державах Америки		Нарис історії III-го курія 24-го полку піхоти ім. Гетьмана Петра Дорошенка	
Володимир Галав, голова У.С.Г.	8	(Докінчення)	20
* * *		Бібліографія	
Ф. Невестюк	10	Видання по таборах інтернованих воєнків Армії У.Н.Р. — Прижмуренко	24

Редагують: Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький

Друкарня ОО. Василія у Жовтві

Відповідальний редактор: Петро Пасіка

Запросини до передплати на рік 1930—1931.

З 1-го жовтня 1930 р. починається четвертий рік існування
одинокого українського популярно-наукового журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“.

На рік вийде 12 чисел. — Кожне число по 32 стор. багато ілюстроване.

Журнал подає знання з різних галузей науки й життя, вияснює всі важні питання науки й життя в загально доступний спосіб, подає звістки про найважливіші й найновіші досягнення, здобутки й винаходи в науці й техніці і є багатим джерелом для доповнення й поширення знання, для самоосвіти, для викладів і грімкого читання по читальнях і кооперативах.

Тому „Життя і Знання“ повинно знаходитися в кожній українській родині, кожній українській читальні й кооперативі — тому „Життя і Знання“ повинні передплачувати всі, що займаються освітньою й культурною працею посеред нашого народу, а перш за все наше Світле Духовенство і ВП. ПП. Адвокати, Лікарі, Інженіри, Учителі, Промисловці, а також всі школи, Бесіди й Клуби як у краю так і за кордоном.

Передплата на рік виносить 18.— зол., на 6 місяців 9.— зол., на 3 місяці 5.— зол., поодинокі число коштує 2.— зол.

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ.

Адреса Редакції й Адміністрації:

ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“.

ЧИТАЙТЕ!

„ЗИЗ“

одинокий український сатирично-гумористичний журнал, який вдатно ілюструє з правдивим гумором події нашої буденщини.

Чвертьрічна передплата 3.50 зол.

Адреса: „ЗИЗ“, ЛЬВІВ, ВУЛ. РУСЬКА 18. III. п.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

„ВІДРОДЖЕННЯ“

(давніше „МИ МОЛОДІ“)

ілюстрований орган укр. протияльк. і протинікотин. руху, виходить раз у місяць.

Адреса: Львів, Гродзіцких 4. III.

„ВІДРОДЖЕННЯ“ коштує в передплаті для членів Тов. тільки зл. 3. а для нечленів зл. 3.60 річно. Для заграниці 1 дол. ам.

УКРАЇНСЬКІ ХЛІБОРОБИ: Читайте часописи та книжки Видавництва

Краєвого Господарського Товариства **„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“:**

одинокий господарський двотижневик **„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“**,

одинокий пасічний місячник **„УКРАЇНСЬКИЙ ПАСІЧНИК“**,

місячник **„СТІННИЙ ЧАСОПИС СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“**,

Та **ГОСПОДАРСЬКІ КНИЖКИ** з бібліотеки Товариства.

Тямте, що лише дорогою науки поліпшите свою господарку та збільшите дохід з неї. Тямте також те, що весь грош, який Ви видали на книжки та часописи „Сільського Господаря“, іде на Вашу організацію і сільсько-господарську освіту народу.

В ж е в и й ш о в

Сп і ш і т ь в з а м о в л е н н я м !

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ на 1931 рік.

ЗМІСТ:

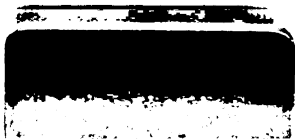
Л. Семиківський: Над Стрипою
А. Чайковський: Боже буде покровитель
М. Горбовий: Як згинув сот. УСС. Омелян Левицький
М. Матіїв-Мельник: Гей соколики
М. Закланський: Перший раз на Великій Україні
В. Куровський: Зі споминів синьо-жупанця
М. Галаган: Делегація на Кубань
Др. С. Шухевич: За гетьманських часів в Одесі
Василь Горбай: Під Сокольниками
П. Магас: Святий Вечір
І. Рогатинський: Чортківська офензива
Юра Шкрумеляк: Повість про одну смерть

Невідомий: Знад Стрипи по Гнилу Липу
Др. Володимир Галаган: На Київ
Михайло Наддиманський: Полк іде
Леонід Чайка: Подія у Веселому Куті
Е. Якимів: Гостина Махна в Умані
Юрій Липа: Вартовий
Анатоль Курдюк: З вовчої пащі
Ірина Шмігельська-Клишкевичева: Мітинг
Михайло Середа: Незабутня ніч
Сергій Даушков: Остання стійка
Вол. Заріцький: Нескінчена справа
Др. А. Шустикевич: Втеча за Дністер
М. Бурназ: На українсько-румунському пограниччю
Петро Голинський: Останні дні УГА.
Степан Венгринович: Весна 1920 р.

- Нова мистецька обгортка
арт. Е. Козака.
- Богатий зміст!
- Цікаві ілюстрації!
(Оригінальні світлини, цикл воєнних малюнків
арт. Е. Перфецького).
- Ціна 3 зол., з пересилкою 3.50.
- Дістати можна Істор. Кал. Альм. „Червоної Калини“ по всіх українських книгарнях в краю і за границею або у
ВИДАВНИЦТВІ „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ —
Руська 18/III.

THE BOUND TO PLEASE
Heckman Bindery INC.
FEB. 67
N. MANCHESTER

3 0000 134 087 141